

Discorsi d'entrada ena Acadèmia

Vielha 9 de juriòl de 2015

Discorsi d'entrada ena Acadèmia

DISCORS D'ENTRADA DER EXCELLENTÍSSIM SR. JUSÈP LOÍS SANS

UN PUNT D'ENGUARDA SAUSSURIAN SUS ER INSTITUT
D'ESTUDIS ARANESI-ACADEMIA ARANESA DERA LENGUA
OCCITANA

(Es cites revirades de Saussure s'identifiquen damp un subralhat)

PRESENTACION

En aguest moment important entara nòsta lengua, d'implantacion dera *Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, e volut iniciar ua reflexion sus es plantejamens basics que mos an de servir de referéncia en nòste futur trebalh, en nòste desenvolopament. Ara que començam aguesta aventura apassionant, que seguís ara empresa reüssida de molti ans de trebalh e de reivindicacion, me semble qu'ei bon que mos arturem un moment entà reflexionar sus de quina manèra aplicam aqueri principis basics deth tractament dera nòsta lengua.

Saussure non escriuec eth sòn cors; ei de toti coneishut. L'ac escriueren, e aquiu, volgam o non, ja s'i introduiren aspèctes interpretadors, influits per diuèreses circonstàncies. Mès aguest “*Cors de lingüistica generau*” que ven signat per Saussure ei encara eth referent ath que acuelher-mos entà iniciar un procés estructurat. E s'ei ben cèrt que d'interpretacions n'i auràn fòrça, se que signifique que i an fòrça Saussures, era nòsta interpretacion ei perfectament legitimada. Es sues bases estructuralistes, enes que mos vò hèr incidéncia mès ena forma, que non pas ena susbtància, mos an de perméter néisher e créisher damp plantejamens que mos definisquen eth nòste devier.

Entà nosati que partim d'un concèpte sociau dera preminéncia des drets der òme, er emplec des bases estructuralistes pòt semblar pòc uman. Era aportacion de cites diuèreses entre es quaus bèra ua de Jean Jacques Rousseau e era sua òbra (tanben postuma) “*Essai sur l'origine des langues*” damp implicacions en un umanisme divèrs mos place en un mon mès ample.

1.- TOTI QUE S'OUPEN DETH LENGUATGE

Enes processi en favor der aranés, des darrers ans, auem dedicat massa atencion, comparativament parlant, ara lengua escrita. Eth nòste trebalh a d'anar encaminat envèrs er estudi de tota era expression. Non mos ocuparam solet des formes corrèctes se non de totes es formes d'expression e damb açò mos calaram en estudi dera psicologia sociau. Saussure dubte sus era inclusion o non dera lingüistica ena psicologia sociau. Entà nosati era resposta ei clara: sense eth supòrt de sciencies extèrnes ara lingüistica pura non arribaram ara concrecion de çò que mos cau.

Massa soent quan definim er aranés o er occitan en descartam tot çò qu'ei estranh ath sòn organisme, ath sòn sistema, en ua paraula tot çò que se designe damb eth tèrme de “lingüistica extèrna”. “Aquesta lingüistica extèrna s'ocupe, totun, des causes importantes”. E aguestes causes seràn significatives entar Institut d'Estudis Aranesi e auràn d'èster objecte d'estudi e de referéncia.

En destacam prumeraments era “etnologia” “Es costums d'ua nacion an repercussions ena sua lengua e, ath madeish temps, era lengua ei era qu'en grana mesura hè era nacion”. Era ethnologia aurà d'ocupar un lòc destacat en aguesta neishenta acadèmia.

“En segon lòc cau senhalar es relacions entre era lengua e era istòria politica” En Aran era politica a estat decisiva entara lengua e era lengua entara politica e tot açò a auut repercussions en tota Occitània. Calerà, donques, qu'era nòsta Acadèmia age en compde es factors politics e que les estudie e les definisque.

Un tresau encastre d'intervencion ei es “connexions dera lengua damb es institucions de tot tipe, era glèisa, era escòla...” . Açò mos portarà a un apregondiment dera lengua enes libres e ena literatura. Calerà “examinar es relacions recipròques dera lengua des libres e dera lengua corrècta; donques que tota lengua literària distancie era sua esfèra d'existéncia dera esfèra naturau, era dera lengua parlada” Non creiguem qu'era distància age d'èster mager. Teulat en “Uèi l'occitan” reflèxe qu'era lengua parlada “deu èstre la basa de la reflexion normativa. Sens aquó, i a una dicotomia entre la lenga al sens subjectiu

(formas valorisadas per l'escrich) e la lenga al sens objectiu. Om arriba aital a una forma dicha blosa, utilizada dins l'escrich, e una fòrma parlada o populària. A neste vejaire, l'institucion d'una fòrma “demotica” e d'una fòrma “pura” coma en grec actual es una pèrda de temps e d'energia”

E coma quatau encastre mos i cau distingir “tot ciò que se referís ara extension geografica des lengües e ath sòn fraccionament dialectau”. Aguest estudi ei eth qu'auem mès auançat. Èm fòrça acostumats a integrar es estudis dialectaus enes estudis lingüistics, fòrça mès que non pas es autes disciplines senhalades.

“S'a volut qu'ei absolutament impossible de separar totes aguestes questions (istòria, costums, institucions, geografia...) der estudi dera lengua pròpiament dita”, mes Saussure non en mòstre ua conviccion totau e admet que, dilhèu, podem estudiar e valorar sonqu'era lingüistica intèrna, eth sistèma intèrn, e que, dilhèu, cau separar es dus punts de vista, er intèrn e er extèrn.

E se certament poderíem estudiar sonque eth sistèma intèrn dera lengua, creigu qu'era presa de posicionaments ei clarament mès coerenta, mès justificada, mès elaborada, mès scientifica e en definitiva mès academica se a cada decision, a cada posicion li podem ahíger eth maxim d'arguments.

Metegam un cas. Es procesi des darrers ans, ena Val d'Aran, an incorporat formes rares que s'an socializat. Exemplifiquem aguestes formes estranhes ena paraula “abantes”, paraula que non ei documentada en passat damb era excepcion d'ua estranya aparicion en bèth document de Condò Sambeat. E eth procés normalizador d'aguesti ans a hèt que “abantes” age entrat de manèra decidida ena escòla, e enes institucions. Ei a díder que s'a socializat. Aguesta Institucion academica aurà de determinar sus era correcccion deth tèrme “abantes” e entad açò non n'i a pro damb era constatacion dera sua existéncia istorica ne dera sua inclusion, o non, en sistèma.

Aurà de valorar molti perqués, moltes rasons, moltes conseqüéncies e circonstàncies, e aquiu aurà d'emplegar fòrça coneishements que s'escapen dera lingüistica intèrna e entad aquerò

calerà coneishements d'istòria e geografia, de costums e d'institucions e calerà gésser des libres e des despachi e analizar aspèctes pròprios dera psicologia sociau, deth dia a dia. Per açò ei tant important qu'ena Acadèmia i age personnes que se distingisquen pes sòns coneishements intellectuaus e d'auti qu'an ua trajectòria de trebalh ath cant dera promocion, per açò ei important qu'ath cant der especialista i age er enciclopedista e ath sòn costat eth ciutadan deth carrèr inquietat pera lengua, perque "era lengua existís ena collectivitat ena forma d'ua soma de mèrques depositades en cada cervèth, mès o mens coma un diccionari damb exemplars identics repartits entre es individus"

Insistisqui sus eth besonh de completar eth trebalh de laboratori; er estudi desseparat dera realitat a d'èster completat damb se que se passe ena societat, e non n'i a pro damb un estudi de camp, ne damb dètz estudis de camp. Se que cau ei incorporar eth contacte dera societat damb er estudi de laboratori. Se que cau ei qu'es mès expèrts coneishedors deth sistèma lingüistic, es mès exaustius, es mès professionaus, flexibilisen eth sòn estudi e i incorporen es aspèctes pròprios dera vida de cada dia, pr'amor qu'era lengua ei vida, e era vida quauquarren mès qu'un sistèma barrat.

Preténer transformar es decisions dera autoritat lingüistica, es decisions d'institucions damb responsabilitat sociau, sonque per un critèri etimologista ei ua error de promocion lingüistica e ua manca de respècte ara lengua e ath pòble que la manten. Quan er Institut d'Estudis Aranesi, e er Institut d'Estudis Catalans (per corresponsabilitat), amassa damb d'autes institucions damb responsabilitat, acòrdèrent que calie escriuer "Baretja", "Cendrosa", "Barlonguèra", "Joeu" o "Pònt de Rei", ena toponímia aranesa, siguec ua inadequada actuacion que des d'instàncies d'estudi d'ua institucion vinculada a ua universitat catalana se corregisse aguesti topónims, per rasons basicament de justificacion etimologica, entà ua empresa qu'auie de hèr un mapa e auie demanat eth sòn assessorament. Era universitat referida auie de transmèter çò qu'ère normatiu e non pas çò que creiguie mès adequat. Eth resultat siguec qu'era empresa confeccionèc eth mapa damb errors, donques qu'era forma corrècta venguie dada pes institucions que n'auien era responsabilitat. Mès, lo piri de tot ei qu'en ua situacion de debilitat, coma ei era qu'a er aranés e er occitan, açò produís un efècte de major inestabilitat e jògue contra era

normalizacion lingüistica.

Eth mès de gèr de 2015, Jornalet, diari digital de grana aportacion ena promocion der occitan, escriuie Pònt d'Arrei, coma auie orientat aquera universitat en lòc de Pònt de Rei coma auie determinat er Institut d'Estudis Aranesi. Segurament ère pera sua influéncia. Ei de besonh qu'es institucions universitàries complisquen eth sòn papèr d'estudi e que contrarien, se cau, enes sòns estudis es decisions dera Acadèmia, mès er intent de suplantacion ei un atentat contra era madeisha lengua. Es sòns estudis, es des centres d'estudi e des universitats an d'èster utils ara lengua, mès non aurien de trincar era sua consisténcia, surtot quan son lengües febles.

Entà evitar aguesti efèctes, eth papèr der Institut d'Estudis Aranesi-AALO, s'a de completar en ua accion sociau a trauèrs des organismes governamentaus, sense es quaus eth sòn trebalh quede desnaturalizat

Non n'i a pro damb proposar ua transformacion normativa. La cau encaishar ena societat de forma adequada, en moment adequat, damb un procediment adequat.

Metegam per cas: des molti postulats presents enes encastres damb volentats normatives se comente, des de sectors diuèrsi, que serie bon d'implantar en aranés, ena varianta, qu'es pluraus des femenins acabats en "a" se construïssen en "as" e non pas en "es" coma ei ara. Ei a díder que calerie escriuer "hemnas", "peras", "cagiras" en lòc de "hemnes", "peres", "cagires". Es constructors deth sistèma an rason, an es sues rasons, es rasons pròpries d'ua lectura intèrna deth sistèma, d'un besonh d'apropar enonciats en tot eth territòri occitan, tot e que molti des que plantegen aguest cambi ac hèn tanben, e sonque, per ua coeréncia damb eth sistèma gascon. An rason en un espaci de laboratori, en un procés d'estudi,.... mès pèrden era rason quan baisham ath nivèu deth carrèr. Eth carrèr, era societat, ara, non pòt assomir un cambi d'aguestes dimensions. Era consolidacion de cèrtes caracteristiques der emplec der aranés a costat fòrça, e era produccion de materiaus de trebalh e d'estudi ei molt costosa. Eth trebalh deth professorat e des intermediaris e de molti transmissors dera lengua ei eth resultat de molt d'esfòrc. Un cambi d'aguestes caracteristiques

poderie auer efectes fòrça negatius ena luta pera socializacion dera lengua e poderie crear era sensacion d'ua cèrta inutilitat en ua part des transmissors lingüistics. Era inestabilitat serie perjudiciau. Es qu'estudien eth sistèma intèrn an rason, mès deishar-les ada eri era responsabilitat de decidir serie ua irresponsabilitat tan grana coma deishar-les-ac ad aqueri qu'apòrtent es factors dera psicologia sociau, mès non an pro coneishements sus eth sistèma. Es dus, sistèma e societat, sistèma intèrn e psicologica sociau, s'an de besonh.

Eth sistèma ei composat per un sistèma intèrn e un sistèma extèrn. Saussure ditz qu'era lengua ei un sistèma que sonque coneish eth sòn peculiar orden. Aguest orde se complète damb eth dera vida vidanta. Podem emplegar eth madeish exemple de Saussure, eth dera planta qu'en crèisher complís damb es aspèctes pròprios deth sòn for intèrn e poderíem estudiar sonque aqueri aspèctes intèrns deth sòn creishement e naturauments n'extrairíem un "sistèma". Mes era planta entà crèisher li cau factors extèrns, un terren, un clima, uns mineraus, uns hiems,...

Ena Acadèmia mos calerà amassar tant es factors intèrns coma es extèrns. Se sonque mos quedam enes factors intèrns seram un centre d'estudis, e se prescindim d'aguesti seram un clob d'amics.

En 2012, Josep Mitjana, un enginhèr tecnic agricola, originari de Biscarbó escriuec ues memòries emplegant es tèrmes e variantes de quan ère joen, e ac explicaue atau: "Els mots permeten entendre'ns, sempre que es parli lo mateix llenguatge. Si per diverses circumstàncies aguest é different o deficient, les paraules poden portar a difondre missatges embolicats, difícils de comprendre per a qui els escolta". Ei era valor dera lengua quotidiana: era intercomprenença entre iguals.

E entà reforçar aguest argument acodim un aute viatge a Saussure: "ena vida des individus e des societats non i a factor tant important coma eth lenguatge. Serie inadmissible qu'eth sòn estudi sonque interessèsse a quauqui especialistes: de hèt tot eth mon s'ocupe deth lenguatge, pòc o molt; mès – conseqüéncia paradogica der interès que se li da- non i a un terren a on agen creishut mès idées absurdes, prejudicis, fauses imatges, ficcions". Eth lingüista aurà de

trobar es errors e reconduir-les, mès i an aportacions e decisions que s'auràn de hèr de mès enlà dera lingüistica. I cau promotores, educadors, escritors, transmissors,.. que, en aguesta Acadèmia, ja s'i an incorporat e tanben i cau especialistes de d'autes disciplines coma era istòria, era sciéncia juridica,... Ei per aguest motiu qu'aguesta Acadèmia ei incomplèta. Mès coma qu'a mès d'incomplèta ei joena, calerà hèr-la madurar ena línea dera complementacion damb aqueres disciplines que mos an d'ajudar a hèr un trabalh melhor. Ei en aguest sens que mos cau enténer aquera possibilitat que mos brinden es Estatuts der IEA-AALO d'incorporar societats filiaus o entitats corresponentes. E perque non – eth futur ac resolerà- ampliar es seccions, es airaus academics, damb estudis istorics, juridics e de d'autes disciplines. Damb açò que cobriríem un deute damb es autes seccions der antic Institut d'Estudis Aranesi, ath temps que complementaríem es airaus de besonh entà un complèt estudi dera lengua.

2.- ERA ILLUSION DERA ESCRITURA

Ena introduccion dera òbra en destacam que Saussure (quan didem Saussure mos referim tostemp, en aguests discors, ath *Cors de Linguistica Generau*) trape qu'en cèrtes escòles i a un excés d'atencion “servila” ara lengua escrita e un desbrembe dera lengua viua. Aguest ei un des vics qu'aué podem trapar en fòrça des encastres de promocion der aranés, e aquiu mos i cau méter un punt d'atencion.

“Era paraula escrita se barrege tant intimament ara paraula parlada dera qu'ei imatge qu'acabe per prener-li eth papèr principal e s'arribe a dar ara representacion deth signe vocau tanta importància coma ad aguest madeish. Ei coma se se pensesse qu'entà conéisher a quaquarres, ei melhor de guardar era sua fotografia que non pas era sua cara”.

Jean Jacques Rousseau, 150 ans abans que Saussure, exprimie que “Era escritura, que sembla qu'aurie de fixar era lengua, ei precisament ce que l'altère; non en cambie es mots, mès òc que cambie eth gèni; substituís era exactitud ara expression. Transmetem es sentiments quan parlam, e es idees quan escriuem. En escriuer, èm forçats de préner totes es paraules ena acepcion comuna; mès eth que parle varie es acepcions pes tons, les determine coma li platz; damb

mens dificultat entà èster clar, li da mès ara fòrça; e non ei possible que una lengua escrita sauve molt de temps era vivesa d'aquera que sonque se parle. Escriuem es veus e non pas es sons”

Era preeminéncia qu'en molti encastres pren era paraula escrita sus era orau a acabat produïnt vics e distorsions. Non se pòt confóner er aranés damp es Normes Ortografiques. Eth prestigi de quauques normatives en occitan, e sustot en aranés, mos a hèt a desbrembar qu'eth referent ei era lengua parlada. Ei er orau qu'auram d'auer en compde, amassa damp eth referent intersystematic, tà mantier eth critèri d'unitat, abans de hèr propòstes de canviament

S'an produit abusi que s'an volut justificar per rasons d'estudi e tot soent etimologiques, quan sabem qu'era etimologia, ei propensa ar error. “Mes ei pòc important qu'era aplicacion deth principi [etimologista] sigue corrècta o non: ei eth principi madeish dera escritura etimologista se qu'ei erròni”. I an eleccions, manères d'escriuer, que non an de perque justificar-se ena etimologia e que responen ad auti critèris qu'an era sua rasonabilitat. Se comparan diuèrses formes en occitan mès estandardizat e catalan estandard trobam desparitat e tostemp n'i a ua que respon mens ara etimologia e non pas per açò la podem considerar incorrècta. En catalan escriuem “bres” e en occitan “breç”, en catalan escriuem “tròs” e en occitan “tròç”, en catalan escriuem “dansa” e en occitan “dança”,... me podetz díder quina ei era mès etimologica? Ei qu'era auta ei incorrècta?

Rogier Teulat ac exprèsse atau: “Per la grafia, lo critèri diacronic es pas lo sol de considerar... Una grafia se definís sus l'intersistèma amb un sistèma coèrent de correspondencias. L'etimologia interven pas que dins de cases excepcionals o per trobar un intèrgrafèma. Per la partida pròpiament gramatical, la diacronia deueriá jamai intervenir,..., exceptat benlèu en nòtas, per memòria”

Reprenen sus er efècte dera priorizacion der escrit e es leçons saussurianes arribam ara “conclusion evidenta” de.... “qu'era escritura amague era vida dera lengua: non ei un vestit, senon un disfraç.” Mos distrè deth trebalh qu'auríem de hèr sus er orau.

“Era tirania dera letra encara va mès luenh: a fòrça d'impulsar-se”

ara massa [umana] arribe a influir ena lengua e a modificar-la". Er aranés n'ei farcit enes darrers ans d'aguest efècte. En aguesti ans en qu'era escritura der aranés s'a divulgat, auem viscut, per aguest efècte, d'ua importanta transformacion ena lengua orau ei a díder ena lengua. Ac podem exemplificar en [y'awte] que escriuem "un aute" e qu'en cèrti encastres ja se generalize coma ['yn 'awte] o era escritura englobanta de [a'kro] que se manifèste, en escrit, coma "aquerò" e que produsís fòrça preséncia de [ake' rɔ] ena lengua orau. Era divulgacion dera escritura afècte e transforme era lengua. Era transformacion ena lengua orau qu'a produït "un aute" a estat talament mau acceptada pes especialistes e mèstres aranesi que, deuant dera manca d'autoritat normativa, per un acòrd entre diuèrsi sectors, tot e non èster normatiu, s'a acordat d'escriuer "de un aute", en lòc "d'un aute" coma serie normativament corrècta, entà evitar cristalizar era pronunciacion incorrècta.

E açò sense entrar ena proliferacion des assimilacions e desassimilacions qu'èren pròpies dera lengua e qu'era escritura desmonte o estructure de manères diuèrses. "Ei probable qu'aguestes deformacions se hèsquen cada viatge mès freqüentes, e que se prononcien cada viatge mès es letres inutiles". "Aquestes deformacions foniques ei vertat qu'apertien ara lengua, mès non son eth resultat deth sòn joc naturau; se deuen a un factor que les ei estranh". Era ortografia jògue ua funcion transformadora dera lengua. Mos la cau assomir, o non mos cau precindir der escrit.

Es processi de formacion fonologica que se hèn non son sufisents entà frenar aguest efècte. Serie ua error pensar qu'era ortografia mos ei enganhosa e que per aguest motiu la cau reformar. Entà superar aguest deficit aportat pera escritura mos cau emplegar era fonologia que mos va a permetre de "préner cèrtes precaucions front ara forma escrita, a trauèrs dera qu'auem de passar entà arribar ara lengua". Era escritura sonque a valor s'ei interpretada. Çò de prumèr que cau hèr ei de mercar eth sistèma fonologic der idiòma. "Fòrça gramatics se barren encara en vielh metòde que consistís en díder coma se prononciaue cada letra ena lengua que se vò descriuer".

Es *Normes ortografiques der aranés* presenten precisament eth procés inadequat que dempus a estat repetit per diuèrsi manuaus e

trebalhs. Es Normes mos díden: “u, ú se prononcien (y)”. Entà que sigue atau volerie díder que “u, ú” existissen per eri madeishi. En realitat ei “(y) que s'escriu u, ú”. Saussure afirme que per miei de presentar prumèr era escritura “ei impossible de presentar clarament eth sistèma fonologic d'un idiòma”

Enes Normes trobam “iu” se pòt liéger segontes era prononciacion de cadun, iu / ieu (iw), (iew)” quan se que calerie ei de plaçar abans eth son en tot díder “(iw) e (iew) s'escriuen “iu””. En actuau redactat poderíem pensar que maugrat que cau escriuer “iu” tanpoc ei incorrècte d'escriuer “ieu”. S'era volentat deth normativizador ère de destacar “iu” coma soleta forma corrècta, damb era manèra de plantejàc, non ac consegúis. Poderíem alongar-mos damb mès exemples. Calerà qu'ua futura reestructuracion des Normes solucione aguesta incorrecccion.

Eth modèl d'Alibèrt mos servís perfectament donques que hè era exposicion en orden corrècte. Alibèrt escriu: “ E tampat o agut es grafiat e”.

Tanben Coromines seguís eth madeish procés. En sòn “El Parlar de la Vall d'Aran” i trobam mès de 40 planes dedicades ar estudi des sons en aranés, se qu'ei sense cap de dubte eth trebalh mès complèrt que s'a het deth sistèma fonologic aranés.

“Era soleta realitat qu'interèsse ath lingüista ei aguest sistèma (fonologic). Es signes grafics son sonque era imatge era exactitud dera quau, cau determinar”

Es trebalhs referents an de seguir aguesta pauta de primar eth son ath signe grafic.

Eth cas der aranés ei particular. Aguesta varianta der occitan non se comencèc a escriuer de manèra sistematica enquia es ans 80 deth siècle XX. Era lengua en Aran non patic enquia aguest moment es influéncies d'ua norma escrita. A viscut liura, en poderíem díder.

Quauqui autors an manifestat qu'era distància entre era lengua medievau e er aranés ei menor qu'en d'autes variantes. Possiblament era manca d'escrit sistematizat i a auut quauquarren a veir.

Enes moments en qu'era escritura se generalizèc aumentèren tanben es sues influéncias sus era lengua orau e era transformacion dera lengua s'incrementèc.

Abans des *Normes ortografiques der aranés* i auien quauques propòstes que quedèren inactives, damb era excepcion dera propòsta dera *Escòlo deras Pirenéos* qu'auie acceptacion entre es literats aranesi. Eth hèt de que non i auessen propòstes grafiques generalizades presentaue ua ocasion de començar damb critèris mès naturaus coma eth de mercar, eth camin deth son ath signe grafic e non pas ath revès. Era repeticion posterior d'aguest defècte en diuèrsi trebalhs, gramatiques, tèxtes,... provoquèc ua cristalizacion de quauqui vicens e incorreccions.

3.- DERA ARBITRARIETAT DETH SIGNE

Saussure ditz qu'un estat de lengua dada tostemp ei producte de factors istorics qu'expliquen perque eth signe ei immutable o de dificila mutacion.

Eth cas aranés ei especialment particular respècte d'aguest enonciat. Prenegam per cas era paraula "montanha" e era sua representacion. Enquiara arribada des Normes Ortografiques "montanha" s'escriuie de formes diuèrses: "muntanha" "muntanya",... Damb era arribada des Normes se trinquèc damb eth passat e se passèc a escriuer sonque d'ua forma, en coeréncia damb Alibèrt, e era grafia classica.

En quadre, a continuacion, se pòt veir coma escriuie "montanha" cada un des autors des ans anteriors a 1983.

Mountanho-Mountainha	Muntanha	Muntanya
Jusèp Condò	Maria Pilar Rodríguez	Rafael Nart Arjó
José Bersach Sabi	Lolita Beso	Francisco Nart Arró
José Sandaran	Jep de Montoya	Casimiro Ademà
Bernat Sarrieu	Joan Luis Forcada	
	Josep Amiell	
	Manuel Guerrero	
	Mari Carmen Campà	
	Fermin Pinós	
	Pepita Campà	
	Rufino Martínez	
	Francisco Sabi	
	Vicent Jaquet	
	Merce Enseñat	

En 1983 era autoritat dera lengua (alavetz ère era Generalitat de Catalonha), determinèc que calie escriuer “mountanha” (damb “o”, “nh”) en coeréncia damb era forma occitana mès difosa. Se s'auesse près ua auta decision es conseqüéncias èren imprevisibles. D'aguesta forma s'auançau en un procés d'identificacion damb era rèsta d'Occitània diacronica e sincronicament.

Non podem ignorar qu'eth pas, d'abandonar ua forma assumida e dera que cada un n'ère convençut, siguec dolorós entà aqueri autors que jamès auien emplegat aguesta naua forma. S'eth pas siguec possible ei perque reaument non auie existit era complèta socializacion dera escritura dera lengua. Aguesta arribèc damb era sua introduccion ena escòla aranesa. Ei en aqueth moment, d'entrada ena escòla, en que sociologicament es circonstàncies son mès favorables, era norma der aranés escrit ja ei establida e ja s'a produït eth trincament damb es tendéncias anteriores.

Ara, damb es ans, un viatge que s'a artenhut eth moment de maxima difusion dera norma escrita, era reaccion sociau ei de satisfaccion, d'identificacion damb aguesta norma e de defensa dera madeisha e ara se produís aquera “resisténcia dera inèrcia collectiva a tota innovacion lingüistica”. Precisament perque eth signe ei arbitrari

non coneish ua auta lei qu'era dera tradicion, e ara es aranesi ja an inserit aguesta norma ena sua tradicion lingüistica, se que represente un exit deth procés de normalizacion des darrérs ans: entàs aranesi “Vielha” ja non se pòt escriuer “Viella” donques que “tostemp” s'a escrit “Vielha”. Ac senten atau, e atau ac vòlen e ac defensen!

Enquier an 1983 era normativa ère producte d'ua comission, que la elaborèc, mès en moment d'aprovar-la e de publicar-la en DOGC era norma perteneish a tota era poblacion e ei aguesta pertenéncia a toti, e maugrat ester signes arbitraris, ei aguesta socializacion que li da continuïtat e ara l'a estabilizada. Era norma ei de toti e cau considerar aguest “toti” deuant de quinsevolh propòsta de cambi. Aguest principi non ei tostemp observat coma cau.

Entà un parlant d'aranés, e de quinsevolh lengua, era succession en temps ei inexistentia: “eth parlant ei dauant d'un estat”. Eth lingüista a de compréner aguesta circonstància. Eth lingüista ei massa soent absorbit pera diacronia. “Eth lingüista poderà entrar ena consciéncia des parlants, sonque suprimint eth passat”. Talament ei atau que massa soent se produïssen distanciaments entre eth sénter e eth pensar deth parlant e er estudi deth lingüista. Er aranés n'ei plen d'aguestes contradiccions. Quan açò passe auem d'auer present qu'er aspècte sincronic ei prevalent sus er aute, ja qu' “entara poblacion parlanta ei era vertadèra e soleta realitat”. Eth trebalh der IEA-AALO, mos a de portar a recuélher eth testimoni deth parlar, a hèr-lo prioritari e a completar-lo damb er estudi diacronic. Eth metòde contrari qu'a viatges s'a volut imposar mos pòrt e fracàs.

Es cambis que se produïssen non son generalizats en tot sistèma. Se produïssen en ua part deth territòri e son caprichosi, sense intencion. Non se pòden preveir, ne se pòden generalizar.

“Etimologia e valor sincronic son dues causes diferentes”, massa soent ara valor etimologica se li vò dar tota era valor e tota era preferéncia. Mès “cada lengua (er occitan) forme ua unitat d'estudi, e era fòrça des causes mos va obligant alternativament a considerar-la istorica e estaticament”.

Era valor sincronica de que cau escriuer ua forma determinada

per Institut d'Estudis Aranesi pòt èster metuda en qüestión intellectuau, mès non aurie d'èster alterada sense un procés protocolari imposat per principis democràtics.

Veigam un exemple (que mos servís tanben entà illustrar eth besonh d'ua Acadèmia que vage mès enlà der estudi deth sistèma intèrn): pendent es darrers ans a surgit en Aran era conveniència d'equiparar eth sentit dera paraula "auviatge" a "patrimòni". Hè un parelh o tres d'ans, se determinèc de hèr quauques consultes des deth Conselh Generau d'Aran. Se'n heren quate; tres èren, sustot, d'estudiosi deth sistèma intèrn. Diguien (reproduccio parciau):

1.- (Aitor Carrera).- *Era forma auviatge qu'ei un mot que s'emplegue en gascon pirenenc orientau entà hèr arrepòrt a proprietats eretades des aujòs, e mès que mès tà referir-se ara madeisha proprietat dera casa e as elements immediats. Ademá (1966: 53) que definie aqueth mot coma "ajuar". Condò (1914: 3) coma "finques urbanes; casa, estable, corral, etc.". Sarrieu (Boucabulari luchones) que definís auviatge coma "la maison et ses dépendances immédiates",... Coromines (DECat, I: 517) que n'arremasse fòrça informacions anteriores e que ditz qu'ei "hisenda", 'casa amb les seves dependències (borda, corral, estable)', a tota la vall superior de la Garona" ... Er emplec modèrne deth mot auviatge en plaça de patrimòni, e era confusion d'aqueres dues formes, qu'ei plan probablaments ua ipercorreccio que comence a aparéisher fòrça recentaments . Que cau refusar aquera ipercorreccio, e donc emplegar era forma sabenta patrimòni, generau ena lengua occitana e panromanic.*

2.- (Jordi Suils) .- *Era paraula "patrimòni", j'ac ditz era forma, ei çò que mos arribe en eretatge (per part de pair); eth concèpte mès generic, aplicat a "patrimòni culturau" per exemple, ei ua extension d'aqueh concèpte. Donques, se "patrimòni" e "auviatge" son sinonims, non compreni per qué deishar de costat era un per aute. "Auviatge" ei un tèrme non masclista (non hè referéncia ath pair sense considerar ara mair) e ja ei establit en usatge, e ei ben explicit.*

3.- (Xavier Lamuela).- ... "patrimòni" e "auviatge" an etimologies parallèles e eth madeish sens originari d'"eretatge". Era diferéncia ei que "patrimòni" a prenut sensi mès connotats ("eretatge d'ua

comunitat"...) e tanben bèri sensi especializats (subertot juridics) e "auviatge" en us corrent a prenut un sens concret ("ben immòble d'ua familha"), parallèlament a "heretat" en catalan ("proprietat rurau"). Es aranesi, se non m'engani, an encara era percepcion qu'er "auviatge" ei ua part essenciala der eretatge dera familha; er alargament deth sens e er us com "eretatge" son donc legitims. Evitaria sonque er us exclusiu d'"auviatge" (i a tanben "patrimòni" e "eretatge") e especiaument er us enes sensi especializats ("impòst sus eth patrimòni"...).

En tot sajar de préner ua decision damb es tres aportacions s'i detectèc ua mancança que non ère sufisentament tractada: "auviatge" s'emplegue des de hè 30 ans coma sinonim de "patrimòni", talament coma reflèxe Jòrdi Suïls. Per exemple "Comission d'auviatge deth Conselh Generau d'Aran"

Es tres aportacions son bones, es tres èren utiles, correctament elaborades, aclarien causes. Era determinacion siguec presa en tot sajar d'èster eth maxim de responsable e de respectuós damb es propòstes e es estudis facilitats. Ath cap deth temps, ua naua aportacion, qu'en aguest cas venguie dera proximitat, servie entà completar er estudi:

Bernat Arrous: "*Que'm brembi dera emocion de qui m'auié estrenhut, trenta ans-a, quan ath leger-me eth huelhet editat ath parat dera inauguracion deth Musèu Etnologic de Vielha (un deths toti prumèri documents de qui s'age james estampat en aranés normalizat), eth tèrmi e m'ère brutalaments e confusaments tornat en memòria. En causir de privilegiar era paraula aquesta d'auviatge, eths lingüistes e escriptors aranesi qu'an hèit òbra utila. Que l'an balhat ua nauèra existéncia. E qu'an contribuit a sauvar un tèrmi antic, autentic e pregondaments originau de qui senon se mos serié definitivament perdut. Voler-ne acornerar eth us ara sua sola accepcion materiala equivalerié a condamnà'u en nòm d'ua logica e d'ua vesión dera lengua essencialaments passadistes".*

Er exemple mos mòstre que i an mès arrasons qu'era simpla consideracion dera etimologia e dera diacronia. Teulat en "Uèi l'occitan" ditz "... la separacion saussuriana entre la sincronia e la diacronia a permés la despolverar del trebalh venent: la lenga d'uèi per viure coma

sèm dins lo temps que sèm". Entad açò cau ua Acadèmia, coma er Institut d'Estudis Aranesi.

E totun, era reflexion sus auviatge e patrimoni anèc fòrça mès enlà, enquiathe punt en qué un des consultats, Aitor Carrera, portèc era sua opinion entara sua compareishença en Parlament de Catalonha damb motiu dera Lei de Regim especiau dera Val d'Aran. Diguec: "... podríem directament fer una diagnosi sobre la situació en qué ens trobem actualment, en qué malauradament l'aranès pateix un fenomen d'involució, si volem, d'elaboració divergent, a causa, entre altres coses, de la desconexió que es pateix amb relació a la resta de l'occità, allò que anomenem «distanciacions maximals», o sigui, crear formes que no responen a allò que hauria de ser correcte en aranès. Vagin a la Llei de l'occità, aranès a l'Aran, i trobaran, per exemple, a la mateixa llei en la versió aranesa, que els apareix la paraula «auviatge» en comptes de «patrimoni», quan totes les llengües romàniques diuen «patrimoni» o una forma similar. Doncs, sembla que a algú se li va acudir que en aranès no es podia dir «patrimoni», que s'havia de dir «auviatge», que és una cosa completament diferent. Per tant, patim aquests tipus de fenòmens. I això només es pot eradicar si partim d'una bona codificació científicamente correcta i, a més a més, després hi ha una implementació com cal."

Ei era passion pera lengua que pòrté a sautar-mos d'autas consideracions. Eth problema dera "distanciaciacion maximal" existís en Aran, talament coma ena mager part des petites comunitats. La tracti en un autre punt d'aguest discors. Mès aguest problema non a impedit qu'"auviatge" sigue ben socializat e age eth sòn lòc. Ei eth pòble qui decidís. Er IEA a d'expressar e dar forma ara decision deth pòble, encara qu'a viatges posque semblar incoerenta e capriciosa.

Veigam ua auta ocasion ena que s'a mostrat eth besonh dera existéncia der IEA-AALO: Ena consulta ara poblacion deth 9 de Noveme de 2014 sus era independéncia de Catalonha es dues preguntes ena Val d'Aran siguieren plantejades en occitan. Enquiathe darrèr moment i aueren dubtes plantejats per diuèrsi sectors sus era correccion lingüistica deth redactat des preguntes.

Preguntes plantejades: **Vò** que Catalonha **vengue** un Estat?
Vò qu'aguest Estat sigue independent?

Correccions que se plantegèren des d'instàncies d'opinion:

Voletz que Catalonha **devengue** un Estat?
Voletz qu'aqueth Estat sigue independent?

Es objeccions plantejades anauen acompanhades de justificacions: "era cortesia dera forma *voletz*, era analisi deth *devengue* e era teorizacion deth determinant *aqueth*"

Es preguntes quedèren correctament plantejades, mès es dubtes, e era divulgacion des madeishi, creèren sensacions de minoritat. Enquiath darrèr moment i aueren moviments de cambi. Era consulta ara petita estructura, en constitucion, der IEA-AALO aparièc es causes, evitèc formes ultracorrèctes e posicions arcaizantes e mantenguec formes usuaus e avientes.

Ei er IEA-AALO, eth nòste IEA, qu'a estat emplaçat democraticament entà resòler aguestes situacions.

4.- ERA SINCRONIA

Son toti es aranesi, toti aqueri qu'empleguen er aranés, es que transformen era lengua, es qu'introduïssen naues formes, producte dera creacion conscientia o inconscientia, e aqueres formes creades pes individus a viatges reussissen, trionfen e s'expandissen.

Ei plan per açò que cau considerar era lengua coma ua causa de toti, que toti contribuïssen a elaborar, que toti cueden e qu'entre toti definissen. Eth papèr des lingüistes ei basicament encastrat en terren dera ordenacion, dera coeréncia, mès es actors èm toti. Ei ua democràcia lingüistica ara que cau aplicar critèris màxims de participacion e processi democratics.

Es individus en parlar creen naues formes basicament per dus processi: per analogia e per aglutinacion. E es individus ac hèm per motius diuèrsi, pera nòsta education fonetica, per economizar esfòrci, per ua adaptacion ath miei e ara realitat sociau cambianta, per

questions nacionaus o simplament per mòda.

E aguesti cambis, a viatges se hèn, sense volentat, per inèrcia o per ua volentat d'estèr mès corrèctes o per intuïcion, e pòc a pòc era lengua va evolucionant.

Era analogia e era aglutinacion son es dus processi fondamentaus dera evolucion.

Enes darrèrs ans quauques formes naues les deuem ad aguesti processi. Quauqu'ues son exagerades, quauqu'ues son errònees, d'autes enriquissen era lengua, n'i a qu'an reüssit, d'autes non s'an socializat, mès totes transformen era lengua e la hèn viua. Sense distingir entre analogia e aglutinacion veigam cèrti exemples:

Era construccion de formes naues en aranés ei constanta. Era paraula “confiança” ei documentada per Condò Sambeat ena dita aranesa: “cau auer tanta confiança en tu coma en ua ròca quan campule” o en un poèma “... tostemp es òmes tiets fixa era vista/ tà dar-mos confiança, consòl e plaser “ o en tèxte de “Eth ser de mieja net”: “Per aquerò mo'n anèrem tà dormir: es auti cada un tà casa sua, e jo tath mèn lhet , tamb era confiança que, en lheuar-mos, ja aurie tocat Missa grana”. Coromines, uns ans dempús de Condò, documentèc era paraula “confiança” concretament en Betren. Segurament aguesta ei era forma qu'arriba enquias nòsti dies. Ara ben, hè uns ans en Canejan e Bausen, encara podíem escotar era paraula “hidar” o “hidar-se”, possiblament usuau enes segles XIX e XX, entà manifestar era accion de “fiar” o de “fiar-se”. A mès encara aué ei documentada en quauque diccionari occitan, surtot provençau e gascon era paraula “hidança” (en fòrça d'auti i trobam “hisança” e “fisança”). Damb tota aguesta barreja de possibilitats e per ua accion d'analogia, quauquarrés ena Val d'Aran pensèc qu'eth terme “confidança” auie un sentit e un fonament. Comprenie aspèctes dera paraula genuïna e s'apropaua ad aqueri mots qu'èren mès generalizats en Occitània. “Confidança” apareishec en un vocabulari modèrn que d'auti diccionaris posteriors recuelheren. Tot e aquerò era paraula non se socializèc pr'amor que non formaue part dera quotidianitat; se seguic emplegant “confiança”, talament coma recuelhen fòrça tèxtes. En bèth tèxte ocasionau comencèc a aparéisher “confidança”. Era implantacion de “confidança” arribèc damb era

aparicion d'ua cadena de supermercats en Vielha. Era cadena consultèc es servicis lingüistics deth Conselh Generau d'Aran e receberen era responsa de que “Supermercats de confiança” s'escriu igual en catalan qu'en aranés. Mès ena volentat dera cadena d'establir petites diferéncias qu'indiquèssen una nauetat, un respècte ara peculiaritat, trobèren a quauquarrés que damb fonament les indiquèc que podien díder “Supermercats de confidança”, e ara aqueth mot forme part dera mèrca aranesa dera cadena e a passat a socializar-se. O en tot cas, ei en un punt important de socializacion.

Es processi son atau, e era vida dera lengua se botge entre aguesti parametres. Era vida dera lengua la hèm entre toti.

Trobam ua reflexion semblanta damb “lauaria”. Dempús de quauqui ans d'emplec d'aguesta forma en tèxtes escolars e administratius, en quauqui encastres se comencèc a veir era forma “lauaderia”, e darrerament, per ua possibla influéncia deth castelhan vedem era forma “lauanderia”. Quina forma reussirà? Non ei açò ua mòstra deth procés de transformacion?

Rebrembi un cas que non auec er exit de “confidança”: un politic aranés, destacat, important pendent molti ans entath devier dera vida publica dera Val d'Aran, non emplegaue “mainatges” e “mainades”. Diguie tostemp “minatges” e “minades”. No'n sabi ben ben es motius. Aguesta transformacion non reussic. Jamès e coneishut ad arres mès que didesse “minatges”. Aguest cambi non auec efèctes de transformacion ena vida dera lengua. I an cambis qu'auancen e se solidifiquen ena lengua e d'auti que non e que queden aislats.

Ei eth madeish cas d'aquera formula que se volec implantar entà dessignar eth coneishut “croisant”. Quauquarrés pensèc que era forma “panet cornut” serie era mès coerenta e mès peculiaria entà nomenarlo. Le hec aparéisher en quauqui tèxtes e se'n hec ua divulgacion, mès era forma “panet cornut” non auec acceptacion.

E era introduccion d'un tèrme nau non a perque èster coerent damb cap aute procés. Hè uns ans entrèc, ena expression correnta der aranés, eth terme “cossent” que non auie cap d'argument explicatiu e ara i e fòrça consolidat. E “cossent” generèc, segurament “consent”

qu'ei fòrça emplegat en lenguatge administratiu, tot e qu'a connotacions estranhes e cap de justificacion diacronica. "Cossent" non auie cap de preséncia anterior en territori e sonque l'auem documentat enes parçans aupins. Ei un mot de creacion, donques que non podem pensar ena influéncia d'aqueuth emplec que n'è Joanot Martorell en "Tirant Lo Blanc" quan ditz "No consent la veritat ésser caillada" o "car les coses que natura consent e per Deu son ordenades, sies consent en aquelles, e hauràs glòria en aquest mon e paraís en l'altre".

Tanben mos resulte rara era extension de "pròplèu", qu'en aguesti moments ei fòrça emplegat. Son introduccions estranhes, facilitades segurament pera manca de seguretat e d'estructures de referéncia. Com estranh siguec er emplec normau e quotidian deth tèrme "trimesader" entà designar "trimèstre" qu'encara en aguesti moments presente ua fòrta estenuda, sense que i age massa explicacions, mès enlà dera manca de referéncias.

Er IEA-AALO aurà de contribuir en reconduir aguestes errors. Era reconduccion pòt anar des dera integracion ath refús.

5.- ETH DIALÈCTE ARANÉS

Çò mès important entà ua autoritat lingüistica coma er IEA-AALO son es hèts actuaus dera lengua. Çò prioritari ei aquerò qu'ei comprobable ena lengua en sòn estat actuau.

"Cada pòble cre ena superioritat deth sòn idiòma". Es aranesi tanben. En tot comparar er aranés damb es variantes mès proximes e damb es lengües vesies es aranesi an pres consciéncia dera sua lengua. Damb aguestes comparacions es aranesi an comprés eth sens dera paraula "dialècte" e an vist que "non cau dar ad aguest tèrme un sentit rigorosament exacte".

"Abandonada a era madeisha, era lengua sonque coneish dialèctes, cap des quaus s'impòse as demès e damb açò ei destinada a un fraccionament indefinid".

Maugrat que toti es autors an reconeishut era identificacion occitana der aranés, non ei segur qu'era sua intervencion age anat ena

Iinia de trincar eth fraccionament dera lengua qu'en aguesti moments ei fòrça connotat. Aguesta Acadèmia a per finalitat satisfèr er orgulh locau des aranesi peth sòn dialècte e contribuïr a determinar aquera "convencion tacita,..., veïcle de tot çò qu'interèsse ara nacion en sòn conjunt". M'i tornarè a referir.

Es aranesi en sòn parlar tròben fòrça coïncidéncias damb es auti parlars occitans des vesins e era sua idea de lengua unica se consolide. Eth dubte ei a on comence e a on acabe un parlar. S'eth concèpte dera nòsta lengua mos a quedat clar, seguim auent fòrça confusions respècte deth nòste dialècte. Er an 1966 Casimiro Ademà en un intent divulgador entre es aranesi publiquèc aqueth estudi sus eth dialècte aranés e açò contribuïc a difóner dus concèptes clars: un eth dera lengua qu'en didíem occitana e un autre eth de dialècte qu'ere eth nòste aranés. Tanben Mari Carmen Campà en sòn "Un libret dera Val d'Aran" editat en 1983 ditz "er aranés ei un dialècte,..." (en castelhan).

Er orgulh des aranesi se deishaué sénter enes protèstes e en dolor qu'experimentèren quan en prumèr *Estatut d'autonomia* ara expression peculiara des aranesi se les dèc eth qualificatiu de "parla". Es aranesi senteren aqueth tèrme coma pejoratiu.

Aguestes confusions les clarificam en tot aplicar principis saussurians:

- 1- "Non i a dialèctes naturaus". "I a tanti dialèctes coma localitats Cau substituïr era antiga idèa de regions compartimentades en dialèctes".
- 2- "Era region de dialècte naturau ei, en principi, incompatibla damb era de region mès o mens extensa".
- 3- "Es dialèctes son sonque divisions arbitràries dera superficie totau dera lengua"
- 4- "Quan i a concordàncies (entre parlars) que son sufisentament nombroses, podem parlar de dialecte per aproximacion"

"Aguestes concordàncies s'empleguen per hèts sociaus, politics, religiosi,..., hèt primordiau e naturau dera diferenciacion per airaus independents". Er aranés ei un dialècte (per aproximacion).

Comprendem totes es propòstes que figuren enes tèxtes. Des d'aqueri que vòlen considerar eth gascon damb ues especificitats damb

caracteristiques de lengua en era madeisha, coma tanben comprenem ad aqueri que vòlen qu'eth gascon sigue un dialècte barrat damb era inclusion de nombrosi subdialèctes. Comprendem es justificacions e es volentats scientifiques de cèrti estudiosi sistematics que pretenen qu'era lengua sigue un orden inquebrantable de dialèctes, subdialèctes e parlars, mès creiguem que cau recuperar aquera vielha idea d'ua lengua, era occitana, e, en nòste cas, un dialècte, er aranés. Saussure ac enten atau e nosati tanben, sense detriment de que i agen caracteristiques lingüistiques qu'es ondes issoglossiques pòrten entà orient o entà occident.

Era nòsta lingüistica extèrna deth sistèma mos fòrce ad açò, e volem totun respectar es forçaments deth sistèma intèrn. Comprendem es classificacions dialectals en zònes extenses, mès tanben comprenem qu'es ribagorçans volguen parlar deth sòn dialècte en referéncia ath catalan, qu'es bearnesi volguen açò madeish respècte der occitan, sense besonh de èster un escalèr en ua estructura jerarquica, barrada, intocabla, inquèstionabla. Creiguem en besonh naturau de dues jerarquies, era dera lengua eretada e era lengua de comunicacion grana.

Jules Ronjat en “*Les parlers provençaux modernes*” apòrte ua cita [de Gauchat] ena que refuse eth mau procediment de definir iniciaument es dialèctes per ues caracteristiques e de voler a continuacion hèr entrar es hèts laguens dera definicion. Mos sembla viciosa era posicion de definir es dialèctes en granes regions e de voler encaishar dempús es parlars en aqueres regions. Eth madeish Ronjat mos coheisse qu'emplegue era paraula dialècte, pr'amor que “toti es qu'an escrit ena nòsta lengua (eth provençau) an auut eth sentiment d'emplegar dialèctes quan s'expressauen en sòn parlar”.

Des der Estatut d'Autonomia es leis, es decrets, es resolucions que s'an hèt, e tanben abans, parlen de dues realitats: era dera lengua, era der occitan, ei era realitat ampla, era nacionau; era auta realitat contemplada ei er aranés, denominacion emplegada en moltes ocasions entà designar era madeisha lengua occitana o en d'autres entà parlar-mos dera lengua que parlam en territori, dera forma qu'arremasse totes es peculiaritats identitàries mès proximes. Ua ei era lengua, er occitan, era auta eth dialècte, er aranés. E açò non mos harà

desbrembar qu'en cèrti mieis un des encastres de trebalh ei eth dera definicion dera lengua en granes unitats supradialectals, que tot soent n'apèren dialèctes. Eth sòn trebalh mos a d'estèr beneficiós a toti e de cap de manèra volem menstener-lo, mès non respon ne as nòsti besonhs, ne as nòsti desirs, ne as nòstes emocions, ne as nòsti estudis.

Èm en un moment deth procés en que semblarie que toti auem acceptat qu'era lengua occitana a sies o sèt dialèctes e que mos cau botjar en aguesta tesitura. Auem convertit es dialèctes ena basa dera ideologia lingüistica e creigu qu'ei ua error. Actuaument sembla que non podem parlar dera lengua sense parlar automaticament des dialèctes, coma se parlar sonque dera lengua siguesse un atac o ua vergonha

Son diuèrsi es testimonis d'expèrts que mos refòrcen, o que relativizen er emplec deth mot "dialècte". Robert S.P. Beekes en *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction* ei contra era distincion entre lengua e dialècte e li trè interès lingüistic: "Dialècte e lengua son etiquetes sociaus que depenen de idees e interèssi, mès non i a forma lingüistica entà definir quina ei era diferéncia entre un dialècte e ua lengua".

Bernat Sarrieu tanben siguec molt clar donques que se referie ath luishonés coma un dialècte "... , puisque notre dialecte est le luchonnais" (La Terro d'Oc -1905). Ena madeisha òbra se referís ath gascon, ath provençal, ath bearnés, ath catalan, ath tolosan, ath limosin coma "grands dialectes" . Tà Sarrieu er aranés ei un dialècte e eth gascon un gran dialècte.

Ua cita trapada, recentament, en internet, dera que desconegui er autor, ditz: "Quan parleu de llengua i dialecte, no vos fieu dels lingüistes si us diuen que només ells, com especialistes, son competents per a parlar de llenguatge, igual com els més indicats per a parlar de medicina son els metges. I no és que això no siga cert. Es que fan trampa. Perqué quan parlem de llengua i dialecte no parlem exactament de llenguatge, sino de política"

Eth tractament que recep er aranés dequè en un procés excessivament sistematic. Eth mot "patois" que conten significacions

pejoratives entàs poblants d'aguesta part deth mon, a significacions positives en d'auti lòcs, coma per exemple ena Val d'Aosta, a on ei vinculat as sentiments matèrns e a peculiaritats emocionaus positives. E, per contra, ena Val d'Aran er emplec dera designacion “patois” a un component de negativitat.

Enes començaments deth sègle XX e pendent practicament tot eth sègle, sentérem parlar der aranés coma d'un “dialècte” e popularament enteníem qu'un dialècte volie díder ua lengua damb cèrtes variacions territoriaus. E damb aguesta definicion ja n'eren satisfets. Dempús arribèc era sistematizacion e mos illustrèc que dialèctes der occitan sonque n'i auie sèt, o ueit (o tres o quate), segontes era referéncia qu'en volguéssem préner. En quinsevolh cas eth dialècte ère eth gascon e nosati es aranesi parlàuem ua causa que ère peth dejós deth gascon ena classificacion. Alavetz pensèrem qu'èrem un “subdialècte” e ad aguesta designacion, que ja non mos agradaue tant, arribèc un aute viatge eth sistèma intèrn e mos diguec qu'eth subdialècte ère eth “gascon pirenenc oriental” e qu'er aranés ère ua forma d'aqueth subdialècte. E ja veiguérem que, se deishàuem es determinacions en mans deth sistèma, er aranés sonque ère ua “parla” o dilhèu ua “subparla”. E eth sistèma intèrn seguic hènt es sòns estudis e descorbic qu'er aranés auie components, en bèra part deth sòn territòri, que non èren ben ben d'aquerò que s'auie designat gascon, se non que la identificauen mès lèu damb eth lengadocian. E alavetz veiguarem que non èrem arren, ne dialècte, ne subdialècte. Eth sistèma intèrn mos auie inutilizat. Eth sistèma intèrn mos mensprede! E non volem un sistèma que mos anulle. E ei plan per açò, qu'era Acadèmia ei quauquarren mès qu'un centre d'estudis, reproductor o divulgador deth sistèma intèrn dera lengua.

Ara recuperam aqueri principis iniciaus que seguissen es plantejamens saussurians e que qualifiquen er aranés coma un dialècte dera lengua occitana. Laguens deth continu dera lengua, er aranés a components que l'apròpen as posicions orientaus e d'autas que la identifiquen damb caracteristiques occidentaus dera lengua occitana. Entà nosati, entà aranesis, entà qu'an possibilitat era existéncia der *Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia aranesa dera lengua occitana*, er aranés ei un dialècte centrau que non nègue er estandard; ath contrari, que la refòrce. Era centralitat li ven dada pera sua significacion sociau e

politica vista des dera Val d'Aran e des de Catalonha. E era qualificacion de dialècte li ven dada en aplicacion des principis de Saussure que denomine d'aguesta manèra quinsevolh parlar de quinsevolh poblacion o de quinsevolh territori ath margin deth sòn dimensionat, e qu'en nòste cas manten a mès aqueres caracteristiques sociaus que son determinantes ena sua denominacion.

Non hèm sciencia ficcion, non inventam arren. Recuperam er esperit des teories que fondamentèren er estudi dera lengua en nòste territori.

Entà Saussure er aranés ei un dialècte e entà Ademà Mora er aranés ei un dialècte. E, entà Pèire Bèc a qui tanti viatges se vò recórrer entà justificar ua cèrta classificacion sistematica, tanben er aranés ei un dialècte. En sòn trebalh “*Les interferences lingüistiques entre gascon e languedocien*”, quan definis eth “quadrilàter” aranés ditz “l’aranais, on le sait, est le seul dialecte gascon parlé en Espagne”. De dialècte gascon, la tracte. Non pas de dialècte deth gascon. Domatge que finalament non agegam podut compdar damb era sua preséncia e intervencion en aguesta Acadèmia, ara qu'auie mostrat eth sòn interès. Aguesta Acadèmia a un deute damb eth. Mos i calerà pensar!

Bèc, en *La llengua occitana* (1977), reconeish, damb posterioritat a ua cita de Saussure, qu' “ei mès prudent de parlar de complèxes dialectaus” que non pas de dialèctes. E totun, Bèc, justificarà er emplec dera denominacion de “dialècte” entenen qu'ei ua nocion “ben delicada de definir” e que “rarament presente uns limits nets”

E mès concretament encara, Joan Coromines, en sòn “*El parlar de la Vall d'Aran*” repetís era qualificacion de dialècte entà referir-se ar aranés, e inclós ac emplegue en circonstàncies mès reduïdes territoriaument coma ei quan parle deth “canejanés” i li da tanben eth tractament de dialècte. Coromines emplegue eth qualificatiu de dialècte entà referir-se indistintament ath gascon, ar aranés o ath canejanés. Entà parlars mès locaus coma eth de Quate Lòcs o eth de Canejan emplegue tanben era denominacion de “subdialècte” o de “dialecte locau”. Coromines ja auie denominat clarament ar aranés coma dialècte quan ena *Introducció a l'estudi de l'aranès* en “*Entre dos llenguatges*” (1976) ditz que “cal subratllar fortament que la Vall d'Aran ens ofereix el

cas únic d'un dialecte occità lliurat a si mateix, sense la poderosa influència provenint del nord, que ha pertorbat l'evolució de tots els altres”

En tot valorar que quan parlam de gascon ac hèm damb ua consciéncia de parlar d'un gran dialècte, o d'un complèxe dialectau, dera lengua occitana, en tot considerar er amor pròpi des aranesi fondamentat ena sua lengua, e en sòn esfòrç, amassa damb Catalonha, e en tot compréner es legitimes e profitoses aportacions des estudiosi deth sistèma intèrn dera lengua occitana, creigu qu'ei de besonh considerar ara varianta aranesa coma dialècte dera lengua occitana.

Ajustem tot açò damb ua aportacion de Joan Veny e de Mar Massanell en “*Introducció a la varietat dialectal*” (UOC-Universitat Oberta de Catalunya): “definirem una varietat lingüística com un sistema lingüístic que es diferencia de la resta de sistemes per algun factor i que sembla convenient de tractar com una entitat apart” e donques qu'er objectiu dera sciéncia ei explicar era realitat entad açò cau emplegar classificacions entà establir un orden. Eth nòste orden ei eth d'aranés dialècte dera lengua occitana. Segontes aguest trebalh de Veny-Massanell “un dialecte és una varietat lingüística menor inclusa en una de major”. Era amplitud dera definicion mos ampare.

Era pèrta de consideracion dera forma lingüistica des aranesi a auut ua conseqüéncia ena acceptacion der occitanisme. Actuauments, as nivèus populars, i an posicionaments confrontats qu'encara arriben enquiara negacion dera occitanitat. Açò ven provocat per amor pròpi que se desvelhe quan des de cèrtes esfères se vò dar era maxima dignitat ara lengua occitana e un papèr marginal ara especificitat aranesa. Aguest comportament ven tanben motivat peth sentiment de quauqui aranesi que ven qu'era varianta pèrd terren, ei cada dia mens emplegada e s'està possant era existéncia d'ua forma aliena, estranya, ara que se li a dit estandard, referenciau, generau... Se relacionen es dues circonstàncies e s'exprèsse ua actitud negativa. S'acabe negant era denominacion “occitan”, que presente ua imatge pòc clara, pòc delimitada,... Entà compréner aguestes actuacions cau anar aquiu a on era lengua se parle, aquiu a on s'a lutat pera sua existéncia,... cau gésser des encastres dera lingüistica pura, cau déishar eth laboratori ath marge, encara que sonque sigue de forma temporau. Ei en carrè a

on se viu aguest sentiment e aguest confrontament. E deuant d'aguestes circonstàncies non n'i a pro damb es reconstruccions diacroniques dera lengua.

Ei mès, damb actituts de justificacions fondamentades en sistèma lingüistic, sonque artenhem a incrementar era problematica. Entà Bloomfiled eth problema de lengua e dialècte la cau resòler ath delà dera lingüistica pura. Segontes Thomas Field dera Universitat de Maryland, en "*Present e passé de la langue de Gascogne*", en VIII Congrès Internacionau der AIEO, en Bordèu persutaue en qu' "era distincion entre lengua e dialècte sonque pòt èster ua qüestión ideologica, que cau resòler ena sincronia". Es lingüistes auràn d'ajudar ara estructuracion, mès aguesta aurà d'èster fundamentada ena vida vidanta.

Aguest ei er esperit que i a: se compren ua vision globau der occitan e es sòns auantatges entar aranés, mès se vò un aranés damb era maxima qualificacion en mon des lengües. Coma aconselhe Thomas Field, ena referéncia ja citada, quan tracte problèmes semblants entà tot eth conjunt gascon, "serie bon qu'es cercaires adopten en prumèr lòc ua actitud de serenitat scientifica, [ja que] que non se tracte d'ua qüestión purament lingüistica e non podem demorar de trovar ena lingüistica era justificacion d'un punt de vista o der aute".

Calerà consideracions estrategiques que tracten eth problema en sincronia.

6.- ETH CAMPANAU D'ARAN

"En tota massa humana i a dues forces qu'actuen sense parar, ath madeish temps, e en sentit contrari: d'un costat er esperit particularista, er "esperit de campanau"; der aute era fòrça d'intercambi que cree es comunicacions entre es òmes". "Per esperit de campanau ua comunitat lingüistica restringida ei fidèu as tradicions que s'an desenvolopat en sònsen. Aqueri àbits son es prumèrs que cada individu aqueris ena sua infància, d'aquiu ges era sua fòrça e era sua persisténcia".

"S'er esperit de campanau hè as òmes sedentaris, er intercambi les oblige a comunicar-se entre si. Er intercambi ei unificador e

contrarie era accion disolventa der esperit de campanau”.

“Ar intercambi se deu era extension e era coesion dera lengua” e “preven eth trincament dialectau”.

Aquesta distància provocadora de trincament, Rousseau la expressaua atau : ” Es dialèctes distingits pera paraula s'apropen e se confonen pera escritura, tot se referís insensiblement a un modèl comun. Quan mès ua nacion lieg e s'instruís, mès s'esborren es sòns dialèctes”. Existís un enfrontament dialècte-modèl comun, e uns efèctes dera preminéncia des uns sus es auti.

E totun Sarrieu en La Terra d'Òc (1905) mos demòstre qu'era cultura des dialèctes e er establiment d'ua lengua comuna, non son oposats e qu'era prumèra ei era basa dera segona.

En Aran auem viscut, e le víuem encara, aquest enfrontament (lengua-dialècte) provocat per aqueri que son gelosi deth sòn campanau e vòlen primar peth deuant de tot era sua forma particulara, mès tanben provocat per aqueri que temen qu'es oportunitats qu'oferís Catalonha e Aran non siguen profitades entà tot eth conjunt lingüistic e se comete un procés divisòri, secessionista qu'encara serie mès dramatic entara ja fòrça maumesa lengua occitana.

Bernat Arrous en “*Contribucion ara elaboracion d'un occitan comun:...*” en “*L'aranés e l'occitan general-Quatre estudis-Generalitat de Catalonha*” concludís en que “...eth aranés be's destria clarament dera lengua literària, tau coma Loís Alibèrt e l'a poduda definir... Ara, cap deths trèits peths quaus eth aranés e s'aluenha deth lengadocian “estandard” non l'au pertanh en pròpi. Toti sense cap d'excepcion, que s'arretroban en bèth cornèr dera Tèrra d'Òc,... [que] non hèn, en definitiva, que confirmar era occitanitat foncièra dera lengua aranesa”.

Campanau e intercambi pòden convíuer, an de convíuer, donques qu'era promoción der un beneficie ar aute e non pòden víuer er un sense er aute.

Calerà mercar normes de convivéncia entre er intercambi e eth campanau; Aquesta Acadèmia mèrque era situacion actuau, er estat de

convivéncia des dues formes, eth besonh d'encaishar-se era ua ena auta,... e ei responsabilitat d'aguesta Acadèmia er èster capabla de justificar era coeréncia des sues relacions sociaus deth campanau aranés e der intercambi der occitan e der estandard.

Respècte der estandard que posque determinar aguesta Acadèmia calerà que sigue coerent damb era lengua que s'emplegue. Era competéncia, e era autoritat, dera lengua occitana en França la a er estat francés, perque non la a traspassada ad arrés. Mentre non la divulguen, mentre non la delèguen, sonque poderam interpretar sus quina lengua an coma referéncia a partir des tèxtes qu'empleguen. En diuères occasions er estat francés ja a dit que sonque i a ua lengua en tot eth terròri occitan e qu'aguesta lengua se denomine "occitan". Enquia aciu fòrça ben! En moment de definir era lengua non se'n coneishen decisions, mès òc que sabem qu'enes examens deth *Diploma de Competéncia en Lengua*, ena presentacion des madeishi, emplegue ua soleta varianta enes quate centres enes que se hèn es examens, Bordèu, Tolosa, Montpelhièr e Niça (Gasconha, Languedoc e Provença). Aquera lengua emplegada, de base alibertiana, ei er occitan referenciau que considère er Estat francés. Ei er occitan oficiau. Er IEA-AALO ac aurà d'auer en compde.

Ua auta actitud que trinque era concepcion e eth sentiment d'unitat dera lengua, e qu'a afavorit era promoción de grani dialèctes, ei descrit per Ronjat qui mos hè referéncia, en "*Essai de Syntaxe des parlers modernes*" deth vici de cèrti escrivans e lingüistes de cercar tostemp era forma, eth tèrme mès aluenhat dera quotidianetat entà expressar-se: "es diferencies de vocabulari son mens accusades que non semblarie en liéger a cèrti escrivans qué an predilecccion as tèrmes originaus e rars des sòns parlars mès que non pas as tèrmes comuns e d'emplec corrent". Ei aquerò que cèrti autors n'an denominat "distanciaciō maximal". Ronjat, ena òbra referida, mos apòrté ua cita de Bernat Sarrieu ena qu'explique que Miquèu de Camelat li escriuie ua carta a propòsit d'un recuelh de versi gascons, en qu'er autor a recercat tèrmes rars enquiat punt qu'era sua òbra ei dificila de liéger pes madeishi gascons e peth madeish Camelat.

En exercici dera sua autoritat er IEA-AALO poderà tier en compde es formes mès aluenhades, mès damb era precaucion de non

desplaçar es mès usuaus.

Hè uns ans era Generalitat de Catalonha creèc eth GLO, Grop de Lingüistica Occitana, entà aconselhar-la sus era lengua occitana. Eth trebalh deth GLO siguec important e merquèc quauques posicions que non podem ignorar. Quauqui des membres d'aguest Institut d'Estudis Aranesi en formèren part, amassa damb d'auti especialistes qu'en aqueth moment sigueren nomenats pes regions administratives der encastre lingüistic occitan. Aqueth precedent d'entitat aconselhadora, hec quauqu'ua des foncions que ara li corresponen ara Seccion estandard der IEA-AALO. Es decisions deth GLO, d'aqueuth moment, s'auràn de préner en consideracion se volem èster continuïstes e coerents damb tot eth procés portat a tèrme per Catalonha, en matèria d'occitan, enes darròrs cent ans. Es "*Principis entara gestion dera norma der occitan*" aprovats peth GLO calerà que siguen reconsiderats. En aqueth moment, en qu'encara non existie eth *Diploma de Competéncia en Lengua*, eth *Conselh dera Lengua Occitana*, siguec tengut en compde e calerà veir enquia quin punt es sues preconizacions an d'èster considerades. Calerà revalorar es documents qu'eth GLO aprovec (Vocabulari de naues tecnologies, vocabulari basic, gramatica basica dera lengua occitana,...) e considerar era sua actualitat. Calerà repréner eth trebalh que se hec ena creacion deth traductor automatic catalan-occitan, castelhan-occitan e reconduïr aqueres formes que non se considèren avientes.

E pendent aguesti darròrs ans, des dera existéncia deth *Grop de Lingüistica Occitana*, d'autes estructures an neishut e mos calerà considerar era interrelacion que mos conven auer-i. Cau destacar ua estructura damb volentat de trebalhar pera determinacion der estandard dera lengua: eth *Consistòri deth Gai Saber-Acadèmia Occitana*. Calerà auer relacion damb estructures que s'ocupen dera lengua, eth CIRDOC, er IEO, *Calandreta*, *Felibritge*, eth *Comitat dera Lenga des Hautes Pyrenées...* e naturaument damb eth *Congrés Permanent dera Lengua Occitana*, que se botje damb era volentat d'èster referent, entà tota Occitània, en trebalh pera lengua, e que gaudís d'ua bona implantacion sociau.

Ei responsabilitat d'aguesta Acadèmia de non incrementar eth creishent estat de fragmentacion dialectau. Massa estructures de

promocion der occitan an fixat es sòns objectius e es sòns esfòrci en reconeishement e fixacion dera diuersitat intèrna. Semble qu'auem arribat a un punt en que non podem parlar dera unitat dera lengua occitana sense referir-mos ath nòste respècte ara sua diversitat, sense sajar d'ordenar aquera diversitat enquiat punt de voler-la normativizar, de blindar, damb era volentat, tot soent, de fixar antigues diferéncias o enemistats. Aguesta Acadèmia non a entre es sòns objectius era fixacion des variantes o des dialèctes, o granes unitats dialectaus. D'açò ja se n'ocupen d'autas estructures e diuèrsi lingüistes especialitzats.

Eth professor Paul Castela (Universitat de Niça) apòrte en preambul deth diccionari de Cantalausa: "..., l'occitan, al jorn de uèi, sa manca pus granda es l'unitat. D'aver pas d'Acadèmia, e un poder que n'aplicariá las directivas, l'occitan, a longa fin, s'es diversificat en dialectes que,...".

Entà nosati, er IEA-AALO, a ua preocupacion unica damb dues línies, era der occitan estandard e era deth dialècte aranés. Alain Viaut descriu en "*l'occitan gascon en Catalogne espagnole: le Val d'Aran. Du vernaculaire au formel*" (1987) qu'es normes ortografiques se heren en tot"collar [era norma grafica d'Alibèrt] as realitats fonetiques locaus, referint-se a ua globalitat occitana". Globalitat occitana e localisme aranés.

Volem cuedar-mos dera lengua en tot evitar er aislatament der aranés e en tot incrementar eth sòn encaish ena lengua occitana. Èm conscicents de perilhs coma eth que planteje Patrici Pojada en "*Distància lingüistica occitan aranés/occitan general (L'Aranés e l'occitan general-Quatre estudis- Generalitat de Catalunya)*": "...la causida d'un occitan "referencial" "orientalizant" es pas sens critica, qu'aluènha las causidas retengudas de la practica aranesa mas tanben de tot l'ensemble del gascon, d'una brava part del lengadocian, de l'auvernhat tot, etc. (ex.: nuèch/nuèit;fach/fait; dich, dicha/dit, dita- ponch/punt;ponh/punh). Lo risc, fin finala, al delà d'aislar l'aranés (fixat dins sas nòrmas e sas practicas, d'un costat) e l'occitan "referencial" del traductor (fixat, de son costat, sens téner compte obligatoriament de la practica aranesa) e de ne far doas "lengas", es de far del gascon tot (e benlèu d'autres parlars), un "lengatge estranh". Çò qu'èra pas brica lo cas quand legissèm los tèxtes de l'epòca modèrna..." N'èm conscicents!

Damb era consideracion de toti es actors e de toti es arguments mos calerà mercar es línies de trebalh, e era presa de decisions. E totun non volem desbrembar qu'es situacions d'enfrontament, d'òdi, de ràbia, de conflicte, son ua des caracteristiques de fòrça des relacions entre institucions que s'ocupen dera lengua, en Occitània, e que mos calerà botjar entre aguestes estructures en tot sajar de non incrementar es posicions enfrentades, en tot sajar de non afavorir es diferéncias. Mos calerà trebalhar ena disminucion dera agressivitat donques qu'aguesta institucion qu'aué comence a caminar a d'èster tanben un referent morau, donques qu'er excés d'enfrontaments e de ressentiments que viuem en mon dera lengua dan ua sensacion de petitesa, d'autoòdi. Era agressivitat de molti des que se considèren a eri madeishi es sauvadors dera lengua, mos imprimís a toti ua imatge grotesca de marginalitat, de mancança de vision de futur e açò auram de contribuir a superà'c. Auem d'èster capables de mercar ua forma de trebalh que permete er apropiament de totes es tendéncias lingüistiques. Volem ua lengua que podegam parlar e escriuer pendent fòrça ans.

Consideraram aquerò que Jòrdi Suils en ditz estilistica sociau en “Aranés de referéncia e occitan referenciau. Eth besonh d'un modèl sople” (*L'aranés e l'occitan general-Quatre estudis-Generalitat de Catalunya*) entà referir-se a aquerò que constituís er usatge acceptable sense dar lòc a excessives perplexitats en usatgèr e que ven mercada en grana mesura pera lengua sociauments e istoricaments dominanta. Er usatge sociau deth catalan e deth castelhan a qué èm condicionats ua part des occitans, es d'Aran, ei diferent der usatge deth francés e der italian a qué son condicionats una grana part des occitans. Trapar eth punt de trobada d'estilistiques diferentes ei, tanben, eth nòste prètzhet. Ei eth besonh dera etnologia de que mos parle Saussure. Ei ena lingüistica extèrna.

Jacme Taupiac mos oriente en “Distància entre occitan aranés e occitan referencial o estandard” (*L'aranés e l'occitan general-Quatre estudis-Generalitat de Catalunya*): “Es una carrièira bòrnia de confondre la lingüistica prescriptiva ambe la politica o l'etica, es a dire en considerant que las nòrmas establidas per l'autoritat an una valor legala o morala e que los que s'i plegan pas “cométon un delicte” o “mancan de deontologia”. La solucion és d'aver una granda soplesa cada còp que de lingüistas competents son pas d'acòrdi ...” E totun, Taupiac mos

met en precaucion d'ua soplesa excessiva. Ditz que "Cal aver de sen. Cal pas anar trop luenh dins lo sens d'un laxisme descabestrat. L'essencial es que l'Acadèmia determine çò comun a totes los occitans e los punts lexicals, grafics, gramaticals en general, ont la nòrma es divèrsa coma la lenga". E, qu'ei ací a on èm.

7.- CONCLUSION: RECONSTRUÏR ER OCCITAN DAMB ERA PRUDÉNCIA E ETH LINGÜISTA

I a lingüistes, sustot d'aqueri que perteneishen ara lingüista intèrna, ar estudi deth sistèma, que trebalhen es reconstruccions der occitan.

Es reconstruccions se hèn emplegant era comparacion, enfrentant totes es dades capables de dar-mos ua explicacion.

A viatges aguesti lingüistes pretenen reconstruir ua forma. Des des sòns laboratòris, aluenhats deth dia a dia pretenen imposar formes que ja an queigut en dessús o que senzilhament non an existit jamés e pretenen socializar-les e alavetz produïssen situacions de ridicul, e creen confusions.

Toti coneishem estudiosi der occitan, membres des centres d'estudi, grani aportadors de coneishements que son incapables d'explicar es sòns coneishements expressant-se en occitan. Ac an de hèr en francés o en ua auta lengua, o quan ac hèr, en occitan, non presenten un bon nivèu de lengua. Maugrat era sua dificultat entà expressar-se ena lengua occitana, maugrat que non participen dera vida diària dera lengua es sòns coneishements e es sues aportacions mos son imprescindibles, mos ajuden a conéisher e a gestionar era lengua. Mès, non les podem deishar tota era responsabilitat donques que non coneishen eth dia a dia dera lengua, e aguest ei un aspècte irrenonciable, en ua lengua viua.

I a lingüistes que s'autootòrguen eth papèr de directors dera correcccion lingüistica e que non an après qu'era correcccion ei eth resultat d'ua reconstrucczion, qu'a viatges ei pòc dogmatica, o d'ua construcczion pactada sociaument. Ei un terren a compartir. Aguest a d'èster eth principi irrenonciable d'ua acadèmia dera lengua.

Es lingüistes dera reconstruccion, e tota era societat que d'ua forma o ua auta se dediquen ara lengua saben qu'es reconstruccions a viatges son dubtoses e fòrça discutibles, que molt soent son mens segures de lo que semblen, qu'era etimologia, fòrça emplegada enes construccions, ei fòrça incèrta,... E tot açò mos a de portar entà ua actitud mès prudenta des lingüistes, e en nòste cas des academics, e evitar d'actuar temerariament.

8.- EPILÒG

Discors de F. Mistral ena Santa Estella de 1877 (Presentacion deth Tresor de Pierre Rollet) :

“Ua lengua, ac sabetz, non ei era obra artificiau d'un òme o de diuèrsi, e tanpòc d'ua acadèmia, ne d'un regime sigue eth que sigue. Ua lengua, me semble, ei quauquarren de meravilhós, donques qu'ei eth refugi d'aquera lum qu'en didem eth Vèrb. Ua lengua rebrembe un jas minerau: donques, qu'en hons d'ua lengua se i an depositat totes es emocions, toti es sentiments, toti es pensaments de dètz, de vint, de trenta, de cent generacions. Ua lengua ei un blòc de pèira; ei un antic fondament on cada passant a metut era sua pèça d'òr o d'argent o de cueire; ei un monument immens a on cada família a carrejat era sua pèira, a on cada ciutat a bastit eth sòn pilièr, a on ua raça sancera a trebalhat de còr e d'anma pendent cent e mil ans. Ua lengua, en ua paraula, ei era revelacion dera vida vidanta, era manifestacion deth pensament uman, er esturment sobre-sant des civilizacions e eth testament parlant des societats mòrtes o viues”.

9.-BIBLIOGRAFIA:

Ademá, Casimiro, *Estudio sobre el dialecto aranés*, Editorial Occitania, 1966, Barcelona

Alibèrt, Loís, *Gramatica Occitana*, SEO, 1935, Tolosa

Bèc, Pèire, *La llengua occitana*, Edicions 62 s.a, traducció de Jem Cabanes, 1977,
Barcelona

Bèc, Pierre, *Manuel Pratique de Philologie Romane*, Editions Picard, 1970, Paris

Bèc, Pierre, *Les interférencies linguistiques entre gascon e languedocien dans les parlers du Comminges et dua Couserans*, Presses universitaires de France, 1968, Paris

Beekesen, Robert S.P., *Comparative Indo-European Linguistics: An Introduction*

Bloomfield, L. *Language*, 1933, New York

Castela, Paul, *preambul deth Diccionari General Occitan de Cantalausa*

Coromines, Joan, *Entre dos llenguatges*, Curial Edicions catalanes, 1976, Barcelona

Coromines, Joan, *El Parlar de la Vall d'Aran*, Curial edicions catalanes, 1991, Barcelona

Field, Thomas, *Present et passé de la langue en Gascogne*, La Voix Occitane- actes du VIIIleme Congrès de l'Association Internationale d'Etudes Occitanes

Guilloré H. *De l'utilisation politique de la variété dialectale*

Luchaire, Achille, *Études sur les idiomes pyrénéens de la region française* (1879)

Luchaire, Achille, *Recueil de textes de l'ancien dialecte gascon*

Mistral, Frederic, *Lou Tresor dou Felibridge*

Mitjana, Josep, *Maleïda Terbolina-Maleïda Trebolina*, 2012, Pages editors , Lleida

Montoya, Jèp de, *Vademecum Aranense*, 1999, Lleida

Ronjat, Jules. *Essai de Syntaxe des parlers modernes*

Ronjat, Jules, *Les parlers provençaux modernes*

Rousseau, Jean Jacques, *Essai sus l'origine des langues* (1781)

Sarrieu, Bernat, La terro d'Oc -1905

Saussure, Ferdinand de, *Cours de Lingüistique Générale*, publie par Charles Bailly et Albert Séchehaye avec collaboration de Albert Riedlinger; édition critique de Tullio de Mauro

Teulat, Rogièr, *Uèi d'occitan*, IEO, Tolosa, 1985

Viaut, Alain, *L'occitan gascon en Catalogne espagnole: le Val d'Aran. Du vernaculaire au formel*, 1987, Bordèu

Veny, Joan, i Massanell, Mar, *Introducció a la variant dialectal*, UOC-Universitat Oberta de Catalunya

Autors diuèrsi, *L'aranés e l'occitan general-Quatre estudis*, Generalitat de Catalonha, publicacion digital

DISCORS D'ENTRADA DERA ILLUSTRÍSSIMA SRA. ANGELINA CASES

IMPLANTACION DER ARANÉS ENA ESCÒLA ARANESA

1.- INTRODUCCION

Era Val d'Aran ei un parçan deth nòrd deth Principat de "Catalunya", que constituís un enclavament de lengua occitana, ena varianta aranesa. Eth cap-lòc deth parçan ei Vielha.

Eth pas naturau d'aguesta val, formada en periòde quaternari per un immens glacèr ei era mair der arriu Garona, que se daurís as planhères occitanes.

Er isolament de "Catalunya" d'aguest enclavament pirinenc enquias darreries des ans trenta siguec plan naut, donques es nauti passi de montanha e eth long iuèrn èren un obstacle entà auer ues relacions mès estretes. Aguest isolament siguec superat tamb era bastida deth Tunèl de Vielha.

Er aranés ei er occitan parlat en Aran tamb brigalhs d'euskera e d'autes influéncias que fistonen eth sòn substrat.

Ei Aran, eth lòc de lengua occitana a on aguesta s'a conservat tamb mès caractèr sociau e culturau.

Possedís ua tradicion literària que se hè presenta a compdar dera mitat deth s. XIX.

2.- ETH MARC JURIDIC

Eth Parlament catalan, deth Govèrn autonòm, dictèc es disposicions legaus avientes a favor der ensenhamant der aranés o en aranés d'un biais progressiu.

- **1979.** Er "Estatut d'Autonomia de Catalunya" en sòn art. 3.4 ditz:
Er aranés serà objècte d'ensenhamant e especiau respècte e

proteccion.

- **Era lei 7/1983** de “Normalització Lingüística de Catalunya” en sòn article 28.1 ditz: **Er aranés ei era lengua pròpria dera Val d'Aran. Es aranesi an eth dret de coneisher-la e exprimir-se enes relacions e enes actes publics laguens eth territòri.** E en punt 4 ditz: **Eth Conselh Executiu a de balhar es mieis que garantisquen er ensenhamant e er usatge der aranés enes centres escolars dera Val d'Aran.**
- **Decrèt 362/1983**, de 30 d'agost, sus era aplicacion dera Lei 7/1983, de 18 d'abriu, de “Normalització Lingüística de Catalunya”, en sòn article prumèr ditz : **Enes centres docents dera Val d'Aran s'ensenharà tanben er aranés.** E en sòn article detzè ditz: **Tanben s'organizaràn corsi d'aranés entath professorat que l'age d'impartir enes centres dera Val d'Aran.**
- **Ordre de 30 d'agost de 1990** pera quau s'incorpòre er aranés, modalitat dera lengua occitana, enes curriculums des centres educatius dera Val d'Aran. En sòn article 2 ditz : **Er ensenhamant der aranés s'impartirà dues ores setmanaus, laguens der airau de lingüística deth curriculum, en toti es centres d'ensenhamant primari e segondari.** En sòn article 3 ditz : **Es airaus d'experiéncias e sciéncies sociaus enes nivèus d'ensenhamant primari, se poiràn impartir en lengua occitana.** Atau madeish, er aranés s'emplegarà tostemp entà ensenhar es contenguts deth programa referidi ath miei naturau e sociau dera Val d'Aran. En sòn article 4 ditz : **Es centres d'ensenhamant primari, per miei deth projècte lingüistic elaborat peth claustre, incorporaràn de manera progressiva er emplec dera lengua occitana ena docéncia e poiràn presentar prepauses oràries d'alternança d'ensenhamant ena modalitat occitana dera Val d'Aran.**
- **Decrèt 75/1992 de 9 de març** peth quau s'establís era ordenacion generau des ensenhaments dera Educacion Infantila, era Educacion Primària e era Educacion Segondària obligatòria en “Catalunya”. En sòn article 3.2 ditz: **Ena Val d'Aran, er**

aranés, coma lengua pròpria, ei objècte d'ensenhamant e serà normaument lengua veïculara e d'aprendissatge enes ambits o airaus que se determinen.

Eth Conselh Generau establirà eth curriculum dera lengua aranesa.

Eth Departament d'Ensenhamant cossent tamb eth Conselh Generau, determinarà era organización der ensenhamant e deth sòn usatge coma lengua d'aprendissatge enes centres docents dera Val d'Aran.

- **Resolucion d'11 de junh de 1996**, que balhe instruccions d'organizacion i funcionament des centres docents publics de "Catalunya" a on s'impartissen ensenhamants d'educacion infantila, d'educacion primària, e centres d'educacion especiau tath curs 1996-97. En sòn punt 1.2.3 ditz. **Ena Val d'Aran, er aranés , coma lengua pròpria, serà normaument era lengua veïculara e d'aprendissatge cossent tamb era normativa vigenta.**

3.- IMPLANTACION DER ARANÉS ENA ESCÒLA

Auent en compde eth Marc juridic, **en an 1983 se comencéc a impartir 1 ora setmanau d'aranés** en toti es estudis dera Val d'Aran.

Tanben comencèren **eth reciclatge der aranés** e deth catalan entà auer competéncia lingüistica orau e escrita, un pialèr de mèstres, que durèc pendent quate corsi tà obtier es titolacions de Mèstre en aranés e en catalan.

A compdar deth **cors 1986-87** toti es alumnes d'E.G.B. **rebeberen dues ores setmanaus d'aranés**, tà impartir aguestes classes se compdèc a mès des mèstres de cadua des escòles tamb un professor itinerant qu'impartie classes per totes es escòles dera Val.

Eth cors 1988-89 era Escòla Publica Garona de Vielha aufric as nauí alumnes de 4 ans era possibilitat de **començar er ensenhamant**

preescolar en aranés. Eth procés consistíe en iniciar er ensenhamant en tot tier coma lengua base er aranés entà qu'en acabar era EGB es mainatges artenhessen un domini coordinat des tres lengües viues e oficiaus ena Val d'Aran. Tanben i auie ua linha en lengua base catalan e ua auta en lengua base castelhan. Es pairs trigauen era linha base d'aprendissatge.

Se fondamente basicament en qu'er aprendissatge corrècte d'ua lengua refòrce eth coneishement des autes e qu'a mès coneishement avient des lengües implique mès intelligéncia deth mainatge.

Es corsi 1990-91-92 en Cicle Iniciau, Cicle Miei e Cicle Superior s'impartien dues ores de Lengua aranesa e dues de Ciències Sociaus en aranés.

Eth cors 1993-1994 ua auta modalitat der ensenhamant en tres lengües se metec en practica. Aguesta modalitat se nomente **ensenhamant tamb alternança de lengües.** Era sua aplicacion consistís en hèr es ensenhamants en aranés enes sessions deth maitin e en catalan e castelhan enes sessions dera tarde. Es escòles que prenien aguesta opcion recebien uns materiaus específics e dispausauen d'un professor de mès a mieja jornada.

Eth cors 1996-97 s'autric er ensenhamant des tres linhes de preescolar en lengua base aranés, pr'amor que Dempús d'estudiar es resultats des tres linhes s'arribèc ara conclusion qu'es escolans dera linha en lengua base en aranés auien melhors resultats qu'es escolans des autes linhes. Ath delà tanben auien melhors resultats en francés e anglés pr'amor qu'er aranés a es sòns basics d'aguestes lengües.

Un viatge establit er ensenhamant der aranés e d'autes airaus en aranés en toti es centres docents d'Aran e deuant deth besonh deth materiau didactic entà aplicar eth predit ensenhamant, se formèren grops de trabalh o seminaris entà elaborar aguest materiau referent ar aprendissatge dera lengua, sciències e matematiques.

Aguest materiau didactic siguec possible mercés ara collaboracion de mestres, que , amassats en C.R.P. deth Departament d'Ensenhamant, amièren endeuant aguest prètzhet, laguens deth

Programa de Formacion Permanenta deth Professorat, demanadi toti aguesti grops de trebalh e seminaris ar I.C.E./ Universitat de Lleida, SEDEC.....

4.- TRACTAMENT DES LENGÜES

Entà amiar tà deuant pleament eth prètzhet der ensenhamant plurilingüe, non ei pas un ahèr de bon hèr. Ei de besonh aplicar ues estratègies ena docéncia en usatge veïcular des lengües. Cau auer present des deth punt de vista didactic com s'organizén aguesti aprendissatges entà arténher uns resultats positius. Eth camin que seguirem ei:

1. Ua programacion plan restacada des diuèrses lengües objècte d'ensenhamant, en tot auer present es continguts que s'an d'alistar e era metodologia mès avienta, sens desbrembar es elements de contextualizacion.
2. Era lengua base d'aprendissatge, enquiàs 7 ans ei er aranés e a compdar de 3au cors de Primària, es escolans an 2 ores setmanaus de cada airau de lengua (aranés, catalan, castelhan e francés), ath delà d'un aute airau (sociaus, naturaus, matematiques e plastica) .En 5au cors s'introdujis era 2au lengua estrangèra, er anglés, dues ores setmanaus.

5.- METODOLOGIA EMPLEGADA

- Evitar era repeticion des aprendissatges:

A compdar des coneishements aquerits peth mainatge ena lengua base d'aprendissatge, se seguís un procès interactiu tamb autes lengües e atau mos estauviam repeticions innecessàries e mantiem er interès viu per aprendissatge lingüistic pròpri de cada lengua.

- Atier era especificitat des continguts:

En programar es autes lengües s'a en compde es diferéncias enter es continguts de cadua, ei a díder, aqueri continguts que se poiràn assimilar a partir dera lengua basa d'aprendissatge pr'amor

d'èster comuns, e d'aqueri que son especifics d'ua lengua.

- Evitar era anticipacion d'aprendissatges:

Se sage de trabalhar aqueri continguts qu'an relacion tamb es autes lengües, mès açò se hè un viatge qu'an estat aguesti tractats ena lengua base d'aprendissatge.

Entà poder seguir ua programacion coordinada enter es diuèreses lengües ei de besonh que toti es mèstres agen eth coneishement avient dera lengua base d'aprendissatge, tamb açò favorim era actuacion docenta en aguesta linha.

Atau madeish auem plan present entà cada lengua qu'eth sòn pròpri punt de referència sigue plan diferenciat, non sonque entara delimitacion der espaci temporau destinat entar ensenhament des autes lengües, senon qu'aguesta desseparacion de contèxtes ven fixada per:

- Assignament de mèstres diferents entà cadua des lengües.
- Utilizacion de recorsi avients entà cada lengua (musica, panèus, vidèos.....)

6.- CONCLUSION

Auent en compde es caracteristiques especifics dera Val d'Aran, basades sustot ena:

- Organizacion política pròpria – Conselh Generau d'Aran (lei d'Aran).
- Lengua pròpia e oficiau laguens deth territòri – Aranés (occitan dera Val d'Aran).
- Actiuitat productiu centrada majoritàriament en sector terciari (torisme d'esquí e de montanya).

En encastre d'ua Euròpa junhuda que camine entara universalitat, es lengües e cultures de toti es sòns pòbles i an d'èster presents e, plan per açò, cau establir modèls de plurilingüisme en aqueri territoris a on conviuen diuèreses lengües, en tot partir dera

realitat lingüisticoculturau que les definís. En aguest encastre, era Val d'Aran, tamb ua lengua pròpria e oficiau, er aranés, e dues autres lengües cooficiaus, eth catalan e eth castelhan, a de balhar ua resposta ad aguest besonh e méter es mieis de besonh entà assolidar eth reviscolament complèt d'aguesta lengua, tant en sòn ensenhamant coma en sòn usatge.

DISCORS D'ENTRADA DERA ILLUSTRÍSSIMA SRA. RÒSA MARIA SALGUEIRO

PUBLICACIONS EN ARANÉS. 1983 – 2015

Comencè a trabalhar en cors 1983-1984, en tot auer era mia prumèra destinacion ena Escòla Alejandro Casona de Les e en aguest an s'aprovaue era Lei 7/1983 de Normalizacion Linguistica de Catalunya ena que dejà en sòn article 8.1 didie qu' “*Er aranés ei era lengua pròpria dera Val d'Aran. Es aranesi an eth dret de conéisher-la e expresar-se enes relacions publiques en territòri*”, e en punt 4 didie “*Eth Conselh Executiu a de facilitar es mieis que garantissen er ensenhament e er usatge der aranés enes centres escolars dera Val*”. Tanben cau mencionar qu'un an abans, 1982 s'auien publicat es **Normes ortografiques der aranés, tèxte provisionau**, per part deth Departament de Cultura dera Generalitat de Catalunya.

Pendent aguest an tanben se comencèren a organizar corsi de reciclatge d'aranés entar aqueriment dera competéncia lingüistica orau e escrita entàs mèstres, reciclatge que s'alonguèc pendent 4 ans. Eth programa d'aguesti estudis siguec elaborat peth Departament de Lengües Romaniques dera Universitat “El Mirall” de Tolosa, de lengua Occitana e peth Departament omològ dera Universitat de Barcelona.

Eth programa ère despartir en tres mòduls:

- I: Comprension e produccion dera lengua orau
- II: Perfeccionament dera lengua orau e coneishement basic dera lengua escrita.
- III: Perfeccionament dera competéncia lingüistica generau e estudi dera literatura.

Cau díder en aguest punt, qu'entà arténher era certificacion, mos auèrem de botjar eth professorat e hèr un escrit signat per toti es

directors des escòles, adreçat ath Departament d'Ensenhament, entà que mos liurèssen eth diplòma de “**Mèstre d'aranés**” (mos volien dar un certificat dera UdL, mès nosati volíem un diplòma parion ath de “Mestre de català” e ac artenhérem)

Ena Escòla Alejandro Casona de Les i siguí de mèstra pendent 4 ans e coïncidic tamb era figura deth “caminaire” qu'un còp ara setmana venguie tath centre, entà impartir ua classa d'apruprètz dues ores en aranés, en tot ensenhar cançons, jòcs, vocabulari,... que nosati anàuem recuelhent e pendent era rèsta dera setmana les travalhàuem entà acabar d'apréner. Aguesta figura de caminaire ère eth sr. Frederic Vergés. Aço siguec possible pr'amor qu'era Direcccion Generau d'Ensenhament Primari dictèc ua resolucion pera que s'establie un Plan Experimentau de Potenciacion der Aranés, eth quau introdusie aguestes dues ores.

En cors 1987-88 passé a travalhar en Centre de Recorsi Pedagogics dera Val d'Aran (CRP) e entre es sues foncions auíem : Aufrir recorsi, d'infrastructura e de servicis as centres docents, as mèstres e ath professorat entà que dispausen de materiaus específics des diferents airaus curriculars, de meis pròpris dera tecnologia educativa e de publicacions especializades, e coordinar e organizar era execucion e eth seguiment des activitats de formacion permanenta des plans de formacion de zòna (PFZ), collaborant ena deteccion des besonhs de formacion e ena elaboracion de propòstes entà satisfer-les. Ei a trauès des diferentes modalitats de formacion, principaument seminaris o grops de travalh, que ne demanàuem cada an un entà poder amassar-mos e premanir eth materiau qu'auíem de besonh enes escòles, se volíem ensenhar er aranés. Eth Departament d'Ensenhament en tot moment s'avenguec a qu'eth professorat auesse ua certificacion d'aguestes ores de premanida de materiau.

En cors 1988 se comence un parvulari , escolans de 4 e 5 ans, que daurís era possibilitat der aprenedissatge ena lengua deth territòri, ath madeish temps qu'es autes dues lengües oficiaus, catalan e castelhan (aguesta modalitat s'amie a tèrme sonque ena escòla Garona de Vielha).

Tath cors següent s'establís ua auta modalitat: era alternança des

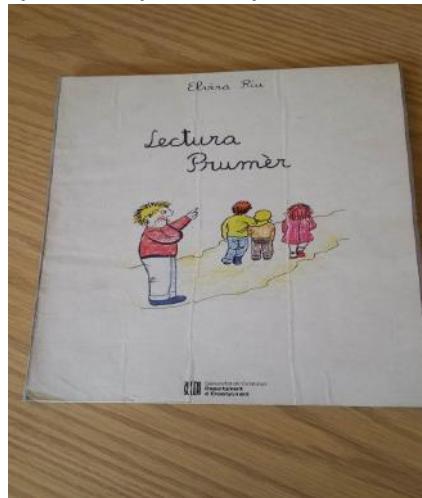
lengües, que consistie en ensenhamant der aranés ena session deth maitin e pera tarde es autes lengües. En aguesta modalitat era escòla recep un professor de mès a mieja jornada e uns materiaus didactics específics, mès aguesti materiaus èren en catalan (Servici d'Ensenhamant deth Catalan, SEDEC, servici que se n'encuedaua dera immersion lingüistica deth catalan e tanben der aranés) e calie adaptar-les ar aranés.

En tot veir eth besonh qu'auien es esolans deth nòste parçan sense libre entà poder trabalhar era lengua pròpria d'Aran, es mèstres amassatz ath torn deth CRP, comencen a premanair aguest materiau avient ara realitat culturau e lingüistica dera Val d'Aran:

- Un grop cerque fiches entàs mès petiti, se campen diuèrses editoriaus e es que s'adaptem mès ara realitat deth territori, les fotocopiam e per tant, açò vò díder en blanc e nere, se bera classsa lo auie en color ère perqué era mèstra les auie pintat (açò se podie hèr enes escòles petites des pòbles)
- Un aute grop comence a premanir un dossier sus eth parçan: **Estudi deth miei**, pr'amor qu'eth curriculum establie qu'entà trabalhar er airau de Sciéncies Sociaus, calie començar pera realitat mès apròp der escolan.

- I a ua mèstra que premanís un libre de lectura: **Lectura Prumèr**, (M. Elvira Riu), publicat peth Departament d'Ensenhament

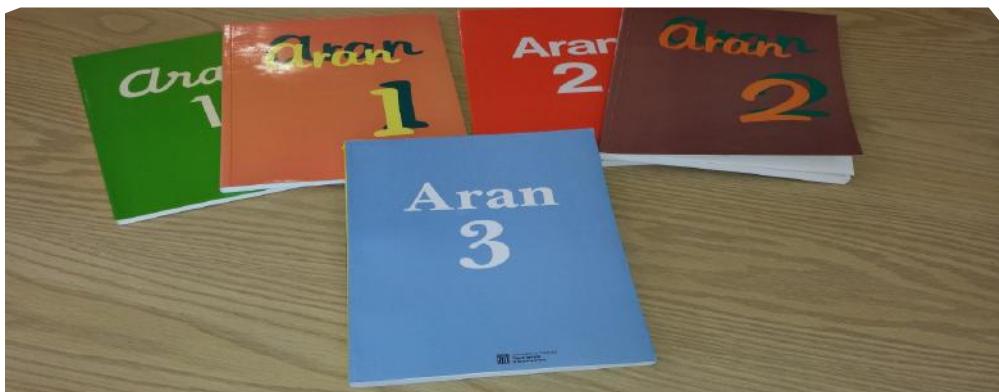
- En an 1984 era Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura e en collaboracion tamb eth Departament d'Ensenhament e Ajuntament de Vielha e Mijaran, se publique un **Libre de lectura**

Ath madeish temps i a tres grops de mèstres que hèn es libres de lengua, que son:

- **Aran I:** entà escolans de 1èr e 2on. (1987 prumèra edicion, 1997 dusau edicion). M. Elvira Riu e Manuela Amiell
- **Aran II:** entà escolans de 3au, 4au e 5au. (1989 prumèra edicion e 1997 dusau edicion) Júlia Pérez, Tina Madrid e Lourdes Santacruz.
- **Aran III:** entà escolans de 6au, 7au e 8au. Mès tanben se tien en segondària. (1990) Frederic Vergés, Concepcion Puente e Angelina Cases.

Toti tres libres, era prumèra publicacion ei a compde dera Generalitat de Catalunya, Departament d'Ensenhament, era dusau edicion , ei dejà deth Conselh Generau d'Aran. Ath desapareishe 7au e 8au, er Aran III se desmontèc e se heren tres dossiers, un entà primària (6au) e dus entara ESO (segondària).

En aguest an 1997, ei quan se produsís eth traspàs de competéncies qu'eth Departament d'Ensenhament dera Generalitat hec ath Conselh Generau d'Aran.

A trauès deth SEDEC, Departament d'Ensenhament en 1987 se publiquèren ues **Lectures Basiques** (blu e marron), hètes per Manuel Naranjo e adaptades per Frederic Vergés. E en 1998 era OFEA (Oficina de foment e ensenhament der aranés) deth Conselh Generau

d'Aran publiquèc ues **Lectures guidades.**

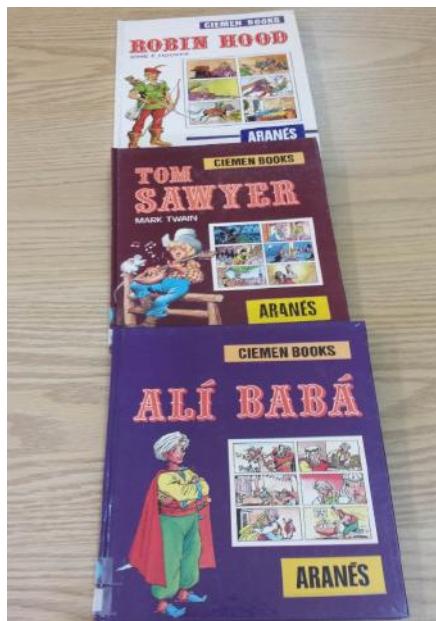
En Cors 1988-89, se formen dus seminaris entà premanir eth materiau correspondent tás escolans dera education infantila, 4 e 5 ans.

Un grop premanís es centres de interès “**Audèth**” e er aute eth materiau de besonh tà apréner era lecto-escritura, er “**Esquirò**”, son dus blòcs d'un pialèr de fiches. Cau díder que fòrça d'aguestes fiches s'aprofiten d'aqueth materiau que s'auie anat fotocopiant, ei a compdar d'aguesti grops de travalh qu'eth Departament d'Ensenhament les reconeish coma formacion deth professorat, en aqueri moments qui se n'encuedaue d'aguesta formacion ère er ICE dera UdL (Institut de Sciéncies dera Education dera Universitat de Lleida).

Mès coma que fotocopiar d'un libre non ère legau, un còp premanides es fiches, artenhem auer ua illustradora que diboisharà aquerò qu'a d'anar ena ficha (tà que non sigue còpia), eth Departament d'Ensenhament a trauès deth Servici d'Ensenhamnet deth Catalan (SEDEC) e ath sòn deuant eth sr. Joaquim Arenas - lo nomenti pr'amor que gràcies a qu'eth i creiguec en aguesta inquietud des mestres d'Aran - deth pressupòst qu'auie eth sòn departament tath catalan, en destinèc tres milions de pessetes entar aranés qu'arribèren en Conselh, pr'amor que nosati non podíem recéber ua quantitat atau , tamb es que se poguèc pagar ara illustradora e era publicacion des fiches. Aguestes fiches mos arribèren dera illustradora en blanc e nere e pendent er estiu tres personnes mos dediquèrem a pintar es que calie en color, era sra. Martina Peguero, mestra, M.Luisa Estevez, ua mair e jo madeisha.

Entre es ans 1988 e 1991 se publique era collecccion dera editoriau era Galera, edicion aranesa. Pendent aguest periòde, tanben gessen ara lum es condes Pinocho (1984), Tom Sawyer (1989), Ali Baba (1990) e Robin Hood (1991), jos er aconselhament deth centre de Normalizacion lingüistic dera Val d'Aran.

Entar airau d'experiéncies eth Departament d'Ensenhament publique **Palet** (1990), adaptacion de Frederic Vergés

Se premaniren pannèus de vocabulari, cada mèstre que volie participar, escuelhie un tèma (animaus, joguets, es vestits, ...) lo montau e se repartie enes escòles.

Ath madeish temps i auie un corròp de mèstres que premanien eth mateiau entath airau de sciéncias sociaus, que vierien a substituïr aqueth prumèr dossier sus eth miei, aguesti son dus volums:

Volum I: **Era Val d'Aran** ena escòla entà 3au e 4au dera Educacion primària, tamb es qué es escolans trabalhen, en 3au: era bòrda e eth pòble, e en 4au: eth parçan.

Volum II: **Era Val d'Aran** ena escòla entà 5au e 6au, e trabalhen es de 5au: clima, vegetacion e fauma, e en 6au era populacion.

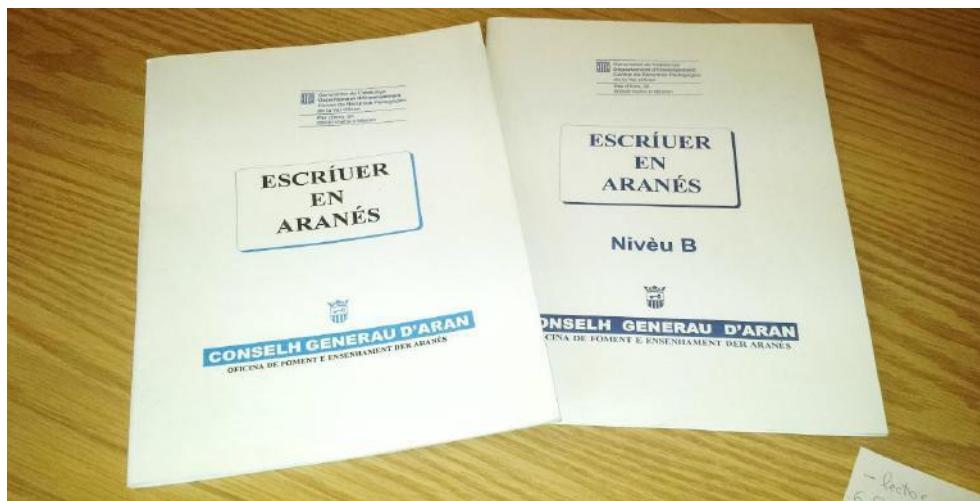
1992: **Tonet e Roseta. Istòries entà jogar, parlar e escriuer en aranés**. Deth Departament d'Ensenhament. Son un libre e un quadèrn qu'un corròp de mèstres amassa tamb ua professionau deth SEDEC, adaptèren ar aranés aguest materiau.

Deth SEDEC tanben aprofitèrem uns condes tamb diapositius, les revirèrem ar aranés e hègem es diapositius, encara n'auem bèra mòstra en CRP.

Coma podem veir, aprofitèrem fòrça materiau que dejà auien emplegat en Catalonha tara immersion deth catalan.

Eth Conselh Generau d'Aran, des ans 1987 enquia 1997, a anat publicant libres, quadèrns, dossiers,... tás classes d'aranés entès adults, materiau que tanben mos a servit enes escòles.

A compdar dera Lei d'Aran (1990), que ja establís qu'eth Conselh Generau d'Aran a competéncia plia en tot aquerò que hè referéncia ath foment e ensenhament der aranés e ara sua cultura, d'acòrd tamb es normes de caractèr generau vigents en tota Catalonha, en encastre dera politica lingüistica e educatiua, comencen a desplegar-se diferentes ordes e béri decretz, qu'incorpòren enes curriculums er aranés, dues ores ara setmana en primària e segondària, tanben ditz qu'er airau d'experiéncies e de sciéncias sociaus de primària, se poiràn dar en aranés, Acò signifique qu'es escolans qu'an començat ena linha d'aranés passen tath cicle iniciau e cau un materiau different (ei a díder que i a tres airaus que se van a dar en aranés: Lengua, Sociaus e Naturaus), e atau entath airau de lengua se premanís eth libre “**Era parpalhòla I e II**” (vierà a substituïr er Aran I e II) . Publicadi en 1995 pera UdL e a compdar deth 2002 peth Conselh Generau d'Aran.

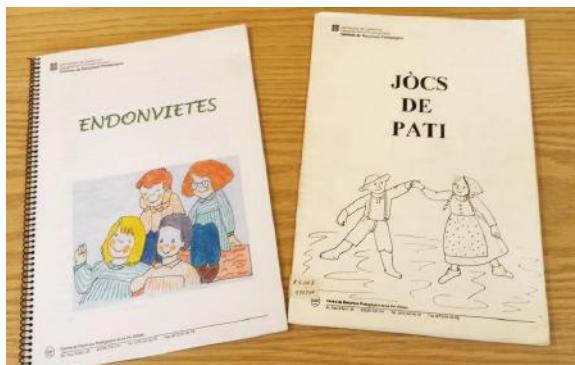
Amassadi es mèstres dera zòna rurau comencèrem a trabalhar compartint materiau, en tot començar pes examens trimestraus, cada escòla en premanie un d'un airau e tota era rèsta lo compartien, examens plan elaborats e tanben garantizaue qu'en toti es centres educatius dera Val se trabalhaue en aranés.

Pendent un cors, es escolans de 8au dera ESC Garona, revirèren condes que dempús servien entà liéger es mès petits. Condes com: Eth mag d'òz, Era caisha de mistós, Campeon, Era bèra e era bestia, Eth pirata s'a enamorat,... des deth CRP les enquadràuem e les

passàuem tás classes dera educacion infantila e prumèr cicle dera educacion primària.

Tar airau de sociaus se comence a premanir eth volum correspondent ara **Istòria d'Aran**, adreçat as escolans de 8au. Libre que tardarà uns ans en publicar-se, pr'amor que cercar e constatar era informacion, siguec un ahèr costós. Se publiquen dus volums per part deth Conselh Generau d'Aran, eth dusau tot just eth cors passat (2013-2014).

A trauès d'un Seminari, se hè ua Recèrca de **jòcs de pati**, pr'amor qu'es mestres vedien qu'es escolans dehòra dera escòla o en pati, jogauen en castelhan o catalan (mens). Aguest materiau lo publicue eth CRP Val d'Aran, atau com tanben: dossier dendonvietes , diuèrsi condes:

Era garia, 101 dalmatas,..., unitats didactiques, jòcs, vocabulari,... tamb era finalitat d'èster ua airina mès de travalh en aula, sustot tà tier en airau de lengua entà afavorir eth sòn aprenedissatge o assolidament orau e escrit.

Entà escolans tamb dificultats d'aprenedissatge, reviram es **Lectors**, son 20 numèros, publicats peth Conselh Generau d'Aran (materiau existent en castelhan e catalan).

1991-1992 Eth CRP premanís uns **quadèrns de matematiques** que publique eth Conselh Generau d'Aran (es auriós dera Ed. Bruño).

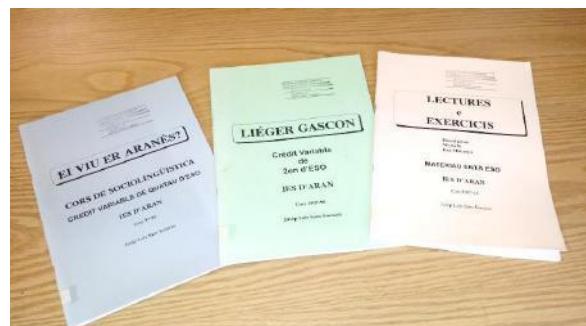

Tara escòla siguec plan important era publicacion deth **Petit Diccionari**, de Frederic Vergés, atau coma dempús auem podut consultar d'auti diccionaris.

En cors 1995-1996 encetèrem un projècte amassa tamb Catalunya Ràdio en Aran: **Me condes un conde?**, tamb era coproducció deth Departament d'Ensenhament, Consell Generau d'Aran, Institut d'Estudis Ilerdencs e era caixa d'Estalvis i Pensions de Barcelona, que consistie ena narracion de condes premanits pes mèstres e escolans des diferenti estudis dera Val d'Aran ena Ràdio. Ara seguida s'enregistrauen enes madeishi estudis de Catalunya Ràdio en cassetes e des deth CRP recuelhíem es condes e premaníem un dossier tamb eri. I a 6 cassetes e 3 dossier.

En cors 1997-1998, se premanís materiau entara ESO: Jusèp Loís Sans , crèdits variables: **Lectures e exercicis. Liéger gascon e Ei viu er aranés?**

Lourdes España, crèdits comuns: **Lengua e literatura occitana, aranés I e II** (2000) entà 3au ESO; e **Lengua aranesa** entà 2 on d'ESO. E un crèdit variable tà 2 on d'ESO: **Ràdio e Television**. Toti eri publicadi peth Conselh Generau d'Aran.

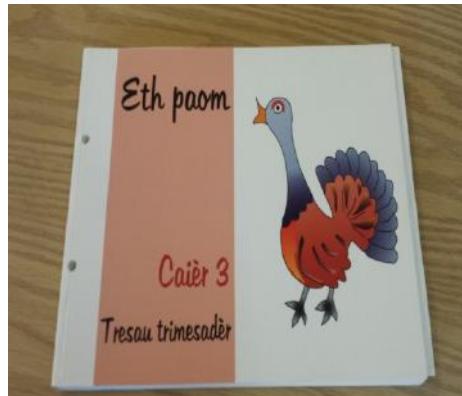
Miquèu Segalàs, revire eth libre de **Sciéncias Naturaus** entara ESO.

En 1999 se publiquen dus libres de religion: **Damb nosati**, deth Secretariat Interdiocesan de Catequèsi de Catalonha e revirats ar aranés pera Oficina de Foment e Ensenhament der Aranés deth Conselh Generau d'Aran. Impression a compde deth CGA.

Pr'amor dera arribada enes centres des escolans de 3 ans, en aguest an premanim es fiches corresponentes tada eri: **Eth paom**, tres blòcs de fiches que publique eth Conselh Generau d'Aran.

1999, Ua comission constituïda pera Oficina de Foment e Ensenhament der Aranés deth Conselh Generau d'Aran, formada per dètz personnes implicades en emplec der aranés, considerèc que ja ère eth moment de hèr un nau pas e revisar aqueres prumères normes e completar-les e atau se publicauen ues **Normes ortografiques der aranés** renauides.

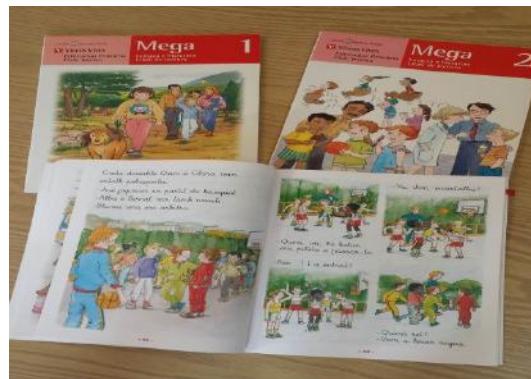
A compdar d'aciu, cambiam era manèra de hèr, campam libres de diferentes editoriaus e aqueri que totes es escòles decidissen que son avienti li demanam ath Conselh Generau d'Aran, aguest se met en contacte tamb era editoriau tà auer eth permís de revirar-les e s'aprofite quan se hèr era publicacion en ua auta lengua.

Auem trabalhat tamb editoriaus coma: Edebe, Vicens Vives, Santillana o Baula,

Ua auta formula, des dera editoriau mos an passat ath CRP eth programa informatic tà montar es leçons, eth professorat reviraue, en CRP se corregie e tara editoriau.

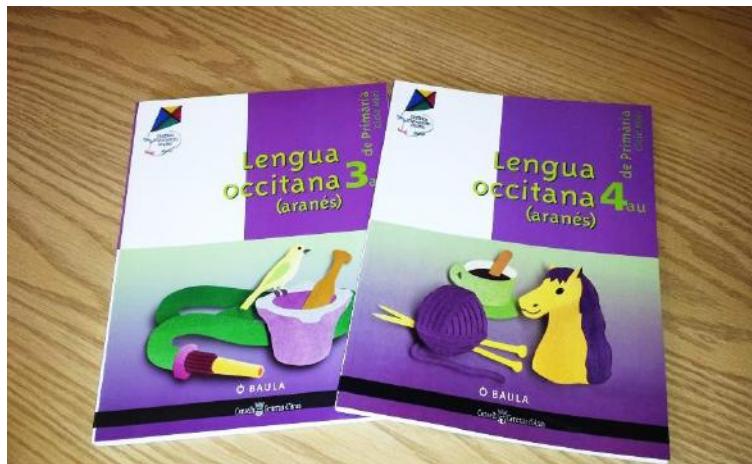
Atau hèrem:

2001 – 2002: **Mega 1 e 2.** Editoriau Vicens Vives. Conselh Generau d'Aran . Son dus libres de lectures, premanit aguest materiau a trauès dera formacion deth professorat

2004- Libre de Musica: **Nau Polzet. Musica Cicle Iniciau**, dera Editoria Barcanova e publicat peth Conselh Generau d'Aran

2005 e 2006: **Lengua occitana (aranés)** tà 3au. e 4au. dera Editoriau Baula, Conselh Generau d'Aran

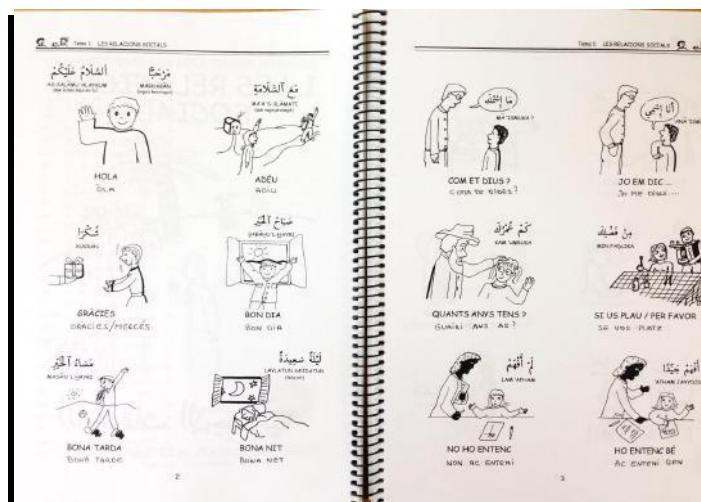

En 2007 eth Conselh Generau d'Aran publique un materiau revirat peth CRP, **Ligasons, es auti e jo** (adaptacion deth catalan “Vincles”), un materiau qu'eth Departament d'Ensenhament auie premanit tàs escolans nauvengudi.

Disposàuem d'un materiau hèt per tres mèstres: **Arenem aranés en tot jogar**, materiau premanit tanben tara aula d'acuelhuda, publicat peth Conselh Generau d'Aran en format dossièr.

E encara sus era venguda d'aguesti escolans en 1999 eth Departament d'Ensenhament publiquèc un diccionari de **Català – Àrab**, que des deth CRP revirèrem ar aranés es mots deth predit diccionari.

2008: **Lengua occitana (aranés)**, tà 1èr e 2au. Projècte: Planeta aigua, dera Editoriau Baula, Conselh Generau d'Aran

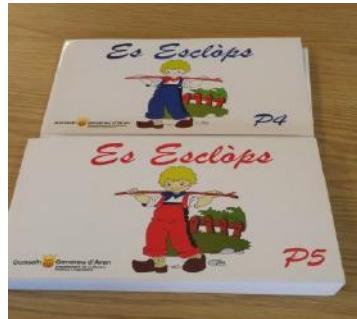
2008: **Matematiques** dera Editoriau Vicens Vives e publicat peth Conselh Generau d'Aran, tamb es quadèrns corresponents.

2009 – 2010: **Coneishement deth miei** de 3 au. Enquia 6au. Editoriau Santillana. Conselh Generau d'Aran.

E pendent aguest an se renauissen es fiches des escolans de P3, P4 e P5 pes **Esclòps** (Conselh Generau d'Aran)

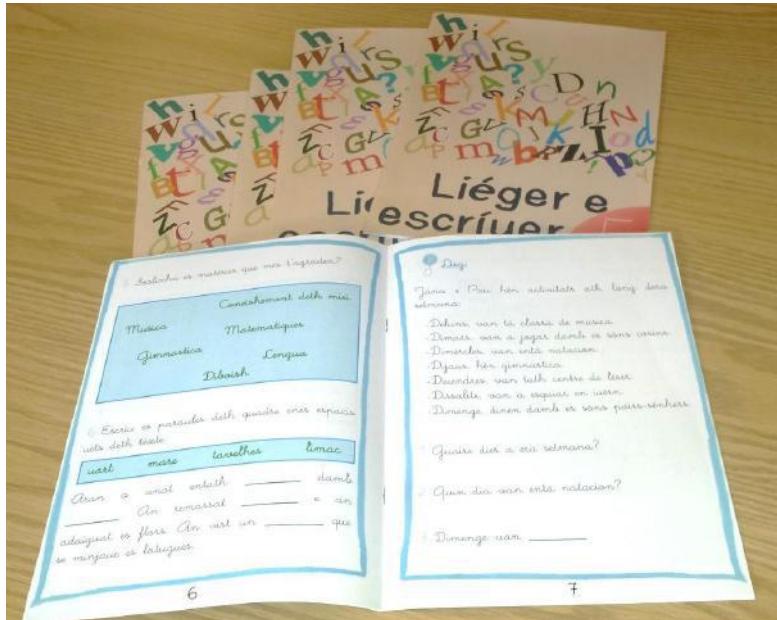

A compdar der an 2011, se hè des deth Conselh Generau d'Aran ua crida convocatòria ad aqueri mèstres que vòlen premanir eth materiau, es tèxtes seràn originaus. Es mèstres en tot campar eth curriculum correspondent premanissen eth libre e eth Conselh hè era il·lustracion e era publicacion.

Com exemple: ***Daurim es uelhs ath mon** (2012), libre de sociaus-naturaus entà 1èr e 2on dera education primària. Elaborat per dues mèstres, Laura Alonso e Ròsa M. Aragonés

2012: 6 quadèrn de **Liéger e escriuer**, de Celia Medan, Conselh Generau d'Aran

E ath delà, des der an 2001 enquiat 2010, eth Conselh Generau d'Aran a anat publicant condes, coma:

- **Era equipa des remosigaires**, dera Editoriau Bruño (revirat per M. José Fernández)
- **Qüic, er amic de Tòna**, editoriau Barcanova
- **Joguem!**, editoriau Barcanova

- Collección Pepita Caubet:
 - **Er auet de Nadau**
 - **Era bruisha en corrau**
 - **Eth michon jogaire**

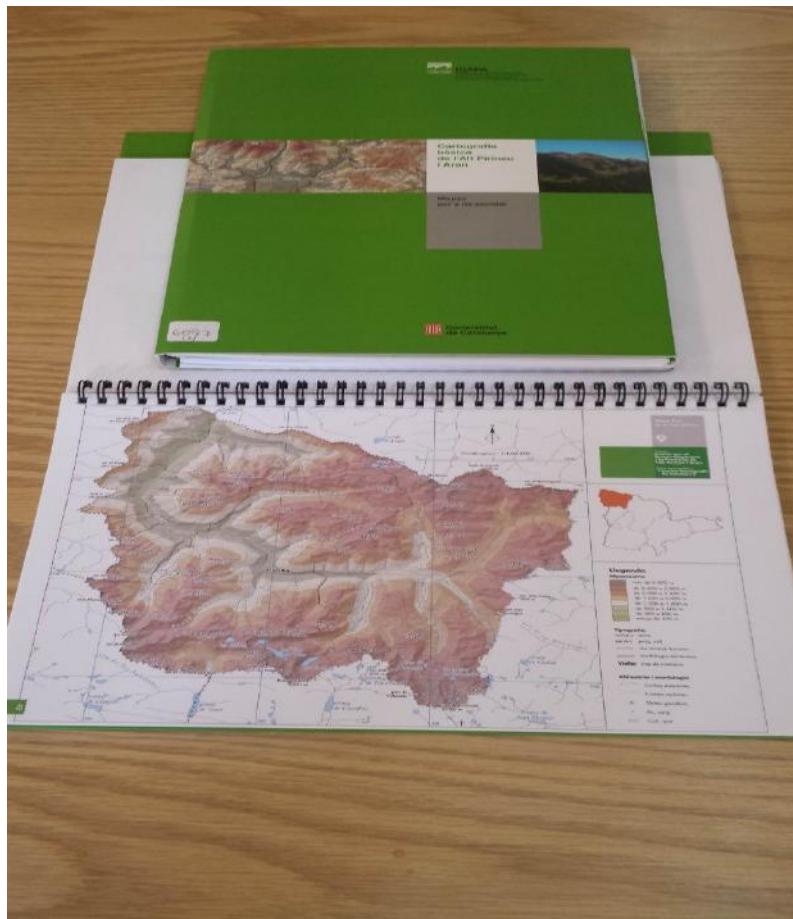

D'auti:

- **Era mèstra Pepa**, dera editoriau Pagés
- **Ua man de condes**, deth programa de TV3 (Lúcia Mas e Frederic Vergés)
- **Era istòria de Bavar e Kiwi**
- **Eth petit Prince**
- **Es volums publicats des Concorsi Mn. Condò**

En collaboracion tamb era rèsta de CRPs der Alt Pirineu i Aran e er IDAPA (Institut per al Desenvolupament de l'Alt Pirineu i Aran): **Cartografia bàsica de l'Alt Pirineu i Aran** (2010), collecion de mapes muts.

E fòrça materiau elaborat pes escoles, qu'an estat premanits entà trabalhar ua tematica en concrèt. Fòrça d'eri n'auem ua còpia en CRP e a disposicion des mèstres (exemples com: concors de Sant Jordi ena ZER Val d'Aran, en tot recuélher condes, dossiers premanits entà trabalhar: Mn. Condò, Jaime II,... e tantes auti.

Eth CRP damb era sua incidéncia e collaboracion en ensenhament, posse era accion educatiua de cada dia e da supòrt ad aguesta accion e ar usatge practic der aranés.

E ara sonque cau meter-se ena pag. web de publicacions deth Conselh Generau e trapam un pialèr de libres.

E entà concludir voi arregraïr a tot eth collectiu de mèstres d'Aran qu'ath long des ans mos i auem mantengut ena premanida de tot aguest materiau, que non a estat facil, pr'amor que mos auem trapat tamb fòrça trebucs en un començament. Un trabalh de volontariat totaument, en ores ath delà der orari laborau, tamb era soleta finalitat qu'era nòsta lengua, pòc a pòc, anèsse artenhent eth sòn lòc ena escòla e qu'auèsse eth madeish nivèu qu'es autes dues lengües cooficiaus en territòri.

Non podíem competir tamb tot aquerò que i a publicat, per part des autes lengües, mès i auem arribat, evidentament tostems manque quauquarren, era societat an a an a evolucionat plan rapidament, mès amassa tamb es institucions (Departament d'Ensenhament e Conselh Generau d'Aran) vetlharam tà contunhar en aguesta linha de collaboracion e qu'es escòles d'Aran dispausen deth materiau de besonh tà arténher un ensenhament d'excelléncia der aranés e en aranés.

Arregraïr tanben ath Conselh Generau d'Aran eth desborsament economic realizat pendent aguesti ans, pr'amor qu'es escolans an dispausat deth materiau de franc.

DISCORS D'ENTRADA DER ILLUSTRÍSSIM SR. MIQUÈU SEGALÀS

ESTUDI SUS ES PRONÒMS ATÒNS E ES COMPLEMENTS
QUE REPRESENTEN

ES PRONÒMS ATÒNS

Es pronòms atòns son particules gramaticaus qu'acompanhen tostemp un verb. Son talament restacades ath verb que formen ua **unitat fonetica** damb eth.

Son atòns perque, en formar part dera madeisha paraula deth verb, non an jamès era tonicitat. Era vocau tonica ei era deth madeish verb.

Era sua fucion qu'ei de **substituir un complement explicit** pr'amor d'evitar era sua repeticion (ena lengua parlada sajam tostemp de non repetir formes).

Per açò, eth pronòm a utilizar variarà en fucion de:

- Era naturalesa o tipe de complement.
- Eth sòn grad de definicion.
- Eth sòn genre e nombre.
- Era possibla combinason de dus o mès pronòms.

1.- PLAÇA DES PRONÒMS ATÒNS

- **Darrèr deth verb.** Son **enclitics** e s'i placen tostemp qu'eth verb ei expressat en infinitiu, gerondiu o imperatiu:
 - “Pòrta-me entà casa”. (imperatiu)
 - “Auries de portar-me entà casa”. (infinitiu)
 - “En tot portar-me entà casa que crebèc ua arròda”. (gerondiu)

En posicion enclitica, es pronòms atòns se restauen tostemp damb eth verb, ben per miei deth junhent (coma enes exemples

anteriors), o ben per miei der apostròf (quan se produsís elision):

- “*aquerò que prepauses, cau didé’c clar ena reünion*”.
- **Deuant deth verb.** Son **proclitics**. S'i placen quan eth verb ei expressat en quinsevolh aute temps.
 - “*Lo liurarè deman, er informe*”.
 - “*Te pòrti laguens deth mèn còr*”.
 - “*S'ac auéssem dit, aurie estat milhor*”.
 - “*Sabes se me lo portaràn, eth present?*”

En posicion proclitica, non cau tier jamès eth junhent. Per contra, òc qu'apostrofaram quan calgue hèr ua elision grafica:

- “*Aguest ahèr ja l'auem tractat d'auti còps*”.
- “*N'i auetz trapat fòrça, de gent ena plaja?*”
- “*M'agradarie èster un shinhau mès endreçat*”

2.- CLASSES

Eth lingüista Joan Coromines parle de dus grops.

- **Es pronòms personaus atòns.**

Que son:

<i>Me, te, se (reflexiu), mos, vos, se (reflexiu)</i>	
singular	plurau

Representen es 6 personnes dera accion verbau. Pòden funcionar coma CD o CI. S'apostrofen deuant de vocau. Exemples:

- “*Jo me laui*”. (CD)
- “*Jo me laui es mans*”. (CI)
- “*M'agrade eth tòn tricot*”.
- “*T'as minyat tot eth camalhon!*”.

Es pronòms **mos** e **vos** s'apostrofaràn deuant d'un pronòm de

3au. Persona. Exemples:

- “Aguesta istòria mo’la vòlen hèr a creir coma as mainatges”.
- “Diden qu’an trapat fòrça ceps e mo’n portaràn bèth un”.
- “Es problemes economics vo’les auratz de solucionar vosati”.

● **Es pronòms atòns de 3au. persona o pronòms complement.**

- **Lo, la, les.** Funcionen coma CD definit (masc. fem. sing. o plur.). Eth CD ei introduosit per un article definit, un demostratiu o un possessiu. *Lo* e *la* s’an d’apostrofar deuant de vocau. Exemples:
 - “Eth mèn coche? Guarda-lo. Òc, ja lo (*la*) veiguï”.
 - “Es costelhes entà dinar, partatz-les vosati”.
 - “Es ahèrs damb es amics les cau solucionar entre toti”.
 - “A Maria, l’è vista aguest maitin en mercat”.
- **li, les.** Funcionen coma CI (sing. o plur.)
 - “Pòrta-li eth vrespalh”.
 - “Me güege de dar-les era mala notícia”.
- i. Pronòm adverbiau. Generaument hè era foncion de CC (CCL, CCC, CCE, CRV, CCM, C.Pred). Foncione damb es preposicions a, de cap a, damb, tà, entà, en, per, enquia. Exemples:
 - “Anaram entara hèsta major d’Es Bòrdes” “I anaram”.
 - “Era aigua dera mar arribèc enquiath pòrt” “I arribèc”.
 - “En arribar en Campsaure mos cau tirar de cap ara Montjòia” “Mos i cau tirar”.
 - “Ara èm just en miei deth poble” “Ara i èm”.
 - “Escriui damb eth creion” “I escriui”.
- **Ne (en).** Pronòm adverbiau. Partitiu. Es sues foncions son fòrça variades: Subjècte, CD, CRV, C.Atr., CCL, CN, C.Pred. Proven deth Latin INDE, damb eth signifiat d’querò o d’aqueuth lòc. Interven quan eth CD ei indefinit, numerau,

quantificat o sense determinant. Exemples:

- “*An trapat rovelhons e mo’n daran bèri uns*”.
- “*De Les, ara ne (en) torni*”. (de procedéncia o origen).
- “*Aguest mainatge n’ei fòrça, d’espavilat*”.
- “*Tot eth dia ne parlen, de política*”.

Foncione damb era preposicion de. Se redusís darrèr der advèrbi de negacion *non* (“*no’n digues mès, de pegueries*”). Non s’ha de confóner damb era preposicion en. Exemples:

- “*Que’n cau hèr de causes, entà víuer ben*” (coma pronòm se redusís).
- “*Diden qu’en junh se vòlen maridar*” (coma preposicion non s’apostòfe)

- **Ac.** Pronòm nèutre. Foncione enes contèxtes a on eth CD ei representat pes demostratius nèutres açò, cò o aquerò en oracions simples. Apareish tanben enes combinasons de CD + CI entà evitar cacofonies entre es pronòms naturaus. Exemple:
 - “*Ja l’ac è dit*” (pronòms naturaus: “*ja li lo è dit*” o “*ja lo li è dit*”)

Substitut d’ua proposicion subordinada substantiva de CD introdusida pera conjoncion QUE o era preposicion DE:

- “*A dit que non vò vier*” — “*Ac a dit*” — “*A dit açò*”
- “*Mos an dit d’anar a sopar damb eri*” — “*Mos ac an dit*”

3.- COMPLEMENTS ENTÀ SUBSTITUÏR

- **Complement Dirècte (CD)**

Eth CD se pòt presentar ena oracion de diuèrses manères:

- **De forma definida** (introduosit per un determinant que definís er objècte), ei a díder, es articles definits, es demostratius definits e es possessius. En aguest cas tieram es pronòms **LO, LA, LES** (mas. fem. e plur.). Exemple:

- “*Pòrta eth libre*” “*Pòrta-lo*”.
- “*Pòrta aguest libre*” “*Pòrta-lo*”.
- “*Pòrta eth tòn libre*” “*Pòrta-lo*”.

(Çò de madeish damb eth femenin LA e es pluraus LES)

- **De forma indefinida** damb un article indefinit, numerau, damb quantificador o sense determinant. En aguest cas tieram eth pronòm **NE (EN)**. Exemples:
 - “*Pòrta un libre dera biblioteca*” “*Pòrta-ne*” (un dera bibliotèca).
 - “*Pòrta tres libres*” “*Pòrta-ne tres*”.
 - “*Pòrta bèth (quauque, fòrça) libre*” “*Pòrta-ne bèth un*” (quauqu'un,fòrça).
 - “*Pòrta libres*” “*Pòrta-ne*”.
- **En forma de demostratiu nèutre** (açò, çò o aquerò). En aguest cas tieram eth pronòm nèutre **AC**. Exemple:
 - “*Pòrta açò (aquerò) entà delà*” “*Pòrta-c entà delà*”.

- **En forma de proposicion subordinada substantiva** (introdusida pera preposicion *de* o es conjoncions *que* e *se*). En aguest cas tieram eth pronòm nèutre AC. Exemples:
 - “*Mos an dit que se mariden en junh*” “*Mos ac an dit*”.
 - “*Te diguí de non parlar mès deth tema*” “*T'ac digui*”.
 - “*Demana-les s'an acabat toti es deuers*” “*Demana-les-ac*”

(aguestes proposicions pòden èster substituïdes per açò o aquerò)

Ei important, enes cassi d'usatge deth pronòm AC, de non confoner-lo damb LO (cas freqüent ena lengua parlada). Per tant, evitar tostemp construccions coma:

- “***Ja lo sabi, açò***” (*ja ac sabi açò*).
- “***Me lo an dit aué***” (*m'ac an dit aué*).

Eth pronòm LO sonque ei corrècte enes situacions que

s'especifiquen en prumèr cas deth CD.

● Complement Indirècte (CI)

Aciu sonque tenguem en compde eth nombre (singular o plurau). Tieram es pronòms **LI**, **LES** (sing. e plur.). Exemples:

- “Li è dat eth vrespalh”. (ath mainatge).
- “Ditz-li qu’arriba d’ora”. (ara mainada).
- “Les è deishat sòs”. (as companhs).

● Combinason deth CD e CI

Es pronòms que s'utilizaràn en aguesti cassi, depeneràn dera forma deth CD (entre es quate qu'auem vist).

• **S'eth CD ei definit (cas a deth CD).**

S'es dus complements son singulars s'emplegue era forma **L'AC**. Exemple:

- “È dat eth libre ar escolan”.

Ena prumèra substitucion mos apareish era forma LO LI è dat (o LI LO è dat). En produsir-se cacofonia, un des pronòms càmbie era forma (eth CD). Alavetz apareish era forma “I'ac è dat”. Non tenguem en compde eth genre des complements.

Ei important d'evitar en aguest contèxte construccions dera forma SE LO (freqüent calc deth castelhan) S'AC o SE LES.

S'i a un complement o es dus en plurau s'emplegue era forma **LES AC. Exemples:**

- “È dat es libres ar escolan” (CD plurau,).

Dera prumèra substitucion *les li*, se passarà a “les ac è dat”.

- “È dat eth libre as escolans” (CI plurau).

Dera prumèra substitucion *lo les*, se passarà a “les ac è dat”. Ei indiferent quin des dus complements ei plurau.

- **S'eth CD ei indefinit, numerau, quantificat o sense det. (dusau cas deth CD).**

- **S'es dus complements son singulars** S'emplegue **LI'N (LI N')**. Exemples:

- “*cromparam un present entath mainatge*”.

NE LI

Es pronòms càmbien de posicion quedant: “*li'n cromparam (un)*”. Ei indiferent eth genre des complements.

- **S'eth CD ei plurau.** S'emplegue era forma **LI'N (LI N')**. Exemple:

- “*Portarè misharnons ath mèn vesin*” (bèth misharnon o fòrça) “*Li'n portarè*” (bèth un, fòrça).

Ei indiferent eth genre des complemens.

- **S'es dus complements o eth CI son pluraus.** S'emplegue **LES NE (LES EN, LES N')**. Exemples:

- “*Cromparè uns presents entàs mèns hilhs*” (fòrça, quauqui presents) “*Les ne cromparè*” (fòrça, quauqui uns, bèri uns...).

- “*Cromparè un present entàs mèns hilhs*” “*Les ne cromparè* (un).

Ei indiferent eth genre des complements.

Eth cas de CD indefinit combinat damb eth CI se pòt solucionar tanben observant unicament eth nombre deth CI:

- **S'eth CI ei singular.**

S'emplegue **LI'N** (non impòrtel eth nombre deth CD). Exemples:

- “*Vrespalh ath mainatge, li'n dongui cada dia*” (CD singular).
- “*Creions ath mainatge, li'n cromparè quauqu'uns*” (CD plurau).

- **S'eth Cl ei plurau:**

S'emplegue **LES NE (EN)** (non impòrte eth nombre deth CD). Exemples:

- “*Vrespalh as mainatges, les ne dongui cada dia*” (CD singular).
- “*Creions as mainatges, les ne cromparè quauqu'un*” (CD plurau).

- **Complement atributiu**

Tieram tostemp eth pronòm **NE (EN)**

- “*Diden qu'ei fòrça intelligent*”__“*Diden que n'ei fòrça*” (d'intelligent).
- “*Aquest libre semble interessant*”__“*Aquest libre ne (en) semble*”.

- **Complement de Regim Verbau (CRV)**

Damb aqueri verbs que requerissen ua preposicion tieram tanben eth pronòm **NE (EN)**. Exemples:

- “*Tostemp parlen de política*”__“*Tostemp ne (en) parlen*”.
- “*Cau merfidar-se des mentidèrs*”__“*Cau merfidar-se'n (des mentidèrs)*”.

- **Complement Circonstanciau de Lòc (CCL)**

Aciu eth pronòm varie segons era preposicion que l'intodusís:

- Damb era preposicion **DE** tieramb tostemp deth pron. **NE (EN)**. Exemples:
 - “*Aué tornen de vacances*”__“*Aué ne (en) tornen*”
 - “*Ara que venguem deth mercat*”__“*Aran que'n venguem*”

Damb es autes preposicions (**a, de cap a, damb, per, tà, entà, enquia, en**) tieram eth pronòm adverbial **I**. Exemples:

- “*Vam tà (entà) Les*”__“*i vam*”.
- “*Auem arribat enquiat parc*”__“*i auem arribat*”

- “Èm en Vielha” “i èm, e tot eth dia i seram”.

- **Complement circonstanciau de companhia (CCC).**

Tieram tanben eth pronòm I. Exemple:

- “Vau tath cine damb es amics” “i vau”.

TAULES

FONCIONS DES PRONÒMS ATÒNS

Pronòms	Foncions
lo (l') - la (l') - les (es)	<u>Complement dirècta CD</u> (acusatiu) en forma determinada ex. <i>Pòrta-la, Les è vistes, L'è crompat aué.</i>
li - les	<u>Complement indirècta CI</u> (datiu) ex. <i>Li escriui ua carta cada mes, Les auria de díder quauquarren</i>
Ac	<u>Complement dirècta</u> , damb es demostratius nèutres (çò, açò, aquerò) ex. <i>Qui a dit açò? = Qui ac a dit?, Dèisha-me aquerò! = Dèisha-m'ac</i> <u>Complement dirècta</u> , quan se referís a ua proposicion subordinada ex. <i>Pensi que non i anarè pas! = Ac pensi!</i>
pronòm adverbial	<u>Complement circonstancial de lòc</u> (CCL) non introduits pera prep. DE indique direcccion. ex. <i>Vau entà Lhèida = I vau. Sò en casa = I sò</i> <u>Complement circonstancial de companhia</u> (CCC). ex. <i>A Pèir, lo veigui soent damb aquera gojata = A Pèir lo i veigui soent</i> <u>Complement circonstancial de manèra</u> (CCM) ex. <i>Minge tostemp damb hame = Tostemp i mingue</i> <u>Complement circonstancial d'esturment</u> (CCE) ex. <i>Escriui damb eth creion = I escriui complement predicatiu</i> (c. Pred.) ex. <i>Caminaue decidit = I caminaue</i> Acompanhe es verbs de percepcion. ex. <i>vedé-i. Non i veigui arren (disparièr de non veigui arren)</i> Les balhe valor intransitiu. ex. <i>ath vèrb aué-i, li da valor impersonau (Un còp i auie un rei....)</i>
I	

<p>pronòm adverbial NE (EN)</p>	<p><u>Complement dirècte CD</u> (acusatiu) expressat en forma numerau, indefinida, quantitativa o sense determinant. ex. <i>se non as pan, crompa-ne. An trapat fòrça ceps e mo'n an dat bèth un.</i> <i>te pogui deishar cent èuros, ne pòrti dus cents.</i></p> <p><u>Subjècte</u>. normaument introduosit per un numerau, indefinit o quantitatius e coneishent er antecedent ex. <i>A arribat bèth avion? Òc, n'a arribat un. Ena Val d'Aran n'i a fòrça, de toristes en iuèrn.</i></p> <p><u>Complement Atributiu</u> (C.Atr.). en oracions damb verb copulatiu. ex. <i>Que n'ei d'esparvilat, aguest mainatge. Sò paredèr, e tu, n'és?</i></p> <p><u>Complement de Regim Verbau (CRV) o preposicionau</u> damb era preposicion DE ex. <i>D'aquerò, ja ne parlaram!. Brema-te'n de jo. Tostemp ne parle, de fotbòl.</i></p> <p><u>Complement circonstancial de Lòc (CCL) procedéncia o origen.</u> ex. <i>Quan nosati vam entà classe, eri ja ne gessen.</i> Que vies deth mercat, òc ara ne vengui.</p> <p><u>Complement deth nom (CN).</u> ex. <i>Des boni companhs, cau apreciar-ne es qualitats.</i> <i>Açò n'ei ua prova, deth crim.</i></p>
-------------------------------------	--

FONCIÓNS DES PRONÒMS ATÒNS E ES COMPLEMENTS QUE REPRESENTEN

Subjècte (S)		
Tipe	Pronòm	Exemples
En oracions damb verb intransitiu:		
- Quan ei indeterminat (non pòrti determinant)	ne (en)	<p>Ager arribèren <u>productes nauí</u>, mès aué encara non n'a arribat.</p> <p>Non te'n gessen, <u>de peus blanqui</u>.</p>

- Damb determinant quantificador, numerau o article indefinit (sonque se substituís eth nucliò deth S)	ne (en)	A baishat <u>un lauet</u> ; hège temps que non'n baishaue cap (que non en baishaue cap) en aguest lòc.
En aguestes oracions eth subjècte acostume a aparéisher darrèr deth verb e non pas ath deuant.		

Complement deth nòm (CN)

- Introduosit pera preposicion <i>de</i>	ne (en)	È perdut era adreça <u>de</u> Marcèu, n'as eth telefon.
--	---------	---

Atribut (Atr.)		
- Damb es verbs copulatius <i>èster, estar e semblar</i> . Autant s'eth complement atrubutiu non ei determinat (damb article definit, demostratiu o possesiu), coma s'ei un adjectiu, ua oracion subordinada.	ne (en)	Era casa ère <u>desabitada</u> . Jo non sabia pas que n' ère. Ei <u>causa de plantejar-s'ac</u> ? N' ei o non n' ei? Aguest mainatge ei <u>intelligent</u> . N' ei?
- Quan ei determinat (per un article, demostratiu o possesiu).	ne (en)	Semblen <u>es tòns pairs</u> . Ne (en) son?
- Quan se vò enfatizar	ne (en)	Que'n son, de mauparladi aguesti òmes!

Complement predicatiu (Pred.)		
- Quan implique era preposicion <i>de</i>	ne (en)	S'a hèt <u>gran</u> . Se <u>n'a</u> hèt (de gran)
- Quan implique quinsevolh auta preposicion	i	Soniaue <u>desvelhat</u> . I soniaue tot soent

Complement circonstancial (CC)		
- CC de lòc quan indique direccion o destinacion (introduosit pera preposicion <i>tà</i> o <i>entà</i>)	i	Aguest ostiu viatjaram <u>entà</u> (tà) <u>Soïssa</u> . Aguest ostiu i viatjaram.
- CC de lòc quan indique localizacion	i	Èm <u>en casa</u> tot eth dia. I èm tot eth dia
- CC de lòc quan indique origen o procedéncia (introduosit pera preposicion <i>de</i>)	ne (en)	Deman tornen <u>de Soïssa</u> . Deman <u>ne</u> (<u>en</u>) tornen. Non è gessut <u>de casa</u> en tot eth dia. Non <u>n'e</u> gessut en tot eth dia.
- CC de companhia o esturment (introduusits per quinsevolh preposicion excèpte <i>de</i>).	i	Vau tath cine <u>damb es mèns amics</u> . I vau damb es mèns amics. Clauí es puntes <u>damb eth martèth</u> . I clauí es puntes (damb eth martèth)
- Bèri CC de manèra	i	Ar amagat, i humaue tostemp

Complement dirècte (CD)		
- Quan ei determinat (per un article, demostratiu o possessiu)	lo (l') la (l') les	Dèisha-me <u>eth libre</u> . Dèisha-me-lo. È trapat <u>era solucion</u> mès non l'è aplicada È vist <u>es vesins</u> e <u>les</u> è dit de barrar era pòrta
- Quan ei indeterminat (sense determinant)	ne (en)	An trapat <u>rovelhons</u> e <u>ne</u> portaràn tà sopar
- Introduosit per un article indefinit, numerau o quantificador (substituïm sonque eth nucli deth CD)	ne (en)	Auem portat <u>dues cagires</u> e <u>n'auíem</u> de portar quate. Dèisha-me <u>un creion</u> . Dèisha-me' <u>n</u> un È guanhat <u>fòrça sòs</u> . <u>N'</u> è guanhat fòrça
- Introduosit per un determinant indefinit	ne (en)	M'auries de deishar <u>bèth sò</u> . Me <u>n'auries</u> de deishar bèth un
- Quan ei nèutre (equivalent a <u>açò</u> , <u>çò o aquerò</u>)	ac	Non me digues <u>aquerò</u> , non m' <u>ac</u> pogui creir
- Quan eth CD ei ua oracion subordinada	ac	Diden <u>qu'en junh se vòlen maridar</u> , mès encara non <u>ac</u> saben.
- Quan se referís ara 1 ^a persona gramaticau	me (m') mos (mo')	Cada dia <u>me</u> laui peth maitin. Joan <u>mos</u> acompanhèc tath musèu.
-Quan se referís ara 2au. persona gramaticau	te (t') vos (vo')	<u>Te</u> cridè, mès non me responís. <u>Vos</u> portarè entath cine.
- Quan ei reflexiu, referit ara 3au. persona gramaticau, singular o plurau	se (s')	Entà. Magràs tostem <u>se</u> disfrassen

Complement indirècte (CI)

- Quan se referís ara 1 ^a persona gramaticau	me (m') mos (mo')	Deman <u>me</u> talharè eth peu. Eth peu, <u>mo'</u> bracaràn pro a toti.
- Quan se referís ara 2au. persona gramaticau	te (t') vos (vo')	Non <u>t'</u> ac diderà jamès.
- Quan se referís ara 3au. persona gramaticau	se (s')	<u>S'</u> està minjant tot eth camalhon (se minge...)
a) Com a reflexiu	li	<u>Li</u> vau a compdar totes es fautes.
b) Determinat (per un article, emostratiu o possessiu)	les	Se non trapen en camin, <u>les</u> ac indicaram.

Complement preposicionau o de regim verbau (CP – CRV)

- Introduosit pera preposicion <i>de</i>	Ne (en)	Non s'an encuedat <u>dera sua abséncia</u> , non se <u>n'an</u> encuedat pendent dies.
- Quan ei introduosit per quinsevolh auta preposicion	i	Non s'interèsse bric <u>pes</u> estudis. Tanpòc s'i a (se i) interessat jamès. Cada dia pensi <u>en tu</u> . <u>I</u> pensi dia e net.

DISCORS D'ENTRADA DER EXCELLENTÍSSIM SR. JÈP DE MONTOYA

DÈTZ SÈGLES D'ESCRITS ENTÀ ARRIBAR ARA ACADÈMIA

Voleriem damb aguest trebalh rendir aumenatge a totes aqueres personnes e institucions qu'a trauèrs deth temps, en moments segur que mès dificultosi qu'er actuau, an estat capaci d'escriuer ena sua lengua coma testimònies istorics e lingüistics, en aquera lengua que paralauen, ena aquera lengua que encara qu'er exprimir-se per escrit ena madeisha siguesse mens corrent.

Vau a sajar de hèr un repàs de quina a estat era evolucion dera nòsta lengua a trauèrs deth temps autant damb era enumeracion d'ua serie de tèxtes escrits a trauèrs deth temps coma en differenti moments mès propers en temps s'a volut normativizar, madeisha.

Començaram dident que vau a enumerar ua serie de documents corresponents ara compilacion que hí en 1999 damb era òbra deth VADEMECUM ARANENSE e que ei pro variada e dispar. Aguest corpus de documentacion mos da, tot a fet ua idia de coma s'a utilizat era nòsta lengua en toti es camps pendent lèu nau sègles (deth darrèr tèrc deth s. XII enquìas nòsti dies).

Ua auta causa qu'auem volut ei qu'en hons d'aguest trebalh sus ua compilacion de documents e d'escrits, pogam liéger era evolucion qu'a patit era nòsta terra, es nòstes institucions, era nòsta estructura sociau e era nòsta istòria, laguens dera madeisha Val e en relacion damb eth nòste entorn. Entre linhes vam a sajar d'analisar bèth shinhau eth pensament aranés, cau díder, tostems qu'aguest s'age expressat en aguesta lengua, perque ben segur que i a pensament aranés que s'a esprimit en catalan, castelhan, francés, eca... mès açò ei quauquarren qu'en aguesti moments s'escaparie deth nòste objectiu.

Aguesta exposicion vò tíer en compde part de tèxtes que son lirics e descriptius mès, tanben a volut dar, un pas mès entà dauant en tot cercar es tèxtes aranesi que mos expliquen, transportant-mos ara epòca en qué sigueren escrits, coneishements e punts d'enguarda de

prumèra man sus eth moment precís e er ahèr ath quau se referissen.

Aquesta exposicion l'auem partatjat en dues parts en tot seguir un orde cronologic: ena prumèra parlaram des tèxtes escrits abantes dera normalizacion lingüistica deth 1982, e ena dusau part son es tèxtes dejà normalisadi. Cau díder qu'ena prumèra part es tèxtes atau coma s'escriueren en sòn moment en tot poder liéger, a trauèrs des madeishes grafies emplegades, es diuèrses tendéncias qu'an influenciat ad aguestes personnes qu'ath long deth temps an estat capaces d'escriuer ena sua lengua. Atau podem trobar es següents grafies entà exprimir es madeishi sons:

- NH (gascon), NY (catalan), Ñ (castelhan) e GN (francés)
- LH e LL
- OU, U e O
- U, Ú e U, eca...

Tanben auem creigut convenient d'espartir eth còrpus dera documentacion en quate parts. Enes tres prumères parts era grafia emplegada on ei pas normalizada, en cambi ena darrèra part era grafia ei dejà normalisada.

Ua auta causa que cau díder ei que quan parlaram des escrits en aranés non mos arturaram en Pònt deth Rei, senon que, coma era Garona, baisharam un shinhau mès enjós tad açò que se'n ditz era Val d'Aran francesa o Naut Comenges.

Ben ei coneishut de toti eth sentiment que i a auut en d'autes epòques d'afrairament, de barreja de gent baishada des montanhes de Canejan, de Bausen, eca... e qu'an demorat, s'an afincat o s'an maridat ena fraia Val d'Aran laguens der estat francés. D'auti e dilhèu en aguesti moments mès encara, Garona ensús en tot afincar-se o maridar-se ena Val d'Aran espanyola. Ei clar de díder qu'era relacion a estat tostems fluida e mès que frairau. En guaires hèstes o enterraments mos auem trobat e mos trobam uns aranesi e uns auti, amassats per ligams d'amistat, relacion o familia.

Non cau ne díder qu'entre es gents d'un costat e der autre mos comprehenem ena madeisha lengua, en aranés, en gascon des nautes

sorces dera Garona. Entre nosati non didem Fos, Saint Beat, Le Mourtis o Luishon, senon que de tostems s'a dit: Hòs, Sent Biat, Eth Mortís o Banhères. Arreperverès n'i a auut en aranés qu'amassen es dues parts dera madeisha Val coma per exemple aqueth que didie:

Quan Les non age hanga
e Sent Biatch non age vin
eth Mon aurà fin.

Aguest arreperverèri mos demòstre tota aquera lengua e cultura comuna d'açò qu'ei era madeisha Val, en d'auti tempsi eth madeish Aran.

Relacion frairau enes montanhes, enes hèires, enes mercats e enes peisheus d'un costat e der autre dera termièra politica dejà plan clara en esperit d'aqueri pirenencs deth 1513 reflexat en Tractat de Lies e Patzeries.

Voleríem damb aguest travalh rendir aumenatge a totes aqueres personnes e institucions qu'a trauèrs deth temps, en moments segur que mès dificultosi qu'er actuau, an estat capaci d'escriuer ena sua lengua coma testimònies istorics e linguistics, en aquera lengua que parlauen, ena aquera lengua que sentien encara qu'er exprimir-se per escrit ena madeisha siguesse mens corrent.

En tot analisar e tornant as quatre parts enes qu'auem volut partir era documentacion que tractaram trapam:

Ièra PART. (DETH SEGLE XII ARA IERA MITAT DETH SEGLE XVIII)

Compausat per dètz apartats documentaus deliciosi tà gustar, tà analisar e tà recreat-mos damb:

- **Era Cançon de Santa Fe d'Agen**, que se ben ei un tèxte diferent e mès luenhan on en provençau dejà se hè mencion ad'aguest antic pòble d'Aran, basco, eusqueric, primigeni que lèu mil ans dempus a de dar origina ara Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana.

Era Cançon de Santa Fe ei un poema hagiogràfic medievau relatiu a Santa Fe d'Agen, elaborat per un autor anònim entre 1054 e 1076, e donques bèri ans anteriors ara lirica trobadoresca, causa que lo convertís en ua des mès ancianes manifestacions literàries en ua lengua romanç.

Extrèt dera Cançon de Santa Fe

XXXVII

Suspiral gentz per tal affan
 Quell vedon duran sens engan.
 Hom cui fosson cregud cent ann
 Noncal sofergra ja plus gran.
 Cisclan! Bascon, que son d'Aran;
 Dizon: “Per ren viva nonn an” !
 Levan la n'pes del fog tiran.
 Erss l'uns la spada flameian;
 Tal li doned el cap del bran
 Tota la testa ‘n mog taillan,
 Com fez Heros far saint Johan.

- Un poèma escrit per **Amanieu de Labroquere** (neishut en 1160?), e compilat ena sua Antologia deth Comenges per Andrieu Lagarda. Non sabem gran causa sus aguest autor, mès peth sòn nòm sembla er èster qu'eth sòn origen serie aguest pòble a pròp de Sant Bertran e en tot seguir es sues cites des joglars lo poiríem situar en darrèr tèrc deth sègle XII.

- **Era Grana Carta de Sant Gaudenç**, der an 1203 confirmada per Bernat IV en favor des abitants d'aguesta vila, qu'amassa damb ua auta donacion hèta ara Comandaria de Montsaunés (1179), son des mès vielhi documents coneishudi escrits ena nòsta lengua.
- Ues estròfes **d'Arnaud de Comenges**, cosin de Bernat VII, que siguec comde d'aguest país des ans 1187 ath 1226. En 1218 aguest prenguec part ena defensa de Tolosa contra Simon de Montfòrt. Sense estònar-mos dera critica hèta d'ua orde mendicanta que s'auie establit en aguest parçan, podem situar aguestes estròfes d'Arnaud de Comenges a començaments deth siècle XIII.
- Dus documents d'**acòrds entre vesins, er un deth pòble d'Unha (1278) e er aute de Montcorbau (1279)**, escrits ena lengua romanç deth siècle XIII, en tot demostrar qu'en aguestes tèrres se parlaue er aranés, aqueth gascon dera montanha des nautes sorces dera Garona, segur que damb fòrça analogies damb er antic catalan, perque es personnes que sabien escriuer alavetz auien après ath delà des nòstes montanhes, en tèrres catalanes, en tot trapar era mèrca en paraules e expressions dera lengua que parlaue eth pòble e qu'ère diferenta deth catalan. Paraules qu'auien ua matizacion justa e que seguraments era relacion significant-significat non ère autan justa en ua auta lengua.
- Eth document, fòrça important, deth **Tractat de Lies e Patzeries**, signat eth 22 d'abriu deth 1513 en Plan d'Arrems, mès enjós der actuau Pònt deth Rei entre es representants d'un costat e der aute dera shèna pirenenc, des vals d'Aran, d'Aure, de Loron, deth Larbost, de Güelh, dera Pica, Frontinhes, Aspet, eth Coserans, eth Palhars, era Ribagòrça, Benasc, Gistaín e Bielsa. Aguest document redactat en aranés, en gascon, mos mòstre, a mès dera forma d'escriuer e d'expressar-se, un pialèr mès de causes e entre eres destaque era consciéncia d'aguesta gent fraia d'un costat e der aute dera termièra politica. Aguesta gent singular que viu ena frontera sap qu'abans qu'ad arrés s'an d'encomanar a Diu e ada eri madeishi, donc tot era rèsta ei molt luenh en espaci e en esperit. En tot saber que s'an d'ajudar e an de compartir peisheus e demès, totun que fòrcen eth liure transit de marchandises e paradoxaument, mès

encara, arriben a acòrds qu'en ua ipotetica guerra entre França e Espanha en volerien demorar ath marge dera madeisha, en tot deishar es pòrtes dubèrtes entà poder anar a pèisher en Espanha se i a guèrra en França e ath contrari, ath delà d'ajudar-se, avisar-se e dar-se totes es facilitats. Bèra e intelligenta imatge en aguesti moments deth bastiment dera naua Euròpa, dada dejà pes nòsti dauancèrs en sègle XVI.

- Uns vèrsi escrits per **Bertran Larade** que neishec en 1581 en sen d'ua familia borgesa de Montréjeau, e qu'en 1610 siguec coronat enes Jòcs Floraus. En Bertran Larade ei fòrça important eth hèt de preténer ennautir era sua lengua ath madeish nivèu qu'es lengües classiques, atau coma ac pretenien tanben es escrivans dera *Pléiade*. Es sòns vèrsi destaquen pera sua frescor e pera riquesa dera sua invencion.
- Tres documents des ans 1646, 1724 e 1731, que son ordenances e manaments dadi pes Avesques de Comenges, **Gabriel Olivier de Lubiere de Bouchet e Choisevil de Praslin** as caperans dera Val d'Aran, caperans diferenti des auti dera sua Diocèsi, donques s'eclesiasticaments requeiguien jos era sua autoritat, politicaments èren en païs estrangèr. Ordenances anecdòtiques de viatges damb era perspectiuva deth temps. Ei important de remerciar aciu eth papèr qu'a jogat era termièra politica, se ben eth document de 1646 ei escrit sonque en gascon, es auti dus son escrits en francés ena columna dera quèrra, donques non dèishe d'ester ua diocèsi francesa, mès demorant ath costat des escrits en gascon en tot voler-se assegurar qu'aguesti caperans que tostems, se les interèsse, pòden díder que non son francesi e que non lo comprehenen, que non agen escapatòria en tot escriuer ena lengua que parlen damb eth sòn pòble, sauvades es petites matizacions ath finau de paraula ena O u E o quauque gallicisme que s'escape, se tanben cau díder que sustot as caperans deth Terçon des Quate Lòcs non les deuie d'impressionar en absolut pr'amor der apropiament geografic e de tot nivèu de Comenges.

IIAU. PART. (IIAU. MITAT DETH SEGLE XVIII-IÈRA MITAT DETH SEGLE XX)

Ièra RENEISHENÇA ARANESA

En aguesta dusau division qu'auem volut hèr podem trobar ua sèrie d'escrits d'autors lèu toti coneishudi e bèth un anonim e popular d'aquera que poderíem cridar Reneishença Aranesa. Aguesta se place enes sègles XIX e era prumèra mitat deth siècle XX.

Totun, ena Reneishença Aranesa i trapam dues vessants qu'en quauque autor van amassa e parallèles: era ua ei era consciéncia d'aranesitat laguens de Catalonha o manifestacion dera madeisha, pr'amor que jamès s'a percut, e era auta tot a hèt a shivau deth Felibritge e presa de consciéncia de gasconitat e afrairament entre es diferentes variants dera lengüa e cultura d'òc.

Encara qu'a partir deth siècle XVIII l'Abbé Millot auie hèt ua sèrie de trabalhs istorics e literaris sus era lengua d'òc, a començaments deth siècle XIX **Raynouard, Fabre d'Olivet** o eth **Marqués de la Fare-Alais** auien seguit, publicant e en definitiu premanint eth terren entara Reneishença dera Lengüa e Cultura d'Òc. Ei Jusèp Roumanille qui en 1851 da pas ath moviment en tot editar *Li Prouvençalo*, Obra ena quau collaboren Mistral e Aubanel.

En 1853 J.B Gaut organise petiti congrèssi de poètes que cerquen estacar eth moviment renaidor ara vielha tradicion des trobadors.

Dejà en an 1854, en *château de Font-Segugne* s'amassen sèt joeni poètes provençaus: **Fréderic Mistral, Josep Roumanille, Théodore Aubanel, Jean Brunet, Paul Giéra, Anselm Mathieu e Alfons Tavan** damb era idèa de crear er organ de referéncia dera lengua. Mistral prepause eth nom de "felibres" entà cadun d'eri en tot poder revirar açò coma doctors dera lei, e Felibritge entath moviment que son en trèn de méter en marcha. En 1855 publiquen er Armanau Prouvençau, utís de propaganda e d'amàs des tèxtes qu'apareisherà toti es ans e a on se i meteràn es règles entà escriuer a toti es poètes d'OC. A partir d'alavetz es Òbres prolifèren: Mireio (1859) de Mistral, *La Miougrano entredouberto* (Era Mangrana entredubèrta) d'Aubanel, *La*

Bresco de Crousillat.

Lèu aguest moviment cuelhec fòrça en totes es províncies de lengua d'Òc e d'ua forma especiau en Catalonha pr'amor dera aliança de Mistral e Balaguer (1869). Ei degut ad aguest acòrd e ara extension deth territòri que comence a préner eth Moviment deth Felibritge quan ges eth problèma de non poder mantier ua unitat totau entre es felibresi, e en 1876 se redacte un estatut mès sople, en tot espartir eth territòri dera lengua d'Òc en quate manteniments: Provença, Lengadòc, Aquitània e Catalonha. Laguens d'aguesti manteniments s'amassen es diuèrses escòles locaus. Cinquanta majoraus govèrnens aguesti manteniments e triguen un “capoulié”, vertadèr Gran Mèstre deth Felibritge. Aguest cargue l'aguec Roumanille enquira sua mòrt en 1891, dempús li seguirà **Felix Gras**.

Maugrat qu'a partir deth 1876 i a ua sèrie de poètes e escòles que non son tot a hèt d'acòrd damb eth Moviment deth Felibritge donc a ua vision, ena part politica mès que literària, mès federalista e mens tradicionalista, aguest s'espartís en aguestes dues tendéncias.

Ei ena tradicionalista qu'en 1904 er illustre sabent e erudit **Bernat Sarrieu** (1875-1935), luishonés de Sant Mamet, fondèc era Escòlo deras Pirenéos, òrguen sus eth quau se i van a apuar ua grana part des escrivans deth parçan qu'agarre eth Comenges e era Val d'Aran, es quate Vals (Aure, Neste, Barossa e Manhoac), eth Nebouzan, eth Couserans, era Nauta Garona e era Arièja.

Atau, en tot entrar laguens deth nòste país des nautes sorces dera Garona, trobam a:

- **Victòr Cazes** neishut en pòble de Sent Biat, er antic Passus-Lupi, en an 1778, lòc coneishut des dera mès vielha antiquitat pes sues carrières de marme qu'estretissen eth pas dera Garona, d'aqui eth nòm deth Pas deth Lop e que sembla èster ère era clau dera Val, eth lòc enquia a on arribaue era antiga tribu des Garumni, pòble antic que poblèc es nautes sorces dera Garona e as quaus nomente Cèsar. Cazes, encara que neishut en 1778, comence a escriuer molt tard, as 70 ans, en plea maduresa cante ara sua tèrra e ennautís er

esperit d'aqueth que le lieg enquia nauti nivèus de lirisme e amor. Ei eth sòn cant un idòl de libertat, de non deishar-se jamès subjugar aguest pòble montanhenc senon d'èster tostems mèstre d'eth madeish; er autor se planh e lute contra es problèmes dera politica qu'a que vier damb París. A pègui quilomètres de distància era influéncia des estats se manifèste e eth cant o eth plor ei, coma veiram mès entà dauant, ena madeisha lengua e damb eth madeish esperit vers Espanha que vers França. Entre d'auti ahèrs podem veir era forma de víuer e de reaccionar en nòste país en un moment fòrça important coma podec èster era Revolucion deth 1848 en tot liéger es Obres des *"Massouquèts de Sent Biatch"* e *"Era Rebolto des Barousens"*.

- Neishut en pòble de Canejan er an 1789, **Joan Benosa** siguec militar. Un viatge retirat en aqueth amagat cornèr, a on ei era casa pairau, ath delà deth coitiu deth camp se dedique tanben ara musica donques ère violinista, e ara poesia. Se consèrve d'eth eth bèth poèma entre bucolic e amorós Era Cansún dera Güelhera. Aqueth òme de pluma doça e sentuda moric en an 1873 as 84 ans d'edat.
- **Jaques Cazaux** nèish en Montrejau er onze de seterne de 1816 en sen d'ua familia nombrosa e praua. Ei autodidacta, donc, apren a liéger cap as vint ans en tot acabar estant sarte e poèta. Òbres sues son: Le poète dans une grande Fête de Porc à la Campagne, Les Misères e Novelles Poesies Patoises. Podem veir que se ben es poèmes son en gascon es títols son escrits en francés.
- **André Bouéry**, neishut en Banhères de Luishon en 1821 e que moric en Pàmias en 1879, encara qu'ère gessut d'ua antica farnilha d'Aspet, siguec un gran poèta e professionaumonts foncionari. Er engüeg deth sòn païs li hec a escriuer e a compausar melodies entà èster cantades e ath dessús d'aquerò tocades pes campanes e carrilhons dera sua terra. Atau siguec corna compausèc es sues famoses Cansous det campané d'Aspetch. Guillaume Ruau, tanben coneishut per Guilhemoun, siguec er amic qu'ajudèc a André Bouéry. Aguest neishec en 1824 e moric en 1891. Encara aué se conde en Aspet coma aguest passaue nets sanceres en tot limar eth bronze deth bòrd des campanes -idia de Bouéry- de hèr-les a sonar e de

retocar eth limat entà auer eth son desirat tà dispausar dera gama des madeishi que li calie entàs sues interpretacions. Per ennautiment deth pensament, era grana puresa dera lengua s'armonise damb es sons e melodies der faiçon mès musicau que pogam imaginar. Bernat Sarrieu volguec sauvar era riquesa espiritual d'eth Cansous publicant-les en 1944 tomant-se a editar en 1964 pera Bibliotèca dera Escòlo deras Pirenéos gràcies ar interès e abnegacion de Mma. e Mossur Yvonne e Julio Ponsolle.

- En 1843 un mèstre deth canton de St Bertran aperat Mr. **Dupleich** editèc un diccionari “patois-français” entà qu'es alumnes aprenguessen, de forma justa e matisada, era lengua francesa en tot deishar de costat era lengua mairau, qu'ath sòn parèr non ère sonque ua varietat ridicula e insoportabla, plea de defèctes e incapaça d'exprimir eth pensament sense cap règla ne principi sonque era deth caprici que non hège qu'aumentar era confusion. En lòc de creir qu'ère factible qu'era madeisha persona podesse dominar es dues lengües, gascon e francés, Mr. Dupleich creiguec que des dus usatges era segona lengua ère era bona e era auta indigna entà exprimir-se, e entà qu'es alumnes aprenguessen era segona lengua, ath sòn parèr, calie servir-se dera prumèra, ei a díder utilizar-la entà hèr apréner era lengua comuna ara rèsta de França e Dempús desbrembar eth gascon, que li auie servit de veïcul entàs sòns objectius. Paradoxauments ar interès originau der autor, aué aguest document reeditat per Nicole e Christian Lacour en Nîmes en 1991 mos apòrt de forma fixada e escrita era faiçon deth parlar der aranés deth canton de St. Bertran en aquera mitat deth siècle XIX.
- **Era recitacion sus era aparicion de Nòsta Senhora des Vinhes**, document que se trape ena Capèla de Santa Maria de Barossa e que pòt datar des darrèrs deth siècle XIX, ei escrit en gascon dera Barossa encara que revirat ath francés entà qu'era gent arribada de d'auti lòcs de França lo podessen comprénder. Desconeishem s'auent-se produsit era aparicion en an 1498, aguesta transcripcion siguec escrita damb auança, o dilhèu ei era transcripcion arribada per tradicion orau.

- **Bernat Sarrieu**, que neishec en 1875, ei eth fondador dera Escòlo deras Pirenéos e siguec er impulsor des dues publicacions dera Escòlo, Era Bouts e Er Armanac dera Mountanho. En aguestes publicacions figuren toti es dialèctes des nàutes regions pirenènes e subpirenènes (ath torn dera quarantia) e atau damb arrepervèris, condes, novèlles, letres, cançons, fables, fotos, gravats, recerques de tradicions o tractats gramaticaus alugue era consciéncia dera gent vers eth sòn país. Non entram en toti es apartats qu'estudièc o sus es quaus escriuec er illustre luishonés, pr'amor que serie matèria mès que sufisenta tà poder hèr un travalh monografic, totun volem aprofitar era escadença entà avalorar bèth shinhau era òbra mèstra sua e, lèu gosaríem d'assegurar de tota era literatura gascona, pèira fundamentau, pèira clau en quaussevolha bibliografia d'òbres en gascon e dera lengua occitana. Aguesta ei Andós o Era Pireneido. Auem auut era sòrt de gaudir dera traduccion ath castelhan d'aguesta darrera òbra, çò que l'encomanèc Sarrieu ath mès gran des escrivans aranesi, a Mn. Condó Sambeat que queiguec malaut e de seguit moric sense poder arténher aguest travalh. **Mossur Julo e Mma. Yvonne Ponsolle** mos encomanèren de seguir aguest travalh de Mn. Condó e ajudat per **Monica Masip, Lourdes España e Modesta de Montoya** auem artenhut aguesta realitat, ath deuant dera quau un demore perplèxe. Damb es sòns 32.123 versi aguesta gigantesca epopèia ei er aumenatge deth pirenenc ara sua montanha ancestrau. Era Pirineida, ena tela deth hons a tota era cadia; deth mar ar ocean, en tot hèr a gésser toti es aspèctes, sense desbrembar arren, damb un coneishement de causa exacte, puntuau, fidèu, dera toponimia, dera orografia, dera fauna, dera flòra, des costums, des legendes, dera època, quauquarren de gran. Toti es tucs, es lacs, es glacères, es corets, es turants, es vals, es lanes, son coneishudi per eth e mos hè a sénter en trèn de caushigar e marchar pes lòcs, en tot víuer es escènes des sòns personatges. Era Pirineida ei ua Iliada, ua Odisea, ua Eneida plaçada enes nòstes montanhes. En tot situar-mos ena mitat deth sègle I mos raconde eth moment quan eth Cristianisme arribe en nòste país. A Sarrieu li calec vint ans dera sua vida entà escriuer aguesta òbra e que la volie dedicar a Mistral er an 1912. Ena Pirineida es pòbles antics ceutescars deth Pirinèu desbremben es sues diferéncies entà lutar contra er opressor roman que les

pretenie dominar. Ei ua seguida inacababla d'imatges, de combatents audaci, d'athletes invencibles, de batalhes que non s'arturen sonque ath son des legendes bibliques, des hònts, des huecs sagrats a on es nòsti auantpassats, eròis deth Pirenèu, Andós, Andressen, mos hèn a sénter orgulhosí deth nòste caractèr indomit e deth nòste passat.

Bernat Sarrieu e era Escòlo deras Pirenéos meritarien un estudi pro ambiciós. Sarrieu longtemps estèc dubtant se préner era grafia mistralenca o era grafia trovadorenca que mès tard ei devenguda grafia classica. Auem estudis defensant autant çò qu'aportaue era ua coma era auta. Atau en Tribune Libre ena revista en La Terro d'Òc en an 1905 vante çò qu'aportaue era gràfia classica ath coneishement etimologic dera lengua e en d'auta documentacion dera Escòlo deras Pirenéos era facilitat e apropiament ara gràfia francesa qu'aportaue era gràfia mistralenca.

- Influenciat per tot aguest moviment, se ben es estudis les hec en Catalonha (ena Seu d'Urgell), encara que cau díder qu'era formacion enes escoles publiques, universitats e seminaris s'impartie en castelhan, **Mosson Jusèp Condó Sambeat**, neishut en pòble de Montcorbau en an 1867, venguec eth mès representatiu escrivian aranés. Comence es sòns estudis en Vielha e dempús seguís ena Seu e aquiu pren consciéncia dera *Renaixença Catalana*. Influenciat per Verdaguer damp es sòns grani poèmes *L'Atlàntida* e *Canigó*, en tot veir coma eth catalan se convertís en un veïcul d'expression e de cultura cada còp mès important que l'apuen institucions, societats, proòms, politics e sustot eth sentiment d'un pòble que vò tornar tara lengua damp era quau se reconeish.

Atau Mn. Condó començarà per escriuer en catalan ua sèrie de poèmes plei de lirisme e de mestìèr. Es sòns versi son molt trabalhats, autant era metrica, era rima coma eth cultisme e eth domeni era lengua. Cau remerciar: *Mon primer ram* (1890), *La vida d'una mare* (1892), *El sol d'Espanya* (1893), *Los dolors de Maria* (1894), *Maria als pecadors* (1894), *La festa de l'Academia* (1894). Tanben escriuec en prosa diuèrsi trabalhs publicadi en Butletin deth Centre Excursioniste de Catalunya deth quau siguec delegat:

Tradicions i costums de la Val d'Aran (1896), *La Brama* (1896), *Flors Velles* (1898) entre d'auti.

Mn. Condó escriuec en lengua castelhana eth libe *Escuela de perfeccion Sacerdotal o Meditaciones para los sacerdotes sobre la perfección* (1898) publicat en Barcelona en 1914, e *Cantos al Valle de Arán*, aguest darrè ei ua compilacion de ueit cants des hèts istoricolegendaris de diferentes epòques deth nòste país. Atau trobam es titols: “*Vallis ad Aram*”, *El Convento y Santuario de Mitj-Aran*, *La peste del año 1349*, *El Valle de Arán, vendido en 1385*, *Salardú y su imagen del Santo Cristo (Siglo IX)*, *Nuestra Señora de Montgarri, Independencia del Valle de Aran (Siglo X)*, *Los Luteranos en este Valle (1597)*.

Mès ciò que mos interèsse ei eth cambi de Mn. Condó quan torne entara Val d'Aran, Dempús d'auer estat caperan en Moror de la Conca e en Gabassa de la Sal, a trauèrs dera relacion e dera amistat que manten damb eth fondador dera *Escòlo deras Pirenéos*, Bernat Sarrieu, qui li rebrembe qu'era lengua en qué a d'escriuer ei er aranés e qu'era sua cultura ei era gascona. Mossen Jusèp Condó ei aquera persona talaments intelligenta e possedidora d'ua grana cultura umanistica qu'ac compren de còp, e se ben non dèishe d'escriuer en d'autes lengües, vèsse tota era sua fòrça inspiradora ena lengua mairau, autant de cap tà Catalonha e Espanha, expressant es sòns sentiments e planhent-se der abandon qu'experimente era Val d'Aran, autant de cap tara Gasconha e França, en tot potenciar aquera lengua comuna dera quau er aranés pren part, eth gascon, e per extension er occitan o era lengua d'òc.

Lirisme e preparacion coma era de Condò ei de mau trobar, en tot èster, petí moment, eth mès naut representant des nòstes letres e dera nòsta cultura. Mn. Condó escriu dues novèlles *Era Isla des Diamants* e *Sang Noble, sang det Poble* e ua pèça dramatica, *Era caritat*. Tanben escriu un pialèr de poèmes d'un lirisme exquesit e prigond coma son: *Era lengoua aranesa*, *Era cunhèra*, *Era béu deth campanau*, *Cartes de un hilh a sa mare*, *Cançoun dera Garouna*, *Cançoun dera Noguera Palharesa*, *Era net de Sant Jouan*, *Et pastou as estrelhes*, *Et darrè cant der oum*; atau coma d'auti poèmes qu'an ua fòrça istorica, legendaria e epica fabulosa coma *Era Maladeta*, *At*

deuant det “Sant-Cristou” de Salardu, Bictoria des aranesi en an 1597, e eth sòn Vocabulari aranés.

Se desconeish qui ei er autor des vèrsi publicadi er 11 de mai der an 1918 en *Lo Pla d'Urgell* que mos presenten ath politic insigne aranés Eduardo Aunós en moment qu'eth Tribunau Suprem declarèc nulla era votacion celebrada eth 24 de hereuèr pr'amor des multiples irregularitats escomeses pes dus contrincants, Eduardo Aunós Pérez e Emili Riu Periquet, entà arténher er escon parlamentari deth districte Sort-Vielha.

- Observador, cronista, amant dera sua tèrra e voledor de hèr-les-ac a enténer ara rèsta des catalans, ei **Jusèp Sandarán Bacaria**, hilh de Canejan, neishut en 1845 e que demorèc longtemps en Barcelona. Des d'aquiu escriuec, tostamps pensant ena sua Val, en sòn pòble de Canejan en particular: *Et dia de Sant Jouan de junh*, publicat ena *Bouts dera Mountanho* (1908), *Er'Aubada* (1910), *At pin* (1911), *Espousa mia* (1912), *Et noste Pastou* (1913), d'ua finesa exquisita, e coma non aquera conferéncia dada e publicada en catalan, en Atenèu Obrèr de Barcelona eth 23 d'octobre de 1913, precedida d'un pròleg de **Jusèp Arrú Lager**, des de Bernarda d'Aubèrt, damb explicacions dera Val d'Aran e era sua lengua singulara laguens deth contèxte de Catalonha.
- Seguiram era nòsta compilacion damb ua sèrie de poèmes e cançons populares sense saber tot a hèt qui les escriuec. Ues son remassades en *Amàs Liric dera Val d'Aran*, tau coma se publiquèren en an 1972, pera Parròquia de Vielha. D'autas mos an arribat as mans sense saber eth sòn origen. Atau trobaram entre d'autas: *Et Pastú o Praubet de mí*. Peth lexic e sintaxis mos semble hèta per quauquarrés deth terçon de Quate Lòcs e mès encara de Canejan. Dilhèu les ac poderien assignar a Joan Benosa, mès tanpòc ac sabem d'ua forma cèrta. *Es Esclops*, *Es Tres pûnets*, *Dame un pûnet*, *Et praubet mau maridat*, *Muntanhes Araneses*, non sabem tot a hèt qui les podec escriuer, mès son, es ues mès qu'es autas, de domèni popular. En quant ath *Quadrilh* o *Cadrilh* ei era version transcrita peth grop de Dances de Les enes ans 50, tà podé-la cantar ath ritme dera musica en tot dançar.

- **Mossen Rafèl Nart Arjó** neish en Vielha er an 1870. Non demorèc guaire ena Val d'Aran. En 1915 siguec nomenat rictor dera Pobla de Segur. Moric en aguesta poblacion er an 1931. Era sua produccion en castelhan e en catalan ei grana. Non cau díder sonque qu'ei eth concorsant mès premiat ena Acadèmia Mariana de Lhèida, damb 34 prèmis. Des des sòns tempsi en Seminari, quan guanhe eth sòn prumèr prèmi damb eth poèma *Lagrimas* enquia ben pròp dera sua mòrt concursèc pro soent. Era major part dera sua òbra ei de caractèr mistic. En un des sòns trabalhs premiats *La Princesa encantada* trobam un fragment de poësia en aranés, a on era Val d'Aran -era princessa encantada- aclame ath Rei Alfonso XIII. D'autas composicions sues d'un lirisme extraordinari son: *Nu plures Tunet*, coneishuda e cantada en quinsevolha manifestacion aranesa, e *Pasturada*, damb un madeish tèma de hons: era vida des pastors e es sòns amors.
- **Franciscu Nart Arrú** o Paquito des de Bernarda de Vielha, coma l'agradaue èster coneishut; neishec en 1895 siguec avocat e d'eth coneishem tres poèmes polits, fini e de sentiment moralista. Era sua *Puresa, Cuntentate dam lu que Dieu te dungue e viuerás feliç* e aqueth *Himne ara Val d'Aran*, a on cante ara sua tèrra, as sues montanhes e as qualitats d'aqueri òmes e hemnes d'esperit dubèrt, boni, aunèsti, fòrti e damb bèri sentiments, orgulhosí deth sòn patriotisme e d'èster coma son.
- Se ben non ei un creador literari ena nòsta lengua non podem desbrembar de cap de manèra ar illustre filològ **Joan Coromines Vigneaux** que neishec en 1905 e a qui li deuem era sua tèsis doctorau *Vocabulario Aranés* publicada en 1931 e eth libe posterior que l'amplie e sintetise tot eth sòn coneishement sus era nòsta lengua: *El parlar de la Vall d'Aran. Gramàtica, diccionari i estudis lexicals sobre el gascó*, monumentau estudi e libe de consulta obligat.

Ei de gran aunor tàs aranesi qu'er autor deth *Diccionario crítico etimológico catellano e hispanico*, deth *Diccionari etimologic i complementari de la llengua catalana* o der *Onomasticon Cataloniae* enter d'auti consagrèsse era sua tèsis doctorau ar aranés.

- Laguens d'aguesta dusau part e en tot compréner, coma dejà auem dit, qu'era Val d'Aran e er aranés non ei sonque enquiat Pònt de Rei a on arribe, senon mès enjós, coma era Garona, a trauère dera *Escolo deras Pirinèos*, auem podut arténher ua sèrie d'escrits publicadi en diferenti numeròs dera *Bouts dera Mountanho* des ans 1927, 1928 e 1929, e que son d'autors deth Naut Comenges damb es quaus mos reconeishem totaument. Atau traparam era *Salbe det Judgament*, amassada per **Louis d'Arrouses** ena Val deth Larbost e respectada en aqueth dialècte mès qu'ei perfèctaments liegible e que çò de madeish qu'en tot eth Comenge ère coneishuda ena Val d'Aran e d'auti escrits de quate autors: de **J. Dulon** de Sant Bertran damb eth poëma ar *Abesque de Coumenge*; de **Marcelin Amiel de Hòs** damb *Ara memoria des hilhs de Fos morti tara Patria, en memòria as hilhs deth pòble morti ena guerra (1914-1918)*, damb un prohond patriotisme; de **Gerard de Caubous** damb era sua fabla d'*Era Boup è't Boupat* escrita en 1915 tàs sòns mainatges; de **Pitot de Fos** damb eth sòn *Biatge det Courbas* e es comentaris *A Moussu l'abat Barés, Curé de Balentinot premou det son predic dedjab passatch.* publicadi ena *Bouts dera Mountanho* des ans 1929 e 1932.
- Tanben volem parlar de dues postaus **d'Andreuet des deth Sarte de Bossòst** adreçades ath sòn amic Cisco de Campán enes ans 1932 e 1933. Arregraïm as fraies Campá-Grané de Bossòst era gentilesa d'auer-mos-les deishat. Ua postau ei enviada des de Montecarlo e era auta des de Madrid. Son dues petites mòstres; totun son dus documents plasenti e deliciosi de liéger tant per umor d'aguest Andreuet des deth Sarte coma pera frescura e riquesa anecdótica e de contengut dera epòca.
- **Ramon Carità Cau** de Vilac neish en 1873 e morís en 1961. Es originiaus que auem auut en es mans sigueren cedits peth senhor Rosendo Caubet Vilanova, a qui l'ac arregraïm de nau, e a qui Ramon Caritat le confièc era publicacion s'arribaue eth moment des sues poesies. Entre eri mantengueren ua arrica correspondéncia e relacion pendent quauqui ans quan er autor demoraue en Barcelona. Cau remerciar qu'eth poëma *Muntañes Araneses* ei datat en Barcelona en junh deth 1954, era rèsta des poësies *Garuna, A*

Rosendo Caubet, Per un punet e Himne Aranés son datades en Vilac.

- Aguesta dusau part l'acabaram nomenant uns poèmes de **Juan Luís Puig Forcada**, hilh de Les, que neishec en 1894 e moric en 1985. Juan Luís Puig mos a deishat pòga produccion, se ben tostems auie dit qu'auíe escrit un pialèr. Cò qu'auem podut trobar son tres petites poésies publicades en diferents programes des hèstes de Les, *Net de Sant Joan, Hèsta Majú e Er Emigrant* a on remercam ua ressemblança damb *Er amoinalaire de Condó*.

IIIau. PART. (LAGUENS DETH SEGLE XX ENQUIATH 1980 E POSTERIORS ESCRITS EN ARANÉS NON NORMALT).

llau. RENEISHENÇA ARANESA

En aguesta tresau part auram de tier en compde per un costat, era fongion hèta pera *Escòlo deras Pirinéos* e atau contemplaram ad aqueri autors qu'an escrit ath sòn torn e entàs sòns Jòcs Floraus. Per aute costat auem arremassat es travalhs d'aquera gent que pren consciéncia de que cau escriuer en aranés en tot presentar travalhs hèti per amor ara tèrra e ara lengua e sense granes pretensions. Aguesti travalhs sigueren presentadi enes Concorsi Literaris dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran: Vilac en 1976, Les en 1978, e Salardú en 1980.

- Entà començar traparam a **Michel Gez** de Sant Bertran (neishut en 1909), **Jean Comps** d'Ore, **Aubert Pénacèque** de Salechan (neishut en 1908) e **Giles Castérán** de Caubous que mos hèn arrebrembar aqueres anecdòtes e passatges tipics deth país e que dilhèu de quauqua forma se van perdent. Atau poiram víuer *Era hèsta det porc, Un Calhauari*, e era forma de hèr des antics mestiers damb *Bictor et Coudoue* (sabatèr) o damb aqueri picaires qu'en bòsc hègen a quèir es auets, *Brembes e rebrembes*.
- Mencion a part merite **Yvonne Ponsolle** de Galié neishuda en 1914, Mèstra en Gai-Saber. Ei ua poétessa de valor e d'inspiracion prigonda; enes sues composicions, condes e narracions trobam ua grana delicadesa d'expression, ua charmantor innata, delicada e un

gran coneishement dera realitat deth nòste país atau com ac mòstre tanben enes sues comèdies.

Gràcies ada era e ath sòn òme **Julo Ponsolle** trobam ua gran sèrie de publicacions a trauèrs dera *Escòlo deras Pirinéos* dera quau ne sigueren Secretari Generau e Delegat Generau respectiuaments des der an 1957 enquias sues mòrts en 1996 e 1997, sus part dera giganta òbra de Bernat Sarrieu è lèu tota era òbra en aranés deth nòste insigne Mn. Jusèp Condò Sambeat entre d'auti. Des d'aguestes linhes volem arregraïr a Mma. Yvonne e a Mossur Julo Ponsolle era autorizacion e es facilitats dades en nòm dera *Escòlo deras Pirenéos* entà poder utilizar e publicar quinsevolh tèxte dera *Bouts o Armanac dera Mountanho* o publicacions dera Bibliotèca dera madeisha *Escolo*.

Òbres de Madama Yvonne Ponsolle relacionades damb era Val d'Aran son entre dautes: *Era Countrobando*, *Et Nauaté de Montcorbau e era sua nau que s'aperaue Bal d'Aran*, *Entre Bedís* pèça comica qu'en junh deth 1971 representèc eth Grop de Teatre de Les en aguesta vila e ena de Bossòst amassa damb *Era Caritat* de Condó, siguient tot a hèt fòrça representatiua d'era e de tot aquerò qu'a auut a veir damb era sua vida en prò dera lengua e dera cultura gascones.

- En 1973 ua sèrie de patricis catalans s'amassen entà bastir era **Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran**: **Miquel Farré Albages**, **Feliu Sampere Gorina**, **Joan Gambús Armengol**, **Ramón Arquer Costajussa** e **Isabel Fuster Serra**. Era idia de toti ère promòir tota manifestacion dera cultura pròpia dera Val d'Aran, dera sua lengua e sauvar eth son auviatge artistic e documentau en tot promòir era creacion d'un hilat d'installacions museistiques ath long dera Val.

Eth prumèr president e fondador, eth senhor Miquel Farré Albages (q.e.p.d) auec era generositat d'adquerir e balhar a trauèrs dera sua familia era bastissa dera Tor deth Generau Martinhon de Vielha qu'aué ei era fabulosa realitat deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran. Atau ei qu'en 1976 se convoquèc eth Prumèr Concors

Literari Aranés d'aguesta fondacion en tot hèr-se ua polida serada entà autrejar es prèmis ena Glèisa de Sant Fèlix de Vilac. Aquiu i aguec ua sèrie de personnes granes e d'autas mès joenes que sense èster escrivans sagen de condar causes dera sua tèrra, de cantar-la en aquera lengua que parlen en casa, en carrèr, damb es amics e que non ei tot a hèt era qu'aprenen o an aprés ena escòla.

Ua magnifica serada era deth sèt de noveme der an 1976, ua serada plea d'ideaus, de conscienciacion aranesa, d'amor pera tèrra e pera lengua, de vibracions e sentiments, de peus quilhadi pera magia deth moment. Entà molti de nosati siguec aqueth un moment especiau, un punt de gessuda entà estimar mès se calie encara era nòsta realitat, era nòsta cultura; entà préner, ena nòsta joenessa, consciéncia d'era e entà cuélher eth compromís de defener-la, de cuedar-la, de suenhar-la, e de hèr-la florir en tot çò possible.

Rebrebam aqueres paraules de presentacion der acte de Mossen Amiell, era lectura d'aqueri trabalhs hèti damb tot er amor e aquieri discorsi grabadi a huec enes nòsti cervèths a on, entre d'auti, Mossur **Julo Ponsolle** mos didie:

*“.. mous cau saubá era nostra lengoua,
era nostra cultûra èra nostra libertatch!”*

Siguen aqueres paraules eth resumit d'aqueth pensament que manifèste qu'era nòsta identitat e libertat passee pera defensa dera nòsta lengua e dera nòsta cultura. Ara serada deth 1976 ena Glèisa de Vilac li seguís ua auta serada, er onze de junh de 1978, aguest viatge celebrada ena Glèisa de Sant Joan Baptista de Les, e ua tresau serada eth sies de junhsèga deth 1980, en pati dera Glèisa de Sant Andrèu de Salardú. Podem considerar aguestes serades coma hèts pro importants entar avier dera nòsta istèria culturau e coma país.

Atau i trapam es trabalhs:

- D'Isàbèl Ma. Pena Deó de Vielha, neishuda en 1911, damb: *Es prûmes habitants dera Val d'Aran, Et Rei Jaime I e era Val d'Aran, Er*

Hospitau de Vielha, Es defenses militars dera Val d'Aran. Damb aguesti trabalhs preten, d'ua forma laugèra, hè-mos arribar eth coneishement dera nòsta istòria.

- De **Manuel Guerrero Aunós**, neishut en 1919, es sòns condes e narracions de hèts viscudi coma ei *Adiu Garuna*.
- De **Maria Carme Campá Grané** de Bossòst, neishuda en 1922, filològa, damb es sues *Causes del temps d'ainà*, o *Moments viscudi, laute viatge, Et petit tren, Bet tens ha o Anecdota d'estudi*.
- De **Mossen Jaume Armengol Armengol**, neishut en Alentorn en 1922 e que siguec rictor de Vielha, e des d'aquiu preparador e anima dera edicion der *Amàs Liric dera Val d'Aran* e autor der *Himne des Pumpiés* musicat per illustre **Mossen Albert Vives i Mir**.
- De **Maria Teresa Campá Grané** de Bossòst, neishuda en 1924, licenciada en Lengües Romaniques, e autora d'*Un libret dera Val d'Aran* damb pròsa, poesia e trabalhs posteriors coma *Gasalhes è Tchiuernius*, *Marianna*, *Es lups des Palias* e *Histories de suldats* entre d'auti.
- De **Fermín Pinós Jaquet** de Betren neishut en 1922 damb es sòns condes coma *Era Peira Blanca*.
- D' **Eduardo Caubet Delseny** de Vielha, neishut en 1927, damb es sns petiti poèmes *A'ra Peira det Passeig* e *Era Garuna*.
- De **Pepita Campà Grané** de Bossòst, neishuda en 1928, autora deth libe-conde *Ruseta* e de d'auti condes ena madeisha linha, plei de trendessa e d'amor coma *Castanha*, *Un audet*, *Et nin dera casa de Ruseta*, o *Era crecha de Ruseta*.
- De **Jose Bersach Sabi** de Les, neishut en 1932, damb es sues monografies coma *Faouna è Floura dera Bal d'Aran*, experiéncies dera sua vida coma *Un emigrant aranés*, *Excusioun ta Luchoun* o *Era Bal d'Aran è era Isla dera Palma* a on podem víuer de prumèra man coma un mainatge de dotze ans visquec eth moment en quau

es maquis entrèren en pòble de Les, o eth poèma *Et Lauraire* a on aunore ara noble gent d'aguest mestier ena persona de sa pare.

- De **Francisco Sabi Sirat** de Les, neishut en 1933, a on mos transpòrte a d'auti tempsi damb *Ua vesilha de Nadau en d'auti carrès* o mos apròpe ara hèsta de sant Joan damb *Haru Inmortal*.
- De **Ma. Pilar Rodriguez Rafel** de Les, neishuda en 1935, damb es sòns poèmes coma *Ara mia Araneseta*, *Ilusius*, *Et Dalhaire*, *Pló o Esclat de vida*, es sues narracions curtes e doces coma *Er arrat det men serè* o aquera pèça viua, real, entranhable e arrica en vocabulari coma *Reperberis d'ua cahuada* a on es comentaris ara vida deth pòble passen de prèssa, en un ser, en véritable marc d'ua codina ath cant deth huec.
- De **Lolita Beso Atés** de Vielha, neishuda en 1936, damb es sòns trabalhs de recèrca e reconstruccion de quauques dances araneses, e aqueri poèmes en tot hèr allusion *A Nosta Senhura de Miejaran, madona e guida dera nòsta cultura*.
- De **Vicent Jaquet Roquet** de Betren, neishut en 1948, que damb es sues poesies *d'Ere ûa bestia venûda* o *Et cant dera lèra* mos apròpe ara vida deth pagés, vida que coneish perfectaments, qu'estime d'ua faïçon fòrça especiau e que mo'la sap hèr arribar e aqueth cant e planh ath viatge pera nòsta tèrra damb *Et sulei jès per Arres*.
- D'**Angel Claveria Aner** de Vielha, neishut en 1949, damb eth cant *Nusati es Pumpiés* que mos parle des ahèrs d'aguestes personnes volontàries que corren entad aquiu a on se les a de menestèr, ua faïçon d'èster d'aguesta gent solidària dera Val. En tot auer estat modèl es Pompièrs de Vielha passen a èster en sòn moment era lèra Companhia de Pompièrs Volontaris d'Espanha.
- D'**André Ané de Lupe** de Bossòst, neishut en 1958, damb eth sòn poèma en pròsa *Er album vermelh* a on se planh dera pèrta d'un amic e se trape damb era realitat de qu'era vida seguís.
- De **Mercé Enseñat Beso** de Vielha, neishuda en 1958, damb eth

sòn poèma de joenessa *Anyurança* a on môstre es sues inquietuds de joenessa e amor ara Val.

- De **Jèp de Montoya e Parra** neishut en Les en 1959. En 1976, en prumèr concors literari aranés dera Fondacion Musèu Etnològic dera Val d'Aran, guanhe eth prumèr prèmi de pròsa infantila damb eth conde *Libertat deth bestiar dera vila de Les*. Tre aguest prumèr prèmi, ena sua joenessa, ne guanhe fòrça d'auti enes concorsi e jòcs floraus dera madeisha Fondacion, dera Escòlo deras Pirenéos, Li Midi Chante, eca.

Distincions importantes qu'a obtengut son Eth “Premier Prix dera Langue d'Oc” (Aquitaine, Midi Pyrénées, Langue d' Oc) de Li Midi Chante (Toulouse); Flor d'Or, Mèstre d' Òbra e Isard d'Argent dera Escòlo deras Pirenéos. En 1996 siguec nomenat Subergrand, Midalha e Isard d'Or, damb era denominacion d'Isard deth Montlude pera sua trajectòria en favor dera cultura aranesa e gascona.

En 1999 se publicuèc eth sòn libre **VADEMECUM ARANENSE** qu'ei un recuelh de tèxtes en aranés (des deth darrèr tèrc dera s. XII enquia seteme de 1998). Ei ua antologia que mos hè conéisher era evolucion dera lengua aranesa pendent tot aguest ample periòde de temps e tanben, era evolucion qu'an auut era Val d'Aran e es sues institucions, era sua estructura social e era sua istòria, tant laguens coma en relacion damb eth sòn entorn. Entre linhes, pòt analisar-se eth pensament aranés, cada viatge que aguest s'age exprimit en aguesta lengua. Ad aguest libre de 1331 pagines, damb era introduccioón hèta en aranés, catalan, castelhan e francés, en an 2000 li siguec concedit eth prèmi Jean Marie Grangé dera Langue d'Oc pera Academie des Jeux Floraux de Tolosa, era acadèmia mès anciana d'Euròpa e deth mon, fondada en 1373. Era critica a arribat a definir aguesta òbra com un libe de referéncia tant en contèxt dera lengua d'òc coma en contèxt des lengües romaniques. Tanben en an 2000, aguesta òbra siguec premiada e fòrça avalorada ena Festa del Llibre Pirinenc de Martinet de Cerdanya.

Jèp de Montoya, umanista e pireneista, a publicat infinitat de

trabalhs e articles ena Bouts dera Mountanho (enes diuèrsi Libres d'Aur des Jòcs Floraus dera Escòlo deras Pirenéos), enes revistes e publicacions coma era "Revue de Comminges", "Esglesia d'Urgelh", "Aran" e "Tèrra Aranesa" dera que ne siguec cofundador, "El Mundo de los Pirineos" "Aran ath dia", suplement deth diari SEGRE , eca..., enes libes coma "Un libret dera Val d'Aran" de Maria Teresa e María Carme Campá, "Comminges et Val d'Aran vus du Ciel", libe de fotografia aeriana d'Eric e Marjorie Soule de Lafont "Era Productora eth paper relheuat que assumís en els aprofitaments hidroelèctrics dels Pallarsi dera Vall d'Aran", libre de Llorenç Sánchez i Vilanova eth "Tradiccionari" (Enciclopèdia dera cultura Populara de Catalonha)" o era "Miscellanèa" Aumenatge a Melquïades Calzado de Castro, entre d'auti.

Tant ena Val d'Aran coma en Catalonha e en d'auti punts d'Espanha e Itàlia e França a participat en infinitat de congrèssi e simpòsis, ponéncies, programes de ràdio e de television en tot impartir conferéncies sus tèmes de lengua, literatura, istòria, art, eca...

A estat membre deth Conselh d'Administracion dera Escòlo deras Pirenéos, ei academic dera Academie Julien Sacaze, (Luishon-França) e membre deth Conselh d'Administracion dera Société des Etudes du Comminges, (Sent Gaudenç-França), conselhèr e President deth Departament de Llengua i Literatura deth Institut d'Estúdis Ilerdencs dera Deputació de Lhèida, membre dera Fondacion deth Muèu Etnologic dera Val d'Aran, vice-president dera Comission d'Auviatge, deth Conselh Generau d'Aran, e membre deth Departament de Lingüistica der Institut d'Estudis Aranesi, en tot auer pres part, entre d'auti projèctes, en Nomenclator de Catalonha en tot collaborar damb era Comissió de Toponimia de Catalonha.

En mes de junh de 2007 siguec escuelhut prumèr president der Institut d'Estudis Aranesi. En 2008 siguec nomentat peth Conselh Generau d' Aran representant deth madeish en Conselh Rector e Conselh Permanent deth Institut d'Estudis Ilerdencs dera Deputacion de Lhèida. En data 7 de gèr de 2009 siguec escuelhut president dera APORLOC, Associacion entara Prefiguracion der Organisme de Regulacion dera Lengua d'Òc, damb sedençà en

Bilhèr-Pau (França). Tanben ei membre deth G.L.O. Grop De Lingüistica Occitana dera Direcció de Politica Lingüistica dera Generalitat de Catalonha.

Laguens deth contorn patrimonial suberges entre d'auti, eth sòn projècte de creacion deth nau Devarament deth Crist e Retaule de Santa Maria de Mijaran, òbra neoromànica realizada pes artistes bascos Antonio Fdez. de Ortega e García de Acilu (escultor) e Carlos Ruíz de Ocenda (dorador e policromador), en tot prénar coma modèl e basa de trabalh eth bust romanic de Crist de Mijaran deth sègle XII atribuït ath Mèstre d'Erill la Vall, atau coma d'autes obres deth madeish alhèr e epòca.

Laguens dera sua foncion coma Cap de Cultura e Patrimòni deth Conselh Generau d'Aran està portant endeuant molti projectes amassa damb grani especialistes en cada ua des matèries coma er estudi e inventari de vestigis dera preistòria aranesa damb Isaure Gratacós, era restauracion des antics relòtges des campanaus aranesi damb Wendy e Howard Bradley o era digitalizacion des glèises araneses damb planimetries tridimensionaus damb era Escòla Superior d'Arquitectura dera Universitat Rovira i Virgili de Reus o era restauracion e creacion de naues imatges des glèises araneses amassa damb es artistes Antonio Fdez de Ortega e Carlos Ruíz de Ocenda e eth madeish MNAC, Museu Nacional d'Art de Catlunya. Tot açò en vistes a que quauque dia era Val d'Aran pogue accedir ara catalogacion de Patrimòni Mondiau era UNESCO.

Coma cargue elècte, còssso der Ajuntament de Les, siguec membre dera Comision Redactritz deth Document der Encastre d'Aran en Nau Estatut d'Autonomia de Catalonha, aprovada per unanimitat peth Plen deth Conselh Generau d'Aran e pera totalitat des ajuntaments aranesi. Des der Institut d'Estudis Aranesi a pres part ena redaccion der auantprojècte dera Naua Lei d'Aran.

En junh de 2011 siguec nomenat Cap de Cultura e Patrimòni deth Conselh Generau d'Aran e membre deth Patronat deth MNAC, Museu Nacionau d'Art de Catalonha.

Acadèmic der Institut d'Estudis Aranesi – Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana e President dera Seccion Aranesa deth madeish.

Entre d'autes, òbres sues son:

Bibliografía

- 1980 Petit pensament de un idealiste. Vielha: Un libret dera Val d'Aran.
- 1980 Aran.... Libe d'Òr de 1980. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1981 Eth Talhiste. Libe d'Òr de 1981. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1981 Bruches, hantaumes, Houlet. Libe d'Òr de 1981. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1982 Aventures dera boup de Les. Libe d'Òr de 1981. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1984 La capella romanica de Sant Blasi de Lés. Església d'Urgell. La Seur d'Urgell: Bisbat d'Urgell.
- 1985 Er Hårou. Libe d'Òr de 1985. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1988 Val de Vals. Libe d'Òr de 1988. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1989 At cant det houec. Libe d'Òr de 1989. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1990 Convenae. Libe d'Òr de 1990. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1991 Carrières de Lés e Sent.-Biatch. Libe d'Òr de 1991. Era Bouts dera Mountanho. Saint-Girons: Escòlo deras Pirenéos.
- 1992 San Blas de Lés. Saint Blaise de Lés. Revue de Comminges et des Pyrénées centrales (4e Quatrimestre). Saint-Gaudens: Société des Études du Comminges.
- 1997 San Blas-Les 1983. Eth Paisenhe (3).
- 1999 Vademecum Aranense: Era Val d'Aran a trauès dera sua lengua (sègles XII-XX). Vielha: Conselh Generau d'Aran.
- 2000 Información sobre las pinturas de Sta. Maria de Cap d'Aran de Tredós. Públic, Junh
- 2001 Introducción, Itinerarios, Guía práctica y Patrimonio. Revista El mundo de los Pirinéos (19)
- 2001 Fiestas tradicionales y El Haro. Revista El mundo de los Pirinéos

(24)

- 2002 Comminges et Val d'Aran vus du ciel. Toulouse: Aéro photo Pyrénées.
- 2003 Nomenclàtor oficial de toponímia major de Catalunya. Cataluña: Entidad Autònoma del Diari Oficial i de Publicacions.
- 2003 Nomenclàtor dera Val d'Aran. Vielha: Conselh Generau d'Aran.
- 2006 La soca de Nadau. Tradicionari: enclopèdia de la cultura popular de Catalunya (Vol. 5). Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- 2008 Joseph Destié. Prêtre 1914-2007. Toulouse.
- 2009 A Jean Castex. Poéma en aranés e francés. Revue de Comminges. Saint Gaudens.
- 2010 "Melquiades Calzado de Castro" y "Eth substract euscar ena Aquitania e en Pirenèu Centrau". Miscellanea en aumenatge a Melquiades Calzado de Castro: Damb eth còr aranés. Lleida: Pagès Editors.
- 2012 "Era vop de Les" damb propostes de travalh coma libre de tèxte de Lourdes España. Conselh Generau d'Aran, Vielha.
- 2012 "ARAN un país", damb fòtos de Francesc Tur. Versión en aranés, catalan, castelhan, francés e inglés. Ed. Lunwer, S.L. Barcelona.
- 2012 ARAN, en colaboración damb Kim Castells. Arola Editors Tarragona.
- 2012 Val d'Aran, damb fotografía de Javi Montes. Tèxtes en aranés, catalan, castelhan e francés. Viena Edicions –Espais Naturals. Barcelona.

Entrevistes

- 2006 Entrevista sus er os en la mitología aranesa. Autora: Ana Saez. Revista Aran ath dia (9).
- 2006 Entrevista sus es aprofitaments idroeléctrics ena Val d'Aran. Autora: Ana Saez. Revista Aran ath dia (3).
- 2007 Entrevista. Autora: Anna Gel. Revista Aran ath dia (15).
- 2013 Pirenaicos. Jèp de Montoya. Defensor del aranés. El Mundo de los Pirineos. Mº 96, Bilbao. Noveme-Deseme . Autora: Argiñe Areitio.

Colaboracions

- 1989 Untersuchungen zur Sprachvariation des Gaskognischen im Val d'Aran. Tübingen: Niemeyer. Autor: Otto Winkelmann. Transcripcions.
- 1991 Sans-Parro de Oço, ou l'Apparition de Saint Bertrand. Autor: Bernard Sarrieu. Anotacions:

- 1999 La Productora i el paper rellevant que assumeix en els aprofitaments hidroelectrics del Pallars i la Val d'Aran. Autor: Llorenç Sanchez i Vilanova. Prològ: Jèp de Montoya.
- 2002 Diari d'un pelegrin peth Camin de Santiago. Autor: Candido Valmayor. Prològ: Jèp de Montoya.
- 2006 Los pergaminos cátaros. Autor: Luis Melero. Barcelona: Roca Editorial. Colaboracion entara realization dera òbra per Jèp de Montoya.
- 2008 Encontro entre Val di Fassa i la Val d'Aran. Quotidiana. Consullado e la cultura. Participación en la elaboración del documento.
- 2009 Vocabulari basic català-occità (aranés). Barcelona: Secretaria Política Lingüística, Generalitat. Colaboracion ena elaboracion deth document.
- 2009 Arán, entre Catalunya i Occitania. Barcelona: Secretaria Política Lingüística, Generalitat. Colaboración ena elaboración deth document.
- 2009 Occitania i l'occità. Barcelona: Secretaria Política Lingüística, Generalitat. Colaboración ena elaboración deth document.
- 2009 Les gravures petroglyphiques du Pla de Beret. Revue de Comminges et des Pyrénées Centrales (Tome CXXV-1). Autora: Isaura Gratacos. Saint-Gaudens: Société des Études du Comminges. Colaboracion en es trebalhs d' elaboracion e promocion der article como tamben dera propia investigació.
- 2012 Presentacion de Annals 2010-11 de la revista IBIX, Publicació Biennal de Cultura, Arts, Lletres, Musica i Ciència dels dos vessants del Pirineu. Ripoll, sobre el Col·loqui d' Estudis Transpirinençs dera edicion celebrada en Salardú deth 30 de seteme ath 2 d'octubre deth 2011 sus eth tema: "Els Pirineus visitats: del segle XVIII a l'actualitat".
- 2013 Deth Felibritge ath reconeishement legau dera lengua e era creacion dera Acadèmia. Revista del Cercle de Belles Arts, num.38. Novembre.
- 2014 Presentacion deth libre de Joan Carles Riera Socasau, Felipe V e era Val d'Aran.
- 2014 Presentación deth libre de Joan Carles Riera Socasau, Patrici Pojada e Francesc Xavier Hernández Cardona, Era guèrra de sucession e era Val d'Aran.
- 2015 Presentacion deth libre Picornelh, amàs des trebalhs premiadi en es concursi Mossen Condo e Diboish ena Escòla de 2014. Conselh Generau d'Aran. Vielha.

Conferéncias

- 1998 La personnalité politique du Val d'Aran à travers l'histoire. 51 Congrès de Saint-Girons. 26, 27, 28 juin.
- 2006 Presentacion deth libe deth Sr. Calzado dera Baronia de Lés. IX Jornades occitanocatalanes. Conselh Generau d'Aran. 17-21 junhsèga.
- 2009 Presentación del libre Los pergaminos cátaros. Autor: Luis Melero. Jornades occitano-cataslanes, junhsèga .
- 2011 Eth subtract euscar ena Aquitania e en Pirineu Centrau. 24 International Congress of Onomastic in Barcelona. Septiembre. Universitat de Barcelona.
- 2013 Glosa 2013 a la Seu Vella de Lleida. Lleida.
- 2014 Deth Felibritge ath reconeishement legau dera lengua e era creacion dera Acadèmia dera Lengua Occitana. En Actes del Centenari de la mort de Frederic Mistral. Universitat de Barcelona, Palau Moja de la Generalitat de Catalunya i Ajuntament de Barcelona.

Referéncias e cites

- 1999 Crítica al Vademecum Aranense. Autor: Jordi Bañeres. Revista de Llengua i Dret. Escola d'Administració Pública de Catalunya (32). Barcelona: Generalitat de Catalunya.
- 1999 Unha encrucillada pirenaica: a variedade occitana do Val de Arán. Autor: Jose Enrique Gargallo Gil. Estudios de Sociolingüística Románica. Santiago de Compostela: Universidade do Santiago de Compostela. Hace alusión a los trabajos de Jèp de Montoya.
- 2000 Recueil de l'Acadèmie des Jeux Floraux. Autor: Georges Passerat (Maitre de Jeux). Elogi e loança ath libre Vademecum Aranense de Jèp de Montoya.
- 2008 La torre de los Montoya en Ollávarre. Askegi (3) Revista Cultura de Iruña de Oca. Autora: Maria Luisa Saenz de Ormijana. Referencia por los trabajos de Jèp de Montoya.
- 2008 Ser aranés: El pais defensa amb orgull la seva historia i la seva llengua. Revista Decobrir (127). Autora: Anna Geli. Mención de la obra de Jèp de Montoya e Parra des de ua defensa lingüística e identitaria.
- 2013 Pirenaicos. Jèp de Montoya. Defensor del aranés. El Mundo de los Pirineos. Mº 96 Noviembre-Diciembre. Bilbao.

- De **Rufino Martínez Cau** d'Es Bòrdes, neishut en 1960, damb es sues poesies protèsta coma *Luta per Aran*, *Pluren es arbes*, o *Peires desbremades* e plees d'observacion e sentiment coma *Era estrelha que m 'hèc a plura*, *Era tardú*, eca...
- En tot seguir es concorsi celebradi pera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran, cau díder que der an 1977 enquiat 1979 era Fondacion publiquèc onze petites revistes trimesadères coneishudes damb eth nòm de **Tèrra Aranesa**.

Pendent es prumèri ans dera democràcia espanhòla (1978-79), era Val d'Aran viu d'ua forma intensa tot eth procès que harà cambiar politicaments era concepcion der estat e d'ua forma molt especiau, voludarà era consciéncia des aranesi e des sòns representants escuelhuts democraticaments entà reinstaurar es institucions araneses desapareishudes en 1834 amassa damb eth Conselh Generau e damb era figura deth Sindic. Tanben damb aguesta naua concepcion politica se preten qu'era lengua aranesa sigue objècte der ensenhamant e d'especiau respècte e protecccion.

Atau eth 26 de junh, eth 2 de seteme e deth 2 de deseme der an 1979 e eth 16 d'octubre de 1983 en libe dera Junta de Bailes se plasmen es *Actes dera restauracion deth Conselh Generau Provisionau e dera Oficializacion dera Lengua* que mos autregen damb ua sèrie de detalhs, tota frescor e enfàsi d'aqueri moments critics de consciencia dera reïnstauracion deth Conselh Generau d'Aran e dera oficializacion dera lengua en aqueri marcs istorics dera Glèisa de Santa Maria de Cap d'Aran e dera Sala de Jutes der Ajuntament de Vielha.

En tot açò era Glèisa Aranesa tanben se botge e và apropar eth culte ara lengua vernacula. Atau en 1978 er Archiprestat dera Val d'Aran publiquèc eth *Petit Missau Aranés* entà acuélher era lengua ena litúrgia coma un valor que non se pòt deishar de costat e damb era idia de qu'er us der aranés ena missa pogue ajudar a víuer mès era fe e apròpe aguesta, se se pòt, mès ara vida. Eth 17 de gèr de 1979 Mossen Amiell, peregrin en Palestina, balhe eth Pare Nèste en aranés ena Capèla deth Pater Noster de Jerusalèm amassa damb eth de tantes lengües de tot eth mon, signat pes caperans dera Val atau coma peth Bisbe d'Urgelh.

Es aranesi vòlen sauvar era sua lengua e hè-la conéisher ath mès naut nivèu, sense complèxes e arribant a on calgue.
Es idies èren clares e non calie sonque trabalhar.

IVau. PART. TEXTI EN ARANÉS NORMALIZAT

Un viatge instaurada era Generalitat de Catalonha e entenudes per aguesta es demanes hètes pes aranesi er 11 de junh deth 1981, se reünissen en Barcelona era Comission qu'a d'estudiar e dictar es *Normes Ortografiques der Aranés* en tot èster en aqueth moment Conselhèr de Cultura dera Generalitat er Aunurable Senhor **Max Cahner**. Aguesta comission siguec formada per:

- **Casimiro Ademá Mora**, avocat e autor d'ua gramatica aranesa.
- **Antoni M. Badia i Margarit**, lingüiste e Rector dera Universitat de Barcelona.
- **Pèire Bec**, filològ e professor dera Universitat de Peitius (França).
- **Pilar Busquets Medán**, escrivana aranesa.
- **Miquèu Grosclaude**, filosòf e lingüiste, especialiste en gascon.
- **Xavier Lamuela**, lingüista e professor dera Universitat Autònoma de Barcelona, despùs dera de Girona, e aué dera deth Mirail en Tolosa.
- **Isidor Marí**, lingüiste e Cap deth Servici d'Assessorament Lingüistic dera Generalitat
- **Aina Moll**, lingüista e Directora Generau de Politica Lingüistica dera Generalitat.
- **Josep M. Pujol**, lingüista e professor dera Universitat de Barcelona en Tarragona.
- **Ma. Elvira Riu**, mèstra e directora en aqueri moments dera publicacion dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran Tèrra Aranesa.
- **Jacme Taupiac**, lingüiste e especialiste en gascon.
- **Frederic Vergés**, mèstre e especializat en estudi der aranés.
- **Ma. Carme Campá**, filosòfa, lingüista e autora dera tesina *El aranés, dialecto gascón en tierra española*.
- **Ma. Teresa Campá**, filosòfa e lingüiste.

Se ben aguestes dues darrères se retirèren dera Comission abantes dera redaccion definitiua degut as discrepàncies per çò qu'ei ara grafia.

Eth sies d'abriu der an 1982 es **Normes Ortografiques** sigueren presentades ar Aunurable Conselhèr de Cultura e as mieis de comunicacion dera Generalitat de Catalonha en tot publicar-se eth tèxte provisionau en seteme deth madeish an, e aprovant-se en Vielha eth 16 d'octobre der an 1983 peth molt Aunorable President dera Generalitat de Catalonha, Senhor Jordi Pujol i Solei, e era Junta de Bailes d'Aran.

Atau trobaram a partir d'aguesi moment escrits en aranés normalizat se ben bèth un d'eri s'auié escrit abantes dera Normalizacion, mès per desir des autors en edicions a partir d'aguesa data se publiquèren de manèra normalizada encara qu'eth sòn originau cronologicaments siguesse anterior:

- D'**Ernesto Becerro Cabasés**, de Les, neishut en 1922. Aquera persona sustot orgulhosa d'èster Hilh de Les e qu'en tot demorar era major part dera sua vida en País Basc, non desbrembèc era sua terra, eth sòn pòble, aqueri moments viscudi ena sua mainadessa e joenessa, damb umor fin e charmant. Atau trobaram: *Era tronada, Primauera aranesa, Ara mare, Santa Maria, Net d'iùern, Pensaments barrejats, Un ahèr des Pompiers de Les* o aquera petita pèça *En totes es cases se còden haues*.
- De **Casimiro Ademá Mora**, de Vielha e neishut en 1924, avocat, conferenciant, estudiós der aranés e autor deth libe *Estudio sobre el Dialecto Aranés*, ues planes plees de sentiment coma es de *Pensant ena Val d'Aran*, planes mès lèu escrites damb eth còr que non pas damb era pluma.
- De **Melquiades Calzado de Castro**, que se ben ei neishut en Barcelona en 1924, quan en 1947 le destinèren tà Bausen entà hèr era sua milícia universitària s'enamorèc dera Val d'Aran, e en 1966 s'afinquèc en pòble de Les, venguent de Barcelona entara Val d'Aran tan soent coma es sues aucupacions lo dèishen. Hilh adoptiu de Les, Aranés Illustre e President d'Aunor dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran, e Midalha d'Aur deth Conselh Generau d'Aran. Creador der *Archiu Calzado ena Bibliotèca de Les* e autor entre d'autas causes de mès de 30 trabalhs monografics sus era nòsta istòria. Se ben eth escriu en castelhan, tostems es sòns

escrits an un vessant aranés, atau trobam un petit *Conde de mainatges entà Sant Joan e eth libe Pes camins dera nòsta istòria*.

- De Mossen **Joan Casseny Pont** de Gessa, neishut en 1926, a trauèrs dera sua vida pastorau non a deishat d'affirmar era lengua e cultura aranesa. Òme senzilh que non a desbrembat jamès er auviatge monumentau dera Val en tot èster promotor ena restauracion de Nòsta Senhora de Mijaran, deth retaule dera Glèisa de Vielha e, damb eth rèste de caperans, dera hòssa a on repòsen es rèstes de Mn. Condó en Bossòst. Atau podem liéger era omilia damb era que mos regalèc aqueth 20 d'abriu der an 1990 en *Aumenatge dera Glèisa a Mn. Condó*.
- De Mossen **Jusèp Amiell Solé** de Garòs, neishut en 1930, a qui quinsevolha persona relacionada damb era Val coneish sobradaments. Peregrin qu'amièc eth *Pare Nòste* en aranés en Tèrra Santa, cocreador deth *Petit Missau Aranés*, persona insigne en totes es rnanifestacions en prò dera cultura aranesa des deth començament d'aguest cicle que damb era Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran da pè ara llau Reneishenç e consenciacion deth nòste país. Entre dautes òbres importantes de Mn. Amiell cau tier en compde era traduccio ar aranés deth *Nau Testament e des Salms*. Cau ahiger que Mossen Amiell ei Midalha d'Aur deth Conselh Generau d'Aran, Creu de Sant Jordi dera Generalitat de Catalonha e Canonge dera Catedrau de Santa Maria de La Seu d'Urgell.
- De **Pepita Caubet Delseny**, de Vielha, Conselhèra de Cultura deth Conselh Generau d'Aran en periòde 1994-95, neishuda en 1930: *Era Fira darrèra de Vielha*, òbra que lèu toti es aranesi dempús d'auer-la liejuda e entenuda pera ràdio eth madeish dia dera Hèira de Vielha, en darrèr an, la coneishern e non mos cansam d'escotar-la. Pèça plea de dites cercades e mès que cosudes es ues damb es autes brodades. Dites que mos hèn a escapar era rialha e rebrembar tot a hèt era vida e era faiçon d'entener-la ena Val. *Jacinta, casa e país*.
- De **Pilar Busquets Medán**, de Les, neishuda en 1937, autora dera

novèlla *Casa Pairau o Memòries de Clara Charlet* damb connotacions biografiques dera mainadessa e joenessa d'aquera hemna qu'en 1984 e enquiar an 1992 siguec elegida Deputada ath Parlament de Catalonha e qu'en 1992 entrèc ena istòria dera Val coma prumèra Sindica deth Conselh Generau d'Aran. Tanben trobaram d'auti escrits plei d'un prigond esperit nacionaliste corna *Eth testament de Joonet* e d'auti d'un lirisme exquisit corna *Es Cants dera tèrra, Era Cançon deth Pastor, Quan morís eth dia e Hèira de Canejan.*

- De Mossen **Jusèp Maria Ricart**, que neishec en 1940, originari de la Noguera, de Les Penelles, en arribar de caperan en Les a sabut apréner tà preishar as sons naui cristians, er aranés e mès encara escriuer e compausar uns *Gois en auor de Sant Joan Bautista de Les* que demoraràn en temps e Dempús des generacions era gent cantarà ena sua lengua vernacula.
- D'**Antonio Arturo Calbetó Calbetó** de Vielha, neishut en 1946, membre deth Patronat e dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran, còssso de Cultura der Ajuntament de Vielha-Mijaran en periòde 1979-80 e coneishedor dera istòria dera Val; damb aguesti dus tèxtes *Presentacion des d'Aran* e *Toti es sants que vòlen lum*, mos da ua vision pròpia sus era Val e mos conde ua tradicion anecdótica.
- D'**Angelina Cases Andreu** que se ben ei neishuda en Agramunt en 1946, quan arribe corn mèstra ena Val d'Aran s'enamore d'aguesta tèrra, maridant-se e afincant-se ena madeisha, aprenent era su lengua, e atau des des inicis dera publicacion de *Tèrra Aranesa* dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran en tot èster ua membre actiua. Siguec Directora der Estudi Garona, ei Presidenta dera Fondacion deth Musèu Etnològic dera Val d'Aran e academica e vicepresidenta der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana.
- De **Frederic Vergés Bartau** de Betren, neishut en 1947; mèstre, membre dera Comission entara Normalizacion Ortografica dera lengua pròpia dera Val d'Aran, autor, entre d'auti libes, deth *Petit*

Diccionari Castelhan-Aranés (Occitan)-Catalan-Francés; e coautor de diuèrsi libes didactics tás escòles dera Val. Damb er escrit *Ena pregària de Montgarri*, un des sòns prumèrs escrits, mos apòrté era experiéncia viscuda en aqueth amàs pera gent qu'arriba a trauh e ariegencs. Siguèc Director deth Centre de Normalizacion der Aranés en aumenatge.

- De **Rosa Mari Tremosa Sambeat** d'Aubèrt-Vielha, neishuda en 1950, que se ben es sòns escrits son mès lèu hèti en castelhan non dèishe d'auer quauqua causeta en aranés coma es dus poèmes *Es mies montanhes* e *Er auet a on trobarn era sua fina sensibilitat e reflexion*.
- D' **Emilio Medán Ané** de Les, que neishec en 1952, politic qu'a trabalhat fòrça peth pervier dera nòsta Val e des sues institucions, Vicesindic deth Conselh Generau en periòde deth 1994-95, e qu'en un moment determinat, amassa damb d'autas personnes, heren un arremàs d'experiéncies viscudes pes vielhi dera Val, e a on mos descriu en *Passatges de Canejan* que mos apròpen ara realitat de çò qu'a estat era doana e era frontèra, causa qu'aué en dia auem tendéncia a creir que jamès a existit.
- De **Paloma Puche Martín** que se ben ei neishuda en Madrid er an 1953, en tot vier tara Val d'Aran s'enamore d'aguesta tèrra, apren era sua lengua e escriu poèmes plei de sentiment e còr. *Poèmes despolhadi, blosi e purs*.
- De **Joan Leja Cadena** d'Arties, neishut en 1954 que comence es sòns estudis de magistèri non arribant-les a acabar e passe differentes fases ena sua vida exercitant diferenti mestiers. Ei ua persona idealista qu'estime ath païs dant ua vitau importància a tot aquerà que rnos pòt aportar era gent grana damb es sues viuences e experiéncia acumulada, en tot èster bèth shinhau, damb d'autas personnes un des esperits d'aquera compilacion editada damb eth nòm *Istòries d'Aran*. Ei ua des personnes que viu molt de pròp tot eth procès culturau aranés, pr'amor dera sua vida professional en aguest camp, laguens dera Oficina de Foment e Ensenhament der Aranés e en Conselh Generau d'Aran.

- De **Lúcia Mas García**, era cantaira aranesa, que se ben ei neishuda en Vilanova i la Geltrú 1954 en maridar-se damb un aranés a adoptat e a estat adoptada per aguesta tèrra en tot èster ua veu joena que botge, que vibre ath ritme des còrdes dera guitarra damb aqueres cançons sues coma: *Diden, Ua lengua, ua nacion, Aimar, Març-94 —Susana—, Pregaria, Era longa marcha, Madalena, Te cercarè o Sa mair* entre d'autes, letres e interpretacions a liéger e mès leu a escotar ena nòsta lengua damb totes es sues melodies.
- De **Jusèp Loís Sans Socasau** de Betren, neishut en 1956, que se ben passe era sua joenessa dehòra dera Val d'Aran torné en tot èster mèstre e dirigís eth Centre de Recorsi Pedagogics e eth Centre de Normalizacion Lingüistica, atau coma era Oficina de Foment der Aranés e eth Departament de Cultura e Politica Lingüistica deth Conselh Generau. Son importants es sòns trabalhs de reflexion sòciolingüistica coma *Quina lengua ena Escòla d'Aran?* A publicat cents e cents d'articles en diari SEGRE de Lhèida e en moltes e moltes d'autes publicacions. Estant eth cap dera Oficina der Occitan en Catalonha siguèc un des grans impulsors dera creacion deth Grop de Lingüistica Occitana dera Generalitat de Catlonha e dera Lei der occitan, aranés en Aran. A estat director dera publicacion setmanau, entàs vesins dera Val d'Aran, TOTI. Responsable de Publicacions deth Conselh Generau d'Aran. En aguesti moments ei eth President der Institut d'Estudis Aranesi-Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana.
- De **Rosèr Faure Llimiñana** de Betren, neishuda en an 1956, que Dempùs de trabalhar enes mieis de comunicacion, television e premsa, comence a escriuer en aranés en tot èster premiada en diuèrsi ans en Concurs Literari Mn. Jusèp Condó. Entre dautes òbres a *Eth Hantaume Tineret*, Obra finalista der an 1996. Er an 1998 guanhèc eth prumèr prèmi damb era sua òbra *Epilog*. Ua grana coneishedora dera lengua que travalhe en Departament de Cultura e Politica Lingüistica deth Conselh Generau d'Aran.
- D'**Elisa Escala Lara** de Vielha, neishuda en 1957, periodista radiofonica que seguraments ei era persona que melhor poirie

comparar era istòria mès contemporanèa dera Val, era persona qu'a arremassat tota era informacion, d'un costat e der autre, tà poder montar es sòns programes radiofonics en programa Meddia Aranés de Catalunya Ràdio e que damb era transcripcion des madeishi poiríem veir era trajectòria des darrèri eveniments deth nòste país.

- De **Père Còts e Cassanha** d'Arró, neishut en 1959. Ei istoriador e arqueològ. Damb era nòsta lengua ei capaç d'explicar-mos d'ua forma scientifica e de bon enténer es catacions d'*Era Necropolis deth Haro de Garòs*, trabalh qu'en d'auti temps auent era tendéncia a escriuer-lo e leger-lo en ua auta lengua mès qu'en aranés. Aguest autor mos demòstre coma ena nòsta lengua podem comprénder e arribar perfèctaments a expressar quauquarren de tant determinat e objectiu.
- De **Miquèl Segalàs Mir**, que neishec en 1959, que se ben ei naturau der autre costat deth Pòrt dera Bonaigua, d'Estèri d'Àneu, en auer auent tostems relacion damb era Val per motius de familia, a estimat aguesta tèrra a on se maridèc en tot assimilar era sua lengua. Licenciat en Filologia Francesa mos descubrís damb fòrça trabalhs lingüistics, gramaticaus e pedagògics era essencia dera nòsta lengua o damb quauque article *Era Occitània deth Sègle XII* e eth *Neishement dera Literatura Occitana*. Acadèmic der Institut d'Estudis Aranesi – Acadèmia Aranesa dera Lengua Occitana.
- De **Francés Boya Alós** de Les, neishut en 1960, qu'a estat guanhador de diuèrses edicions deth Concurs Literari Mn Condó Sambeat, director e guionista de television deth programa Era Lucana (TVE-2) e actiu collaborador de toti es actes culturaus dera Val, atau coma autor des libes en catalan: *La Vall d'Aran e L'alé del bosc*. Damb eth sòn Relat de *Quan panèren un peishic de païs* mos transpòrta a ua fantasia dera quau er element principau ei era Pèira de Mijaran. Important ei que, Dempús d'auer artenhut qu'es bases de quauque concurs literari catalan se daurisse ar aranés, Paco Boya age guanhat eth Prèmi Les Talúries 1998 der Institut d'Estudis Ilerdencs dera Deputacion de Lhèida damb era sua òbra *Presoèrs dera mar gelada*. Francés Boya a estat e ei ua persona molt significada donc a ua trajectòria politica molt dilatada envèrs era

defensa, administracion e gestion deth nòste país, en tot auer estat còssso der Ajuntament de Les, deputat ath Parlament de Catalonha, Sindic d'Aran e Senador.

- De **Jovita Ané Sanz**, de Les, neishuda en 1963, licenciada en Geografia e Istòria, responsabla deth programa de TV3 (Television de Catalunya) Telenotícies Comarques deth diuendres. Persona qu'auut d'aprénar a priorizar e sintetizar es notices tà, d'ua forma senzilha, concisa e clara, confeccionar es sòns guions entà hèr arribar es naues dera setmana, a trauers des ondes a toti es larèrs dera Val.
- De **Manuela Ané Brito**, de Les, neishuda er an 1963, licenciada en Geografia e Istòria e titulada pera Universitat de Montpelhièr en Lengües des Regions d'Òc, membre en sòn moment dera Oficina de Foment der Aranés e ara deth Departament de Cultura e Politica Lingüistica deth Conselh Generau d'Aran. Premiada en 1992 en Concurs Literari de Mn. Condó damb era òbra *Retrat de familia*, damb poèmes autobiografics sense títol e damb cants ara libertat. Darrerament ei ua autora prolifica d'òbres de teatre qu'a trauèrs deth grop teatrau Era Cabana de Les, dirigís e se representen de forma annau. Òbres sues son: *Un pòble tara libertat*. Des de hè fòrça ans, forme part dera Associacion Culturau Es Corbilhuèrs de Les, des d'a on trebalhe pera recuperacion des dances, musiques e cançons tradicionaus. Er an 2012 recebec eth Premi Lengua Viua pera sua labor en favor deth teatre en aranés..
- De **Carlos Fañanàs Aguilera**, de Bossòst, neishut en 1964, que dera madeisha manèra que Còts, mos apròpe a conéisher d'ua forma scientifica causes que dificilment en d'auti moments s'aurien exprimit en aranés, coma er article d'un des peishi mès particulars dera nòsta fauna *Eth Cabilac*, se ben encara que sigue enginhèr de montes e òme de sciéncies non dèishe d'auer era sua vena poetica en tot condar es sues *Ambicions de joenessa*.
- De **Pèir Busquet Puig**, de Vielha, neishut en 1966 que, se ben ei enginhèr industriaus e un òme de sciéncia, non dèishe d'èster interessat pes umanitats, pera sua lengua, peth sòn país e atau mos

ac demòstre damb era *Legenda dera Mair de Diu des Desemparats* en tot apropar-mos ar an 1898 quan se bastic era capèla de Montcorbau.

- De **José Antonio Bruna Vilanova**, d'Arties, neishut en 1966, qu'ei locutor deth programa Meddia Aranés de Catalunya Ràdio e guida ecotoristic dera Val. Bruna mos apròpe damb *Eth chòfer reiau* ara petita istòria de qui siguec eth chòfer de S.M. eth Rei Alfonso XIII, Tonet des de Teishineret de Vielha. En tot auer estat conselhèr deth Conselh Generau d'Aran, de tostemp a estat interessat per temes de lengua e cultura deth nòste país.
- De **Veronica Barés Moga**, de Garòs, neishuda en 1968, licenciada en Filologia Romanica e titolada pera Universitat de Montpelhièr en Lengües des Regions d'Òc, fòrça premiada en diuèrsi concorsi literaris Mn. Condó, damb es òbres *Qué me pòrtas Garona?*, *Era Tenèca* o *Era bòrda barrada* a on se planh de que damb es darrèri pagesi s'acabe ua classe de vida, de costums e de paraules dera nòsta lengua.
- A destacar ei per part dera Generalitat de Catalonha e deth Departament de Politica Territorial e Obres Publiques -Direccion Generau d'Urbanisme- era publicacion en 1984 des Normes *Subsidiàries e Complementàries de Planejament dera Val d'Aran* damb es tèxtes en catalan, aranés e castelhan. Ei fòrça importanta tàs aranesi ua publicacion d'aguest caractèr ena lengua deth país encara qu'acompanhada des traduccions catalana e castelhana entà eliminar divergències ena interpretacion per part dera gent non aranesoparlanta.
- Mès important se cap el era publicacion, eth 3 d'agost der an 1990 en Diari Oficiau dera Generalitat de Catalonha, dera *Lei sus eth regim especiau dera Val d'Aran* aprovada peth Parlament de Catalonha e promulgada peth President Jordi Pujol en nòm deth Rei. Aguest ei un document capdau ena nòsta mès modèrna istòria que sintetise tot eth nòste camin anterior e tanben met es bases fèrmes dera volentat deth pòble aranés de çò que vò que sigue era sua lengua, era sua forma de vida, es institucions, en definitiu eth sòn

país, ua autonomia laguens de ua auta autonomia, ua fraia de bracet dera fraia grana. Era Val d'Aran amassa damb Catalonha, sense desbrembar que i a d'auti aranesi der aute costat dera termièra e qu'era sua cultura ei comuna.

- Eth 30 de deseme deth 1992 eth DOGC contemplé eth Decrèt 305/1992 deth 14 de deseme dera *Transferéncia de Cultura dera Generalitat de Catalonha ath Conselh Generau d'Aran* e eth 16 de noveme der an 1993 eth Butletin Oficiau dera Província publiquèc eth *Reglament Organic deth Conselh Generau d'Aran*, aprovat en session extraordinària er 11 d'octobre deth 1993.
- D'auti documents que creiguem convenient de tier en compde entà demostrar coma molti organismes e institucions dera Val an utilizat e utilisen enes sòns comunicats o actes era lengua deth país dera forma mès naturau.

Atau de forma cronologica cau coneisher:

- *Triptic dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran*, 1975.
- *Triptics sus eth Musèu Etnologic dera Val d'Aran*, 1984.
- *Cançonèr Religiós Aranés*, 1986.
- *Missau Aranés*, 1987
- *Er aranés —Exposicion sàciolingüistica aranesa— Val d'Aran 1987-88*, a on podem veir era realitat dera lengua aranesa segontes era enqüèsta hèta alavetz.
- *TOTI* (Huelhetons setmanaus e revista mesadèra deth CNL dera Val d'Aran), ans 1987-92.
- Diuèrsi libes de tèxte en aranés entàs escòles dera Val. Mencion especiau merite tot er esfòrç hèt pes mèstres dera Val on a trauèrs de setmanaris an estat es creadors des libes de tèxte des mainatges aranesi ena sua lengua. Des d'aciu cau arregraïr as mèstres dera Val d'Aran er esfòrç titanic qu'an hèt entà que tot açò sigue ua realitat, ath Departame d'Ensenhament dera Generalitat de Catalonha pera edicion dera madeisha e ath Centre de Reconsi Pedagogics pera sua elaboracion e distribucion.
- *Acte d'Afrairament enter es municipis de Vielha-Mijaran e Sent Girons*.

- *Atles Comarcau de Catalonha. Val d'Aran*, a on podem estudiar era geografia e era madeisha formacion geologica deth nòste país ena nòsta pròpia lengua.
- *Discors de Sindicatura ena Hèsta Nacionau d'Aran deth dètz-e-sèt de junh der an 1994 dera Magnifica Sra. Amparo Serrano Iglesias.*
- *Triptic de Telefónica sus era Val d'Aran e era digitalizacion integräu*. 1994. Aguest document ei ua mòstra dera concienciacion que ua societat de règim estatau coma Telefónica, pòt arribar a agarrar, en tot editar un huelheton de propaganda mès non per aquerò mens tecnic en ua lengua minoritària coma ei er aranés.
- *ARENOSI*, publicacion deth Conselh Generau d'Aran que hège arribar a toti es cornèrs dera Val es notices deth moment en es ans novanta.
- *Biptic dera Fondacion Musèu Etnologic dera Val d'Aran sus era biografia de Jusèp Maria España Sirat*. Seteme 1995.
- *Cants des aranesi a St. Bertran de Comenges ena Catedrala ara quau pertanheren enquiathe sègle XIX e pera quau an ua afeccion especiau en Jubilèu deth cinc de mai de 1996, e Imne ara Mare de Diu de Mijaran de J. Gabernet.*
- *Desplegable deth Conselh Generau*, 1996
- *Guides deth Musèu dera Val d'Aran* damb es que poiram vier era realitat ara que se està arribant e que siguec un sòmni d'aqueri membres fondadors dera Fondacion Musèu Etnolàtic dera Val d'Aran, enes edificis e instalacions deth Musèu ena Tor deth Generau Martinhon de Vielha, er ecomusèu dera Casa Joachiquet de Vilamòs e era Sala d'Exposicions dera Glèisa de Sant Joan d'Arties.
- *Comunicat dera Responsabla d'UNICEF ena Val d'Aran*, 1996.
- *Compareishença deuant dera Comission d'Organizacion e Administracion dera Generalitat e Govèrns Locaus deth Magnific Sindic d'Aran*, Sr. Carlos Barrera Sánchez, e illustres Deputats Sr. Jordi Ausàs e Sr. José Luís Boya Gónzalez. 29 X-1996.
- *Triptic sus era Xau Corsa Populara d'Aran*, 1997.
- *Huelheton damb es oracions entara missa dera Hèsta d'Aran en Santuari de Santa Maria de Mijaran*.

- *Huelhes corresponentes ara Missa Solèmna deth dètz-e-sèt de junh de 1997*, enes quaus Es Corbilhuèrs Cantaires de Les conviden a cantar as feligresi.
- *Invitacion ara exposicion Sembrando semillas de Paz...* organisada pera Fondacion de MASHAV dera Embaishada d'Israel en Espanha e peth Centre Culturau de Bossàst, Agost de 1997.
- *Biptic dera Organizacion KIWANIS INTERNACIONAL*, a on aguest club de servici e òbra sociau, fondat en Detroit (USA) en 1915 e arribat en Sant Gaudenç en 1980, s'amasse damb quauqui aranesi en tot sajar d'aportar era sua filosofia e forma de hèr entara Val d'Aran.
- *Biptic d'Eth Paum-IPCENA* a on podem veir es inquietuds d'aguest grop ecologista vers era natura e eth nàste entorn pensant en futur dera Val d'Aran.
- Cançon “*Adius a la Val d'Aran*” deth Grop Musicau Nadau, cantaires e musics que hèn a vibrar ara joenessa e non tan joeni en tot divertir-se e trobant en aqueres letres e nòtes e sues arraïcs e part dera sua esséncia.
- Actes d'Era Jarca dera Biòca, a on aguest corròp d'amics autonomentadi coma aristocrates dera Val e que s'amassen ath torn d'ua bona taula mos apròpen as sòns ahèrs de bon gust e melbor amistat. Originau idia de deishar plasmat en aranés e en testimoni deth papèr uns preciosi moments d'aguesta joenessa viscuda enes ans novanta.
- *Curriculum der aranés*. Dempús dera elaboracion peth corròp de professors dera Val d'Aran: Manolita Amiell, Angelina Cases, M^a. José Estévez, Leopoldo Bonillo, Julia Pérez, Concepcion Puente, Miquèu Segalàs, Anna Sala, Tina Madrid, Rosa M^a. Salgueiro, Paquita Cuny, Dolors Farré, Lordes Santacruz, Soledad Tamarit e Frederic Vergés; damb er assessment deth SEDEC enes personnes de Joaquim Arenas e Maria Areny e pera persona de Jusèp Loís Sans per part dera Oficina de Foment e Ensenhament der Aranés, en session deth dia tretze de hereuèr deth 1998 eth Conselh Generau dera Val d'Aran apròve per unanimitat eth Curriculum der Aranés qu'establís eth desenvolopament der article dera Lei 16/ 1990 que ditz: «er aranés a d'èster

objècte d'ensenhamant e se n'a de garantir eth sèn usatge en sistèma educatiu"; e en sòn article 20.2 da ath Conselh Generau dera Val d'Aran era competéncia plena en tot aquerò que hè referéncia ath foment e ensenhamant der aranés e dera sua cultura cossent damb es normes de caractèr generau e vigentes en tota Catalonha en camp dera politica lingüistica e educatiua.

- *Er Usatge der Aranés en Conselh Generau*, editat peth madeish, a on da es pautes en çò que tòque ara política lingüistica a seguir pera maxima institucion aranesa.
- *Er escut d'Aran d'Angel Claveria Aner* editat e imprimit peth Conselh Generau a on era nòsta lengua ei eth veïcul que mos explique de forma eraldica e pedagogica eth nòste simbèu.
- Aué suplement setmanari deth diari Avui. Important a estat er arténher ua publicacion d'aguest tipe. Toti es dissabtes ath torn de 55.000 personnes de tota Catalonha, damb aguest diari, an era oportunitat de poder liéger e conéisher era nòsta lengua e era nòsta realitat deth moment.
- *Convèni entre eth Conselh Generau d'Aran e era Association Patrimoine et Culture en Comminges-Val d'Aran de SentBiat* deth 15 de seteme de 1998.

Aué en dia era produccion en aranés a toti es nivèus prolifère en progression geometrica pr'amor deth trabalh que hèn es escòles, collètges e eth madeish Departament de Cultura, Patrimòni e Politica Lingüistica, atau coma es concorsi literaris que se mantien.

Eth Conselh Generau d'Aran a assumit d'ua faiçon molt clara, damb era politica lingüistica que se pòrte a terme, era defensa dera lengua deth país, e ben segur que tot açò darà es sòns fruts damb quauque autor de grana qualitat.

Era nòsta intencion en tot auer sajat de hèr aguesta enumeracion de documents, autors e tèxtes diuèrsi e eteroclits, damb ua caracteristica comuna, era lengua ena quau an estat escrits, e un territòri, era Val, er Aran, a estat de contribusir en çò possible a dar a conéisher era evolucion dera nòsta lengua en lèu nau sègles liegent e interpretant enter linhes era evolucion deth país.

Auem decidit de cridar ad aguest gascon des nautes sorces dera Garona, Aranés, perque çò madeish qu'eth nau cors que cree era Garona ath sòn pas, er Aran ei era Val e er Aranés ei era lengua pròpia dera madeisha Val que baishe Gasconha enjós enquia a on era tèrra se hè mes planèra e doça. Aran, en aquera lengua antica e pròpia anteriora ara dominacion romana, vò díder Val e Aranés, hilh dera Val e era lengua que parle.

A raïtz dera publicacion dera Lei der occitan, aranés en Aran, tot eth procés de reconeisement e dignificacion dera lengua a agarrat un caracter e un ritme molt més accentuat, atau me vas a permeter que hèscia un shinhau d'istòria de çò qu'an estat aguesti darrèri tempsi e coma jo personaument les è viscut

Eth passat 3 de juriòl de 2014 mos amasserem entà votar es Estatuts de çò que volem que sigue eth nau Institut d'Estudis Aranesi, damb eth nau estatus d'Acadèmia. Creigui que siguec un dia important, un dia ath que mos a costat a toti un pialèr d'arribar-i mès que vau era pena, que vam a sajar entre toti de méter es pèires e es bases entà bastir quauquarren que creigui qu'aurà ua projecccion e ua transcendéncia importanta.

Jo presidí aqueth acte a fin de compdes perqué ac decidic eth Conselh de Politica Lingüistica quiei un organisme creat entre era Generalitat de Catalonha e eth Conselh Generau d'Aran. Per part deth Conselh Generau damb eth Vicesindic prumèr, Sr. Luís Carlos Medina, eth cap de Politica Lingüistica Jusèp Loís Sans e jo madeish coma cap de Cultura e Patrimòni, e per part dera Generalitat i an estat es secretaris generaus de Cultura, Sr. Francesc Xavier Solà, era Sra. Pilar Pifarré, ena sua foncion de Presidenta deth Conselh de Politica Lingüistica, era madeisha directora de Politica Lingüistica, Sra. Ester Franquesa e differenti representants deth Departament de Governacion des Servicis Territoriaus de Governacion e de Cultura ena provinçia de Lhèida.

Dilhèu non estarie de mès, hèr un shinhalet d'istòria entà situarmos toti, e explicar eth perqué e eth coma de tot eth procès que s'a seguit; toti mès o mens, seguraments, ètz coneishedors de coma s'a

podut gestar tot açò, seguraments que toti a partir d'ara poderam gaudir e i auem gaudit d'entre tant de d'autas causes mès tanben s'a patit e i auem patit toti cada un ena part que mos a pertocat. Aguesta reüssida non a estat bric facila d'arténher.

En tot saber qu'er Institut d'Estudis Aranesi existie e existís coma un òrgan assessor, deth Conselh Generau d'Aran cau dider qu'aguest institut comencèc damp ua seccion de Lingüistica ena qu'ací i èm personnes que dejà i èrem en aqueth Institut aconselhador deth Conselh Generau d'Aran, ua seccion d'estudis juridics e ua seccion d'istòria. Jo en 2011 sigui escuelhut prumer president d'aqueith Institut interdisciplinar.

Siguec un 21 d'abriu de 2010, en ua serie de compareishences que se heren ath dauant dera Comission de Cultura deth Parlament de Catalonha a on i anèrem ua serie de personnes, coma eth madeish Patrici Pojada, membre d'aguesta acadèmia, Claudi Balaguer, David Grosclaude, Federic Vergés, jo madeish e d'autas personnes.

Ena mia intervencion en qualitat de President der Institut d'Estudis Aranesi se li demanèc ath conjunt des grops parlamentaris magnanimitat entà arténher er estatus d'Acadèmia (Mès endeuant se junh ad aguest discurs còpia deth Buletin deth Parlament de Catalonha a on se recuelh era transcripcion d'aquera compareishença).

Jo sabi qu'entàs personnes que venguetz, d'Occitània laguens der Estat francés, açò a ua concepcion diferente ara qu'auem nosati aranesi e catalans, es vòstes connotacions son un shinhau mès pijoratiues, e tà nosati era paraula Acadèmia creigu qu'ei eth zenith, ei eth maxim ath que podem aspirar perqué vertadèraments es acadèmies son es que normativizen, es que regulen e es que marquen era pauta e era referéncia, ei atau e damp aqueth esperit que volem que renèishe aguest nau Institut d'Estudis Aranesi, ena sua seccion de Lingüistica coma Acadèmia.

Acadèmia dera nòsta lengua mès, en tot situar-mos, cau dider qu'era Val d'Aran e Catalonha, autregen er estatus d'Acadèmia, ara autoritat dera lengua sus era varietat qu'ei laguens deth sòn contèxte politic, aguest ei er aranés.

Evidentament que laguens dera lei, quede reflexada aguesta Acadèmia mès i a d'auti punts laguens dera madeisha, enes que non entraram, qüestions de justicia, qüestions d'ensenhamant, qüestions de premsa, de mieis eca... Era lei parle de tot aquerò qu'a que veir damb era lengua. Eth decret (que s'adjunh coma anèxe) cree era Acadèmia, e mèrque es pautes de çò que cau hèr des dera madeisha entà trebalhar vers eth referent dera lengua.

Coma didia adès, non podem desbrembar de cap manèra d'a on ven er aranés; non se pòt desbrembar era soca comuna dera lengua e per aquerò des deth començament s'a volut dar cabuda a totes es personnes que poguen aportar eth sòn saber, respècte a çò qu'ei eth tronc comun dera lengua, e per aquerò eth Conselh de Politica Lingüistica, ath delà des membres dera Seccion de Linguistica der IEA, organ aconselhador deth Conselh Generau, a proposat as personnes que non i èretz e qu'aué i ètz ací e que vertadèraments auetz acceptat d'estar-i, atau com a d'autas qu'an renonciat d'estar-i.

Damb aguesta filosofia, arrés vò imposar arren, mès òc que podem auer totes es referéncias possibles entà trebalhar pera nòsta varietat, er aranés, e anar bastint aquera lengua d'intercomprension, aquera lengua que crapere as lengues eretades, as diferentes varietats dera madeisha lengua e les da consistencia scientifica e d'unitat.

S'a volut des deth Conselh de Politica Lingüistica cercar qu'es personnes siguen representatives de tot eth territòri, quan parli de territòri, parli d'Occitània. Ací i a ua serie de personnes qu'auetz estat dubèrti e auetz volut ocupar ua des cagires que se vos a brindat. Demoren cagires uedes entà d'autas personnes que poguen vier en sòn moment entà èster coma nosati membres numeraris, mès sustot e creigui qu'ei important quede ua figura plan importanta qu'ei era deth membre correspondent entà qu'a fin de compdes podésquem trabalear amassa e damb toti, que pogue auer en tot eth territòri.

Rebrembi perfèctaments en ua d'aqueres amassades en Barcelona quan parlauem damb era Directora de Politica Lingüistica, que didiem que mos cau trobar as personnes referents, eth referent en Itàlia, eth referent en Monègue, perqué non?, e en toti es parçans,

perqué creiguem qu'èm en tren de bastir quauquarren d'important.

Poiríem parlar un pialèr, i a auut moments de batèsta per causes que dilhèu ara tanpòc auem d'entrar en eres. Per tot aquerò qu'a anat passant, e ei domatge que i age abséncies en aguesti moments, açò a volut èster dubèrt, s'a aufrit d'ua forma magnanima ad aqueres personnes que vertadèraments credíem que i auien d'èster que, mès evidentament çò que non podem hèr ei tanpòc anar en contra des volentats des personnes.

Cau díder que i a auut moments en qu'auem estat differenti es organismes, credit-mos bèth shinhau qu'èrem en tren de referenciar quauquarren, qu'en cada ua des institucions i demoraue era fòrça e era sciéncia qu'era lengua auie de besonh.

Quan jo intervengui en aquera compareishençath dauant dera Comission de Cultura deth Parlament, ena mia persona s'amassauen quauques organismes d'aqueri. I ère er Institut d'Estudis Aranesi pròpriaments dit, i ère era APORLOC Associacion de prefiguracion der Organisme de Regulacion dera lengua d'Òc, dera que tanben n'èra President, i ère eth GLO, qu'ère eth Grop de Lingüistica Occitana creat pera Secretaria de Politica Lingüistica dera Generalitat de Catalonha, deth que n'èra membre e que comencèc damb aquera Comission deth Traductor entà arténher aqueri 2 utisi, que, damb es sues caréncias de viatges, mès que creigui que son importantes, entà tradusir deth catalan e deth castelhan sigue ara varianta aranesa o sigue a un referenciu qu'en aqueri moments estructurèrem en aquera Comission.

Es pautes que marque e marquèren era forma de trebalh dera Comission deth Traductor e més tard deth G.L.O. Grop de Lingüistica Occitana quedèren reflexades en data 8 de hereuèr de 2009 coma pauta de trebalh e se junh era resolucion entara gestion dera norma der occitan:

Resolució per a la gestió de la norma de l'occità

El Grop de Lingüística Occitana, reunit els 6, 7 i 8 de febrer de 2009 a Vielha, adopta els principis següents dins la gestió de la norma de l'occità.

1. El Grop de Lingüística Occitana s'ha fundat per decisió de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. La seva missió és resoldre les qüestions tècniques per ajudar a l'ús social de l'occità, en particular dins l'encaix de l'estatut d'oficialitat de l'occità a Catalunya, aplicant el principi de diàsistematicitat.

2. La continuïtat i l'estabilitat de la norma de l'occità són condicions tècniques necessàries per complir aquests objectius. La recerca en sociolingüística (especialment en planificació lingüística) demostra que una norma estable garanteix la coherència dels usos oficials de la llengua i la seguretat lingüística per als usuaris.

3. En conseqüència, el Grop de Lingüística Occitana es conforma a les obres existents –fins a la seva eventual millora pel futur organisme regulador de la llengua– que permeten la continuïtat de la norma:

a) La *Gramàtica occitana* de Loïs Alibèrt (1935, reeditada en 1976). És la referència d'origen de la norma de l'occità. Fonamenta la gran majoria dels usos escrits i institucionals de l'occità

des de fa mig segle, dins el conjunt d'Occitània.

b) El *Dictionnaire occitan-français* de Loïs Alibèrt (1966)

c) Les *Preconizacions del Consell de la Lenga Occitana*, editades de 1997 a 2007. Han permès de completar, de precisar i de consolidar el treball iniciat per Alibèrt. El Consell de la Lenga Occitana és una institució composta d'especialistes que ha facilitat un treball col·lectiu i regular sobre la norma aquests últims anys. Es va fundar amb el suport de l'Associació Internacional d'Estudis Occitans. El Consell Generau d'Aran va reconèixer com a referència de l'occità l'obra del Consell de la Lenga Occitana el 5 d'octubre de 1999.

4. El Grop de Lingüística Occitana reconeix la competència de l'Institut d'Estudis Aranesi respecte el desenvolupament de l'occità aranès.

5. El Grop de Lingüística Occitana coneix i fa un seguiment del projecte actual de creació d'un organisme de regulació de la llengua occitana. El GLO espera que aquest projecte rebrà de les administracions públiques occitanes els mitjans materials necessaris per elab-

orar una regulació lingüística de bona qualitat tècnica. Tots els membres del GLO estan preparats per aportar el seu saber sobre la llengua per tal de beneficiar aquest organisme de codificació de la llengua occitana preconitzat pel Consell Generau d'Aran i l'IEO.

6. Els principis de *continuitat, d'estabilitat, de convergència i de diàsistematicitat* son necessaris per instituir l'occità sobre bases equivalents a les del català. Les dues llengües autònòmiques de Catalunya tenen necessitat de desenvolupar-se de manera solidària, amb normes d'una estabilitat comparable i amb autoritats de regulació comparables.

En aquera compareishença deth 21 d'abriu de 2010, açò quedèc plan clar, ei transcrit en Boletin deth Parlament de Catalonha; se volie ena opcion de crear aquera Acadèmia compdar damb aguesti organismes. S'açò s'auesse comprehenut e i auesse auut volentat, per part de toti, en aqueri moments aguesta Acadèmia serie era fusion d' aqueri tres òrgans referents. Voi ahiger eth document dera publicacion:

Bon dia presidenta, vicepresident, secretari, deputades, deputats deth Parlament, letrada dera comission e dera Oficina d'Aran en Catalonha e convidadi tad aguest acte. Fòrça gràcies a toti es grops parlamentaris qu'an depositat era confiança ena mia persona, en particular ena institucion de l'Institut d'Estudis Aranesi ara que representi, tà sajar d'aportar quauquarren ad aguest projècte de lei. Començaré dient que en la meva persona incideixen diferents càrrecs i responsabilitats, i d'aquesta manera intentaré explicar, de la forma més sensata possible, la meva visió de conjunt; m'estic referint a l'Institut d'Estudis Aranesi –IEA–, al Grup de Lingüística Occitana –GLO–, i a l'Associacion de Prefiguracion de l'Organisme de Regulacion de la Lengua d'Òc –Aporloc. Estem al davant del desenvolupament d'un projecte de llei, que emana del mandat estatutari, per protegir, reconèixer, emparar i promoure la llengua occitana –aranesa a l'Aran–, a més de a la Vall –territori occità dintre del context d'administració catalana–, a tot el territori de Catalunya. Creiem que, a nivell normatiu i d'assessorament científic, hem d'anar en dos o potser en tres direccions, i així intentaré d'explicar-ho. Per un costat, per unanimitat del Ple del Conselh Generau, en data 29 d'abril de 2008, va aprovar la competència de l'Institut d'Estudis Aranesi per establir i actualitzar la normativa lingüística de l'aranès, variant autòctona d'Aran de la llengua occitana; així com també va aprovar, de nou per unanimitat, la definició de l'aranès, feta per la mateixa Secció de Lingüística de l'IEA, que diu: «L'aranès, nom que rep a la Vall d'Aran la varietat autòctona de la llengua occitana, n'és la llengua pròpia i oficial.» Amb aquestes premisses, queda clar que la voluntat política, legítima i democràtica, a través de la més alta institució de l'Aran, és que sigui l'Institut d'Estudis Aranesi qui tingui aquest alt comès. En aquests moments, l'IEA és un òrgan consultiu del Conselh Generau d'Aran, constituït per tres seccions: la de lingüística, la d'estudis jurídics i la d'història, i estem en procés de buscar quina és la forma jurídica més pròpia per poder-li donar el caràcter d'independència que semblaria que ha de tenir una institució acadèmica com aquesta. Tota la normativització de l'aranès, feta per la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat pel Conselh Generau d'Aran, s'ha fet prenent com a base la *Gramàtica occitana* de Loís Alibèrt, els treballs i consells de l'Institut d'Estudis Occitans, i reconeixent, el mateix Conselh Generau d'Aran, com a referència de l'occità, l'obra del Consell de la Llengua Occitana, en data 5 d'octubre del 99.

Per un altre costat, el GLO –Grup de Lingüística Occitana– és, com el seu nom indica, un grup de treball creat per decisió de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya com un ens assessor, la seva missió és de resoldre les qüestions tècniques per ajudar l'usatge social de l'occità dins l'*encastre* de l'Estatut i l'oficialitat d'aquest, aplicant el principi de diasystemicitat entre diferents variants de la llengua. Aquest grup té com a base de treball lo mateix que l'IEA, la gramàtica occitana de Loís Alibèrt, el diccionari occità-francès del mateix autor i les preconitzacions del Consell de Llengua Occitana. El Grup de Lingüística Occitana reconeix la competència de l'Institut d'Estudis Aranesi en tot allò que toca al desenvolupament de l'aranès.

Es pot afegir aquí que l'origen del GLO és la constitució de la comissió del traductor automàtic, on la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat i el Conselh Generau d'Aran es van posar d'acord per demanar a les diferents regions occitanes, consells regionals, tantde l'Estat francès com italià, a més de l'Institut d'Estudis Aranesi, que nomenessin cada un les persones del seu territori amb coneixement de la llengua per poder treballar en dos projectes que hi havia sobre la taula: el traductor occità general-català-castellà i el traductor aranès-català-castellà. El nomenclament d'aquestes persones amb el coneixement lingüístic que tenien aportava el valor afegir que eren les institucions democràticament elegides qui els nomenaven. Una vegada acabat el treball dels traductors, la secretaria va entendre que era una llàstima desfer un grup de treball d'aquestes característiques i que havia funcionat, i se va demanar a cada un dels membres, a nivell particular ara, si volien prendre part en aquest nou grup de treball assessor de la Generalitat.

El GLO és un òrgan d'assessorament envers el restant de la llengua, que, com tots vostès saben, té tres grans grups: el nord-occità, que es divideix en llemosí, albernès i alpí o delfinès; l'occità meridional, que es divideix en llenguadocià i provençal, i el gascó pròpiament dit; així com de treballar en la diasystematització entre totes les varietats, buscant els màxims punts de concordança i coincidència.

Acabarem dient que el GLO té molt clar –i així ha sigut manifestat– que, en el moment de l'existència necessària de l'autoritat lingüística de l'Acadèmia de la Llengua Occitana, les seves preconitzacions s'adaptaran a les decisions d'aquesta autoritat. Cal dir aquí que, entre d'altres especialistes, segurament que aquests membres del GLO, o la major part d'ells, seran puntals requerits a prendre part de

l'acadèmia o òrgan regulador de la llengua.

En tercer lloc, cal dir que en data 23 de maig de 2008, a iniciativa del Conselh Generau i de l'Institut d'Estudis Occitans, i en presència del representant del president de l'euroregió Pirineus-Mediterrània, així com de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya, del Ministeri d'Educació Nacional francès, del Consell Regional Migdia-Pirineus, del Consell General d'Aquitània, del Consell Regional Provença -Alps - Côte d'Azur, de la Universitat de Pau i del País de l'Adour, de la Universitat de Bordeus, de la Universitat de Tolosa, de la Universitat de Lleida, etcètera, s'uneixen les voluntats per començar a caminar en la constitució de l'Acadèmia de la Llengua Occitana. Després de diferents reunions a Rodés, Bordeus i Tolosa, el 7 de gener de 2009, a Tolosa s'aproven els estatuts de l'Associacion de Prefiguracion de l'Organisme de Regulacion de la Lengua d'Òc, amb seu a Vilhèra; essent presentats dits estatuts a la prefectura de Pau perquè aquesta els aprovi, essent aprovats amb data 11 de març de 2009.

El consell d'administració d'aquesta associació, feta amb dret francès, Llei 1901, està compost per membres representatius de diferents institucions occitanes. La presidència cau en l'Institut d'Estudis Aranesi; una de les vicepresidències en l'Institut d'Estudis Occitans; l'altra vicepresidència a la Universitat de Tolosa; la secretaria a l'Institut d'Estudis Occitans de Pau, Consell Regional d'Aquitània; la tresoreria al Centre d'Interpretació i Recerca de Documentació Occitana –Cirdoc–, del Consell Regional Llenguadoc-Rosselló. I en són vocals el mateix Consell Regional de Migdia-Pirineus, el Conselh Generau d'Aran, la Chambre d'Òc del Piemont italià, el conjunt de mestres de la Val d'Aran, l'Acadèmia d'ensenyament de Tolosa i la federació d'ensenyaments en llengua occitana, és a dir, les escoles calandretes.

En aquests moments, i després d'haver fet la convocatòria, la recepció de currículums i la selecció dels diferents aspirants, a més d'haver assegurat les subvencions pertinents per part dels consells regionals d'Aquitània, Migdia-Pirineus, Llenguadoc-Rosselló i Val d'Aran, una persona contractada ha començat –començarà en breu, però ha començat– amb el reconeixement del territori de tot Occitània, als tres estats, prenent informació de les diferents institucions, consells regionals, consells generals –és a dir els departaments–, la universitat, l'ensenyament, el món associatiu, etcètera, i treballant en la redacció d'un informe amb totes aquestes dades, així com l'anàlisi de les diferents solucions de normativització a què han arribat d'altres llengües com el

basc, el bretó, el gal·lès, el gallec o el mateix català, per buscar quina és la fórmula més adient per crear l'organisme de regulació o acadèmia de la llengua d'òc.

Dit tot això, i veient que tenim tres òrgans treballant en una mateixa direcció, si bé en parcel·les diferents, fóra bo de buscar entre tots els punts de convergència, perquè, al meu entendre, tots caminen cap a un mateix horitzó.

L'Institut d'Estudis Aranesi, a través de la seva Secció Lingüística, ha de seguir amb la competència de l'aranès, i així, en data 13 de desembre de 2009, per unanimitat, la Secció de Lingüística de l'Institut d'Estudis Aranesi va acordar de demanar, en aquest avantprojecte de llei aleshores, la redacció del capítol 1, article 4.3, on hauria de dir: «A Catalunya, l'Institut d'Estudis Aranesi assumeix l'autoritat lingüística en relació amb l'aranès, fixa els convencionalismes d'ús i aconsella les institucions públiques amb relació a l'ús correcte de l'aranès.» Al capítol 3, article 11, sobre la toponímia, hauria d'afegir un nou punt, que seria el número 5, que digués que l'Institut d'Estudis Aranesi, a través de la seva Secció de Lingüística, té la competència en allò que toca a la grafia dels topònims. A l'article 12, sobre l'antropònima, s'hauria d'afegir un nou punt, que seria el número 3, que digués que l'Institut d'Estudis Aranesi té la competència, a través de la seva Secció de Lingüística, per expedir certificats referents a la grafia de noms i cognoms en aranès.

Si, aprofitant el moment històric que estem vivint –amb el debat i esperem que aprovació d'aquest projecte de llei–, es pogués arribar a un acord per part dels grups parlamentaris, que quedés creat per llei en el termini de sis mesos, per dir alguna cosa, des de la seva aprovació, l'organisme independent i competent en l'aranès al més alt estat, jo crec que estaríem donant un pas de gegant en pro de la llengua i de la cultura occitana, amb la força i el crèdit d'uns països cultes i amants de les llibertats, com són Catalunya i l'Aran, el seu Parlament i els seus governs. La composició d'aquesta institució tindrà en compte les persones implicades en aquests moments en experiències administratives de la gestió de la norma lingüística. Aquesta institució serà la competent de la varietat aranesa i vetllarà per la preservació de la unitat de la llengua occitana.

Segons el Decret 120/1987, de 9 d'abril, pel qual la Generalitat de Catalunya assumeix les competències exclusives en matèria d'acadèmies amb seu central a Catalunya, que al seu article 2 diu que «les acadèmies a què fa referència aquest decret són corporacions de dret públic que

tenen com a finalitat principal la investigació en el camp de qualsevol ciència o art», al seu article 3afegeix que «aquestes acadèmies són creades per decret del Govern de la Generalitat a iniciativa pròpia o per sollicitud de particulars i gaudeixen des d'aquest moment de personalitat jurídica i capacitat plena per al compliment dels seus fins», i al seu article 8 segueix dient que «aquestes acadèmies tindran la consideració a Catalunya d'òrgans assessors de la Generalitat als efectes de l'article 3 de la Llei 16/85, de 25 de juny, del patrimoni històric espanyol, i que també actuaran com a assessors dels organismes públics de Catalunya en les matèries pròpies de la seva finalitat respectiva», la creació per llei li donaria totes aquestes característiques i tota aquesta força. Aquest seria el gran pas, mentre que la gran Occitània acaba de cristal·litzar la creació de l'organisme regulador o Acadèmia de la Llengua Occitana. I, en aquest moment, sempre donant la prioritat a la gran Occitània –em refereixo a la de l'Estat francès, que té la major part del territori–, aquest organisme competent en l'aranès posarà les seves preconitzacions a la consideració d'aquesta autoritat.

Essent l'Aran una realitat cultural occitana dins del territori d'administració catalana i nexe entre Catalunya i Occitània, no pot deixar de cap manera d'interpretar el paper responsable i transcendent de convertir-se en aquests moments en la capital de l'Occitània que volem i ser el far que enllumena i dóna esperança a tot el país d'Òc.

Passant una altra vegada al text del projecte de llei, a l'article 14, sobre ensenyament infantil, al punt 3, on diu: «Els i les alumnes tenen el dret i deure de conèixer amb suficiència oral i escrita l'aranès en finalitzar l'ensenyament obligatori a l'Aran...», potser valdria la pena afegir-hi «així com una introducció a la resta de les variants de la llengua occitana i la seva literatura.»

A l'article 19, sobre mitjans de radiodifusió i televisió, diu: «La Generalitat ha de produir, a través dels seus mitjans de comunicació audiovisual, programes radiofònics i televisius en aranès per a l'Aran, d'acord amb la legislació vigent i amb la planificació en vigor de l'espectre radioelèctric.» I, clar, mirant la Carta europea de les llengües regionals i minoritàries, crec que caldria ser més ambiciós, ja que aquest, el seu article 11, diu, al punt i: «Garantir la creació d'almenys una emissora de ràdio i un canal de televisió a les llengües regionals... (*sona el senyal acústic que indica que s'ha exhaurit el temps d'intervenció*) – ja acabo, presidenta–, o minoritàries, a més de deixar la porta oberta a la col·laboració del Conselh Generau.»

I a l'article 24 –a títol anecdòtic, poder–, on es parla de «parla occitana», poder valdria la pena de canviar-ho pel mot «llengua occitana», perquè els aranesos quantes vegades, des de l'Estatut de Sau, hem referit amb caràcter pejoratiu aquell mot «parla» quan se mos deia que «l'aranès serà objecte d'especial respecte i protecció».

Demorésquem qu'aguest projècte devengue lei e, coma è dit adès, que servisque entà qu'era Val d'Aran pogue desenvolopar es sòns drets lingüistics e en tot ajudar a qu'Occitània age un ens assessor entà tot eth territori e qu'era nòsta identitat demore patenta en Euròpa e en mon. Fòrça gràcies, presidenta.

La presidenta

Gràcies a vostè, senyor Montoya. Abans de donar la paraula als grups parlamentaris, vull saludar totes les personnes que ens acompanyen; alguns de vostès ja van ser aquí a la primera tongada de compareixences. Sigueu tots molt benvinguts.

I, ara sí, és el torn dels grups parlamentaris. En primer lloc, la il·lustre diputada Carme Vidal, de Convergència i Unió.

La Sra. Vidal i Huguet

Moltes gràcies, senyora presidenta. Moltes gràcies, senyor Montoya, per acceptar de comparèixer en aquesta comissió, a petició de tots els grups parlamentaris. La veritat és que si alguna de les compareixences haviérem de demanar, doncs, era la seva, en tant que president de l'Institut d'Estudis Aranesos.

De les compareixences de la primera sessió, en totes va sortir aquella mena d'ambigüïtat que queda en aquest projecte de llei, que és el títol. Per tant, jo, la primera pregunta, la hi faré molt clara, és a dir: qui és el títol que vostè posaria a aquesta llei?

Vostè ha parlat de «llengua occitana, aranès a l'Aran». Vostè ho ha escrit aquí, en aquest document que ens ha presentat –vostè ho ha escrit, això. Jo no sé si aquest és el títol amb què vostè deixaria aquest projecte de llei, perquè faig la comparació amb la Llei de política lingüística de Catalunya, que també abasta les diferents variants dialectals; és a dir, dir «llengua occitana, aranès a l'Aran», seria com dir «llengua catalana, valencià a València» –seria dir això. Per tant, jo li agrairia que em respongués: el títol que vostè posaria a aquest projecte de llei.

Vostè ens ha parlat de l'autoritat lingüística i tot allò que una

autoritat lingüística necessita..., això, no?, és a dir, perquè les llengües també necessiten aquest guiatge i perquè les llengües estan en constant i en permanent evolució, i són els parlants qui fan mantenir viva i en constant evolució aquestes llengües. Vostè ha parlat de l'Institut d'Estudis Aranesos com a autoritat lingüística i ha dit que no té una forma jurídica, que s'està buscant una forma jurídica a l'Institut d'Estudis Aranesos. Amb tots els *mutatis* de rigor, comparo l'Institut d'Estudis Aranesos –i l'Institut d'Estudis Occitans, potser, més que l'Institut d'Estudis Aranesos–, pel que és aquí, per al català, l'Institut d'Estudis Catalans. L'Institut d'Estudis Catalans, com a autoritat lingüística i com a acadèmia de la llengua, el que sí que no pot ser és estar lligada a cap administració, és a dir, per allò que ha de vetllar és justament per la seva independència; ningú es pot imaginar una autoritat acadèmica lligada a cap mena d'administració. Per tant, la pregunta també li faig, allò..., amb tots els *mutatis* de rigor, hi insisteixo, amb què es podria fer respecte de l'Institut d'Estudis Catalans. Vostè considera en aquest cas, i pel que a vostè li afecta, que l'Institut d'Estudis Aranesos necessita, ja que vostès busquen la fórmula jurídica, la seva independència total respecte del Conselh Generau?

Ha parlat del GLO. I ja que vostè ha parlat del GLO, deixi'm que jo li mostri què surt a la pàgina –i parlant també del nom de la llengua–, quan entres al traductor.cat de la Generalitat, el traductor automàtic. Et diu: «El sistema està disponible...» –preguntes, eh?, preguntes possibles que es fa la gent i que et dóna la resposta. Diu: «El sistema està disponible per a diferents variants dialectals del català?» Resposta: «No, el traductor fa servir la varietat estàndard del català.» Següent pregunta. Diu: «Quina diferència hi ha entre l'opció “occità” i l'opció “occità-aranès”?» Resposta: «Quan se selecciona l'opció “occità”, el traductor prioritza les formes i estructures més generals de l'occità; quan se selecciona l'opció “occità-aranès”, les més específiques de la varietat aranesa.» «Quan s'ha de triar l'opció “occità” i quan l'opció “occità-aranès”?» Resposta: «Depèn del context. Per exemple, si el text que volem traduir a l'occità s'ha d'adreçar al Conselh Generau, convé fer servir l'opció “occità-aranès”, però si s'ha d'adreçar a la Universitat de Montpeller, és preferible triar l'opció “occità”. Si rebem un escrit de l'Institut d'Estudis Aranesos, convé fer servir l'opció “occità-aranès”, però si el rebem de la Regió Migdia-Pirineus, és preferible triar l'opció “occità”.» Això ho diu, senyores i senyors diputats, la pàgina del traductor de la Generalitat de Catalunya. Dic això, perquè és molt

important tenir-ho en compte –és molt important de tenir-ho en compte– a l'hora de treballar i de millorar aquest projecte de llei.

Vostè ens parlava també que tots aquests tres òrgans treballen cap a una mateixa direcció. La meva pregunta és..., i ja em disculparà, eh?, però no acabo de veure clar..., és a dir, parlem d'una llengua, d'una llengua amb unes variants dialectals, d'una llengua... (*sona el senyal acústic que indica que s'ha exhaustit el temps d'intervenció*) –acabo, senyora presidenta, li demano un minut de generositat–, en la qual aquí es va dient que no està reconegut oficialment un estàndard, però que, com totes les llengües, hi ha un estàndard.

La meva pregunta és: escolti, quan vostès des de l'Aran parlen amb alguna altra persona d'una variant dialectal, quina és la variant de què se serveixen? Perquè, és clar, llavors, qui ha de ser l'autoritat de l'occità, l'Institut d'Estudis Occitans o l'Institut d'Estudis Aranesos? L'Institut d'Estudis Aranesos ha de vetllar per una variant dialectal, o vostès faran l'esforç de dir: «No, no..., nosaltres allò que serem serà una delegació de l'Institut d'Estudis Occitans a l'Aran, i, per tant, mantenim el nom d'Institut d'Estudis Aranesos.»

Moltes gràcies, senyora presidenta.

La presidenta

Gràcies a vostè. En nom del Partit dels Socialistes de Catalunya - Ciutadans pel Canvi, té la paraula l'il·lustre diputat Francesc Xavier Boya.

El Sr. Boya i Alós

Gràcies, presidenta. Senhores e senhors deputats, saludar a totes es personnes que mos acompanhen aué en aguesta comission, e tanben d'ua manera especiau ath senhor Jèp Montoya, president der Institut d'Estudis Aranesi, peth sòn extens curriculum en travalh relacionat damb era lengua, qu'aué mos acompanhe en aguesta comission, jo pensi que damb era voluntat d'aclarir toti aqueri dobles qu'a suscitat aguest projècte de lei, qu'ei un projecte de lei qu'a ua trascendéncia evidenta, non sonque tà Aran senon tath conjunt d'Occitània, e demori qu'enes propères intervencions de d'auti compareishents tanben poderàn ajudar a veir s'aclarim tota aguesta nebulosa qu'a suscitat eth debat, que pensi qu'ei positiva e que creigui qu'ena sua mesura era senhora Carme Vidal a metut aué tanben quauques preguntes claus dessús dera taula, a

quaqua des quaus jo m'i somarè.

Per tant, Sr. Montoya, vosté a hèt un relat fòrça interessant que merite èster liejut damb pro atencion e qu'a jo me suscite quauques preguntes que li voi hèr. Jo coneishi eth sòn parèr, per tant voi que les entengue, non des dera perspectiva deth mèn desconeishement dera sua opinion, perque non serie aunèst per mia part non dider-l'ac, senon tà qué ara seguida deth debat qu'auérem ena anterior compareishença, ena anterior comission, tanben es deputats que mos acompanhen, especiaument es ponents d'aguesta lei, poguen auer tanben es idées clares respècte a quin a d'èster eth redactat d'aguesta lei, eth redactat mès encertat tà Aran e entà Occitània, e, per suposat, per extension, tath conjunt de Catalonha.

A dit que coïncidien en vosté diuèreses figures, entre d'autas, donques, era presidéncia dera Aporloc, que li correspon ar Institut d'Estudis Occitans (*er orador vò díder forme part der Institut d'Estudis Occitans*), era presidéncia der IEA e eth hèt de que vosté sigue tanben membre deth GLO. Per tant, creigui que serie convenient aclarir as deputats se vosté considère qu'aguesti tres àmbits, dus de caractèr associatiu damb representativitat, en aguest cas des dera perspectiva institucionau, un aute, com vosté a dit en cas deth GLO, basicament un organ assessor en aguest moment a títol personau d'ua sèrie de personnes, vosté a vengut a díder qu'an d'èster coïncidents. Me da era sensacion qu'en realitat, en aguest moment, non son coïncidents, entre d'autas causes –e ací va adreçada era mia pregunta–, se non rebrembi mau, era Generalitat de Catalunya dera Aporloc non forme part. Per tant, era mia pregunta serie se era Generalitat de Catalonha ei laguens dera Aporloc e participe activament en aguesta associacion que toti volem sigue un ens de caractèr generau tath conjunt d'Occitània, que, com vosté molt ben a dit, impulsèc eth Conselh Generau d'Aran e er Institut d'Estudis Occitans.

Hèsqui aguesta pregunta tà que poguésquem enténer quin a d'èster eth futur dera autoritat dera lengua occitana, perque pensi que i a ua cèrta confusion en aguest moment ath respècte. Era senhora Carmen Vidal ac a metut en evidéncia e jo me somi ara sua pregunta, sobre s'er IEA, a qui vosté en aguest moment a hijut tanben que sigue exactament er Institut d'Estudis Aranesi e dera lengua occitana, per tant non entre en concorréncia damb era foncion qu'aurà d'auer en un futur era Aporloc.

Jo voi pensar que sonque podem auer ua autoritat reguladora

dera lengua occitana e aguesta autoritat, torni a díder en aguesta comission, coma reiterè ena anterior session, qu'ei molt important que sigue sostentada peth poder politic des regions e deth Conselh Generau d'Aran, especiaument en contèxte occitan, entà per'mor de garantir qu'aquera, efectivament, autoritat ei ua autoritat reconeishuda peth conjunt d'Occitània. Aguesta ei ua des quèishes qu'auem hèt reiteradament en aguesta comission, que segurament era figura deth GLO ei mancada justament d'aguest reconeishement politic deth conjunt d'Occitània e, per tant, era sua actuacion molti còps a passat per deuant de lo que nosati auéssem desirat des d'aguesta perspectiva deth marc deth consens.

Acabi, senhora presidenta, damb dues preguntes mès que voleria responesse eth señor Jèp. La a hèt era senhora Vidal tanben. Vosté sap que i a un debat sus eth nòm dera lei. Tà nosati ei molt important, des dera perfectiva deth Conselh Generau d'Aran, qu'era lei pogue èster identificada peth conjunt des parlants, especiaument des occitanòfons que i a en Catalonha, per tant des aranesi, que pogue èster identificada coma ua lei qu'a relacion damb era sua lengua. Per tant, un des debats non ei era discussio sobre s'Aran forme o non forme part dera família occitana, que i èm toti d'acòrd, senon que'aguesta lei a d'auer ua referéncia clara e, per tant, d'afeccion des aranesi damb aguesta lei, e eth tèrme dera lei ei fòrça important e supòsi –ací va era pregunta– que vosté compartís damb jo aguest critèri.

Per últim, ua pregunta molt concreta. Vosté équina varietat der occitan pense –d'ua varietat qu'obviament non ei era estandard perque encara non existís– qu'a d'utilizar era Generalitat de Catalonha enes sòns comunicats o en usatge qu'age de hèr, quinsevolh que sigue, dera lengua?

Gracies, senhora presidenta; gracies, señor Montoya.

La presidenta

Moltes gràcies, senyor Boya. Té la paraula la il·lustre diputada Maria Àngels Cabasés, d'Esquerra Republicana de Catalunya.

La Sra. Cabasés Piqué

Gràcies, presidenta. Senyor Montoya, moltes gràcies, benvingut al Parlament. Ens ha fet una explicació molt àmplia i molt interessant, i els meus companys i diputats, doncs, ja li han ficat damunt de la taula preguntes molt rellevants i que la veritat són el moll de l'os de les nostres

preocupacions. Jo, ja, vagi per endavant que em sumo a les preguntes que s'han fet, des del títol fins a totes les preguntes que han fet tots dos.

Jo el que, en primer lloc, vull fer-li és un reconeixement de la seva trajectòria. Vostè forma part, ja ens ho ha dit, de tres institucions, i, per tant, vostè té una mirada molt àmplia. I això aquí és molt interessant, perquè vostè ens pot donar una opinió bastant diversificada.

Jo, miri, si m'ho permet, li faria un paral·lelisme i a veure si vostè hi està d'acord. L'Institut d'Estudis Aranesi, Consell Assessor del Conselh Generau d'Aran i el GLO, Consell Assessor de la Secretaria de Política Lingüística de la Generalitat de Catalunya. En aquests moments, el projecte de llei ja contempla que l'Institut d'Estudis Aranesi sigui l'autoritat lingüística que exerceixi com a autoritat lingüística de l'aranès; per tant, nosaltres hi estem molt d'acord. Però entenem que en aquest projecte de llei hi caldria afegir o veure de quina forma estipulem quins ponts, quins marcs hem de ficar en coherència per tal que totes les decisions que es prenguin en el marc de l'Institut d'Estudis Aranesi respecte a l'aranès quadrin amb totes les decisions que puguin sorgir d'una possible autoritat lingüística de l'occità. Perquè jo no sé si l'he entès bé i, per tant, m'agradaria que m'ho aclarís, quan vostè ha fet referència i ha dit «que la Vall d'Aran sigui referent a Occitània» –això ho compartim plenament, això és el que entenem que hauria de ser aquesta llei, doncs, projectar la Vall d'Aran com a capitalitat d'Occitània, això seria el nostre màxim desig–, doncs, el que no he entès bé és si vostè el que està proposant és una reestructuració amb profunditat de l'Institut d'Estudis Aranesi, que no només ostenti l'autoritat lingüística de l'aranès sinó que vagi més enllà; això és el que..., no sé si l'he entès bé. De totes maneres, també ens ha explicat –i ja ho coneixíem– que des de l'Aporloc, des del GLO, etcètera, des d'un conjunt d'entitats ja estan buscant algú que intenti organitzar com ha de ser aquesta autoritat lingüística de l'occità i, per tant, també demanar-li com estan aquests treballs, si és que s'estan portant a terme i com, i ja sabem també que l'objectiu ha de ser que sigui una autoritat que doni recomanacions. També aquesta pregunta i demanar-li que ens ho aclareixi una mica, no? Bé. Vostè ho ha dit, estan buscant el mecanisme perquè l'Institut d'Estudis Aranesi sigui independent del poder polític. Això ho compartim. A qualsevol país que tingui una autoritat lingüística, que tots en tenen sortosament, són institucions independents del poder polític, nosaltres ho entenem així. Per tant, això també seria equiparable al GLO? El GLO també hauria d'estar independent? El GLO s'hauria

d'organitzar de tal manera que pogués fer les mateixes funcions que fa l'Institut d'Estudis Aranesi? Jo llanço aquestes preguntes.

I després també m'ha agratit quan vostè ha fet referència a l'educació, en el sentit que actualment a la Vall d'Aran s'està ensenyant l'aranès i, doncs, vostè el que demana és que s'ampliï i que a més a més s'ensenyan més varietats –no sé si l'he entès bé. Vostè a què s'està referint, a més varietats o a un occità normativitzat?

Bé, són preguntes que li llanço i que celebro, perquè entenem que no només els nens aranesos s'han de poder entendre amb els aranesos, sinó que han de poder anar més enllà, i si volem que la Vall d'Aran sigui una referència en tot Occitània, hem d'anar més enllà.

Per la meva part, res més.

Moltes gràcies.

La presidenta

Moltes gràcies, senyora diputada. Té la paraula l'il·lustre diputat Rafael López, del Partit Popular de Catalunya.

El Sr. López i Rueda

Gràcies, senyora presidenta. També, donar les gràcies al senyor Montoya per les seves explicacions, i també perquè ens ho faci arribar per escrit, que ens ajudarà molt a l'hora de realitzar les esmenes.

Moltes de les preguntes, de les qüestions que estan a sobre la taula, després d'una jornada de debat també de la llei, i jo crec que també s'han fet per altres portaveus d'altres grups parlamentaris..., jo li posaré sobre la taula la dificultat que tenim, perquè ben bé aquesta llei té una dificultat, en el sentit de què és el que estem regulant. El que estem regulant és l'aranès a la Vall d'Aran? Amb la qual cosa hem de parlar també de l'autonomia que ha de tenir la Vall d'Aran per definir la seva pròpia política lingüística? És un tema important que hem de posar sobre la taula. I la voluntat dels aranesos. Perquè, quan parlem de lingüística –abans feia el comentari, fèiem el comentari–, la lingüística no s'ha de deslligar de la sociologia i, per tant, la sociolingüística és important, la sociologia també és important i la definició, i també els moments polítics són importants. Moltes vegades fem comparacions entre diverses llengües, però el nivell legal a nivell sociològic i a nivell lingüístic les llengües són molt diferents i, per tant, les solucions que hem de donar a cadascú han d'estar d'acord amb el moment lingüístic, amb el moment social i amb la realitat sociopolítica que tenim.

Tot això per què ho explico? Perquè la dificultat que tenim,

efectivament, és molt ampla: és, primer, la regulació, la normalització lingüística de l'aranès –occitàaranès, no entrarem en el debat del nom– a la Vall d'Aran; la regulació de l'oficialitat de l'occità-aranès a Catalunya, i les relacions de Catalunya i la Vall d'Aran amb la resta de l'Occitània. I és complicat, és un tema complicat, com vostè mateix ha comentat, al qual hem de donar solucions.

Una primera solució jo crec que vindria per –i nosaltres ho plantejarem així a les nostres esmenes– tot allò que fa referència a la normalització de l'aranès, poder que en comptes que estigui en aquesta llei, que sigui precisament qui la defineixi el Conselh Generau de la Vall d'Aran; és a dir, si creiem realment en aquesta autonomia que hem de donar a la Vall d'Aran. I després ens quedaria la problemàtica, que abans en fèiem referència, del nom, de com definim la llengua estàndard, que sembla que al final l'hàgim de definir els polítics, i a mi això em preocupa molt. A mi em preocupa molt que en una llei hagim de definir temes que no pertanyen precisament als diputats o diputades, que som desconeixedors absolutament –i per això vénen vostès– de quina és la situació.

Per tant, jo crec que són reflexions que ens hem de plantejar molt, i que crec que el que necessitem, precisament, és calmar molt el tema, és parlar molt i, sobretot, jo crec que qui ha de liderar el tema a Catalunya, perquè ens ho creiem, perquè ho posem a l'Estatut i perquè així ho hem donat, són els mateixos aranesos i araneses, perquè la llengua és seva – perquè la llengua és seva– i perquè creiem en l'autonomia que ha de tenir el Conselh Generau de la Vall d'Aran.

Gràcies.

La presidenta

Moltes gràcies. Té la paraula, per tancar aquest primer torn, l'il·lustre diputat d'Iniciativa per Catalunya Verds - Esquerra Unida i Alternativa, senyor Francesc Pané.

El Sr. Pané Sans

Gràcies, senyora presidenta. Bon dia a tothom. Gràcies, senyor de Montoya, també, per la seva explicació, que, per cert, ha estat tan sensata com vostè desitjava que fos. Ens ha dit: «Espero que ho faci de la manera més sensata possible.» Dones, ha estat molt sensata. Aquest és el meu criteri i crec que el compartim totes les persones que som a la sala.

Jo també li volia donar el meu reconeixement per la feina –que jo ja m'imagino com ha de ser de treballosa– que fa una persona com és vostè; afortunadament, hi ha moltes altres persones, però, en definitiva, poques encara, tant a la Vall d'Aran com a tot l'àmbit lingüístic de l'occità, per a la preservació de la llengua, per a la seva normalització i per a la seva difusió en tant que instrument d'ús social de comunicació, de cultura, etcètera.

Cregui que ho agraïm molt.

No tingui la consideració que faig menysteniment de les seves paraules, de les seves propostes i del seu pensament si li dic que no m'allargaré en la meva intervenció. Entengui que, quan ha parlat la senyora Vidal i després el diputat que és síndic a la vegada de la Vall d'Aran, han dit aquelles coses que també al meu grup ens preocuten; per tant, no caldrà pas que les repetim.

En efecte, hi ha qüestions tan importants com és el títol o el nom que donem a aquesta llei, per una qüestió d'unitat lingüística, però a la vegada de referència dels parlants, que han de sentir-se protegits per aquesta llei, i també per això li ho preguntarem. De la resta de qüestions, ja les té vostè apuntades perquè els altres diputats hi han fet referència.

Em permetrà que faci, no sé si ben bé tres preguntes o tres observacions molt ràpides. No he acabat d'entendre..., és evident que la independència política de l'Institut d'Estudis Aranesi ha de ser certa –això em sembla que ningú no dubta que les coses han de ser així–, però no acabo d'entendre quin criteri seguirien vostès o creu vostè que hauria de seguir l'Institut d'Estudis Aranesi respecte de l'acadèmia, podríem dir-ne, catalana, però, en definitiva, de l'acadèmia de les llengües de Catalunya, que és, o de les llengües històriques de Catalunya, no?, que és l'Institut d'Estudis Catalans. Perquè aquí han parlat molt de fer encàrrecs d'estudis a l'Institut d'Estudis Catalans, que suposo que ho haurà de fer, naturalment, amb delicadesa, amb tota la cooperació del món amb l'Institut d'Estudis Aranesi.

He vist que en el consell d'administració d'aquesta associació que intenta de prefigurar l'Acadèmia de la Llengua Occitana no hi ha les universitats, ni la Universitat de Lleida, que probablement tampoc és que sigui fonamental i imprescindible... –dic en el consell d'administració, eh?, perquè m'ha semblat que en la relació no hi eren–, però, vaja, la Universitat de Lleida ha fet esforços per l'aranès, hem tingut professorat d'aranès, ha batallat per fer la normalització de la llengua occitana a l'Aran; i tampoc no he sabut veure altres universitats

occitanes, que n'hi ha que són prou importants i que compto que deuen tenir alguna secció, també, d'estudis de la llengua.

I, finalment, voldria preguntar-li si vostès han tingut ofertes editorials per a la confecció, per a la publicació, per a l'edició de literatura; però, sobretot, de glossaris o de diccionaris, i especialment de diccionaris occità-francès, francès-occità, occità-català, català-occità i en llengua espanyola, per tant, castellà-occità, occità-castellà.

Aquestes eren les tres preguntes que, diferenciadament, crec que podia fer respecte dels altres grups.

Moltes gràcies, senyor Montoya, una vegada més.

La presidenta

Moltes gràcies, senyor diputat. Doncs, ara el senyor Montoya pot contestar les preguntes que li han fet els grups, les observacions. Té deu minuts per fer-ho. Quan vulgui.

El Sr. Jèp de Montoya Parra

Fòrça gràcies, presidenta, e fòrça gràcies, deputats, pes preguntes que m'auetz hèt. Vau a sajar d'articular apruprètz ua sèrie de contèstes, porque an estat moltes es preguntes que m'auetz hèt.

En prumèr lòc, parlam deth nòm deth projècte de lei.

A jo me sembla que cau èster sensat un aute viatge, senhor Pané, porque, evidentament, non mos podem apartar ne un gram, creigui, de lo que academicament ei com ei, ei clar, e non mos podem apartar ne un gram dera concepcion de qu'evidentament er unic territòri occitan laguens d'administracion catalana ei era Val d'Aran. Jo açò ac deisharia damb «era lei dera lengua occitana, aranés en Aran», o «era lei der occitan, aranés en Aran». Creigui que d'aguesta manèra non mo'n gessem ne un gram de lo que vertadèrament creigui qu'a d'èster academicament, com non podem tanpòc hèr eth tòrt de qu'era gent non se hèisque era lengua sua.

Creigui qu'era Val d'Aran, a fin de compdes, ei qui està dant pè tà que siguésquem en aguest debat. Me sembla qu'era lengua occitana, aranés en Aran, quedarie era causa bastant solucionada e contentant a toti.

Respècte ara autoritat lingüistica. Autoritat lingüistica, ací è dit adès tres causes e vau a sajar de tornar-me a explicar a veir se siguéssem capaci. Se parlam der Institut d'Estudis Aranesi, ei un organ consultiu deth Conselh Generau d'Aran, qu'ath dessús dera Seccion Lingüistica a

dues seccions mès, era d'Istòria e era d'Estudis Juridics. En aguesti moments, evidentament, jo tanben i sò d'acòrd, en aquerò que s'està dident en lèu toti es grops parlamentaris de qu'un ens academic a d'ester independent. E a d'ester independent perque ua causa ei çò qu'auem dit tostemp der Institut d'Estudis aranesi, quin ei eth sòn papèr. Eth sòn papèr ei d'estudis e informes respècte as dominis, sigue d'istòria, sigue de juridica, sigue de lingüistica, e Dempús, evidentament, meté'c enes mans der organ executiu qu'ei eth qui democraticament a estat elegit tà que hèsque aqueth papèr laguens dera societat. Serie absurd qu'er Institut d'Estudis Aranesi siguesse govèrn o que, per exemple, auesse d'agarrar un papèr que non li pertòque. Eth sòn papèr ei tot a fet academic e atau a de hèr es dues argumentacions tà Dempús meté'c enes mans des braci executius tà que hèsquen aquerò que les pertòque ada eri. E Dempús, evidentament, tanben a d'ester un organ qu'ara societat civiu li pogue dar conselhs en toti aqueri camps que vertadèrament son dera sua competéncia, dera sua incumbéncia.

Jo, per açò, è estat un shinhau agoserrat, mès me sembla qu'en aguesti moments sò eth president der Institut d'Estudis Aranesi e è era obligacion d'anar a cercar aquerò que creigui que mos pertòque en aqueri maxims.

Apunti ací ua solucion que jo meti a disposicion de toti es grops parlamentaris tà qu'ac considèren, perqué dilhèu ei enes dues mans d'auer un gèste de transcendéncia, de trascendéncia importanta. Se parlam d'anar a cercar era independéncia juridica, i a molt pòques formes juridiques laguens de çò qu'ei era jurisprudéncia en Catalunya tà poder-la'c dar. Parlam d'associacions, parlam de fondacions, parlam d'aquerò o senon, evidentament, deth mès naut estatus qu'ei era figura dera acadèmia.

A jo me sembla que toti èm d'acòrd, acitau. Aguest ei eth Parlament, eth Parlament de Catalunya, mès ei Parlament d'Aran tanben; ei eth Parlament d'aguest conjunt que formen Catalunya e Aran. Se nosati siguéssem capaci, laguens deth texte dera lei, de méter un redactat en qu'eth Parlament de Catalunya li demane ar executiu qu'a era competéncia de nomenyar es academics de Catalunya, que nomenentesse tamb er estatus d'acadèmia –comenci evidentament pera seccion de lingüistica, mès qu'a d'autres seccions– ar Institut d'Estudis Aranesi, respècte der aranés parli, respècte dera Val d'Aran, hèm eth parellisme que sembla qu'a fin de compdes mos pertòque.

Catalunya ei un país, a un Govèrn dera Generalitat e a un Institut

d'Estudis Catalans qu'ei eth sòn organ academic tar assessorament sus era lengua e sus d'auti ahèrs qu'a fin de compdes a competéncia. Era Val d'Aran poderie auer, evidentament, era Val d'Aran coma tau, eth Conselh Generau e dempús independentament un Institut d'Estudis Aranesi que serie eth competent ena varietat aranesa. Se li podéssem dar aqueth estatus creigui que serie fòrça important.

Respècte a ciò qu'a d'ester era acadèmia dera lengua occitana, aquerò ei ua auta istòria e ací, evidentament, non mos podem entrométer, creigui, en d'auti lòcs en d'auti païsi perque parlam dera grana Occitània, parlam dera Occitània der Estat francés, qu'a fin de compdes ei mieja França, parlam des valades laguens der Estat italian, e aquiu, en aguesti moments, s'està caminant a travès dera Aporloc tà que se constituísque aqueth organisme de regulacion dera lengua qu'a d'auer eth consens des estaments administratius e politics que i a en cada parçan; evidentament, era Val d'Aran damb eth Conselh Generau d'Aran, mès dempús son toti es auti grani conselhs regionaus d'Aquitània, Mieidia-Pirenèus, Lengadòc-Roselhon, Ròse-Alps, Charante-Poitou, toti es conselhs departamentaus e es universitats, autant laguens der Estat francés com era Universitat de Lhèida, de Barcelona, era Autonòma, qui siguen, es qu'agen coneishements tà poder aportar a tot aguest ahèr dera lengua tot a fet.

Dempús, eth GLO ei er organ assessor dera Secretaria de Politica Lingüistica que lo creèc, perque, coma è dit adès, arrinque d'ues personnes que son nomenades pes diferenti conselhs regionaus e que hèn un trabalh important en tot deishar aguesti dus productes que son en hilat coma son es dus traductors, autant d'occitan generau coma der aranés cap a eth catalan e castelhan, e aquiu a de seguir depenent dera Secretaria de Politica Lingüistica, qu'ei un organ assessor dera Generalitat.

Serie ua aberracion, creigui, que des de Catalonha calgue constituir era autoritat dera Lengua, era acadèmia. Era acadèmia non la pòt crear Catalonha, de cap de manèra, era acadèmia dera lengua occitana l'a de crear Occitània e, evidentament, an d'èster eth territòri occitan laguens der Estat francés e eth territòri occitan laguens de Catalonha, era Val d'Aran, e era Occitània que i a enes valades occitanes d'Itàlia.

Se me demane quina ei era lengua qu'a d'utilizar era Generalitat. A jo me sembla qu'açò ei de sentit comun. Tot aquerò qu'evidentament age d'èster ua relacion administrativa e de Catalonha envèrs era Val d'Aran sonque pòt èster ena varietat aranesa. Lo que non podem deishar

de cap de manèra ei qu'era gent non se reconeishe en lo que s'escriu, en lo que se ditz. Serie absurd de méter quauquarren qu'a fin de compdes era gent non s'ac va a hèr sòn. Ara, voi creir qu'ei atau e autant era madeisha Generalitat coma eth Conselh, se les arribe ua carta hèta des deth Conselh Regionau de Mieidia-Pirenèus, deth Lengadòc-Rosselhon o deth Poitou, les van a contestar en ua varietat que serà lo mès estàndard possible, tà qué i age un enteniment. Es lengües, a fin de compdes, son uns utisi tà entener-se, senon serie absurd d'escriuer en ua lengua ena que non te van a enténer o non se van a reconéisher.

Tanben vos vau a díder quauquarren, jo è viscut experiéncies autant laguens deth Grop de Lingüistica Occitana coma dera Aporloc, per exemple, parlant aranés, era varietat aranesa, e me hèsqui totument inteligible autant damb es provençaus coma damb es occitans des valades occitanes coma damb es lengadocians o evidentament damb es gascons, sense cap de problema. Aquerò ei tot a fet molti viatges causa de volontats. E dempús, ua auta causa que vos diderè ei que totes es varietats, sustot de lexic, inclús de sintaxis tanben, qu'apòrten es diferentes varietats ara lengua, tot aquerò non dèishe d'estar ua riquesa tath conjunt dera lengua, qu'ei tota, perquè evidentament ací arrés va a méter en tela de judici, en un gram supòsi, era unitat dera lengua que ven des de Monaco a Pirenèus e des de..., enquiara Mediterranèa deishant eth Rosselhon; acò ei clarissim.

Non sai se seguim...

La presidenta

Li ha quedat alguna pregunta per contestar? (*Pausa.*) Acabi..., però dos minuts, d'acord?

El Sr. Jèp de Montoya Parra

Aquerò que se me demanaue des varietats, creigui qu'es mainatges que gessen des nòstres escòles, dera Val d'Aran, gessen damb un coneishement dera lengua, der aranés pròpiament dit, atau coma deth catalan e deth castelhan. E jo è vengut a díder, en aqueth petit incís qu'è hijut aquiu, que dilhèu non estarie mau de qu'es mainatges auessen, en gésser dera escòla de primària, un coneishement de lo qu'ei era dialectologia des diferenti parçans a on se parle era lengua, e aumens quate còps de pincèu sus aquerò qu'ei literatura occitana en cada ua des varietats en qué s'a escrit.

Respècte ara pregunta deth senhor Pané, se se mos an hèt ofèrtes

entà editar o confeccionar diccionaris autant en occitan o aranés cap ath catalan o cap ath castelhan, ar Institut d'Estudis Aranesi en aguesti moments non se mos a hèt cap ofèrta. Jo, era mia experiéncia personau en aguest ahèr, tot a fet, la è hèt a travès deth GLO, damb es traductors en linea autant der occitan generau coma der aranés.

Fòrça gràcies, senhora presidenta; fòrça gràcies, senhors deputats, per dar-me aguesta oportunitat.

La presidenta

Moltes gràcies, senyor Montoya, per les seves explicacions.

Deishatz-me qu'explica com era Presidéncia der IEA devenguec tanben era Presidéncia dera APORLOC.

Coma membre der Institut d'Estudis Aranesi i anè fòrça viatges entà Tolosa. Aquiu mos amassauem damb es representants des Conselhs Regionaus d'Aquitània, Meddia Pirenèus e Langue d'Òc Roselhon atau coma era Federacion des Calandretes e der Institut d'Estudi Occitans. Aquiu se mos demanèc ar IEA, de préner era Presidéncia, dera APORLOC. Cau díder qu'eth Sindic d'Aran eth Sr. Francés X. Boya siguec sabedor e d'acòrd de que siguisse atau. Jo voi creir qu'aguesta decission ère bona tath rèste de conselhs regionaus dera administracion francesa, perqué atau quedauen en estatus d'igualtat. Facilitaue un pialèr es causes que siguisse quauquarrés dera perifèria, der exterior que liderèsse eth projècte.

Jo vos pogui díder damb era man en còr, qu'agarré aqueth compromís en Tolosa, que venguí entara Val d'Aran e qu'ath londeman li aufrí era plaça e era posibilitat d'èster President dera APORLOC ath Sr. Frederic Vergés Bartau perqué jo credia qu'ère era persona referenta qu'auie de portar aguest procès endeuant. Eth ipso facto me didec: "Jèp, jo non sò en condicions de portar açò perqué è d'autes causes; vèn-i tu e jo ja te darè eth còp de man que te calgue".

Siguec atau que volent portar era responsabilitat aquera ar extrèm, jo prenguí aquera carga, que non siguec facila, tanben vos ac diderè, que non regrèti arren, mès tanpòc non siguec quauquarren de facil. Atau per un costat anèrem a cercar ua persona que hesse un

trabalh administratiu e que podesse dar forma e redaccion coma aurie d'èster aqueth organisme de regulacion dera lengua. I auec un procès, creigui que fòrça transparent, plan ben hèt e aquiu se triguec ath Sr. Benazet Dazeas, coma aquera persona qu'auie de méter nere sus blanc de coma podie èster tot aqueth procès e quina auie d'èster era figura juridica internacionau d'aquet organisme de regulacion dera lengua.

Jo arregraïsqui e mercegi un pialèr aqueth temps que siguí ena APORLOC perqué coneishí a fòrça gent, perqué me poguí relacionar damb era gent des administracions e perque me dèc opcion de poder conéisher de ben apròp tres realitats diferentes, tres modèls diferents, de com se podie estructurar aqueth organisme de regulacion dera lengua que toti cercàuem.

Siguérem enes Païsi Bashi a veir e conéisher coma fonctionau era *Friskey Academy*, era acadèmia dera lengua frisona. A jo m'impressionèc un institut talaments potent coma er Institut d'Estudis Frisons damb era quantitat de mieis, de recorsi entà poder arribar a estudiar er infim. En qüestions de lengua damb era diversitat e damb era dificultat, qu'a era madeisha lengua frisona damb un vocabulari, plan different entre es isles a on la parlen e que de viatges arriben a non entener-se. Evidentament damb es mieis qu'an, arriben a poder estudiar en profunditat era istòria, era geografia, era fauna, era flòra, de mil causes e tot aquerò que les ei pròpri. Un modèl polit e ambiciós.

Aquiu prenèrem nòta, ère important de poder crear un Institut d'Estudis Acadèmia interdisciplinar, a on autant era seccion d'Estudis juridics, coma era de istòria der IEA, i siguessen presents e podesse crear-se d'autes seccions, respècte ath Patrimòni a d'auti valors que podie auer era madeisha Val d'Aran e eth reste d'Occitània. Evidentament es recorsi que cau entà soportar un institut d'aguestes caracteristiques son enormes.

Anèrem entara *Euskalzaindia*, tara Real Academia dera Lengua Basca, en Bilbao. Vos diderè que dejà en aqueri moments era qüestion dera Acadèmia la començaua a perfilar d'ua forma clara, e vos diderè qu'en Bilbao s'acabèren d'aclarir es causes, perque Andrés Urrutia, eth President d'*Euskalzaindia*, mos arribèc a díder: Qu'eth reconeishement que le darie Catalonha ara lengua occitana non l'ac darie cap mès

d'administracion ne francesa e mens encara italiana.

Era Euskalzaindia se creèc enes moments d'Alfons XIII pes diputacions foraus d' Àlava, Guipuzcoa, Biscaia e Navarra. En un començament avec un cèrt reconeishement quedant dempús beth shinhau ena precarietat e lèu lèu ena clandestinitat. Dempús evidentament enes moments qu'arriba era democràcia, en Espanha se le da eth rang, coma se li dèc ar Institut d'Estudis Catalans, d'Acadèmia e polec començar a funcionar damb recorsi e damb era fòrça des administracions ath darrèr.

S'en un començament sigueren es diputacions foraus de Guipuzcoa, Biscaia, Àlava e Navarra es que la creèren, en moments de democràcia e damb un Govèrn Basc e un Govèrn de Navarra instaurats e d'acòrd dempús damb es administracions laguens d'Iparralde, Pais Basc francés, e dera administracion francesa, atau com eth madeish Estat a trauèrs deth *Ministère de la Culture*, eth *Conseil General des Pyrénées Atlantiques*, eth *Conseil Regional d'Aquitaine*, *Le Syndicat Intercommunal pour le soutien de la culture basque* e lèu mès de 150 associacions dan supòrt ad aguesta estructura a trauèrs der *Office Public de la Langue Basque*. Aguesta figura auesse estat extrapolable ath nòste cas se i auesse agut volentat per part de toti es interlocutors, aprofitant era estructura dera Acadèmia que s'anaue a crear.

Cò que mos diguec Andrés Urrutia, President dera Euskalzaindia, aquiu siguec lo següent: “ Sigatz intelligents” e mos parlaue a toti es occitans, voi díder qu'aquiu i ère Gilabert Mercadier, actuau president deth Congrès Permanent dera Lengua Occitana, i ère Sergi Javaloyes, director der Institut Occitan d'Aquitania, INOC, i ère Joan-Loís Blenet, president dera Confederacion Calandreta, i ère Benazet Daseas, gestor dera APORLOC e actuau director deth Congrès dera Lengua Occitana, i èra jo coma president dera APORLOC e der Institut d'Estudis Aranesi, èrem en contacte dirècte damb David Grosclaude, president der Institut d'Estudis Occitans e conselhèr deth Conseil Regional d'Aquitania, atau coma damb Felip Hamel en nòm deth CIRDOC e deth Conseil Regional de Languedoc-Rouselhon, damb Guilhèm Latrubesse, en representacion deth Conseil Regional de Meddia-Pirinèus, damb Sèrgi Carles der Aveyron, Pèire Brechet en nòm der Institut d'Estudis Occitans

de Provença, ...

Voi díder qu'Andrés Urrutia mos ditz: "sigatz intelligents; eth reconeishement ara lengua que vos pòt dar Catalonha non lo demoretz de d'autes administracions, dificilment franceses e mens encara italianes, ditz, auetz era legitimitat perque era vòsta lengua ei lengua occitana, ètz ena perifèria, ei vertat, mès podetz anclar era Academia dera lengua ena Val d'Aran, e atau coma nosati auem era sedenç en Bilbao damb subcedences en Vitòria-Gasteiz, en Donostia-San Sebastian en Iruña-Pamplona, e en Baiona, vosati podetz crear era Academia e podetz Dempús hèr es seccions que calgue en d'auti lòcs. Eth maxim reconeishement juridic e institucionau sonque vos poirà vier dera man dera Val d'Aran e de Catalonha."

Açò siguec ua causa plan clara, e jo vos pogui díder qu'ac è repetit per activa e per passiva, e en 1000 fòros differenti; tanben vos diderè, non damb ànim de critica en absolut, mès a estat atau, e comprení e acabi de compréner mès encara ara, que tòs administracions franceses ère dificil d'auer de creir o d'emparar-se dejós d'ua figura juridica de dret catalan o deth dret espanhòu, mès a fin de compdes aguesta ère era unica Acadèmia damb màgers, que podie auer ua projeccion internacionau, en registre internacionau d'acadèmies. Non se volet enténer, non se me didié que non as mèns plantejamens mès jo ac comprení perfectaments, e ei dificil tòs administracions franceses d'acceptar aquera obvietat, aquera realitat.

Siguérem en Institut d'Estudis Catalans, un modèl que tanben mos a servit un pialèr coma referéncia entà poder bastir çò que creiguem qu'auem de bastir a compdar d'ara; non ei que comencèsssem de zèro, mès ei que vam a bastir quauquarren damb un naut estatus, sense desbrembar a totes es personnes ací presentes e d'auti que non son, qu'enquiara non auem deishat de hèr causes. Er I.E.C. mos hec lum sus era possibilitat de crear societats filiaus adscrites ara Acadèmia.

Damb tot aguesta explicacion, çò que voi díder ei que èm dubèrti a acordar damb toti, que a fin de compdes çò que se mos encomane des dera Val d'Aran e des de Catalonha ei èster era autoritat sus er aranés, e creigui que damb tot eth sentit comun èm en tren de bastir eth paraigües en que mos podésquem méter es personnes que defensam

aquera unitat e aqueth tronc comun dera lengua e sus aquerò poder aconselhar, debàter, dialogar...

En fin, poderíem parlar fòrça mès...mès creigui qu'ei important explicar eth com e eth perqué des causes. Vos diderè que des deth Conselh de Politica Lingüistica, ath delà des personnes ací presentes, coma auem dit adès, i auie dues personnes mès, qu'èren convidades a estar-i e qu'an renonciat per volentat pròpria, son es senhors Federic Vergés e Xavier Lamuela, èren convidadi a estar-i entre nosati. Jo è parlat damb eth Sr. Xavier Lamuela, perqué m'a escrit, m'a picat per telèfon dempús d'auer rebut era convocatòria que se me demanèc que hessa a arribat a totes es personnes que s'acordèc en Conselh de Politica Lingüistica que podessen èster academics en un començament, entà trobar-mos en moment de constitucion e votacion des estatuts; es senhors Vergés e Lamuela an renonciat perqué diden qu'eth procés non lo ven deth tot ben, e que tada eri, non s'aurie de crear er IEA d'aguesta manèra, senon qu'era autoritat dera lengua aurie de demorar en Congrès Permanent dera Lengua Occitana.

Coma podetz compréner dus govèrns com eth catalan e er aranés, (Generalitat de Catalonha e Conselh Generau d'Aran) en tot auer de complir, per lei, eth manament deth Parlament de crear ua Acadèmia non ac pòden deishar de hèr e alavetz meter-se jos era normativizacion que hèisque ua associacion de lei 1901 de dret francés com ei eth Congrès Permanent. Ua auta causa ei trebalhar amassa e complimentar-se.

S'adjunh eth tèxte deth Decret d'autrejament der estatus d'Acadèmia ar Institut d'Estudis Aranesi:

DEPARTAMENT DE LA PRESIDÈNCIA

DECRET 12/2014, de 21 de gèr, peth quau s'autrege ar Institut d'Estudis Aranesi eth caractèr d'acadèmia e d'autoritat lingüistica der occitan, lengua pròpria ena Val d'Aran e oficiau en Catalonha.

Er Estatut d'autonomia de Catalonha, en article 6.5, establís qu'era lengua occitana, nomenada *aranés* en Aran, ei era lengua pròpria d'aguest territòri e ei oficiau en Catalonha d'acòrd damb çò

qu'establíssen aguest Estatut e es leis de normalizacion lingüistica, e en article 125.1 atribuís ena Generalitat competéncia exclusiva en matèria d'acadèmies.

Eth Decret 120/1987, de 9 d'abriu, per çò que hè era Generalitat de Catalonha assumís es competéncias exclusives en matèria d'acadèmies damb sedenza centrau en Catalonha, dispòse qu'es acadèmies son creades per decret deth Govèrn dera Generalitat, e gaudíssen des d'aguest moment de personalitat juridica e capacitat entath compliment des sòns fins.

Eth 2002, eth Conselh Generau d'Aran establic er Institut d'Estudis Aranesi coma organisme entà promòir eth coneisement e estudi deth territòri aranés, en toti es aspectes que configuren era sua identitat.

Eth regim d'oficialitat d'aguesta lengua en Catalonha ei desenvolopat pera Lei 35/2010, d'1 d'octobre, der occitan, aranés en Aran, era quau preve, entre d'auti, er establiment d'ua autoritat academica entara lengua. En aguest sentit, er article 4.3 dispòse qu'er Institut d'Estudis Aranesi a d'èster independent des administracions publiques, a d'assolir pleament eth caractèr academic que li correspon e a d'auer era autoritat lingüistica entà fixar es convencionalismes d'emplec der aranés d'acòrd damb era consideracion de varietat lingüistica deth tronc occitan comun. Atau madeish, a d'auer era autoritat entar assessorament que, en matèria de lengua, li sigue sollicitat.

Ath costat des objectius de reconéisher, estudiar, protegir e promòir er occitan, aranés en Aran, en toti es encastres e sectors, era Lei prevé era volentat de collaborar en emparament dera unitat dera lengua occitana.

Per aguest motiu se prenen coma referéncia entara sua accion es principis dera norma de Loís Alibèrt ena sua *Gramatica occitana*, publicada en Catalonha eth 1935 e reeditada per Institut d'Estudis Catalans en 2000, que son tanben era base des *Normes ortografiques der aranés*, aprovades pera Generalitat de Catalonha eth 1983 e posteriorment actualizades per Institut d'Estudis Aranesi e aprovades peth Conselh Generau d'Aran eth 5d'octubre de 1999.

Ena disposicion addicionau setau dera Lei nomentada se preve qu'eth Govèrn e eth Conselh Generau d'Aran, an d'adoptar es mesures de

besonh tà complir er article 4.3. Eth 17 de mai de 2012 era Comission de Govèrn dera Generalitat-Conselh Generau d'Aran creèc eth Conselh de Politica Lingüistica der Occitan Aranés, eth quau a acordat impulsar er autrejament, ar Institut d'Estudis Aranesi, deth caractèr d'acadèmia entara lengua previst pera Lei.

De conformitat damb tot açò, er Institut d'Estudis Aranesi e era sua seccion lingüistica son era basa entara constitucion dera naua corporacion de dret public independent entàs finalitats previstes pera Lei. D'autes seccions d'estudi der Institut o accions desenvolopades en d'auti airaus de coneishement auràn d'èster objècte, per tant, d'un nau enquadrament en encastre dera Administracion aranesa dera quau depenen, d'accòrd damb era sua finalitat.

Per tot açò, de conformitat damb er article 3 deth Decret 120/1987, de 9 d'abriu, e es articles 39.1 e 40 dera Lei 13/2008, deth 5 de noveme, dera presidéncia dera Generalitat e deth Govèrn; A prepausa des conselhèrs de Cultura e de Justícia, d'accòrd damb eth dictamen dera Comission Juridica Assessora e d'accòrd damb eth Govèrn,

Decrèti:

Article 1

Natura

- S'autrege ar Institut d'Estudis Aranesi eth caractèr d'acadèmia.
- Er Institut d'Estudis Aranesi ei ua corporacion de dret public independent des administracions publiques.

Article 2

Objècte

1. Er objècte der Institut d'Estudis Aranesi ei era nauta investigacion e estudi der aranés e establir-ne es critèris de normativa d'accòrd damb es principis dera *Gramatica occitana* de Loís Alibèrt e es *Normes ortografiques der aranés*, coma part integranta der espaci lingüistic e culturau occitan.
2. Atau madeish, a de collaborar, de conformitat damb aguesti madeishi

principis, damb entitats academiques, de recèrca o culturaus reconeishudes pes institucions publiques der espaci occitan, en establiment dera normativa lingüistica de referéncia entath conjunt dera lengua occitana.

3. Er Institut d'Estudis Aranesi pòt crear, entath desenvolopament des sues accions, damb autes societats filiaus o organs consultius, d'acòrd damb çò que preveiguen es sòns estatuts.

Article 3

Autoritat lingüistica

1. Er Institut d'Estudis Aranesi ei era maxima institucion encargada d'establir e actualizar era normativa lingüistica der aranés.

2. Atau madeish, er Institut d'Estudis Aranesi ei era autoritat entar assessorament que, en matèria de lengua occitana, aranés en Aran, li sigue sollicitat pes administracions publiques e es organismes que ne depenen, e tanben pes centres d'ensenhamant publics e privats e pes mieis de comunicacion de titularitat publica, d'acòrd damb er article 4 dera Lei 35/2010, d'1 d'octobre, der occitan, aranés en Aran.

Article 4

Domicili e denominación

1. Eth domicili der Institut d'Estudis Aranesi ei ena Val d'Aran, en lòc que determinen es sòns estatuts, sense perjudici de d'auti establiments o delegacions que pogue establir.

2. Er Institut d'Estudis Aranesi a d'incorporar era paraula *acadèmia* ena sua denominacion.

Article 5

Encastre territoriau

Er encastre d'accion der Institut d'Estudis Aranesi ei en territòri de Catalonha.

Article 6

Composicion

1. Er Institut d'Estudis Aranesi ei constituït per:
 - a) enquia 21 personnes academiques numeràries
 - b) enquia 16 personnes academiques correspondentes
 - c) enquia 5 entitats correspondentes
 - d) personnes academiques d'autor

2. Er Institut d'Estudis Aranesi a d'auer a ua representacion equilibrada de hemnes e d'òmes ena sua composicion e enes sòns organs de govèrn.

Article 7

Constitucion dera corporacion

1. Er Institut d'Estudis Aranesi, coma corporacion de dret public independent, s'a de constituir laguens des sies mesi posteriors ara entrada en vigor d'aguest Decret.

2. Era constitucion se realize pes personnes designades damb aguesta finalitat, d'acòrd damb çò qu'establís era disposicion addicionau.

3. Ena madeisha session constitutiva, er Institut d'Estudis Aranesi a d'aprovar es estatuts pes quaus s'a de regir era corporacion, nomenar es personnes academiques numeràries e escuélher es organs de govèrn.

Article 8

Nomentament

1. Es personnes academiques son nomenades d'entre personnes de reconeishut prestigi lingüistic e scientific en estudi, era recerca e foment dera lengua occitana, aranés en Aran.

2. Es personnes academiques e es entitats que constituíssen er Institut d'Estudis Aranesi son nomenades peth madeish Institut, segontes eth procediment que preveiguen es sòns estatuts.

3. Sonque es personnes academiques numeràries an dret a vot.

Article 9

Inscripcion

Un viatge aprovats es Estatuts, amassa damb eth certificat dera acta dera amassada deth Plen der Institut d'Estudis Aranesi, aguesti s'an de tramitar en Departament de Justícia tà que, auent-ne qualificat prèviament era adequacion ara legalitat, se procedisque ara inscripcion en Registre d'Acadèmies de Catalonha e se publiquen en *Diari Oficial de la Generalitat de Catalunya*.

Disposicions transitòries

Des personnes qu'an de constituir era corporació.

1. Es personnes qu'an de constituir era corporacion son es següents:

a) Es membres dera seccion lingüistica der Institut d'Estudis Aranesi, en moment d'entrar en vigor aguest Decret, entà incorporar-s'i coma seccion damb autoritat lingüistica sus era varietat aranesa dera lengua.

b) Enquia 10 personnes designades peth Conselh de Politica Lingüistica der Occitan Aranés, entar assessorament tecnic, academic o normatiu, d'entre personnes de reconeishut prestigi relacionades damb era lengua occitana.

Aguestes personnes, amassa damb aqueres qu'ac volguen der apartat anterior, s'i poderàn incorporar coma seccion daconselhament sus era unitat dera lengua occitana e eth tronc comun.

2. Es personnes designades entara constitucion dera corporacion seràn nomenades personnes academiques numeràries, d'acòrd damb çò qu'establís er article 8.

Disposition transitòria

Deth Reglament e activitat der Institut d'Estudis Aranesi

1. Enquiath moment dera aprobacion des nauis estatuts previsti en article 7, er Institut d'Estudis Aranesi se regís provisionaument peth Reglament der Institut, aprovat peth Conselh Generau d'Aran, vigent ena entrada en vigor d'aguest Decret.

2. Es personnes que, abans dera entrada en vigor d'aguest Decret, son membres dera seccion lingüistica der Institut d'Estudis Aranesi, an

d'ajustar era sua activitat, enquiara aprobacion des naui estatuts, a garantir era continuitat dera gestion des ahèrs e projèctes iniciats.

Barcelona, 21 de gèr de 2014

Artur Mas e Gavarró
President dera Generalitat de Catalonha

Ferran Mascarell e Canalda
Conselhèr de Cultura

Germà Gordó e Aubarell
Conselhèr de Justícia

Toti sabem que i a d'autes institucions que trebalhen pera lengua, coma eth C.L.O. Conselh dera Lengua Occitana, coma en sòn moment siguec eth G.L.O. Grop de Lingüistica Occitana creat pera Secretaria de Politica Lingüistica dera Generalitat a raïtz deth prumèr grop de trebalh anomenat era Comission deth Traductor o coma en aguesti moments i a tanben, eth Consistòri deth Gai Saber, Acadèmia Occitana, entre d'auti. Totes aguestes institucions damb eth sòn trebalh, eth sòn ahèr estan aportant era sua sciéncia.

Jo vos diderè, e ei atau perqué ei un compromís personau qu'è agarrat autant damb eth Conselhèr de Cultura dera Generalitat de Catalonha, Sr. Ferran Mascarell, com damb era Directora de Politica Lingüistica Sra. Ester Franquesa, de qué, un viatge votèssem es Estatuts, un viatge que demanèssem es candidatures que i pogue auer, entà constituir ua Junta Directiva, eth compromís pres ara auança, ei eth de daurir-mos a toti, de parlar damb toti, de crear es pònts que calgue damb toti de bastir aqueri laci que cau, autant damb eth Congrés Permanent, damb eth Consistòri, damb eth Felibritge, ... e damb toti, perque èm convençudi de qu'èm en tren de bastir quauquarren damb letres màgers, e non podem ne deuem excludir ad arrés.

Permetetz-me ua reflexion: era legitimitat d'aguesta Acadèmia l'ac da un territòri, era Val d'Aran, ua cultura e ua lengua, occitanes ena sua varietat aranesa, dus govèrns, Conselh Generau d'Aran e

Generalitat de Catalonha, e un Parlament des dus Govèrns. Aguest ei eth valor ahijut qu'era Val d'Aran e Catalonha dan ara Acadèmia e qu'en aguesti moments, ena cojuntura actuau, dificilment se pòden demorar des administracions francesa, italiana o monegasca.

Aguesta ei era estructura e atau coma s'a bastit açò. D'abòrd damb era Lei der occitan, aranés en Aran, de seteme de 2010, e dempùs damb eth Decrèt de 21 de gèr de 2014. Er interval des quatre ans entre es dues causes non an estat bric facil a passar, tad arrés, en fin de compdes, se me permetetz que vos explica e jo non è perqué amagar arren en absolut, e ac è explicat d'auti viatges, jo provengui ena mia origina deth movement deth Felibritge, jo comencè era mia trajectòria dera man dera Escòlo deras Pirenéos, e quan arribèc era prumèra normalizacion dera lengua jo èra reticent ad aguesta normalizacion. Perqué? Perque ací i auie ua forma de hèr e d'escriuer que non ère era que s'a adoptat, Es referéncies èren dispers.

Un viatge qu'eth país damb es sues institucions adòpte un camin, sonque te quèden dues causes a hèr, o demorar aquiu estatic o combatint damb çò que va a devier oficiau o seguir damb es institucions, damb era volentat deth país adoptant era grafia d'Alibert o normativa classica, e ua sèrie de plantejamens que des deth punt de vista deth Felibritge èren lèu antagonics.

Dempùs de fòrça e fòrça de pensar, sense deishar de trabalhar e deishant constància dera evolucion des causes calec entrar-i en lo qu'a estat era oficialitat dera lengua en aguest país.

Me costèc mès o mens, ac hí, e ara deishatz-me que vos explica coma, ena paradòxa des causes e dera vida, un viatge atau en aguesta naua cadència acadèmica, en an 2011 i auec un moment en que des dera Val d'Aran, en plen debat dera qu'aurie d'èster era Lei der occitan, aranés en Aran, se hec un manifèst negant un referent deth tronc comun dera lengua, e jo coma President der Institut d'Estudis Aranesi, non signè aqueth manifèst. Aquerò siguec talaments fòrt e mau interpretat per çò que damb d'autes personnes e estat fòrça acaçat.

Coma dejà e dit en d'auti lòcs e d'auti viatges: Arguments e conviccion son uns, interèssi son d'auti, e quan càmbien es interèssi

pòden arribar a cambiar es arguments e es conviccions. Ac auem patit mès finauments era rason s'impòse.

Aué vedem qu'ara fin de compdes, non èrem talaments enganhadi e qu'era constitucion dera Acadèmia va endeuant. Des d'ací e en aguesti moments differenti e mès docí, vos voi díder, damb tota era magnanimitat deth mon, qu'ath delà de tot aquerò, èm dubèrti a toti e damb es diferentes figures que contèmple eth Decrèt dera nòsta creacion e des nòsti Estatuts que totes es personnes que poguen aportar sciéncia e saber sus era nòsta lengua, sus era nòsta istòria, eth nòste mon juridic, eth nòste patrimòni o era nòsta identitat, perque tot ei complementari, an pati en aguesta, era nòsta Acadèmia.

DISCORS D'ENTRADA DERA ILLUSTRÍSSIMA SRA. MARIA ELVIRA RIU

ABANS E DEMPÚS DES NORMES ORTOGRAFIQUES
APROVADES PETH DEPARTAMENT DE CULTURA DERA
GENERALITAT

Èm d'acòrd qu'era Val d'Aran ei er unic territori de Catalonha qu'a ua lengua pròpria, er aranés, qu'ei cooficiau tamb eth catalan e eth castelhan. Sabem qu'er aranés ei ua varietat d'ua lengua romanica entroncada en occitan e parlada ena Val d'Aran e ath delà dera termièra. Coma conseqüéncia des sues vicissituds istoriques se trape en un estadi de normalizacion pòc auançat ath long deth sègle XX, comparable ara situacion deth catalan ath començament deth sègle.

Açò non siguec un empediment entà trobar fòrça documents escrits ena nòsta lengua, autant en Aran coma en aute costat dera termièra, ath long deth temps.

Auem vestigis dera lengua a compdar deth sègle XII, en poèmes, en tractats entre vesins (tractats de Lies de Patzeries), etc.

A compdar deth sègle XIX e principis deth XX, trapam un amàs fòrça important d'escrits d'autors lèu toti coneishudi. Nomenti d'aguesti a Joan Benosa de Canejan, autor dera cançon dera Oelhèra, que toti coneishem. Aguesta renaishença aranesa anarà dera man tamb es autes lengües e cultures d'Òc.

Des grani poètes e trobadors que trapam en aguest temps, cau nomenantar a Roumanille e sustot a Frederic Mistral que tamb eth movement deth Felibritge da un pas endauant tara lengua d'Òc.

Maugrat qu'a compdar deth finau deth sègle i a ua serie de poètes e institucions diuèreses, que non son deth tot d'acòrd tamb eth movement deth Felibritge.

Ei en 1904 quan eth illustre sabent, Bernat Sarrieu, luishonés, fondèc era Escòlo deras Pirinéos, que tanta importància auec tàs

escrivans dera Val d'Aran e Comenges.

Aquesta Escòlo avec ua importància capitau tara recopilacion e conservacion dera estensa òbra deth madeish Sarrieu e d'escrivans aranesi des que cau remarcar, entre eri, a Mossen Jusèp Condò Sambeat, que tamb era sua grana òbra, en totes es sues manifestacions, mos a deishat un gran tresor tara nòsta lengua, com Era isla des diamants, Cançon dera Garona, Era val d'Aran, Era net de sant Joan...

Subergés tanben eth trabalh de merit coma directors dera Escòlo deras Pirinéos, eth matrimòni format per era sra. Yvonne Ponsolle, ua grana poetissa tamb ua prigonda delicadesa d'expression sus er occitan e Julio Ponsolle, que sigueren es amnes en dirigir, ordenar e muntar era estensa bibliotèca dera Escòlo deras Pirinéos, e era publicacion de fòrça escrits ena revista Bouts dera Montanha. Ath delà cau tier en compde es escrits enes diuèrsi Jocs Floraus que convocaue era predita Escòlo, ena que i prenien part quauqui escrivans aranesi des nòsti dies (per ex. M. Pilar Busquets e sustot Jèp de Montoya)

En 1973, ua serie de patricis catalans, s'amassèren entà crear era Fondacion deth Musèu Etnologic dera Val d'Aran. Aguesti sigueren es senhors: Miquel Farré, Feliu Sampere, Joan Gambús, Ramon Arquer e Isabel Fuster. Era idèa de toti ère de promòir tota era manifestacion de cultura pròpria dera Val d'Aran, dera sua lengua, sauvar er auviatge artistic e documentau.

Eth prumèr president fondador siguec eth sr. Miquel Farré (q.e.p.d.), avec era generositat d'aquerir era bastissa dera Torn deth Generau Martinhon en Vielha, en tot establir-i era sedenza deth Musèu Etnologic.

Ara ombra d'aquera Fondacion s'anèc desenvolopant tot un amàs d'escrits hèts pes aranesi des nòsti dies, fòrça d'aqueri trabalhs se publiqueren ena revista deth Musèu, Tèrra Aranesa.

Tanben cau destacar eth compromís e trabalh dera Glèisa aranesa. Prumèr tamb era edicion der Amàs Liric dera Val d'Aran, premanit per Mn. Jaume Armengol e Isabel Ma Pena, qu'ei ua

recopilacion des cançon, poesies, coneishudes (Non plores Tonet, Era oelhèra) sense desbrembar a d'auti autor que tanben i escriuen en aguest amàs. Ans mès tard Mn. Joan Caseny e Mn. Jusèp Amiell, autors deth Petit Missau aranés, a on incorporaue er aranés ara liturgia.

En 1976 se convòque eth prumèr Concurs Literari aranés d'aguesta Fondacion. Auec lòc ua serada ena Glèisa de Vilac entà autrejar es prèmis. En tot restacar era participacion de fòrça personnes joenes e granes, que sense èster escrivans, saberen escriuer, cantar o condar es causes dera sua terra en aquera lengua que parlen en casa, en carrèr, tamb es amics, ena escòla, etc.

Dus ans dempús, se torne a convocar eth 2au. Concurs Literari, aguest còp ena Glèisa de Les e dus ans dempús un aute concurs ena Glèisa de Salardú.

Podem considerar aguestes serades, coma hèts fòrça importants tara nòsta istòria e cultura e sustot pera grana afluéncia dera gent que i volec forma-i part (per ex. Es germanes Campa, Isabel M. Pena, Lolita Beso, M. Pilar Busquets, Jèp de Montoya, Pepita Caubet, Melquiades Calzado, qu'escriuec diferenti tèmes monografics d'istòria e forme ua ampla bibliotèca sus era Val d'Aran que la déishe ena Bibliotèca de Les....) non me voleria deishar ad arrés dera gent dera Val d'Aran.

Totes aguestes mòstres de travalh e coratge pera lengua heren que: un viatge instaurada era Generalitat de Catalunya e entenuedes per aguesta es demandes hètes pes aranesi, eth dia 11 de junh de 1981, s'amassèsse en Barcelona era Comission qu'a d'estudiar e dictar es Normes Ortografiques der aranés. En tot èster Conselhèr de Cultura dera Generalitat, eth sr. Max Cahner. Aguesta Comission siguec formada per:

- Casimiro Ademà Mora, avocat e autor d'ua gramatica aranesa.
- Antònio M. Badia Margarit, lingüista e rector dera Universitat de Barcelona.
- Pèire Bec, filològ e professor dera Universitat de Peitiu (França)
- Pilar Busquets, escriptora aranesa.
- Miquèu Grosclaude, filòsof e lingüista e especialista en gascon.

- Xavier Lamuela, lingüista e professor dera UAB.
- Isidor Marí, Lingüista e Cap deth servici d'Assessorament Lingüistic dera Generalitat.
- Aina Moll, lingüista e Directora Generau de Politica Lingüistica dera Generalitat.
- Josep M. Puyol, lingüista e professor dera UB en Tarragona.
- M. Elvira Riu, mèstra e directora dera revista Tèrra Aranesa.
- Jacme Taupiac, lingüista e especialista en gascon.
- Frederic vergés, mèstre e especializat en estudi der aranés.
- Cau nomenyar tanben a M. Carmen Campà, filosofa e lingüista e ara sua fraia M. Teresa, que deisheren era comission abans de portar-la a terme.

Aqueres Normes Ortografiques, non sigueren faciles de amiar-les a tèrme, ena madeisha Comission i avec fòrça discussions e trabucs entà arribar a un acòrd a mesura que les elaboràuem.

E quan siguec eth moment de dar-les a conéisher ara societat, es trabucs sigueren mès grani, pr'amor que i auie fòrça gent que dejà escriuie de forma non normalizada, alavetz aguesta naua manèra de hèr costau adaptar- la.

Ua des manères qu'era gent anuae entrant en aguestes normes, sigueren es escrits dera revista Tèrra Aranesa, degut a que i auie plan personnes que la liegien.

Eth dia 6 d'abriu de 1982, es Normers Ortografiques sigueren presentades ar Aunorable Conselhèr de Cultura e as mieis de comunicacion dera Generalitat.

Aguest moment siguec plan important tara nòsta lengua e cultura, auerem un puntau tà escriuer tot normalizat e tanben marquèc eth punt de gessuda tà èster emplegada normaument en toti es encastres.

Era proteccion dera lengua a de besonh entà qu'aguest dret se pogue exercí, ei que tamb eth sòn ensenhament ena escòla e eth sòn usatge enes relacions publiques dera comunautat aranesa, que la parle

e la escriu. Torni a reconéisher era luta e er esperit de trabalh de totes aqueres personnes qu'an estimat e estimen era Val d'Aran, gràcies aderes auem un status sociaus dera lengua elevat.

Voi acabar en tot rebrembar es paraules que didec Mn. Amiell en despedir eth prumèr concors literari qu'èren de Julo Ponsolle:

**“... mos cau sauvar era nòsta lengua
era nòsta cultura
e era nòsta libertat!”**

DISCORS D'ENTRADA DERA ILLUSTRÍSSIMA SRA. LOURDES ESPAÑA

ER ARANÉS, AIRINA D'INTEGRACION ENA VAL D'ARAN

1.- INTRODUCCION

Es movements migratòris de poblacion an segut e son constants ena nòsta istòria; era situacion geografica, es relacions comerciaus, es conflictes politics, sociaus e religiosi, an hèt un besonh aguesti desplaçaments.

Actuaument es principaus factors d'aguesti movements migratòris son es desplaçaments sociaus e economics entre es païsi emissors e receptors e d'un aute biais eth creishement demane dera man d'òbra en determinadi sectors enes païsi receptors.

Aué en dia quan parlam de poblacion inmigrada hèm referéncia ara d'origen estrangèr (per exemple en Catalonha auem escolanat procedenti de mès 150 païsi).

Ei en aguest encastre ei a on se centrarà er article e concretament en aranés coma lengua d'integracion.

Mès prumèr de tot haram ua enguarda generau ara lengua e ara coesion sociau, as diuèrses actuacions per part deth Departament d'Educacion de Catalonha entà atier aguesta diversitat en nòste territori. Expausaram diuèrses teories e modèus d'èxit, a on veiram se se pòden portar a tèrme...

Enes darrèri 15 ans era preséncia de personnes d'origen estrangèr ena Val d'Aran s'a incrementat considerablament. Era principau comunautat ei era poblacion ispanoamericana, la seguís era marroquina e en un menor nombre es poblants dera romanesa.

Cau especificar qu'un des sectors que mès a notat eth fenomen dera inmigracion a segut eth sector educatiu; ei aciu tanben a on

centraram er escrit.

Eth 20% dera poblacion dera Val d'Aran ei estrangèra. Enes darrèri ans eth nombre d'escolanat d'origen estrangèr s'a incrementat, atau per exemple de 315 escolans matriculadi ena Educacion Segondària 55 son estrangèrs (aciu tanben compdam es provientes de d'autas comunautats autonòmes).

2.- LENGUA E COESION SOCIAU

Era preséncia d'escolanat d'origen estrangèr a seguit e seguís siguent un rèpte entath sistèma educatiu.

Era incorporacion d'alumnat de diuères procedéncies e edats en quinsevolh moment deth cors escolar afècte ara organizacion des centres educatius e ara confluéncia sociau d'ua realitat plurilingüe e multiculturau.

Desde toti es estaments dera societat cau adaptar ues mesures encaminades a aconseguir era integracion:

- En àmbit escolar cau aconseguir era integracion der escolanat nauvengut en centre.
- En àmbit sociau: eth mainatge se trape dauant ua naua realitat ara qu'adaptar-se e integrar-se ena societat.

Tot soent se trapen soleti, dauant uns patrons culturaus e sociaus differenti. Cau ajudar-les a que se senten acuelhudi e hèr-les participes enes activitats.

Eth coneishement dera lengua e dera cultura ei decisiva entara integracion e era incorporacion de toti e en toti es aspèctes dera vida vidanta.

"Eth lenguatge ei er esturment entà regular e controlar es escambis sociaus, apréner ua lengua implique apréner a hèr-la servir e açò sonque ei possible des dera interaccion sociau, ei a díder, cau ensenhar era lengua as que no'n saben.

Aguest plantejament signifique qu'er aprenedissatge d'un lenguatge ei directament relacionat damb eth desir de voler-lo utilizar, e açò signifique ues actitudes positives e ua motiacion."¹

Aguest ahèr ei primordiau quan parlam sustot d'adolescents e adults. Eth lenguatge non sonque ei ensenhar estratègies techniques e ues didactiques especifiques senon tanben ei eth voler formar part activa enes relacions sociaus deth país d'acuelhuda.

Totun aguesta actitud integradora ei plan complicada ena màger part d'adolescents, pr'amor quan arriben an ua autoestima baisha e fòrça viatges se trapen damb prejudicis sociaus, non se senten participes dirèctes dera naua societat e quèn ena exclosion sociau. Aço ac cau esviar e sustot era formacion de "guetos" resultat d'aguesta exclosion.

Ignasi Vila tanben hè ua distincion entre **inmersion lingüistica** e **submersion lingüistica**, a on es dues son escambis de lengua casa-escòla, s'era prumèra se caracterize pes sòns resultats positius, pr'amor ei ua inmersion ligüistica voluntària, a on s'adòpten estratègies didactiques que produsissen eth procés naturau d'adquisicion d'ua lengua; ena submersion lingüistica auem fòrça fracassi escolars pr'amor era inmersion lingüistica ei obligatòria e non a aguestes estratègies.

Ei en aguesta darrèra opcion a on son escolarizai es mainatges e joeni estrangèrs, ei a díder ena lengua d'acuelhuda deth país.

Per tot açò ei decisiu entà un bon aprenedissatge qu'es famílies agen ua bona predisposicion e ua actitud positiuva cap ara L2.

En tot tier en compde aguesta realitat e era grana diversitat de procedéncia d'aguest escolanat, eth Departament d'Educacion se vedec damb era obligacion d'iniciar un Plan entara lengua e era coesion sociau. En cors 2004-2005 metec en funcionament es Aules d'acuelhuda coma responsa ad aguest besonh. Son espacis dubèrts e dinamics entà atier ar escolanat nauvengut. Ua bona acuelhuda e integracion ei garantir era egalitat d'oportunitats e possibilitats.

¹ Ignasi Vila- article "Immigració, educació i llengua propia"

Tanben en aguest madeish cors, eth Departament impulsèc eth Plan entara lengua e era coesion sociau. Er objectiu d'aguest plan LIC ère trapar responsa ad aguesti naui rèptes.

Ère convençut, coma tanben toti es estaments sociaus, qu'er èxit educatiu ei ua pèça imprescindibla entà arribar ara coesion sociau. Cau arribar ar èxit personau, sociau, academic e laborau e cau cercar es mielhors estratègies e línies d'actuacion.

Aguestes línies d'actuacion se centren en tres èishi centraus; era aula d'acuelhuda, eth centre educatiu e es plans d'entorns:

- Era aula d'acuelhuda a de balhar ua actuacion de qualitat as prumèri besonhs der alumnat nauvengut, tant en aspècte emocionau, curricular coma en aprenedissatge dera lengua dera escòla.
- Eth centre educatiu a d'èster coerent damb es usatges lingüistics, a de plantejar ua education interculturau e a de trebalhar entà arribar ar èxit escolar de toti es individus; per tant era acuelhuda iniciau ei plan importanta.
- Es plans d'entorn se coordinen e dinamizen ena accion educativa, mès van mès enlà der àmbit educatiu e i an d'intervier es administrations publiques, es entitats culturaus, e es esportiues, ...

Mès.... ei possible aguest èxit?

Ei contrastat que fòrça des escolans se cansen de hèr un trebalh de tipe molt academic e soent presenten problèmes de desmotivacion e problèmes de comportament. Aguesta situacion ei deguda, entre d'auti factors a personaus e sociaus, as dificultats qu'an entà seguir eth ritme dera classa, ara complexitat des materiaus pedagogics, libres de tèxte, as dificultats entà èster tranquilis enes classes pendent moltes ores seguides e as pògues inquietuds que manifèsten entà apréner.

Soent aguesta diversitat ei hè-da a servir entà justificar es maus resultats academics.

Entà desmentir aguesta creença era Comission Europèa

plantege ues actuacions d'èxit, qu'an d'anar mès enlà d'aqueres mesures d'èxit que non arriben a toti o d'aqueres mesures qu'arriben as sectors mès desfavorits, mès non son eficientes. Dauant aguesta situacion, era Comission Europèa seleccionèc eth projècte INCLUD-ED² coordinat pera UB e a on i participèc 14 universitats de tretze Estats d'Euròpa.

Ei compausat de sèt projèctes, mès aciu sonque haram referéncia ath des personnes inmigrades.

En projècte INCLUD-ED s'a podut obtier un seguit d'accions entà superar eth fracàs escolar e es problèmes de convivència. Per un costat era formacion des familhars e per aute es grops interactius; aufrir formacion as familhes repercotís ena milhora des resultats academics, era implicacion des familhes ena vida deth centre afavorís tanben ua milhora dera convivència. Era distribucion der escolanat en grops Interacius, trebalhar en petiti grops eterogènis a on uns s'ajuden as auti damb era supervision d'un adult en cada grop, mès eth professor qu'ei eth gestor dera aula. Se sage de portar era practica inclosiva ar extrèm. Aciu era disgrégacion per nivèu non existís. Es voluntaris pòden èster quinsevolh persona que volgue contribusir ar aprenedissage d'aguesti mainatges.

Agusti dus modèus aprofiten eth potenciaciu qu'apòrte era diuersitat culturau des escòles entà obtier er èxit, mès ei un modèu qu'encara non ei pas viable implantar-lo deth tot laguens des escòles deth nòste país, pr'amor deth nombre tan elevat de recorsi que cau.

3.- ER ARANÉS, AIRINA D'INTEGRACION ENA SOCIETAT E CULTURA ARANESA

Eth mot "integracion" ei ua paraula que darrèrament la hèm servir toti, mès ben segur non volem díder lo de madeish.

Era integracion ei un procés e non pas ua actitud puntuau, represente ua adaptacion a ua naua situacion, espaci, lòc, gent, en

² CONSORCI INCLUD-ED, Report 2, Theories, reforms ans outcomes in European educational systems. Comissió Europea, Brussel·les, 2007

definitiu a ua naua realitat. Per tant cau balhar ua actitud d'acuelhuda e d'acceptacion, cau ensenhar es còdis e es normes de funcionament; mès aguesti procèssi son plei de dificultats e de conflictes.

Era lengua constituís eth signe d'identitat mès important deth pòble aranés, ei er element d'identificacion e de distincion, ademès d'estar un esturment de comunicacion.

En procés d'integracion lingüistica cau tier en compde era diuersitat des lengües d'origen e es diuères formes d'integracion, per açò ei basic un bon sistèma de normalizacion lingüistica que promòigue er aranés coma lengua veïculara.

En mès d'ua ocasion ja auem mencionat qu'era escòla ei un des factors mès importanti entara integracion e qu'aguesta integracion non sonque se pòt hèr des dera escòla senon cau hèr-la tanben desde toti es agents: educatius, sociaus e institucionaus.

Eth Conselh Generau en tot moment a segut conscient dera sua responsabilitat e elaborèc en sòn moment un Plan de normalizacion lingüistica. Un des sòns objectius ère e ei facilitat er aprenedissatge dera lengua (corsi d'aranés, materiau de supòrt entàs classes,...) e dera cultura aranesa, establir er aranés coma lengua veïculara en espaci interculturau e valorar es diferentes cultures. Ei conscient qu'era interculturalitat ei importanta entà afavorir era integracion e er escambi.

I a per tant ua volentat per part des administracions araneses entà qu'er aranés sigue era lengua d'acuelhuda. Sense eth domèni dera lengua, ua persona se trape en inferioritat de condicions e li serà plan dificil tirar endauant damb un projècte de vida en nòste territòri.

Besonhs e motivacions entà apréner era lengua

Era poblacion inmigranta ena Val a crescut enes darrèri 20 ans de manera rapida e progressiva. Es fluxi migratori procedenti d'Ispanoamerica son actuauement es mès massius, amassa damb es marroquins e era comunautat romanesa:

- Eth procés d'integracion de cada comunautat en plan lingüistic

presente caracteristiques e problematiques differentes , ei a díder es ispanoamericans en portar coma lengua matèrna eth castelhan eth sòn interés per apréner era lengua d'Aran ei nulla.

- Era inmigracion provienta des païsi d'Euròpa der Èst s'a incrementat enes darrèri ans en Aran, aguest collectiu a mès facilitat entà apréner era lengua, pr'amor acostumen a auer ua bona formacion academica.
- Es inmigrants d'Africa(collectiu sustot magrebí) son es que mens motivacion an entà apréner era lengua, mès cau tier en compde era dificultad entà aprener-la, degut que vien d'un sistèma grafic totaument diferent.

Er aprenedissatge deth catalan o der aranés ei mès rapid quan era lengua d'origen der escolan ei romanica.

Soent aguestes personnes nauvengudes desconeishen es efèctes positius que compòrtate er aprenedissatge der aranés ena Val d'Aran. Ei plan important e decisiu qu'aqueri professionalus que trebalhen enes diuèrsis àmbits dera acuelhuda sàpien transmèter-les damb boni arguments aguesta importància.

Diuèrses arrasons son es que demòstren era dubèrtura de pòrtes a trauèrs dera lengua:

1. Ei de besonhs entàs pairs e mairs pr'amor ei era lengua que aprenen es sòns hilhs ena escòla.
2. Permet relacionar-se damb eth centre escolar.
3. Proporcione confiança entà poder desenvolopar-se peth parçan aranés (ajuntament, espitau, Conselh).
4. Apòrte empaties damb era gent dera Val que valore positivament qu'es nauvengudi s'expressen en aranés.
5. S'aufrissen corsi a on s'obten un certificat de coneishement dera lengua quiei utila ara ora de trapar trebalh.
6. Aufrís perspectives de promocion sociau; es trebalhs mès qualificats an uns percentatges de coneishement dera lengua mès nauti.
7. Per tant, er aranés plan efectiu entara inclosion laguens dera societat aranesa.

3.1.- ERA INTEGRACION E ACUELHUDA EN ESPACI EDUCATIU

Era integracion e era acuelhuda enes aules ei diferente segontes era etapa educativa de que se trate.

Ena educacion infantila e en primària era acuelhuda se hè de manera mès espontanèa, pr'amor es escolans son d'edats mès dorius. En cambi ena educacion segondària intervien d'auti factors coma era adolescència e eth desarraïtzament sustot de joeni que vien d'un mèdi disparaïèr ath nòste e a on an es sues pròpies caracteristiques culturaus.

Normaument se produsís un fòrt chòc en entrar en contacte damp era naua societat e era naua lengua. Aguest confront culturau supause un fòrt impacte emocionau, degut as diferéncies existentes entre era sua cultura d'origen e era nòsta cultura aranesa. Es causes les trapam tanben en qu'er escolanat non-autoctòn desconeish fòrça es normes culturaus, sociaus e de comportament, que regissen era nòsta vida vidanta e que formen part dera nòsta cultura. D'aguesta manèra, quan se trapen damp situacions que non demoren o desconeishudes, brotoen sentiments d'estrés, ansietat o refús dera lengua e dera cultura que aprenen.

3.1.1.- Foncionament dera acuelhuda en centre educatiu.

Estratègies

Cada centre de Catalunya a un Plan d'Acuelhuda lingüistica (PALIC). En aguest document s'especifique coma s'atierà era diuersitat en centre, qui ei era persona encargada de hè'c, en quin orari, damp quini recorsi, eca. Tota aguesta informacion ei revisada anuaument. Tanben existís eth PEC (Projècte Educatiu de Centre) a on se recuelhen es èishi principaus deth Centre. Ad aguesti dus documents se li hig eth PAD (Plan d'atencion ara diuersitat) a on balhe mesures de reforçament entar aprenedissage des lengües. Aguesti supòrts educatius en forma individua servissen entà qu'en minim temps possible s'incorpòren ara lengua dera escòla.

Tant es escòles araneses com er institut son **inclosives**, açò vò díder que se preten era integracion laguens dera grana diversitat existenta.

Entre d'auti des objectius inclosius que se pretenen son:

- Semiar en tot er escolanat actitudes de respècte as cultures diferentes ara pròpia.
- Potenciar era convivència e era cooperacion entre er escolanat culturaument disparièr.
- Potenciar era igualtat d'oportunitats entre toti es escolans.

Er objectiu principau ei qu'es escolans nauvengudi adquirisquen competéncies en aranés entà poder seguir era rèsta d'aprenedissatges.

Ei un programa flexible e cada escolan a un orari different (segontes es sòns besonhs e dificultats). Eth lòc fisic a on se met en practica ei era Aula d'acuelhuda, mès tostemp que sigue possibla era integracion academica e sociau se hè laguens dera madeisha aula ordinària.

Cada viatge qu'arriba un escolan nau se met en funcionament un protocòl d'actuacions: - Se passen ues espròves entà conéisher eth grad de coneishement curricular:

- Se li faciliten materiaus específics e adaptadi as sòns besonhs.
- S'organitzen activitats entà facilitar era interaccion damb eth grop.
- Amassades damb es familhes a on se les informe de toti es servicis.

Aguestes son es prumères mesures, mès tanben cau tier en compde qu'ei un sistèma de trebalh continuat ath long des corsi e ans e a on se garantís tanben aguesta diversitat damb:

- Refortilhaments en petiti gropes enes airines instrumentaus (lengües e matematiques) entà atier es besonhs individuaus.
- Trebalh intensiu de lengua(sustot orau).
- Grops flexibles ena màger part des matèries.

Tot aguest long procés ei supervisat des dera CAD (Comission d'atenicion ara diversitat) , damb er objectiu de facilitar era revision, valoracion des resultats e aportacion de naues prepauses per part deth professorat. Ena CAD s'elabòre eth document que da forma a tot lo explicat.

En tot aguest procés tanben i participe era Comission Sociau qu'ei era encargada d'atier es besonhs des famílies.

Ath cap des ans s'a podut observar qu'ei er enfocament comunicatiu era metodologia mès eficaça entà ensenhar ua lengua a ua persona que non la coneish pas. Aguesta metodologia prepause qu'es contenguts siguen vinculadi damb es motivacions, interèssi e caracteristiques personaus der escolanat; es activitats ena aula an d'auer ua intencion comunicativa. Se trebalhen amassa es quate abiletats lingüistiques basiques (comprension orau e escrita e expression orau e escrita). Tanben se trebalhe era sensibilizacion der escolanat sus er usatge normau dera lengua, deth professorat e der entorn educatiu.

4.- CONCLUSION

Era poblacion inmigrada quan arribe ena Val d'Aran de seguida descurbis que i a ua realitat lingüistica diferenciada dera rèsta de Catalonha e d'Espanha, mès tanben se'n dan compde deprèssa que pòden hèr servir eth castelhan enes sues relacions sociaus sense cap tipe de problema.

Aguesta poblacion son aciu peth tèma economic e entara màger part d'eri un "idiòma autoctòn" ei segondari.

Tanben i a d'auti condicionants que dificulten aguesta integracion lingüistica, coma pòden èster es sòns origens sociaus e culturaus, mès sustot eth sòn nivèu d'estudis.

Per tant, ara per ara, totun des esfòrci que se hèn e des recorsi que s'aufrissen per part dera societat aranesa, er aranés non ei era principau lengua d'acuelhuda entara majoria dera poblacion nauvenguda adulta.

Era Educacion Interculturala supause ensenhar ara ciutadania a guardar ara auta persona des d'ua optica diferente entà compréner coma pense e coma se sent.

Apréner ua lengua non sonque ei parlar-la, apréner ua lengua ei un apropiament ara cultura, as sòns valors e creences. Supause tanben un apropiament a ues autes manères de víuer e de pensament. Des dera cultura d'acuelhuda tanben implique un reconeishement e ua valoracion des sues lengües e cultures; per açò eth punt de partida tostemp a d'èster era interculturalitat.

A nivèu escolar, era sua adaptacion, amassa damb era lengua iniciau der escolan e eth nombre d'ores ena aula d'acuelhuda son es tres factors que mielhor descriuen eth coneishement dera lengua. Ei a díder a mielhor adaptacion escolara, màger coneishement dera lengua dera escòla.

Er apredissatge der aranés ei més rapid e còste mens quan era lengua mair der escolanat ei tanben romanica.

Era aula d'acuelhuda ei un bon recors entà accelerar es abiletats de conversa e usatges ligüistics e permetéter era transferéncia des dera pròpia lengua, poder-se incorporar as activitats d'ensenhança-apredissatge dera aula ordinària, pr'amor èm convençudi qu'ei eth lòc entà progressar en coneishement dera lengua dera escòla.

Entant d'açò cau seguir trebalhant sustot damb es mès joeni , des des escoles e damb eth pas deth temps, damb un bon trebalh de base e ua bona conscienciacion, er usatge der aranés per part d'eri definirà eth sòn nivèu d'integracion.

5.- BIBLIOGRAFIA

Ignasi Vila, article "*Immigració, educació i llengua propia*"

Generalitat de Catalunya- Departament d'Ensenyament "*Aula d'acollida en el marc del Pla per a la llengua i la cohesió social*"

Teresa Sordé i Josep Oriol Rios, article "*Estratègies d'èxit per a*

promoure la cohesió social des de l'educació "

Angels Huguet- Canalis "*Nouvinguts a Catalonha: llengües, actituds i identitats*" Universitat de Lleida 2011. Hivern 2010 eines.

DISCORS D'ENTRADA DER ILLUSTRÍSSIM SR. BERNAT ARROUS

ELÒGI DE LEONTINA (ERA LENGUA D'ÒC EN ARAN E EN
COMENGE. 2.000 ANS D'ISTÒRIA

Daunes e Sénhers,

Quan, ath mes d'abrieu 2006, es mèns compairs aranesi m'envitèren a rejuénher es rengs des membres dera *Seccion de Lingüística* deth *Institut d'Estudis Aranesi* — metent alavetz ua ahida en jo que encara ué m'emplie de fieretat e d'arreconeishença, — tot se hec sense brut, ne tapatge. Qu'èrem en familia. Gent d'Aran e de Luishon non hèuem arren mès, en definitiva, qu'arrenauir e perpetuar es relacions de vesiatge de qui, ab antic, entretenguen, de cada part deth Portilhon de Burbe e deth Campsaure, era gent de Bossòst e d'Es Bòrdes dab eth monde de Sent Mamet e de Banhères. E eth *pòble* de Bausen damb eth *vilatge* de Guaus. Es nòsti pairs-sénhers emprontauen es madeishi sendèrs mulatèrs, eishugauen es madeishes periglades, entenién a devarar, ansiosi, es madeishes lits, participauen as madeishes hèires, amontanhauen cada estieu enes madeishes «montanhes». Era nòsta lengua, aqueth gascon «pirenenc», gessit deth latin importat mès de 2000 ans-a ena antica e ufanosa ciutat de *Lugdunum* pes legions de Pompèu, sageraue e cimentauaquera parentat. E tot naturauments, era gana de qui auiem toti de mantenguer-ne eth us en despiet de tot mos portaue a amassar-mos ath torn d'ua taula. Entre nosati, non s'auié a hèr cap de compliment. E cap de discors d'entrada non hadié nacèra tanpòc. Qu'èm un pòble de oelhèrs — o, coma se sól generauments díder en Comenge, de *goelhèrs*. Se mès non, de dempús eth Atge deth Bronze — es trobalhes arqueologiques hèdes en Plan de Beret, a Sent Per dera Lana o ena montanha d'Espiau ne testifiquen. Es oelhèrs son monde de pòques paraules; es longues estones de qui passen soleti a guarar es oelhes — a «tier compde eth bestiar», que's ditz en aranés —, les an ensenhat era vertut e eth prètz deth silenci. Mès, dab era neishença d'aquesta acadèmia, es causes, tot d'un còp, prenen ua auta dimension de qui va ath delà des relacions que, de tostemp ençà, era gent d'aquestes montanhes an podut auer entre eri.

Ja sie qu'es ligams qu'amassen Catalonha e Occitània sien antics e tà plan díder «*consubstanciaus*», ce que acabe de legitimar era creacion d'ua tau institucion en territori catalan ei plan solide eth hèt qu'era lengua d'Òc — eth *aranés* — sie era lengua pròpia dera Val d'Aran. Com ac ditz hòrt plan, per exemple, Marc-Aureli Vila¹, «*aquell qui davalla a la Vall d'Aran — Era val d'Aran, en aranès — després de deixar enrera el port de la Bonaigua i ho fa quan és l'època d'eixut a la resta de Catalunya, queda admirat de la verdor del paisatge que s'obre a la seva mirada i l'espessa cobertura forestal de les vessants. Aquest viatger o excursionista ha deixat enrera la Catalunya mediterrànnia i ha penetrat en la Catalunya atlàntica. Un altre hàbitat, amb uns altres ambients i una altra parla; si bé els seus habitants entenen i parlen el català, la seva parla, que és l'aranesa, està relacionada amb el gascó.*

Ara, quan parlam d'*aranés*, de *lengua aranesa*, o de «*dialècte aranés dera lengua occitana*», cau auer ben present que, com ac ditz eth nòste vielh amic e illustrissim confrair, Jèp de Montoya, en sòn preciosissim, indispensable e monumentau *Vademecum Aranense*², non cau estangar-se (arturar-se!) «en Pònt deth Rei, senon que, coma era Garona, [cau baishar] un shinhau mès enjós tad açò que se'n ditz era Val d'Aran francesa o Naut Comenges.»

Tà que ua lengua, un dialècte, un parlar, existeishen coma taus non sufeish cap qu'es de qui les an apresi toti mainatges les parlen tot dia entre eri, que cau tanben qu'es sòns vesins prénien consciéncia dera sua existéncia. D'aqueth punt de vista, eth gascon deth Comenge acabèc d'entrar en Istòria e siguec definitivaments indentificat coma tau en 1567³, quan Pey de Garros — eth pair dera literatura gascona —, ne hec hueitivaments mès expressaments mencion en *advertisment* ath legedor de qui aubreish es sues *Poesias*⁴:

Car en cecy il fault qu'on nous donne les mains, & confesse que

1 En sòn magnific obratge, *La casa rural a Catalunya*, Barcelona, 1980.

2 *Era Val d'Aran a trauers dera sua lengua (sègles XII-XX)*, Lhèida, 1999.

3 Se mès non, sus eth papèr. Darreraments encara (estieu 2015), que huri espaurit de constatar que, de passatge en Larbost, es membres d'un *còro bigordan* coneugut — e reconegut — que dedique eth essenciat deth sòn trebalh ath estudi deth cant polifonic gascon, e's figurauen, en tota bona fe, que's parlaue lenguadocian en Luishonés!

4 Mantiem sense cap de cambiament era grafia dera època e deth originau.

le langage specialement apelé Gascon, naturel a nous de Bearn, Comenge, d'Armagnac & autres qui somes enclos entre les mons Pyrenees & la Garone, est beau pardessus les autres sés affins, & comme l'Attique entre les Grecz.

Dera madeisha manèra, dus sègles dempús, en 1793, ena sua *Relación al Rey Don Felipe III°*, eth doctor Juan Francisco de Gracia de Tolba, assessor deth Comdat de Ribagorça, hè obsèrvar, ath subjèct dera gent de Bossòst que «[son] en la condicion, costumbres, trage y trato algo diferentes, porque su lengua es puntualmente la de Gascuña, y su hábito le traen en todo rigor, como el que se lleva en aquella Provincia.»⁵

En 1879⁶, eth istoriador **Achille Luchaire** identifique claraments eth «dialècte comengés» com estent un des sies grani dialèctes gascons existents e ne circonscriu, pro precisaments, eth sòn domeni, adjuenhent-le enquiat gascon parlat en Arièja, en Castilhonés, e — de faïçon mès discutibla, dilhèu — eth gascon deth Coserans, en generau:

«Que cau arrestacar ad aqueth dialècte, es parlars en usatge ena Varossa, en Naut Comenge (*Luishon, Aspèth*), en Nebosan (*St Gaudenç*), en Baish Comenge o Gasconha tolzana (*Riumes, Legavin, Murèth*), e en Coserans (*Castilhon, St Guironç, Ost, ètc.*)»

Un còp delimitat eth airau d'extension deth comengés, eth «fondator dera filologia gascona» (G. Rohlf), n'arrelhèue suenhosaments es principaus caractèrs distintius:

- eth emplec deth article «pirenenc» eth (ech cèu, et cèu, es porcs), era (era cazō);
- j (= ž) per y: *minja(r)* < MANDŪCĀRE; *jou* (= jo) < E(G)O; jòc < IÖCU(M); *jütja* (= jutjar) < IÜDÍCĀRE, per *minya*, *you*, *yoc*, *yütya* enes «dialèctes biarnesi, bigordans e landesi» (parçans dera Ador);
- ū (= w)per b (= β)⁷ : *aüe* (= auer) < HÄBĒRE, per *abe* (= aver), en Biarn⁸, ètc.

⁵ Madeisha observacion.

⁶ *Études sur les idiomes pyrénéens de la région française.*

⁷ De –B– entervocalic latin.

⁸ Ja's sap qu'es *Nòrmes Ortogràfiques der Aranés* arregistren era evolucion aquesta

- es finales (palatalizades) en *-tch* (= *-th*) («*tch* per *t* finau»)⁹: *dab ech, ech bedech, qu'ey pecatch, despoulhatch, boulütc*h (= *volut*), *quem aperetch* (< *que m'aperetz*), *amiatch* (< *amiatz*) et *bedetch*;
- era tèrça persona deth preterit en *-c* (*didec, diguec, hec, aüec, houc, estec, benguec, anec*);
- es imperfèctes en *-iō*: *aüiōs* < HABĒBAS, *aüiō* < HABĒBAT (per *auies, auie*); Maulion (Varosssa): *aüüō*¹⁰ ;
- eth recors ara «particula expletua» (enonciatiu) *que*, dauant eth verbé conjugat (*que didec*);
- *nhèu* per *neu* < NÍUE(M);
- *goèu* per *ueu* < ŒUU(M);
- *audetch, audech* (= *audèth*) < AUICĚLLU(M) per *auzet* (= *ausèth*);
- *hourmigō* (= *hormiga*) < FORMICA, per *arrouumigō, roumigō* (= *ahromiga*);
- *errebe o herèbe* (= *hrèbe*) < FĚBRE(M), per *frèbe*¹¹;
- *arragō* (= *ahraga*) < FRAGA, en lòc de *frèsō* (gallicisme), en Armanhac.
- *poutch, pouch* (= *poth*) < PÜLLU(M) en torn de *hazaa* (= *hasan*) < PHĀSĪĀNU(M), en bearné.

E tath Baish Comenge (Murèth, Riumes, Legavin):

en escriuer *auer, béuer, haua*, ètc., damb U, ce que s'escriu generauments *aver, béver, hava*, dera auta part deth Pònt de Rei. Rebrembam tanben qu'era solucion arcaïzanta, de tipo «biarnés» — a'pé —, s'a mantengut en Naut Aran, coma tanben en Coserans.

9 En ua ampla zòna de qui abrace, tot en un còp, era Varossa, es Frontinhes, eth Bauartés (Bausen e Canejan compresi), es parçans d'Aspèth e eth Castilhonés, es fruts arrespectius de -LL geminada, -T entervocalic e -D entervocalic latins aboteishen efectivaments a [č] en «finala romanica» (= *tch*): [be'ðèč] < UITELLU(M); [bulüč] (= *volut*). En Nauta Varossa, era evolucion aquera afècte enquiat *-tz* < --TIS desinenciaciu dera dusau persona deth plurau des verbés : [ape'reč] (*aperetz*) < *APPELLĒTIS.

10 Ua fòrma deth madeish tipo que s'arretròbe dera auta part deth pòrt de Valés, ena vath de Uelh (Luishonés): [aňuě].

11 Dab manten deth grop consonantic d'origina per miei d'ua insercion vocalica (*svarabhakti*). Era tendéncia aquera qu'eth Naut Comenge e partatge dab era vath d'Aura e era Nauta Bigòrra vesies caracterize eth gascon «pirenenc».

- eth article «occitanic»¹² (tolosenc) *le* < (IL)LÉ, *les*;
- es possessius *mieu* < MĚU(M), *sieu* < *SĚU;
- era proliferacion des formes verbaus guturalizades «en *g e en sq*»: *anguey* (= *anè*); *hasquec* (= *hec*)¹³;
- *ioū* (= *uòu*) en lòc de *ueu*, ètc.
- *talent, apparat* (= *parrat*) per *hame, audèth*, ètc.

Luchaire que, com ac endique claraments eth títol deth sòn obratge, se'n ten as Perinèus politicamente francesi, non ditz arren dera Val d'Aran propiaments dita en sòn estudi. Tant i a qu'ei precisaments a un luishonés, eth filosòf e felibre majorau, **Bernat Sarrieu** (1875-1935), que revén eth meriti d'auer trèt eth aranés deth anonimat a on se trobaue, en arrebrembar, en menimós article de fonetica istorica que hec paréisher, en huelheton, ena *Revue des Langues Romanes*, a partir de 1902¹⁴, que, per èster situada en Espanha, era Val d'Aran b'ère tanben un «país gascon». Quauqui boni esperits s'an creiguts autorizadi, de dempús, a ironizar sus era ingenuïtat dab era quau eth romanista luishonés e s'ère esforçat de caracterizar eth aranés. En realitat, Sarrieu — que deu ténguer era màger part des sues informacions des membres dera petita colònia aranesa presenta en Sent Mamet —, da per entenut tot ce qu'eth aranés e pòt compartir damb eth arrestant des «Quate Vals», coma se platz a aperar-les¹⁵, e hè portar era sua atencion enes menudes diferéncias que l'au destrien des dialèctes en usatge dera auta part deth Portilhon. Ei atau, per exemple, que senhale eth amudiment dera –N «inestabla» en Naut Aran — [pa, bu, bi] < PĀNE, BŌNU, U᷑NU —, eth manten arcaïzant (sense cap de diftongason) de *bòu* (per *bueu, buòu* < BŌUEM) — com en niçard e en biarnés dera vath d'Aspa —, eth us deth «pronòm» (article) nèutri *lo* per çò, era proliferacion — tipicaments occitana — des infixes verbaus de tipo velar (*agui, agut, digui, ètc.*) que constitueish efectivaments un trèt de diferenciacion important dab eth Luishonés (mès conservator sus aqueth punt) de qui atribueish, a tòrt ça'm par, a ua possibla influéncia deth catalan o encara, eth emplec, «destant Bossòst», de *pare, mare* en

12 «occitanien».

13 Per contaminacion deth preterit en contact deth subjontiu imperfècte, eth madeish sometut ara pression deth subjontiu present (*qu'angui, qu'ànguei, que hasca*). Era tendéncia ei panoccitana.

14 *Le Parler de Bagnères-de-Luchon et de sa Vallée* (1902-1906).

15 Aran, Luishon, Aura-Loron, Marinhac-St Biat.

lòc de *pair, mair*. Totes aqueres consideracions son rigorosament exactes e es critèris metudi en dauant per Sarrieu demoren, cent ans après, plaments pertinenti ara ora de caracterizar eth aranés *stricto sensu*.

En 1908, eth filològ alemand, **Bernhard Schädel** (1878-1926), de qui, dus ans abans, deth mes d'aost ath mes de seteme 1906, aué recorregut toti es Perinèus catalans, pendent quaranta dies, publique, ena revista *Romania*, un article sus era frontèra entre eth gascon e eth catalan¹⁶ en sector dera Maladeta. Eth trebalh de Schädel ei d'autan mès preciós que's fonde en gran partida sus es materiaus de qui a eth madeish amassat en bordalat de Montgarri de qui ère, alavetz, dab eth Espitau de Vielha, era localitat de lengua d'Òc mès auançada tà cap ath Sud. Tant i a qu'es informacions contengudes en article constitueishen un temuenhatge unic sus eth parlar — ath dia de ué estadit — deth detzenat de familhes (ueitanta personnes en tot, d'après es chiffres balhades per Schädel) de qui s'estauen alavetz en aqueth hamèu perdit dera Noguèra Palharesa. Entà arribar a dreçar un inventari des trèts de qui destrie claraments eth aranés deth catalan e l'arrestaquin ath gascon parlat en Luishon, Castilhon e St Gaudenç, Schädel compare eth parlar de Montgarri as de qui son en usatge, tot en un còp, en Alòs, «eth prumèr vilatge catalan deth costat dera Noguèra Palharesa», e eth long dera Noguèra Ribagorçana. Es sues observacions s'acòrden punt per punt dab es conclusions que, ath madeish moment, eth sòn discípol, **Fritz Krüger** (1889-1974), e trè deth sòn trebalh sus era frontèra entre eth Rosselhon e eth Lenguadòc¹⁷.

Coma eth lengadocian en usatge enes zònes de contact dab eth catalan, eth aranés (= ar.) se diferencie¹⁸:

16 *La frontière entre le gascon et le catalan*.

17 *Sprachgeographische Untersuchungen in Languedoc und Rousillon* (1911-1913).

18 Enes linhes que segueishen, toti es exemples, sense cap d'excepcion, son trèti des

1. pera palatalizacion de [u] en [ü]: ar. *cru* < CRŪDU *mula*, *truha*, *liejut*, *deluns* < *DIEM LUNIS; leng. *jutge*, *figura*, *burre*, *plogut*, *madura* ètc. damb [ü]; cat. *cru*, *mula*, *trumfa*, *cregut*, *dilluns*, *plogut*, *madura*, ètc. damb [u] (mès ['bœrri] [plu'γœt], ètc., damb [œ], en capcinés).
2. Era barradura de O *estreit* (barrat) enquia [u], trèt que, aqueste còp, eth rosselhonés e comparteish dab eth occitan: ar. *tardor*, *color* < CÖLÖRE(M), *horca*, *mosca*, *michons*, *cançon*; leng. *calor* < CÄLÖRE(M), *nebot* < NËPÖTE(M); cat. deth Rosselhon, *calor*, *nebot*, ètc., damb [u]; cat. deth Palhars e dera Ribagorça: *tardor*, *color*, *mosca*, *mitjons*, *cançó*, ètc., damb [ó].
3. Era diftongason «condicionada» de [è] *larc* (Ě brèu latins) dauant palatala: ar. *Ihet* < *lieit* < LËCTU, *vieh* < UËTÜLU(M); leng. *lhèit*, *sièis* < SEX, *fièira* < FERIA, *mièg* < MËDÍU(M), ètc.; cat. *llit*, *vell*, *sis*, *fira*, *mig*.
4. Era diftongason «condicionada» de [ò] *larc* (Ó brèu latin) dauant palatala: ar. *ueu* (Montgarri: *goeu*) < ÖUU, *huec* < FÖCUM, *cueisha* < CÖXA ; Montgarri *cueina* < COQUÍNA (aranés/comengés comuns: *codina*); leng. *c(u)èisha*, *f(u)èlha*, *pl(u)èja* < *PLÖUIA, *buòu* (= *biòu*) < BÖUE(M); cat. *ou*, *foc*, *cuixa*, *cuina*, *fulla*, *pluja*, *bou*.
5. Eth manten intact deth diftong d'orígen latin AU: ar. *causa*, *auca* < *AUICA(M), *caulet* < CAULÍTTU(M); leng. *causa*, *pauc*, *auca*, *paure amic* < PAUPÈRE AMÍCU (ar. *praube amic*); cat. *cosa*, *oca*, *col* < CAULE(M), *pobre amic*.

dus estudis mentavudi. Rebrembam que quan mos arreferim, per comoditat, ath «lenguadocien» (= leng.), non parlam cap deth lenguadocien «classic», literari, mès des dialèctes pirenencs de *tipo lenguadocien* en usatge en Nauta Arièja, en Donasan, en país de Saut e en Fenolhedés. Quant ath capcinés, per ben qu'es interessats sien convençudi qu'eth «catalan» de qui parlen e's destaque netaments deth *patoès* que hèn sevir es sòns vesins *gavachi* d'Aude e d'Arièja, ja's sap que constitueish un dialècte de transicion deth quau eth lexic de coloracion mès lèu catalana non sufeish cap a mascar era vertebracion foncieraments e resolgduments occitana. Ahigem, entà acabar que, cada còp que citam ua forma catalana (= cat.) que s'esluenhe deth usatge corrent, la balham coma dialectau (= dial.).

6. Eth tractament de –D entervocalic latin en «finala romanica»: CREDIT > *cre*; PĚDE(M) > *pè* (en biarnés: *cred*, dial. *pèd*); leng. *pè*; cat. *creu*, *peu*.
7. Era vocalizacion de L dauant consonanta: ar. *caud* < CĂLĂDU(M), *caudèra* < CĂLĂDĂRĂ(M), *meusa* < germ. MILTJA, *malaut* < MĂLĔ HĂBĬTU(M); leng. *malaut*, *naut* < ALTU(M), *sautar* < SALTĀRE, ètc., mès *alba* < ALBA, *taupa ~ talpa* < TALPA(M) ; cat. *caldera*, *melsa*, *malalt*, *alt*, *saltar*, *talpa*.
8. Eth manten de –tz finau (< lat. –TIS) coma marca desinenciu dera dusau persona deth plurau: ar. (vosati) *parlatz*; leng. *vos avètz*, *disètz*, *volètz*, *tenètz*, *ètz vengudi*, ètc. ; capcinés *diseu*, *teneu*, *vosautris heu vengudis* ; cat. *parleu ~ parlau*, *dieu*, *voleu*, *teniu*, *heu vingut ~ seu vingut*, ètc.
9. Era flexion deth preterit : Montgarri *beguec*; leng. (Nauta Arièja e parçans vesins) *portèc*, *partic ~ partiguèc*; cat. *va beure*, *va portar*.

Schädel arrelhèue tanben un trèt tipicaments naut comengés, dejà mentavut per Luchaire e qu'eth parlar de Montgarri e pareish auer aufèrt de manèra sistematica: eth desenvolapament d'un *g-* prostetic dauant [we] (< lat. Ö); *goeu* < ÖUU(M); *goelh* < ÖCÜLU(M); *goelha* < ÖUICULA(M). Per tan limitada que pósquie èster era portada d'aqueth fenomèn, ja's sap qu'a fenit per arrevestir, ena nòsta zòna, ua valor propiaments emblematica¹⁹, com ne testimònien, entre auti, es títols balhadi, arrespectivaments, per Andrèu Bouéry e Jusèp Sandaran, as sues òbres, *Era Scolo d'és Goueillès* e era *Cançon dera Goelhèra*. Mès, ne Luchaire, ne Schädel (que se'n ten mès que tot ara fonetica istorica) non senhalen, ne prèsten guaire d'atencion a un trèt de morfologia nominau que cor tot eth long dera cadena pirenanca e qu'eth aranés e partatge, precisaments, dab es dialèctes lenguadocians estudiadi per Krüger: era existéncia de pluraus en *-i(s)* que tenguen lòc, tot en un còp, de pluraus «alongats» (sensibles) entàs mots dits «integrals»²⁰ e

19 Ja sie que cèrti parçans, totun, n'au conéguien qu'ath estat de tendéncia o i repugnen. Qu'ei eth cas, per exemple, a nòste, en Guaus (Larbost).

20 Tà tornar a préner era expression emplegada en manuscrit tolosenc des Leys

de marca flexionau entàs adjectius e es participis passadi (quau se volhe que pósqueie èster eth contèxt sintactic) ; leng. *les òssi ~ les òssis*, *les braci ~ les bracis*, *les bòsqui ~ les bòsquis*, *les pèishi ~ les pèishis*, *les pelsi ~ les pelsis* (= «es peus»), *les autri* (< ALTÉRI?), *urosi ~ urosis*, *boni ~ bonis*, *dejuni*, *crompadi ~ crompadis*, *son anadi ~son anadis*, ètc.; capcinés *los bosquis*, *dejunis*, *son anadis*, mès *los pels*; cat. *els braços*, *els boscos*, *els peixos*, *els altres*, dial. *hurosos*, dial. *son anats ~ an anat*, dial. *crompats*, ètc.

Ad aqueres caracteristiques que non lèishen cap de dopte possible subera filiacion lingüistica deth aranés, que s'a a ahíger toti es «gasconismes de base»²¹, que s'arretròben sense cap d'excepction en parlar de Montgarri, coma s'arretròben pertot en Naut Comenge, çò ei assaber :

- a) Eth pas de F a [Ø] (< h): *(h)aua* < FĂBA; *(h)aria* < FĂRĪ(N)A; *(h)emna* > FEM(Í)NA; *(h)ilh* < FĬLĬU(M); *(h)ai* < FĀGU(M); *(h)ame* < FAMINE; *(h)uec* < FŎCU(M); *(h)ònt* < FŎNTE(M); *(h)ormiga* < FORMĬCA(M); *(h)erèisho* (Luishon: *herèishe*) < FRÄXÎNU, ètc.
- b) Eth amudiment de –N- entremiei vocales: *lua* < LŪ(N)A²²; *garia* < GĂLLĪ(N)A(M); *(h)ièstra* < FĚ(N)ĚSTRA(M), ètc.
- c) Eth pas, en «finala romanica», de –LL geminada a [t] o [č]: *bèth* < BĔLLU(M); *anhèth* < AGNĔLLU(M); *vedèth* < UĬTĔLLU(M)²³, ètc ; mès: *còth* = [kòč] < CŎLLU(M); *poth* = [puč] < PŬLLU(M)²⁴.
- d) Eth pas, entremiei vocales, de –LL- geminada a [r]: *era* < ĪLLA; *bèra* < BĔLLA; *barar* < BALLARE, ètc.
- e) Era vocalizacion de –L en «finala romanica»: *didau* < DĬ(GĬ)TĀLE; *Nadau* < NĀTĀLE(M); *mau* < MĂLĔ, MĂLU(M); *cèu* < CÆLU(M); *mèu* < MĔL; *sau* < SĀLEM; *hieu, hiu* < FILU(M), ètc
- f) Eth desvelopament d'un a- «prostetic» davant R-: *arren* < REM²⁵.

d'Amors (1356).

21 Suvant era urosa expression deth nòste mestre Jacques Allières.

22 Larbost: [lŵá]; Banhères (Luishon), Årreu, Loron [lŵó]; Castilhon [lyó] (sinerèsi) ; Martres [lŷyo]; Lombèrs [lœyo].

23 En Luishon, Aspèth, St Biat, Bausen, Canejan, era Varossa, eth Castilhonés, ètc.: *bèč, añèč, beðèč*.

24 Qu'ei era madeisha causa en St Bertran, eth vielh capdulh religiós deth Comenge: cf. Dupleich (1843) *agnèt, bedèt*, ètc. mès *coch*.

25 De hèt, era dita vocala «prostetica» jògue eth ròtle d'un ajudant articulatòri n'apareishent que dens cèrtes condicions sintactiques (entremiei consonantes, mès

- g) Eth recors generalizat ath article dit «pirenenc», *eth* < ŸLL(E), *era* < ŸLLA, dejà mentavut: *eth cèu*, *eth gèc*, *eth pòble*, *eth mainatge*, *eth chivau*; *es òmes*, *es hemnes*.²⁶

Atau caracterizat, eth aranés constitueish un dialècte claraments definit laguens eth conjunt occitan. E quan, en 1915, **Mossen Jusèp Condó Sambeat**, alavetz en Salardú, publique eth sòn preciós *Vocabulari Aranès* — eth prumèr trebalh de lexicografia que s'age james dedicat ara Val d'Aran —, eth escriptor aranés acabe de dissipar tot mesentenu per quant ara filiacion deth aranés, en definir era relacion que l'amasse ath catalan com era «*de qualsevol dialecte provençal*»²⁷. Digam quauqui mots, ara, dera istoria intèrna deth aranés *latu sensu*.²⁸

Es mès antiques cartes comengeses en «lengua romana» — que son tanben es mès antics documents james redigits en gascon — daten dera segonda meitat deth s. XII^{au}. Mès eth periòde de gestacion dera

que tot: *ua ròsa* = [üo ‘rròzo]; mès dues *arròses* = [düez a'rròzes]). Aquerò dit, eth fenomèn, per ben qu'arrespónie a ua antica tendéncia articulatòria pirenенca — eth basco tracte es sòns manlhèus ath latin dera madeisha manèra: REGE(M) > *errege*, ROTA(M) > *errota*, ètc. — ei ben mens acusat en Aran propiamenti dit (*eth rieu*), que non pas, par exemple, en Luishonés vesin (*eth arrieu* = *edj arríeu*; antic gasc. *s'arrieu*) o enes vals des Nauti Pirenèus (Aura, Varètja). Que s'esbaudeish completaments eth long dera ribèra deth Garbet, en Coserans: *ren* < REM.

26 Ad aqueth parat, Schädel recuelh en Montgarri ua forma estranya que transcriu *ez ome* (= *es òme?*) e sus era natura dera quau e s'enterrògue, arribant-ne ara conclusion qu'arrepresente ça'm par eth vielh article «*salat*» derivat d'IPSE. Era ipotèsi ei sedusenta, mès qu'ei contradita pera observacion des hèts, tot en un còp, en diacronia e en sincronia, era antropònima e era microtopònima comengeses, d'un costat, eth catalan des Balears e eth provençau en usatge enes parçans de Grassa, deth aute, muishant era existéncia de formes ben diferentes : Luishon *Sarrieu* = *s'arrieu* < IPSE RÍUU; Larbost *Sespin* = *s'espin*; bal. *s'home* («eth òme»); prov. *se l'aucelon* («eth auderon»). Era question demore donc pausada. Quin se volhe que sie, be semble que, entre autes singularitats, dauant un mot masculin començant per vocala, es abitants de Montgarri agen hèt servir ua auta forma que non pas era de qui prevau en aranés comun (*er òme* < *ŸLL' HÒMINE).

27 Rebrebram que *provençal* s'a a préner ací en sòn sens generic. Se va viéuer ath dia de ué, Mossen Condó aurié seguraments parlat de «*dialecte occità*».

28 Es documents temuenhant dera evolucion propiamenti «intèrna» dera lengua estent per definicion eth frut des circonstàncies istoriques o deth contèxt socio-economic de qui n'an condicionat era existéncia, era distincion de qui hèm ací damb era istoria «extèrnia» ei comòda mès en partida artificiau, eth estudi dera prumèra neurint-se en permanéncia des materiaus genuts pera segonda.

lengua qu'arremonte, plan solide, ben en darrèr, dinc as tempsi galloromans. Ja's sap qu'era hauta montanha comengesa, Val d'Aran, Larbost e Loron compresi, a conservat un pialèr d'autars votius e de monuments funeraris datadi pera màger part des sègles II^{au} o III^{au}. Aqueres pèires-marmes (*las pèyros marmès*) coneudes tanben, d'auti còps, ce mos ditz eth istoriador tolosenc, Alexandre Du Mège, dab es nòms de «pèiras santas» (*Peyros Santos*) o de *sants* (*ech Sants* = eths sants) que son eth frut deth trebalh d'umbles obrèrs, es *marmorarii*. Era sua abondança s'explique, tot en un còp, pera importància presa, deth temps d'August e d'Agripa, pera florissenta ciutat pompeiana de *Lugdunum*, d'a on era influéncia dera civilizacion romana e s'espandic dinc ath hons des vals mès estremades e pera proximitat de tot un hèish de *marmières* — coma eth famós *Mail deras Figuras* (*Mail deras Figuros*) —, enes parçans de Sent Biat, mès tanben de Sòst. Eth poèta, Leopold Medan, de qui coneguié era epigrafia pirenenc per auer-ne menimosaments examinat era mendre pèça evoquèc, en un poèma compausat en gascon pirenenc, era genèsi d'un d'aqueri monuments:

Quan Lucius Antistius Syntropus, bèt téms a,
Boutèc soun nom de mestre, ara modo latino
Sus aquet marme blanc que gnaco era patino
Nou pensauo quat bot quoou calèuo paga...

Es monuments funeraris, a on eth bust deth defunt ei figurat dab eth utís — martèth, talhants o espada — arrebrembant eth sòn mestier, laguens es mans, que mos balhen a veir ua microsocietat montanharda, compausada de mestieraus, de pastors e de guerrèrs.

Qu'èm en preséncia d'un món dejà pregondaments romanizat — damb eth latin, que s'a adoptat eth arfabet e es costumes funeràries romanes, — mès herotajaments estacat as sues tradicions millenàries: era onomastica propiaments indigèna, omnipresenta, desmòstre que s'a mantengut eth usatge dera vielha lengua pirenaica, atau com eth culte, guaireben exclusiu, des antiques divinitats tribales. Qu'ei frapant de constatar qu'eth procès de romanizacion non contrarièc eth engèni des populacions locales, mès que l'afavoric²⁹. Per tan lapidàries que

29 Cf. es trebalhs de J.-J. Hatt sus es monuments funeraris galloromans deth Comenge (1942).

pósquien èster, es sorses epigrafiques aqueres son riques d'ensenhaments. S'es formules estereotipades en latin, coma *Votum Solvit Libens Merito* (VSLM), reproducides de faïçon guaireben mecanica, non mos aprenen gran causa en si, es nòms d'òmes, de hemnes, de dieus, en lengua pirenenc, de qui s'i mèsclen, que mos aufreishen, per contra, de precioses informacions subera genèsi d'aqueth parlar roman qu'ei eth gascon. Un gran nombre d'aqueri nòms indigènes tròben eth sòn correspondent exacte en basco modèrne o aufreishen, se mès non, un indicitable aire de parentat dab eth *euskara*, ce que acabe de desmostrar eth caractèr *bascoïde* — «iberic», coma se solié díder d'auti còps — deth idiòma prelatin alavetz en usatge en Comenge.

Tornam-mo'n dus mila ans en darrèr. Qu'èm sus eth territòri des Convènes, «*ua tropa de lairons que Pompèu e hec devarar deth som des Perinèus entà amassar-les en ua ciutat fortificada*», ce mos ditz sent Jeròni. Eth long dera via amiant entà *Aquæ Onesiarum*, qu'eth monde deth país e s'estimen mès aperar *Illico*³⁰. A man esquèrra, ua auta via conduseish, a trauèrs eth Pas deth Lop (*Passus Lupi*³¹) e es sues marmières, denquia *Vetula*³², eth vielh capdulh des Garumnes. Un d'Es de *Silex*, d'acòrd dab era costuma en vigor un shinhau pertot en Empèri, se'n va trobar un *marmorèr*³³ entà hèr gravar, en sòn nòm e en nòm de sa molhèr (UXOR) ua *pèira-marme*, en memòria deth sòn praube pair. Eth monument aqueth que's tròbe ué, a flor de tèrra, ath pè dera paret dera petita capèra de Sent Julian, en vilatge de Saleishan (< *SILEXĀNUM), en Varossa.

ASSPERCIVS·F NESCATOVXoR

Eth nòm deth dedicant, ASSPERCIUS, per èster ça'm par d'origina pirenenc tanben, non ditz gran causa; mès eth *cognòm* portat pera sua joena esposa, NESCATO, s'explique, per contra, sense cap de

30 Luishon (Banhères).

31 Sent Biat.

32 Vielha.

33 Deth latin *marmorarius*. Era fòrma s'eí conservada en pic deth madeish nòm, en Bigòrra.

dificultat: en basco actuau, *neskato*, diminutiu de *neska*, ei eth mot per «mainada», «gojata», «dròlla»³⁴. Dera madeisha manèra, CISON — un aute antropónim hòrt freqüent, especiaument en Larbost — arremande segon tota versemblança a ua fòrma arcaïca (o a ua varianta grafica o dialectau) de *gizon*, «òme», mentre que, deth sòn costat, ANDERE de qui, dus mila ans mès tard, ei tostemp eth tèrmi d'usatge corrent en basco, entà díder «dauna», «dama», e suggereish ua evolucion dera estructura tribau primitiva en contact des populacions vesies de lengua cèltia: eth mot qu'ei en efècte manlheuat ath galés. Tà «cel qui·l sab ben legir», quauquis uns des mecanismes que an condicionat era evolucion deth latin parlat en Aquitània, contribuint a hèr-ne un «*lengatge estranh*» as uelhs des sòns vesins, ja son perceptibles. Atau, eth nòm deth dieu *Erriape* o *Erriapus* — ERIAPE, ERIAPO, ERRIAPO, ERRIAPPO — de qui pareish èster intimaments ligat ath siti deth *Malh deras Figuras*, enes parçans de Sent Biat, que temuenhe dera repugnança dejà mentavuda des lengües pirenencques a adméter era preséncia d'ua R en debut de diccion. Era fòrma SEMBE — que subervieu en nòm dera vila de *Semiac* (< *SEMBEACCOS), en Bigòrra —, a balhat *seme*, «hilh», en basco modèrne, en vertut de ua tendéncia evolutiva — era reduccio deth grope -MB- a *m* — qu'eth *euskara* e partatge, non solaments dab es dialèctes gascons vesins, mès tanben dab eth foishenc e dab eth catalan (*coma*, per *comba*, deth galés CÜMBAM, ei ua fòrma de qui cor tot ath long dera cadena pirenenca, deth Biarn dinc ath Fenolhedés e ath delà). Anfin, qu'ei malaisit de non méter en rapòrt eth gran nombre d'antropónims e de teonims començant per [h] — HARBELEX, HONTHAR — o comportant ua [h] — AHERBELSTE —, dab era propension deth gascon a convertir era F deth latin, mès que tot en debut de diccion, en *h buhada* (FÍLÍU(M) > *hilh*; FÓCU(M) > *huec*; FRIGÍD(U) > *hred* ~ *heired*).

Dera madeisha faiçon, eth gran nombre de topònims (nòms de localitats) en -òs < *-OZE disseminadi ena ribèra dera Pica (*Anòs*, *Baishòs*, *Binòs*) e eth long dera Garona (*Genòs*, *Estenòs*, *Arguenòs*, *Arlòs*, *Vilamòs*, *Arròs*, *Garòs*, *Tredòs*, ètc.) muishe era permanéncia d'aqueith poblament aquitan d'origina, mentre que, paradoxaument, era

34 «**neska** (c.) *n.* 'girl', 'unmarried young woman' [...] **neskato**, **neskáto** (Zuberoan dialect), **néskato** (Roncalese dialect) *n.* 'little girl', 'serving girl', 'girl'; dimin. **nexkatto** 'little girl'. [...] recorded as the Aquitanian female name *NESCATO*. Dimin. **nexkato**.» R. L. Trask, *Eymological Dictionary of Basque*, 2008.

hòrta densitat de toponims en *-an* < -ĀNU(M) (*Auantinhan*, *Tibiran*, *Gordan*, *Polinhan*, *Seilhan*, *Barbasan*, *Luscan*, *Samuran*, *Siradan*, *Saleishan*, *Antishan*, *Canejan*, *Guran*, *Mairenha* < MARINIĀNUM) e en *-ac* < -ĀCCOS (*Jaunac*, *Fronsac*, *Sinhac*, *Marinhac*, *Antinhac*, *Vilac*),

balhe ua aidia dera intensitat dera romanizacion.

Era toponimia e era microtoponimia (nòms de parçans, de prats, de montanhes) d'origina romana permet tanben de revelar era existéncia d'ua fase pregascona caracterizada pera preséncia de formes, ué fossilizades, que abarregeen curiosaments bèri trèts ispanizants (manten des vocals autes que -A en fin de diccion, diftongason de e *larc* en *ie*), dab d'auti que son propiaments gascons (amudiment de -N- entremiei vocals, pas de -LL- geminada entà [r] en posicion entervocalica): *Castièro* < CASTĒLLU(M); *Plaus* < PLĀ(N)OS³⁵.

Be semble que, en Comenge, com en d'auti parçans de Galloromània — eth Roèrgue, eth Albigés, era Champanha, ètc. —, era emergéncia d'ua pròsa en lengua romana, entara estrema fin deth s. XII^{au}, e sie directaments ligada ath espadiment deth Òrde deth Temple. Era implantacion de nauères «maisons» templères (es *comanies*) ocasionant de nombroses donacions e es chivaliers de petita noblessa compausant eth òrde non mestrejant generaument pas eth latin, eths actes en *rustica romana lingua* que's multipliquèren. Quin se volhe que sie, en estat actuau des nòstes coneishences, eth mès antic document james redigit en gascon ei precisaments un acte de donacion ara «maison de Montsaunés» (*la mason de Monsalnes*) arremontant ath mes de seteme 1179.

35 En gascon modèrne: *castèth* (= *castèt*, *castètch*); *Es Plans*.

Sciendum quod Gilem de Codz empena totz los dreitz que en la dezma de la Puiola auie els que auer i deuie, de la font derrer la borda entro a Montsalnes, an Gilem de la Garriga, qui comanair era al die, e als alters frais de la mason de Montsalnes, per .VIII. sol., d'aqera Martror en .V. ans. E de l'artigal que aie la dezma...

Dus auti documents, en provenença, aqueste còp, deth antic priorat de Sent Biat, s'ameriten tanben d'èster senhaladi: un acte redigit ath mes d'aost (*mense Augusto*) 1189, «*a cap del pont de sant Bead*», e confirmat, ath mes de seteme següent en vilatge de Cadau (*Casal*), en Larbost, sancionant un acòrd ath subjèct des dèumes d'Arròs, en Aran, entre *Bertran de Maireia*³⁶ e es monges de Sent Biat; e un acte de 1232, pertocant «*los dreitz*» qu'es «*senors de Bentla auien a Arlos*».

Toti aqueri escrits que temuenhen, de faïçon esmouenta, des esfòrci probablaments inedits des de qui les redigiren entà passar

timidaments dera lengua escriuta per excelléncia que ère eth latin ath *romanç*. D'ua certa manèra, aqueth gascon arcaic arretreneish familiareraments as nòstes aurelhes. En despieit deth descalatge cronologic, un locutor actuau n'a cap de mau a reconéguer, darrèr era grafia medievau, encara mau fixada, quauquis uns des mots de qui emplegue tot dia: *la borda*, *totz los erbages*, *els boscs e las aiguas*, *lo blad* (= *lo blat*), *los òmes del casted* (= *los òmes deu castèth*), *sos fraers*, *sos frais* (= *sos fairs*), etc. Un pialèr d'expressions se

36 Mairenha, ena vath de Uelh (Luishonés).

comprenen encara literalaments: *per son fil* (= *per son hilh*), *a cap del pont* (= *ath cap deth pònt*), *pels sos* (= *peths sòns*), *cada an*, *toz los dreitz che auien a Arlos* (= *toti es drets que auien en Arlòs*), *del cel entro a la terra* (= *deth cèu entiò era tèrra*), *tot lo poble de Bentla* (= *tot eth pòble de Betlan*). Es pronòms — *ac*, *aqueste*, *açò* — son soent es madeishi qu'es de qui se coneish en gascon modèrne: *cum la carta ag didz e ag mostra, aquesta terra, tot azo* (= *tot açò*), *e per azo* (= *e per açò*). Quant as formes d'imperfèctes de qui relheuam, que son, pera màger part, tostemp en usatge, se mès non, en hauta montanha: qu'ei eth cas dab *auie, deuie* per *auia, deuiá*, que s'a conservat en Aran ; dab *fazie* (*si la mason de Montsalnes fazie artigal*) que ei tostemp en usatge a Èrce, eth long dera ribèra deth Garbet; o encara, dab era fòrma «*sincopada*» *aie = agé* (*de l'artigal que aie la dezma*) que s'entén encara en Asun (Bigòrra). Com ac hè obsèrvar S. Mondon (1910), «*qu'òm diderié de còps que i a qu'òm se leg quauqu'arren en larbostés*». Ara, quauqui torns de sintaxi an totun quauqu'arren de bèth shinhau estranh: *ne nuls om per lor* («*ne arrés a sua*»); *los senors de Montsalnes arceberenlo* («*l'arreceberen*»); *afidan ag* («*qu'ac hidàñ*» «*qu'ac hidèren*»); *e feagi asolber* («*e qu'ac i he(c) asòlver*»)³⁷. Mès, subertot, eth imatge dera gasconitat que mos arremanden aqueres totes prumères cartes naut garoneses, evòque mès eth gascon *estrem*, de Biarn o de Bigòrra, per exemple, que non pas es dialèctes comengesi actuaus a propiaments parlar: eth article dit «*pirenenc*» que senhorege beròi ath dia de ué n'ei documentat enlòc: *la mason, las aigüas, los omes, los padoentz, els boscs, als seiors, del pont*, ètc. Eth article dit «*tolosenc*», *le < (IL)LE*, de qui l'au se substitueish en Baish Comenge, tanpòc. Eths preterits de tipo «*comengés*» (o *tolosenc*), *asolbeg* (= *assolvec*), ètc., minoritaris, altèrnent dab es preterits específicament gascons practicaments inexistenti, ué, ena nòsta zòna (*E la fin fo atals que Bertran solbo las dezmas...*); d'autres formes, com es preterits en [a] dera prumèra conjugason o uns quanti perfèctes «*hòrts*» non s'arrencontren mès ara ora d'ara qu'en Bearn o ena vath d'Aura: *despena, laissan* («*leishàn*»), per *leishèren*, *fe* (= *he*) < FECIT per *hec*, *fo* (= *ho*) < FUIT, per *hoc* o *siguec*, ètc. Anfin, non trobam tanpòc cap de traça de pluraus en *-i(s)* : *totz los boscs* per *toti eths bòsqui*.

37 Ja's sap qu'en gascon modèrne, era enclisi deth pronòm conjunt n'a lòc que damb un verb en imperatiu o darrèr un infinitiu.

D'autes cartes en provenença dera *mason* de Montsaunés apèren era atencion peth sòn interès documentari: atau, un acte datat de 1235, a on se pòt arrelheuar un imperfècte coma *tian — la bina* (= era vinha) que *Bidau deu Solan e B. deu Solan tian* — de qui ei directament ara origina de *tiegen* en aranés modèrne³⁸ o un acte de 1236, a on eth pas tan characteristic deth Naut Comenge de *-t* a [č] en fin de diccion se tròbe claraments documentat : *blag* (= *blatch*) — *VIII. sestaus de blag* — per *blad* en 1189, a St Biat.

Era *Gran Carta de Sent Gaudenç*, autrejada en 1203, peth comde de Comenge, Bernat IV, mès de qui non coneuem que per ua còpia (*vidimus*) datada de 1345, qu'aufreish un polit exemple de pròsa jurídica comengesa. Era lengua escriuta — era *scripta* — n'ei arribada alavetz a un naut grad de precision e de perfeccion.

Sabuda paraula es que.. B. lo comte de Comenge lo cal fo filh de la filha. Nanfos sabeng ab los prosomes de sent gaudens de las costumas que volg saber que sos linadges e ed auian agudas ab la viela de sent gaudens. E ausi las costumas que son atals...

Se i a james auut nat aranés classic, b'ei eth de qui ei documentat en *Gran Carta* de 1203. D'acòrd damb era etimologia, era *h* «buhada» deth gascon ei sistematicament arrepresentada per *f. lo ferr, los faurs ferrados* (= *es haures herradors*), *la festa de sent johan, las femnas, las feyras* (= *eras hèiras, es fires*) *filh, forn, feyt, fuger* (= *húger*), *fer* (< FĀ(CĒ)RE), ètc. Eth tèxe pren regularament en compde era protèsi dauant *r-* (*arren, arrocing, arrota de camin, la arrauba*, e per esfaçament dera vocala pretonica, *artenguda* < *arretenguda*, *arten* < *retén*, *arcepiān* < (*qu'*)*arrecépien*), mès mantén solidaments era *n* entervocalica: *luna, menar* (= *lua, miar*). Bères formes se senhalen peth sòn caractèr arcaïzant: qu'ei, per exemple, eth cas de *cauad* < CABALLUM de qui a completaments despareishut en gascon modèrne en profit deth «peitavinisme» *chivau*. Era morfosintaxi se mòstre tanben particularaments conservatritz: eth mès soent, era lengua dera carta mantén era *-s* deth cas «subjècte» (nominatiu) que daue portant d'aqueth temps dejà de seriosi signes de flaquer: *si filhs de lunh home de sent gaudens, e si lunhs hom de sent gaudens, totz hom de sent*

38 Luishon *tenguién*.

gaudens, sil comes (= eth comde) vol mete... Es pluraus «sensibles» que son inexistentes (*elz boscz per es bòsqui ~ eths bòsques* en aranés modérne) mès d'acòrd damb un trèt de prononciacion encara tipicaments comengés, eth tèxte destrie suenhosaments *bezing, moling* en singular de *bezis, molis* en plurau. En masculin, es articles *lo, los* (*lo senhor, los loms*) — *ed, edz* non son emplegadi que coma pronòms «subjèctes»: *edz noy deuen estre* — qu'altèrnem damb *el, els* (*el senhor, els loms*) que semblen èster eth frut dera fonetica sintactica (*sil senhor < si:l senhor < si lo senhor, sils homes de sent gaudens, sils loms, los forns elz molis = los horns e 'ths molins, los tauernes els sabates*); es formes contractades en usatge que son es madeishes qu'en «romanç literari»: *al, del, pel: al senhor, del senhor, pel senhor*. Es finales des imperfèctes que son en *-ia*, que non pas en *-ie*: *auia, fazia, volia* (Montsaunés, 1179: *auie, fazie*). Un gran nombre de formes verbaus son etimologiques: *volg* < UOLUIT (gasc. modérne *volec, voloc*), *solt* < SOLUTU(M) — e per analogia *tolt* < *TOLUTU(M); senhalem encara eth emplec deth vérbe *essir* < EX TRE (gasc. mod. *gessir, gésser*), en subjontiu present: *ques jesca*; eth pronòm e adjectiu *negun o degun* < NEC ÚNU (*de neguna part, en neguna maneira, ab degun de los bayles, a degunas de las portas*) deth quau era lengua d'Òc modèrna — parlar de Pujòlo enclús — a perpetuat eth usatge³⁹ (aranés comun, Val d'Aran «francesa» compresa: *arrés*) e eth recors ath advèrbi *però* < PER HOC (pero si nol ne daua) qu'eth aranés, encara un còp, a piosaments conservat dinc ath dia de ué⁴⁰. Un hèt de sintaxi, anfin, s'amerite d'èster mentavut pera importància de qui a fenit per préner en gascon modérne: era existéncia — per tan embrionària que sie encara — deth que enonciatiu: *que volg saber, ques pot bener en sa maysou, el senhor quel deu guizar, que sen deu essir*, ètc.

Qu'auem toti en memòria era fondacion, en 1323, pera *Sobregaya Companhia dels VII Trobadors de Tolosa* deth Consistori del Gay Saber, que pera sua tòca de restauracion lingüistica e literària, e

39 Mistral, en *Tresor*, balhe es variantes següentes: Lemosin *degu*<*degu(n)* ; Roèrgue *degus* (= *deguns*); Lenguadòc, Gasconha: *dengu, dengus, dinguns, digun, digu, digus* (= *digun, diguns*); Forés *deingun, deingu*; Vivarés *dingu*; Velai *dinguiu, dingius, dendius, dendu* (per palatalizacion successiva dera dentala, segon ua tendéncia tipicaments arvernizanta); Daufinat *dengu, dungu, lengu* (= *lengun*, per dissimilacion!), *lungun, neün* (= *ne un*); Aups *nengu*, ètc.

40 Vejatz mès baishet.

prefigure era presenta acadèmia. Eth tractat des *Leys d'Amors*, promulgat en 1356, que mos apreueudeish de precioses informacions sus eth gascon parlat, d'aqueth temps, ena nòsta zòna. Ja's sap qu'eth autor deth manuscrit, eth advocat tolosenc, **Guilhem Molinier**, l'au ten per un *lengatge estranh* :

Los autres han en lor arrest
 Nostras LEYS que Oc oz O dizon,
 Cum so per so que miels s'avizo
 Li Peyragorc e·lh Caerci,
 Velayc, Lotves, Gavalda,
 Agenes, Albeges, Tholza;
 Yssamens son de nostra mers
 Carcasses, Narbona, Beziers
 E tug cil qui son lor sosmes
 E Montpeslier et Agades;
 Pero de nostras LEYS s'aluenha
 La parladura de Gascuenha.

Entà Guilhem Molinier, eth gascon en usatge enes diocèsis vesies — de tota evidéncia, es de Comenge, de Rius e de Lombèrs que son totes compreses laguens era zòna d'influéncia deth aranés — contribueish a corrómpere eth parlar des Tolosencs:

Ad aysso respondem que aytal mot no son pronunciat en Tholoza generalmen per aquels que son natural de Tholosa, mas particularmen per alcus estranhs habitans en Tholoza o per alqus que son natural de Tholoza, liqual han longamen demorat e demoran e son estat noyrit en gascuenha o en autres locz particulars on hom pronuncia aytals motz[...] E pauzat qu'om diga aytals motz per tota una dyocezi de Guascuenha o per motas, encaras no val, quar en nostres dictatz no prendem lengatge estranh sino en la maniera desus pauzada. Et appelam lengatge estranh: frances, engles, espanhol, gasco, lombart, navares, aragones e granre d'autres...

Dab era precision d'un dialectològ — que ne ditz long, de hèt, sus era gran familiaritat des Tolosencs dab eth gascon —, Guilhem Molinier destèque quauquis uns des principaus très de gasconitat, entre auti, eth pas de F a *h*, de qui ei descriut, aquiu, de faiçon explicita,

peth prumèr còp, e eth recors a ua a- prostetica tás mots començant per R-:

Antithezit son cant en aquels es faytz mudamens de letra o de sillaba, quar adoncs es aqui una figura appellada antithezis, laquals pauza o muda una sillaba o una letra per autra en diverses locz [...] D'aquest mudamen uzo fort li Gasco, quar pauzo haspiratio, so es h en loc de f coma hranca per franca, rahe per rafe, hilha per filha, et r per l, coma: bera per bela; cara te per cala te e b per v consonan coma ba per va, bertat per vertat, bengutz per vengutz [...] Prothezit son can prendo creyshemen en lo comensamen de la dictio [...] D'aquesta figura uzo fort li Gasco, quar leumen pauzo a denan dictio que comensa per r, coma: Mossenher Aramon, Mossenher Araols trop es ariquos...

Guilhem Molinier que hè tanben mencion de ua auta fòrma d'usatge corrent, d'auti còps, en Naut Comenge: eth aperat article «salat», encara vieu enes parçans de Grassa, en naut país nicard, en Cadaqués, enes Balears e en Sardenha; atau, que drece un inventari precís des *habitutz* (coma les apère) que reproe «deth tot», se <(IP)SE, so < IP(SU(M), sa <(IP)SA, es < IPS(E), que son guaireben totes abondosaments documentades ena antroponimia e era microtoponimia aranesa e comengesa (Luishon, Bauartés): *Se Cirèr, Es Poi, Es Cazaux, S'Arrieu, Sa Font, Sa Casa, Sa Estrada, Sa Cortada, Sa Crotz, Sa Carrèra*⁴¹, etc. :

Alqu se pecco en estas habitutz, quar pauzo s per l dizen: se vergiers, o so vergiers es tancatz o sa taula es meza, o vau a sa carriera. Et alqu en loc de le dizo es, coma: Es cavals es efrenats, es cotels es aguzats; et en alqus locz ditz hom: li dona, li res, lasquals parladuras reproam del tot...

Es pintrures dera glèida romanica de Cadau (Cazaux), en

41 Non pensam pas, en contra, qu'era fòrma *so(u)* — era tanben copiosaments arrepresentada ena onomastica — e remonte, a nòste, tostemp, a IPSUM. Eth hèt que la se pòsque trobar, autan plan, dauant un mot masculin (*Socasau, Sorrieu*) coma dauant un mot femenin (*Sopena, Socasa*) mos amie a pensar que's tracte mès lèu deth continuator de SUBTUS, dab eth sens de «devath», «auath», «dejós» (cf. eth francés *sous, dessous*). Per ua construccion similària, cf. es formes «antonimes»: *Subercasa, Suberlana, Subervièla*, etc.

Larbost (s. XV^{au}) qu'aufreishen cinc inscripcions en «lengua romana» de qui, per tan lapidàries que pósquien èster, mos balhen totun ua aidia dera lengua en usatge, se mès non per escript, enes nòstes vals, entara fin dera Etat Mieja. Senhalem, entre auti trèts dignes d'interès: eth recors, tostemp, ath article *lo (lo coronament)*, com en «romanç literari», ja sie que aqueste còp es formes contractes que ne deriven (= *au, deu*) siguen propiaments gascones (*au poble, deu costat de Adam*); era existéncia d'un preterit en –c: *foc, creec mès gete*⁴² (*cum: l'angel: gete adam = com l'àngel getè Adam*); e eth pas de –A atòne finau a [o] darrèr labiovelar: *lenguo* < LÍNGUA(M).

Deth debut deth s. XVI^{au} — *l'an mil cinq cens-trexe et lou vingt-douxième jour deu més d'avril*, — date tanben era famosa *Surcienso* deth Plan d'Arrem dera quau se celebrèc darreraments es 500 ans e que testimònie deth esperit de resisténcia des populacions d'aquestes montanhes. Ja sie qu'eth document entremèscle en permanéncia gascon e lengadocien (*qu'aquets atal poudion peche*) e, coma conseqüéncia deth nombre creishent d'actes redigits en francés pes notaris, se mòstre tanben permeable as manlhèus ath francés juridic⁴³, qu'amuishe totun eth tornant decisiu pres alavetz pera lengua que, dab eth sòn article «pirenenc» en estat embrionari (*et Magnific Moussen Jayme Campy, l'un d'ets aven charge et puissanço de so fer, en son pais*), es sòns pluraus en –is entàs adjectius (*des locs compresis, lousditis bestiaux, frans et quittis*), es sòns imperfèctes deth indicatiu en [yó], coma en lengadocien (*avio, prenion, poudion...*), e semble dejà auer aquesit eth essenciaciu dera sua fisionomia actuau.

Eth an 1646, et *bint-cinquiéme de Setéme*, son empremides a Sent Bertran, per òrde deth bisbe de Comenge, es *Ourdenansos hetes enta la Baléye d'Aran*. De faïçon significativa, es huelhs aqueri que contenguen ua lista de recomendacions destinades a enraiar es «maishantes» abituds preses pes caperans aranesi son redigidi en gascon. Era Val d'Aran arrelheuant encara, alavetz, dera diocèsi de Comenge, en tot èster espanhòla, eth poder eclesiastic «instrumentalize» eth aranés que ten lòc de lengua «de proximitat». Deth punt de vista

42 Com enes dialèctes bigordans modèrnies: Campan, Julhan, Galan, Poiastruc, Aucun que partatgè, que se'n portè, qu'anè, que despensè, qu'arribè, ètc.; Aurinhac, Aspèth, Santenç qu'anèc, que despensèc, qu'emportèc...

43 *Dez a present, ainsi que si ero en bouno pax, uzar de voye de fet, ètc.*

dera istòria intèrna dera lengua, un hèt s'amerite d'èster solinhat: eth article «pirenenc», *et, 'ra, ets, eres, eras, etc.*, de qui deu d'ara enlà reinar en mestre ena lengua parlada, apareish atheu, peth prumèr còp, de faïçon flagranta, a costat des formes deth gascon classic *lou, la, au, deu*, etc.:

Que toutis ets Arritous, per ets madechis, ou per lou mens per un de leurs Caperas, enseignaran en leurs Parroquies lous principes de la Hé & ets principaux Mystéris de neste Religioun, à tous leurs Parroquiants; & per aquero lous haran amassa at toc de 'ra Campane, a l'houre queus semblara la més coumode...

Dera prumèra mitat deth s. XVII^{au}, daten dus auti documents de madeisha provenença, laguens es quaus era version d'origina, en francés, s'acompanhe, a cada còp, d'ua version literala *en lengue d'et païs*: un prumèr Manament de *Grabieou-Oulibiè de Lubièr du Bouchet, Abesqué dé Coumengé*, en 1724; seguit, *l'é vingt è quaté d'ét mês d'Aoust mille sept cents trente è un*, d'un nauèth *Mandament per lés Habitans de la Baleïe de Aran*.

Eth interès lingüistic des tres tèxtes en question non manquèc cap d'atirar era atencion des observators tan lèu que se n'auec descobèrt era existéncia. «*Eths tèxtes recuelhent es articles en eth, et, son tan escassi e tan corti*, ce mos ditz, per exemple, eth felibre Alphonse de Roque-Ferrier, en 1879, que hè vertaderaments gói de senhalar-ne un que compde sèt a ueit regues⁴⁴: un avesque de Comenge escriu, ath bèth miei deth siècle XVIII^{au}, en un mandament en lengua vulgara entara vila⁴⁵ e era valea d'Aran: «*N..., per la misericordie de Diou, abesqué de Coumengé, à tous ETS arciprestes, ritous, caperas, è autes gens de gleize, è à tous ETS abitans d'ERÉ Baleye d'Aran, salut...»*⁴⁶

44 Que no's coneugié alavetz qu'un fragment deth mandament de 1724, conservat ena sacrestia dera glèisa de Bossòst. De dempús, Jèp de Montoya a metut es tèxtes aqueri ara disposicion deth public en arreprodusir-les ena lor integralitat en sòn *Vademecum*.

45 Sic, per Vielha: *Bielle* en mandament de 1724.

46 «*Les textes renfermant des articles en eth, et, sont si rares et si courts que l'on éprouve une véritable satisfaction à en signaler un qui compte sept à huit lignes: un évêque de Comminges écrit, au milieu du XVIIIe siècle, dans un mandement en langue vulgaire pour la ville et la vallée d'Aran, etc.»*

Per pòc que ne posquiam jutjar ara lutz d'aqueri documents, era lengua en usatge entara fin deth s. XVII^{au} e ath debut deth s. XVIII^{au}, non s'esluenhe guaire deth gascon actuau, senon per quauqui arcaïsmes, coma, per exemple, eth manten de *lor* < (IL)LŌRU(M), tot en un còp coma pronòm personau (*lour defendém*, *lour ourdounam*, *lour coumandam* = *les defensam*, ètc.⁴⁷) e com adjectiu possessiu (*lours bestimens*, *lours coumersatious*, *lour aire*, *lour parlar* = *es sòns vestiments*, *es sues conversacions*, *eth sòn aire*, ètc.). Que s'aparte, totun, deth aranés «classic», per tot ua seria de très que rebremben mès lèu eth dialècte parlat ath dia de ué en Piemont comengés: en plurau, eth article femenin (*eres Gleizes*, *eras Gleyzes*, *eres Tauêrnes*) se destrie claraments deth masculin (*és Caperas*, *és diès*, *ets mainatgés*, *ets Ritous*, *ets Arrebenguts*), era forma epicèna que prevau ué en Aran e en Luishonés (*es glèises*, *es mainatges*) n'apareishent que ath parat dera fonetica sintactica, en combinason dab era preposicion *en*: *en'és grès* (= *enes graërs*), *en es héstés*, *en es Tauêrnes*; eth masculin plurau des pronòms e des mots «integrals» qu'ei, quan en *-is* (*eris*, *toutis ets Arritous*, *toutis es Dimenges*, *ets Espousis*, *madechis*), quan en *-s* o en *-es* (*per ets*, *aquets Articles*, *toutes ès caperas tous à masse*, *quaté arrepêches*, *très mèsés*, *bachès d'aguille* = *baishes*, *michons d'agulha*, ètc.) Senhalem tanben eth recors ath pronòm *degus* ath quau ja s'a hèt allusion mès ensús (*qué degus nou l'agé* = *que deguns non l'age*) e eth emplec (etimologicaments corrèct) de *hosse* < FUISSET (= *siguesse*, *estesse*), en subjontiu imperfècte: *sus quine rasoun qu'es housse*, *que nou houssé enta bengué-mous trouba*.

Eth Archiu Istòric d'Aran consèrve ua petita garba de tèxtes que temuenhen dera lengua parlada e escriuta enes nosti parçans ara epòca modèrna. Que s'ageish d'un detzenat de documents, d'òrde tot en un còp public e privat, anant de 1523, peth mès vielh, a 1711, peth mès recent, qu'eth nòste infatigable amic e illustrissim confrair, Patrici Pojada, a menimosaments repertoriat e publicat⁴⁸. Mentavem eth *Libe*

47 Mès: *que pot intruisé-lès dès moiens*.

48 Cf. es sòns trebalhs: *Distància lingüistica occitan-aranés/occitan-general*, dens *L'aranés e l'occitan general. Quatre Estudis*, Biblioteca Tècnica de Política Lingüística, Generalitat de Catalunya, 2010, p. 24 sqq; *Identité et Solidarités dans les Pyrénées. Essai sur les relations humaines (XVIe-XIXe siècle)*, Aspèth, 2000, p. 76 sqq. E tanben: *Le Voisin et le Migrant. Hommes et circulations dans les Pyrénées modernes (XVIe-XIXe siècle)*, Resna, 2011, p. 125 sqq.

des *Capítols de Bausen* (1523), eth *Libe de Compdes de Vielha* (1563-1565), atau coma mantues letres en provenença de Tolosa, Aspèth, St Biat, Santenh, testimoniant dera existéncia d'ua correspondéncia privada e d'escambis epistolaris en occitan entre es Aranesi e es sòns vesins comengesi.

Señor,

Jou me trobi obligat de bous escribe per un affe que jou cresioy finit et terminat. Aquo es per rason d'une saside quel Señor Benosse a het sus ets habitans de Hos. Jou abouy l'haunou den parlar en St Beat al señor jutge de la bal, et a moussen Pau, ètc.

Ja sie qu'era pròsa en question abarrege en proporcions variables eth occitan literari — gascon o lenguadocian — dab eth catalan, qu'ei totun mirgalhada de formes manlheuades ath parlar de tot dia, ce que mos preuedeish de riques informacions sus era lengua parlada d'aqueth temps. Era lectura d'aqueri documents confirme es evolucions de qui auem vist a dessenhar-se enes tèxtes precedents. Qu'ei atau, per exemple, qu'òm i pòt arrelheuar era preséncia deth article dit «pirenenc», de qui altèrne, naturauments — mès, pas abans eth debut deth s. XVIII^{au}⁴⁹ —, damb es formes literàries tradicionaus, *lo, al, del, etc.: des mas del seignor* (Hòs, 1703?); *ets habitans de Hos, ets de Hos*, mès *lous habitans de Hos, los habintans de Hos* (Aspèth 1711); eth article «nèutri»: *lo que me obliga* (Santenh 1711)⁵⁰; de nombrosi pluraus en *-i(s)*: *los passi* (Bausen, 1523); *nostres arrestis, bostis, entre nousautis, nou sien pas inquietadis* (Aspèth 1711); preterits en *-c*: *les s'enportec* (Vielha, c.1565), *reserbec* (Aspèth, 1711); imperfèctes en [yó]: *cresioy* (Aspèth, 1711) *abion = auián* (Santenh, 1711); era preposicion *entà*: *enta la companya* (Vielha, c. 1565); eth adjectiu *madeish*: *uson de madeich pribilegio* (Santenh, 1711); mès tanben, eth pas de *-a* atòne finau a [o]: *granos aparencias* (1668) *atendetz*

49 Rebrembam qu'eth article dit «pirenenc», eth, era, n'ei practicaments pas documentat abans era prumèra meitat deth s. XVII^{au} (cf. es escrits de Bertran Larade e es *Ourdenansos* de 1646.) Bausen (1523) *los sus-dits habitants, la villa*; Vielha (c. 1565) *lo fuste (= lo hustèr), dam los consols biels*; (1668) *lou rapport, lo depositary, las mas (=las mans)*; Tolosa (1683) *le prumie courie* (damb eth article dit «tolosenc»), *lo segnor Joan Despagnia*, ètc.

50 Vertat qu'ei, en un tèxte plan ispanizat.

nouuellos (Tolosa 1683), *las memorios* (París, 1683); de *f a h: ac pot he, hasse* < FACIAT (1668); *a het he, reglat bostis ahés* (Aspèth 1711), per *la copia que ne faitte, so que sera estat feit, el na pas fait, launor que ma fait* (Tolosa, 1683), *fer* (St Biat, 1695), *per un affe* (Aspèth, 1711); de *r- a arr-*: *sy est se rezerue aré = si eth se resèrva arren*(1668); de [wé] a [gwé]: *goe = ué, aué* < HÖDIE (Vielha, c.1565), ètc.

En 1843, que pareish a Sent Gaudenç un *Dictionnaire Patois-Français ou Choix intéressant de mots patois rendus en français à l'usage de l'arrondissement de saint-Gaudens par un instituteur du canton de saint-Bertrand*. Eth autor, un tau **Dupleich**, qu'explique enes sòns *prolégomènes* que «quau se volhe elògi qu'om hace deth Patoès [sic, damb majuscula], qu'ei tostemp incorràct» e que n'a cap cercat a «establir es règles d'un idiòma que pretén reformar». A veir eth suenh damb eth quau eth nòste bon arregent a compausat eth sòn obratge, que mos ei permetut de dobtar-ne. Encara ué, eth diccionari de Dupleich se presente com un ensturment de trebalh indispensable tà qui vòu estudiar eth gascon deth Comenge. Que constitueish ua sorsa d'informacions unica e irremplaçable sus era lengua parlada ath s. XIX^{au}.

En 1966, que pareish, a Barcelona, un liberet entitolat *Estudio sobre el Dialecto Aranés*. Dab es sòns elements de gramatica, es sòns paradigmes de conjugason, es sòns tròci causidi, eth obratge, injustaments desbrembat ath dia de ué, e constitueish, de hèt, eth prumèr assai gramaticau james publicat sus eth gascon dera Val d'Aran⁵¹. Eth sòn autor, **Casimiro Ademá Mora**, advocat de mestier, ei arrehilh de Vielha. En 1981, ath parat dera redaccion deth tèxte *provisional des Nòrmes Ortogràfiques der Aranés*, qu'ei sollicitat entà hèr partida dera *Comission entara Normalizacion Ortogràfica dera Lengua dera Val d'Aran*. En un polit tèxte, de qui aubreish era garba de documents destinadi a illustrar era brocadura, qu'evòque dab emocion es annades dera sua joenessa, quan era Val d'Aran «encara podie contemplà-se tamb tota era sua soletat e grandesa» e qu'era gent «no empodoada encara pera avarícia des dinèrs, t'ofreishien, com s'encara les hesses un favor de quedà-te.»

51 «Clar!», ce'm diguec era nòsta consòr, era illustrissima **Maria Elvira Riu**, quan l'au demanè s'eth libe auié hèt bric de brut en Aran, quan ère sortit, «Toti la crompèrem!».

Quan se n'anaue eth solei, començàuem a baishar. Mos seiguém ena ròca de Betlan e aquiu mos humàuem ua pipa. Ath deuant

*plus gran. cis clauil bascon qeson d'artan. dizon
 p'ren uiua nō nan. leum lan pes del sag' uran. eris'
 luns' lispada flameian. talla dones el cab del mun.
 tota latestan mog taillan. o'fer heros far' Sant
 iohan. Remas lo corps trunet e rez is aussi col gladiis'*

se vedie eth poblet tamb eth campanau que pujaue entath cèu. Ua doça patz mos aumplie er esprit. Eth blu deth cèu se tornaue cada còp mès gris e eth crepuscle mos entoraue. Se podie sénter eth silenci. Alavetz mos lheuàuem doçaments e tamb veu baisha començàuem a cantar era cançon gascona qu'ei tabé nòsta cançon:

«Aquieres montanhes que ta nautes son
m'empèishen de véser mes amors a on son.»

Prò, entà nosati, es nòsti amors èren precisament aqueres montanhes, aqueri bòsqui, aqueri rius, aqueres vals; era Val d'Aran tota...

Eth estudi e eth tèxte que son preciosi permor que mos balhen a veir eth estat dera lengua parlada en Aran, cinquanta ans-a, abans qu'eth procès de «normativizacion» e era pression conjunta exercida peth castelhan, eth catalan e eth occitan comun non comencen a modificar-ne era fisionomia de manèra radicau. Que i arrelheuam un hèish de formes que encara se pòden enténer, mès que, per excès de purisme, ça'm par, e s'a, de dempús, definitivaments hòrabandit deth usatge escriut e deth ensenhamant, coma, per exemple, bèri proparoxitons (*ànima*), eth article *lo*, eth advèrbi *però* o encara, eth advèrbi e pronòm indefinit *molt*.

Qu'òm mos perdoe ací ua digression de qui, en rason dera sua tecnicitat, non a guaire de plaça, ça'm par, en un discors atau, mès de qui relhèue plan, per contra, des chepics e des preocupacions d'ua

acadèmia coma era nòsta. Eth manten dera accentuacion proparoxitonica n'a arren de guaire estranh en occitan. Dinc ara fin deth s. XIV^{au}, es tèxtes en «lengua valdesa» que muishen, per exemple, era existéncia d'ua forma coma *fémena*, per *femna* < FEMINA. Ath dia de ué, encara, eth manten de formes proparoxitoniques caracterize, dera auta part deth domeni, es parçans de Niça (*Nissa*), mès tanben es *Valades* occitanes d'Itàlia, tant vau díder ua auta zòna periférica — es Aups — a on, com en Aran, era influéncia normativa deth francés non s'ei exercida que tardet e de faiçon indirècta. Des totes prumères cartes dera fin deth S. XII^{au} (*los dreitz*, *los padoentz*, *los erbagges*, *los senors*, *totz los alters*) denquia Bertran Larade (*lou ceau*, *lou praubet*, *lou trop triste soulas*, *lous elemens*), eth article que daunegèc practicaments sense cap de partage *per escriut*, ena zòna comengesa, ei era fòrma panoccitana *lo* < (IL)LU, mentre qu'eth article «salat», es ~ se derivat de IPSE (es *poi*, es *cazaus*, se *cirèr*) avec eth auantatge ena lengua parlada. Era especializacion de *lo* com «article nèutri» (*lo bon*), en Aran, ei ua des conseqüéncias dera irrupcion, a compdar dera fin deth s. XVI^{au}, subera scèna comengesa, d'un nauèth vengut, eth article dit «pirenenc», eth (et, ech, etch) < ILL(E), era < ILLA. En despiet des aparéncias, eth advèrbi *prò* = *però* < PER HOC⁵², qu'era lengua actuau a generauments arremplaçat per ua locucion de formacion romana equivalenta (*per aquerò*, *pr'aquò*), ei tanben ua autentica forma occitana: Guilhem Molinier, eth autor des *Leys d'Amors* (1356) ne hèue encara un usatge constant ath s. XIV^{au} (*Pero de nostras LEYS s'aluenha, la parladura de Gascuenha...*) e Mistral madeish, en *Tresor*, l'au balhe, dab es sues variantes *emperò*, *emperçò* e *empèr*, coma niçard, alpenc, lemosin, gascon e rosselhonés⁵³. Quant a *molt* — *Val d'Aran*, *Val d'Aran! Te pòrti molt, molt laguens deth mèn còr!* — de qui's mantenguec plan vieu, un shinhau pertot, especiauments en Biarn e en país valdés (*moti raconton*, 1530), se mès non dequí ath s. XVI^{au}, moment en qué, seguraments per influéncia deth francés, l'au se comencèc a substituir divèrses expressions de tipo metaforic (*plan*, *regde*, *hòrt*, *fòrça*, *hèra*, *bèth còp*, *un pialèr*, *un sarròt*, *un hèish*), eth sòn

52 Be semble qu'era varianta *pero* = ['peru], en revenge, e sie efectivaments un ispanisme.

53 «**EMPERÇÒ**, **EMPERÒ** (g.), **EPERÒ** (niç.), **EMPÈR** (lim), (rom. cat. *emperò*), adv. C'est pourquoi, pour cela, cependant, dans les Alpes, le Limousin, la Gascogne et le Roussillon.» E mès baishet: «**PERÒ** (rom. cat *però*, lat. *per hoc*), conj. C'est pourquoi, à Nice.»

usatge ei talaments ben enrasigat e remonte tan lonh en darrèr qu'apareish en mès antic «monument» literari que coneugiam en gascon — era famosa *cobla* deth *descòrt* plurilingüe de Raimbaut de Vaqueiràs (fin deth s. XII^{au}): *Mout abetz beras haisos*.

Era aprovacion, en 1983, deth *tèxte provisional* des *Nòrmes Ortogràfiques der Aranés* elaborades per ua comission d'experts animada peth professor aranés, **Frederic Vergés Bartau** e eth lingüista catalan, **Xavier Lamuela**, siguec tanben un moment decisiu, per ben qu'auesse contribuit a accentuar encara eth contrast entre era Val d'Aran propriaments dita, alavetz en plia fase de reconquista lingüistica, e era Val d'Aran «francesa», a on reine encara ué era mès gran confusion ortografica e a on, fauta de suenhs e de consideracion, era lengua e's deleish pòc a pòc.

D'un tèxte a un aute, se dessenhe lentaments era evolucion dera lengua, deth sòn lexic, des trèts morfosintactics de qui la sustenen. Deth modèste talhaire de marme deth *Malh deras Figuras* as artisans dera renauda aranesa, en passant peth redactor deth acte de donacion de Montsaunés e pes signataris dera *Gran Patzaria* de 1513, es testimònisi — pera màger part anonims — que se son succedits mos an leishat — generaument, per d'autres arrasons qu'era de fixar era lengua — ua documentacion inestimabla sus era evolucion deth aranés, es mutacions de qui a coneut e es formes que l'au compausen e ne hèn era originalitat. Passem ara ara sua istòria extèrna.

Ja's sap qu'ei d'usatge en parelha circonstància d'escriuer un elògi. E ja sie que, per estrear aquesta acadèmia, non posquiam saludar eth trebalh de cap de dauancèr en particular, des trobadors denquia ué, non manque cap de nòms, totun, de qui sien dignes d'èster mentavudi e rebrembadi. Per tan estonable que pósquie paréisher aquestes arribères madeishes mos n'apreuedeishen d'aulhors mès d'un. Qu'ei curiós de veir ce quin, aquestes vals pirenencques, estremades e longtemps enclauades entre es sòns quate pams de montanya, e que, peth sòn anar majaments agropastorau e era sua estructura sociau pòc diferenciada, n'aufrién cap, a prumèra vista, es condicions necessàries ath desenvolament de ua rica literatura, e poderen totun, deth Atge Miejancèr ençà, aportar era sua pèira ath edifici comun. Com ac escriuec, en 1934, Ramon LIZOP, alavetz president dera *Escòlo deras*

Pirenéos, «eth Comenge que hec arretrenir eth sòn nòm en treslutz de toti es moments gloriosi dera literatura d'Òc»⁵⁴.

De hèt, tot s'espasse coma s'es nòsti parçans èren predestinadi, de tostemp ençà, a jogar un ròtle en istòria des letres occitanes. Qu'ei atau, per exemple, que un des mès antics tèxtes literaris — senon eth mès antic — de qui se coneishe en lengua d'Òc, era famosa *Cançon de Santa Fe d'Agen* (s. XI^{au}), dera quau bèri trèts lingüistics — era preséncia esparricada d'un article definit atipic (*etz, az, detz*), era prumèra persona deth èrbe *auer* en *-èi*, que non pas *-ai* — e poderen leishar supausar a cèrti observators qu'ère aquieu era òbra d'un autor pirenenc⁵⁵, e hè claraments mencion dera gent d'aquestes montanhes, quan serié, vertat qu'ei, entà solinhar-ne era ferocitat. Que son es Aranesi, en efècte — es *Bascon qe son d'Aran*, ce ditz eth tèxte dera *Cançon* ! — que, furiosi de veir qu'era malerosa guejata e s'encaborreish a viéuer e l'au s'ahroncen dessús a grani còps d'espades e l'au trenquen eth cap. Observam, ath passatge, que tath monde romanizadi de per davath es populacions miei sauvatges dera montanha e passauen encara en An Mila per èster basques:

Cisclaun·l Bascon qe son d'Aran
 Dizon: «Per ren viva non n'an!»
 Leuan la·n pès, del fog tiran
 Erss l'uns la spada flamejan
 Tal li doned el cab del bran
 Tota la testa·n mog taillan
 Con fez Heroz far saint Johan...

(Detailh deth manuscrit d'origina)

Ja's sap eth ròtle fondamentau que jòguen es hemnes en mestior de transmission des lengües. En aquestes condicions, n'ei pas sense interès de senhalar qu'era istòria des letres comengeses propiamente dita e comence dilhèu dab ua hemna. De **Dias de Murèth**, de qui esposèc en 1120, eth comde de Comenge, Bernat 1er — aportant, deth

54 «Le Comminges a inscrit son nom dans les fastes de toutes les périodes glorieuses de la littérature d'Oc.», *Revue de Comminges*, 1934.

55 Cf., per exemple, Pio Rajna, *La patria e la data della Santa Fede di Agen*, 1907.

madeish còp en dòt, es parçans de Murèth e Samatan (eth Baish Comenge) ath feu deth sòn marit, — no's coneish que ua corta pèça qu'eth sòn «inventaire», Alexandre Du Mège, e hornic coma suplement e pèça justificativa ara segonda edicion dera *Istòria deth Lengadòc* de Dom Vaissette, en 1841. S'era poesia aquera ei ben autentica, alavetz eth Comenge e's pòt enorgulhir de compdar dab ua *trobairitz*:

La nueg ven, pois lo jorn renais,
E no·s pot meillora mon dol,
Car es de mon cor lo trandol,
Tal que no pot tornar gais.
E tan mot es el sieu duelh
Que lo valent e ric capduelh,
Li pareis amara prisó
On n'a que clam e languisó...

N'ei cap impossible qu'eth famós — e talentuós! — autor anonim dera dusau partida d'aqueuth immense cap d'òbra qu'ei era *Cansó* dera Crotzada (1218? -1219?) e sie estat eth madeish comengés. Qu'ei, en tot cas, ce que poirién leishar pensar bèri trèts propiaments gasconizants dera sua lengua, coma tanben era sua gran familiaritat dab es membres deth «clan pirenenc», coma les apère Gérard Gouiran⁵⁶: eth *coms de Cumenges* — eth endomdable Bernat IV, — en *Bernatz de Cumenge* — son hilh, — Inart de Puentis, Ramon At e Roger d'Aspèth, Ot de Sent Biat, Bernat e Guilhem de Sèishas, Roger de Montaut, ètc. Era arenga (laisha 209) de Bernat de Comenge, alavetz engatjat, damb es sòns compairs, Ot de Sent Biat, At d'Aspèth, ètc, en plia guèrra de liberacion, que constitueish sense contèsta un des tempsi hòrts dera òbra:

A·n Bernatz de Cumenges los baros somonitz,
Belament se razona ez a·ls totz esbauditz:
«Senhors, francs cavaliers, lo vers Dieus, Jhesu Cristz
Nos ama e·ns governa e nos ha ben aizitz
Que·ls nostres enemies, que·ns avian delitz,
Nos ha be totz essems lhiuratz e amarvitz.

⁵⁶ En sòn preciós article sus era plaça des Comengesi ena *Cansó*, *Tolzan cridan: «Tolosa!», e «Cumenge!»·l Gascos... Le parallèle commingeois dans la Chanson de la Croisade contre les Albigeois*, dens *L'Aquitaine des Littératures médiévales*, 2011.

Nos aurem la batalha, senes totz contraditz,
 E sera ben vencuda, que·l coratges m'o ditz.
 Senhors, ara vos membre cum nos teno feblitz,
 Qu'en totas nostras terras a senhors apostitz,
 Que cilh an mortz los paires e los efans petitz
 Ez an mortas las donas e destruitz los maritz,
 Ez an mort tot Paratge e lor eish enriqitz
 E nos fan ir pel setgle perilhatz e marritz
 E nos cassan tot dia pels boscatges floritz...»

Arnaut de Comenge prenec ua part activa, ath arràs deth sòn cosin, eth comde de Comenge, ara defensa de Tolosa contra Simon de Montfort. Coma conseqüéncia d'aqueri tempsi trobladi, en qué era Glèisa se renguèc sistematicament deth costat des Crotzats, contra eth monde deth país, que mos a leishat, un *sirventés*, a on fustigue, dab viruléncia, era cupiditat des clèrgues:

E fan o cum li jogador
 Que al grand joc primieiramen
 Perden e puois ab pauc d'argen
 Que roman van jogar aillor,
 A petit joc, per essaiar
 S'o poiria d'autrui cobrar...

Aimeric de Pegulhan (*N'Aimerics de Peguillan*), «*si fo de Tolosa, fils d'un borges qu'era mercadiers*», ce mos ditz era sua vida. Mès qu'ère comengés de neishença: eth vilatge de Pegulhan, que s'escón enes costalats daunejant es prumères comunes deth Gèrs, qu'ei ué era tota prumèra localitat, entà capvath, a hèr usatge deth article dit «*pirenenc*», eth, era, com ac amuishe aqueste extrèit manlheuat ath bon Abat Daubian, membre dera *Escòlo deras Pirenéos*(1910):

Er'an passat, un Parisièn de Paris — que s'aperauo coum acó et — que debarauo det camin de hèr, ara garo de Matabiòu, à Toulouso:
 Où c'qu'il est — *ça diguèc* — le pays de Gascogne? Par où c'que l'on y aborde?

Moussu! ça-u cridèc un campanhar, dets embirous de Boulounho, seguissèt-me, que bous i-amierèi, jou!... Era Gascounho, qu'afenis

damm' et mounde ací, è, là-haut, damm' eras estélos!..

Tà húger era Crotzada, Aimeric de Pegulhan, coma plan d'auti *faidits*, que trobèc acés en Catalonha, au près deth trobador, Guilhem de Berguedan, que l'au presentèc ath arrei Amfós de Castelha; que la gahèc Dempús entara Lombardia, a on contribuic a espandir eth art deth *trobar*, acabant probablaments era sua vita laguens ua comunautat «catara», «*on tuich li bon ome li feron gran honor.*» Aqueth ardent patriòta tolosenc qu'ei eth autor — entre auti! — d'un elògi deth comde de Comenge (En Bernat IV):

*Coms Cumenges, grat e merces vos ren,
Quar ses donar m'avetz donat aitant
Qu'en dreg d'onor val un don autre gran...*

Mès, de toti es trobadors ligadi de près o de lonh as nòstres montanhes, qu'ei **Amanieu de la Broquèira** de qui encarne asseguradaments eth miélhor eth engèni propriaments comengés. D'aqueth poèta que non coneuem que per dues poesies «*plies de gràcia e de hrescor*» (R. Lizop), conservades en manuscrit dit «de París»⁵⁷, non se sap gran causa, senon que, pera factura des sòns vèrsi e era lengua de qui emplegue, e deu èster dera fin deth s. XIII^{au}; eth sòn nòm, que Alfred Jeanroy (1923) e pensaue mau ortografiat («estropiat peth copista»), mès que s'explique mès probablaments peth amudiment d'ua –N- entremiei vocales (*N'Amèus per N'Amanèu*), amassa damb eth hèt qu'adrece un salut d'amor desesperat — «*Per ma enemigua m'espèrc, que· m te marrit e deziron...*» — a ua dauna d'Aureilla⁵⁸, non lèishen cap de doble sus es sues origines gascones e comengeses. Ja's sap qu'eth vilatjòt d'Era Broquèira e's quilhe ara entrada dera val de Luishon, ath pè de Sent Bertran. Qu'ei de dòu que n'ajam podut conservar d'eth que ua sola *cansó* e ua *retroensa*. Es sentiments que se mos i alebreishen que «*s'exprimeishen*» ce mos ditz encara R. Lizop, «*dab ua fòrça e a bèths còps ua sinceritat, a on s'arretròbe era vigorosa emprenta deth engèni gascon e pirenenc*»⁵⁹.

57 N° 7696.

58 De tota evidència, *Aurelhan*, ath arràs de Tarba, en Bigòrra.

59 *Le troubadour Amanieu de la Broquèira*, R. Lizop, *Era Bouts dera Mountanho*, 1907.

Bel corps, gens, dreitz, bela bocha
 Ei amor si amors!
 E a blancas dens, hueils dos
 E vejaire fresc e clar;
 Ins e mon cor vos remir
 Quar per vos vei pretz levar
 E enquerir
 Cascus en bruit;
 Mas lo joi de leis, quar l'am, me destrui...

Qu'ei encara eth mau d'amor, eth *despieit* amorós per d'*ingrates*
 e d'*aules mestresses* — un tèma recurrent tanben enes cançons
 tradicionaus pirenengues, — de qui, a pus prètz tres sègles mès tard,
 entara fin deth s. XVI^{au}, inspirèren es sòns polidi e estiglants *tindets* a
Bertran Larade, de *Mourrejau d'Arribère*.

Lous que besen ma care atau desfigurade
 Me disen quant et quant: bous ets plan Amouroux
 Mes aquere quem' hé en tout punt malhurous
 Dits que non' cre arrenc, et n'ey assegurade...

De 1604, data en qué publicuèc, tot en un còp, *La Margalide Gascove*, a on cante es sues amors maleroses per ua joena montrejalesa des sues parentes, e ua garba de tròci causidi (*Les Meslanges de dibereses poésies deu medich Larade*), dequia 1610, moment en qué perdem definitivaments sa traça, Larade non s'estèc de trebalhar. S'es sues *cansous* e's senhalen pera sua frescor, a bèth còp, un shinhau innocentia, cèrtes pèces, per contra, non manquen cap d'èster atrevides, com aqueth poèma prestit d'erotisme, de qui l'au valec quauqui trebucs en Montrejau:

Si jou poudey, boulery riquamens
 En gouttes d'or eou leyt de Margualide
 Caige la neit, eu punt qu'ey adromide,
 Per nou gausa descrouby mous tourmens...

As de qui l'arcasten de recórrer ath gascon, qu'arrespón còp sec:

Birgille a bon dreit latin pousquoc parla,

Homere sous bers grecs pertout hase coula.
Per so quet ere Grec, sou grec et rendouc leste,

Et jou lejau Gascon nou haussary mon bec,
Com eris jom direy en mon lengatge meste,
Que Gascon soy nescut, non pas Latin, ny Grec.

Era poesia de Larade, que coneguec en sòn temps un cèrt succès a Tolosa e en Comenge, que s'amerite miéller que non pas es critiques escosentes de qui l'adrecèren es sòns «inventaires», eth Dr J.-B. Noulet e eth baron Marc de Lassus⁶⁰, as quaus e cau totun arreconéguer eth meriti d'aué'u trèt deth desbrom. Que sabem ué, en particular de dempús es trebalhs de qui l'au consacrèc Felip Gardy⁶¹, qu'eth nòste comengés e hè figura de veritable dauancèr. B'ei eth — que non pas eth famós poèta *mondin*, Pèire Goudelin (Godolin) — de qui ei ara soca d'aqueth moviment literari que's coneish damp eth nòm de «Reneishença tolosenca». Dab un sens agut deth gascon — de qui escapèc completaments ad aqueri prumèri observators —, eth poèta montrejalés sabec méter en òbra toti es recorsi de qui l'autrié eth polimorfisme reinant en Montrejau a un moment clau dera istòria dera lengua — a on es dialèctes comengesi acabèren de bascular ena zòna d'influéncia tolosenca — e dens ua zòna sensibla a on se mesclauen e s'arrejuenhién es influéncias antagonistes e complémentàries deth Naut Comenge, dera vath d'Aura e deth Armanhac.

Un shinhau mès anciana, dilhèu — prumèra mitat deth s. XVI^{au??} — ei era *Cançon ditta la Bertat*, publicada peth prumèr viatge, en 1694, e qu'ei era òbra d'un autor tolosenc anonim, mès indisputablament d'origina gascona⁶² e probablaments comengés (*lous soulis, mesis, prenouc, fasouc, batouc, se perdouc*). Aquera curiosa pèça, de qui compde ce quin quate cents Tolosencs e preneren part dab Du Guesclin

60 Dr J.-B. Noulet, *Essai sur l'Histoire Littéraire des Patois du Midi de la France aux XVIe et XVIIe siècles*, 1859; Baron de Lassus, *Un poète commingeois oublié, Bertrand Larade, de Montréjeau-de-Rivière (1581)*, *Revue de Comminges*, 1897.

61 Vejatz, entre auti, F. Gardy, *La Leçon de Nérac. Du Bartas et les poètes occitans (15550-1650)*, Premses Universitàries de Bordèu, 1999.

62 Cf. entre d'autres formes caractéristiques: *jou, Pey, Miquéu, soun fray, nostes moundis, bostos mas, en aquet tems, per et, ta grana guérra, quate cens, déu rey, be partigoun, enta Carcassonna*, ètc.

(!) a ua campanha contra eth arrei Peir de Leon, ei ça'm par un des toti prumèri tèxtes james estampadi a on se pósquie observar era preséncia — hueitiva — deth article dit «pirenenc»: *counstro ets francés sous enemics, la guerra contro es mescresens.*

Dona Clamença, se bous plats,
Jou bous diré pla las bertats,
De la guérра que s'es passada
Entre Pey lou rey de Leon,
Henric soun fray, rey d'Aragon,
E d'ab Guesclin soun camarada,
E lous moundis qu'éren anats
E les que nou tournen jamas...

E podem ténguer a **Guilhem Ader** (c. 1570 – 1638) per un autor comengés? Plan solide, pusque eth madeish, en sòn tractat de cirurgia, *De la méthode de consulter les maladies chirurgicales* (1628), se'n ditz, en signant *Guillavme Ader Comingeois*⁶³. Nascut a Lombèrs (o enes parçans de Lombèrs), en Baish Comenge, aqueth medecin, establit en Gimont, a on s'ère maridat, qu'encarne ara perfeccion era figura deth gentilòme dera Reneishença, tot en un còp, erudit e umanista. Ja's sap que, en mès d'ua òbra medicau importenta, redigida majoritariaments en latin, que l'au deuem dus obratges en gascon : un recuelh de saviesa populara e d'arreprovèrbis publicat, peth prumèr còp, en 1607, *Lov Catovnet Gascovn*; e ua epopèia guerrèra en aunor deth *Noste Enric* — Enric III de Navarra, IV de França — *imprimada a Tolose*, en 1610, *Lov Gentilome Gascovn*. *E lous heits de Gouerre deu gran é pouderous Henric Gascoun, Rey de France é de Naouarre*. S'era sua lengua ei representativa d'aqueuth gascon classic, en usatge ath s. XVII^{au}, capvath era Gasconha, que compde totun dab quauques formes especificaments comengeses, coma eth pronòm complement *mos* (*mous cassen neit é iour*) per *nos*⁶⁴, *hoc < FUIT(noun houc james)*, en preterit, o encara uns quanti pluraus en *-is* (*de claris trelis, bistis,*

63 Cf. tanben, A. Vignaux, *Où est né Guillaume Ader, Revue de Gascogne*, 1906.

64 De hèt, e d'acòrd damb eth usatge encara en vigor enes nòsti parçans, Ader destrie claraments eth pronòm complement *mo(u)s* deth pronòm «subjèct» *no(u)s* (*nous arrigam deus blats la birague eschequade*), ce qu'enterditz de confóner es dus, com ac hec darreraments, per excès de purisme, eth editor de qui s'encarguèc de hicar eth tèxte en *normalizat* (*Lo gentilòme gascon, Per Noste*, Ortès, 2010).

coume bounis besis, bérís moutous). Senhalem tanben era preposicion *dequie* < *dequí a*, per *dinc a*, *enquia*, *denquia*, que s'a conservat en pòble de Canejan.

lou boui (dits det madich)ma nourrice Gascouigne
 Tu que m'as apoupat que n'ages pas bergouigne,
 Que mon pai, mous Aujos, lous antics, é mes biels,
 Quan m'aperen lou hilh n'abachen pas lous oueils.
 Ets an heit mar-é-mont, en assauts, en batailles,
 En lous grosses coumbats, en las mages mourtailles,
 Tout james lous prumès, é lous quan heit l'eschoc...

(Perpaus deu Gascoun)

En 1851, Ja(c)ques Boé (1798-1864), tant vau díder **Jasmin**, deth sòn escais-nòm, que, com ac ditz eth sòn editor, en 1860⁶⁵, e hec espelir «poètes popularis» de «Bordèu denquia Marselha», venguec entà Banhères, a on compausèc ua *cansouneto* a la *Couombo del Lys*⁶⁶ dinc a non i guaire piosaments conservada en Musèu deth País de Luishon.

Yèr, m'escapèri tout soulet,
 per fa sécrèto promenado,
 dins la couombo tan renoumado,
 Oun doumayzèlos et moussurets
 Me tressàbon poulit bouquet
 Al mèl d'amou qu'a tengut toumbo
 D'aquès bièls rocs que n'an la foun
 Al beren que nay pel gazoun
 Demandèri: «Poulido couombo,
 Quin es ton mèstre, ange ou démoun?...»

Non se sap ben ben s'ei eth exemple deth perruquèr d'Agen, o, de faïçon mès generau, eth interès suscitat, de dempús era fin deth s. XVIII^{au}, un shinhau pertot en Euròpa — en França, en Alemanha, en

65 *Las Papillôtos de Jacques Jasmin, de l'Académie d'Agen, Maître ès Jeux-Floraux, Grand Prix de l'Académie française. Édition populaire*, París, 1860.

66 En realitat, era *Coma de Lis*, eth toponim aqueth n'auent, plan solide, arren a veir damb era flor de liri.

Soïssa, en Itàlia, — peth estudi des «idiòmes locaus», de qui desvrelhèren a nòste de nauères vocacions, mès be cau arreconéguer qu'era segonda meitat deth s. XIX^{au} ei un periòde particularaments propici entàs letres comengeses. Sèt autors, au mens — sèt *primadiers!* — en un perimètre restrent, espandint-se deth Luishonés dinc ath Montrejalés, se mos meteren alavetz a escriéuer en gascon:

Andrèu Bouéry neishec a Banhères en 1821; s'era sua carrièra de fonctionari l'esluenhèc un temps deth país, que trobèc ua compensacion ena escriutura; eth tòc des campanes dera glèisa d'Aspèth, d'a on es sòns èren originaris, l'inspirèc es melodies des sues *Cansous d'éd Campanè d'Aspèt* de qui horen publicades, peth prumèr còp, en Sent Gaudenç, en 1872.

A traouès tutto 'ra campagno
Quand bous lançats dé boun maytin,
Diguets, goueillès d'éra mountagno,
Qué bédets p'ed bosté camin?

— Qué bédem éra Mounjouyetto
En soun murret ta bieil qué cay,
Edj'aoudéroun sus sa branquetto,
Et' r'abeillo... per oun s'escay...

(*Era Scolo d'es Goueillès*)

Bertran Guilhem-Pène, eth «trobaire» dera vath de Uelh, que s'estaquèc a hicar en versi d'antics usatges — coma era hèsta de Sent Joan — e bèri condes trèti dera tradicion orau coma, per exemple, era legenda dera Maladeta; qu'ei eth tot prumèr poèta luishonés.

la milo gouéit cents ans Nosté Ségn'è Sén Pièrro
Dèbarèré dèt cèou ta déssus éra terro
Béguérén én Luchoun bestidi en péleris
È Jésus bénadic ét nosté bech païs.
Mais après touti dus péra haouto mountagno
Prénérén ét camin déra terro d'Espagno.
Quan hourén arrivats at pè dét pic Nétou
És santi bouiatjurs trouvèréun un pastou.

Sous moutous, qu'en aüé io térriblo rramado,
 Pèchién tranquilloments én io grano splanado;
 Un gros can, un moustant, es tenguié à sous pès,
 És météc à hourra quan bic es éstrangès...

Coma tant d'auti, eth **Abat Fages**, de Paishons (Paissons), ué ben desbrembat, que s'atelèc, de son costat, a virar en gascon, soent dab talent, es faules de la Fontaine.

At cap d'un hay, darr'èt bilatgé,
 Un jouén Courbas, tout ajoucat,
 Qué tenguién bèc un hourmatgé,
 Qu'aouio pas dé ségu croumpat.
 Un biéil gus dé Rénard, Rénardo, crédi qu'èro,
 Qué loutjaouo tout près, bésin d'io garièro,
 Et qu'éou séntic. Sé Dieou dèc un bèc at Courbas,
 A'ro Boup plan qu'éou dèc un doublé naz,
 Et qué baou bètcop mès, j'ac bats bédé dé suito...

Jules Portes, de Nestièr, de qui's deuié morir en païs creaule, en Aití, que'n hec autant en sòn dialècte arcaïzant e «bearnizant» deth Nestés, ahigent ara sua garba un des toti prumèri assais de gramatica gascona (*Fablos Caousidos de Lafontaino libroment traduitos en Patoués Pyrénéen enrichidos dous Élémens de Grammairo d'aquéro Léngó*, 1857).

Joan Benosa Sirat ei eth prumèr poëta propriaments aranés coneget. Nascut en Canejan, en 1789 — eth an dera Revolucion francesa! —, que s'engatgèc coma sollat, abans de tornar-se'n tà casa entà miar era existéncia pastorala dera màger part des Aranesi de son temps. Que l'au deuem era beròia e esmouenta *Cançon dera Goelhèra*:

Ara mia goelhèra
 Ua cançon voi cantar
 Entà que'n sàpie es penes
 Que'm vòlen acabar.
 E no'n sies ingrata
 E ditz-me si o non.

Un punet volia jo
E non, e non, e non...

Mès que son subertot **Jacques Cazeaux** (1816- c.1890), eth praube *talhur* (sarte) deth Montrejau, e **Victor Cazes** (1178-1868), de Sent Biat que retenguen era atencion ; eth prumèr, de qui coneguec, locauments, un succès semblant ath de Jasmin, que dèc a enténer, de faïçon soent ponhenta, era votz des mès umbles e des ganha-petits:

Nechut à Mourrejaou, de you praoubou famillo,
Qu'en estats dexo-sept sens'aoue nat azilo,
Praoube pay! praoubou may! ban agut à souffri,
Enta mous neouri touts. Cent cops mes baou mouri.
Bous poudet figura you misero completo!
Que nous calio minja bien souben sens'assieto!
Qu'eron souen sensé pan, ço de mes malhuroux,
Nou gouza demanda per esta bergougnoz.
Ço quaouion enta tres, mac aourioy minjat tout...

Eth segond, de qui, dab ua punta de trufandisa, e's presentaue eth madeish coma *empaillaire d'aoudèz* e *cercaire de cailhaous* qu'auié servit coma hussard dera Republica. Sa pair de qui ère estat cònsol de Sent Biat, qu'auié redigit eth caièr de dolences dera comuna abans d'acabar guilhotinat en 1893. Aqueth «curiós personatge», coma l'apère R. Lizop, que s'assagèc a divèrsi mestiers — antiquari, entomologista, naturalista, taxidermista — abans d'apitar, dab Nérée-Boubée, un «musèu pirenenc» a Sent Bertran. Era sua activetat de collectionnaire que l'amièc a amassar e repertoriar un pialèr de plantes, de cuques, mès tanben de «*pèires de pericle*» e d'autars votius galloromans, e a collaborar dab eth celèbre arqueològue tolosenc Alexandre Du Mège⁶⁷ de qui l'encarguèc de mantues missions scientifiques sus eth terrenh.

Qu'ei Victor Cazes, entre d'autas causes, de qui hoc eth prumèr a senhalar, enes sòns carnets de rota, era preséncia deth monument megalitic coneget coma era «*Pèiro de Miech Aran*» (*sic*, en gascon). Es sues dues garbes de poesia, es *Massouquets de Sén-Biach*, e es *Claouarissoz de Sén-Bertran* (1859), escriutes tardet (qu'auié setanta

67 Archéologie Pyrénénne, 1860

ans) en «arrude dialècte» de Sent Biat (*sic*, R. Lizop), acabèren de consacrar eth usatge literari deth gascon montanhard, e, per tant, deth article dit «pirenenc»: *ech, era*. Qu'òm i tròbe, entre autres, era esmouenta evocacion dera susmauta, en 1848, deth monde dera Varossa contra era admenistracion horastèra⁶⁸:

Hardix! gens de Maouloun, d'Esbarech, de Troubach!
 Ech moument ei benguch, Paris siei reboultach;
 Qu'an accassach ech Rei dab tutto sa famillo,
 E qu'an metuch ech houech laguens era Bastillo...
 Anem, goujax, hillem: Bibo ra Republico!!!...
 Saoutem toux as fusils, è gahem era pico,
 de neste recebur coupem es countrobents;
 Eschasclém ech bureou, hiquem-mous toux laguens.
 Hem crema sous berbals, toutos eras coupios,
 Qu'Ibos senifiquec, aquestis darrès dios...
 Sèro, brido, chibaou, tout laguens era houssou;
 Nou s'en parle pas mès d'huissiers ena Baroussou...

A costat d'aqueri escrits propiaments literaris, cau senhalar tanben eth ròtle capdavantèr jogat peth sabent epigrafista luishonés, **Julien Sacaze** (1847-1889), de qui, en esperit esclairat, amassèc *in extremis* es toti prumèri etnotèxtes james publicadi en dialècte luishonés (*Fragments de Mitologia Luishonesa*), encoratgèc era produccion en gascon en aubrir es planes dera *Revista de Comenge* ara «literatura populara» e mièc a tèrme, ath parat dera Exposicion Enternacionala de Tolosa, en 1887, ua preciosa *Enquista de Lingüistica e de Toponimia* abraçant, deth Bascoat dinc ath Rosselhon, es ueit despartaments francesi bordant era cadena pirenèca. Un des dus tèxtes que, ad aqueth parat, es arregents de cada comuna èren invitadi a hèr traduïser en «idiòma locau» as sòns collaborators ère «et counde de Barbasan» qu'eth brave Abat Fortine, de Castilhon de Larbost, mau content deth trebalh efectuat peth mestre d'escòla deth sòn vilatge, e prenec era iniciativa d'arrevirar pes sòns pròpis mejans e d'enviar directament a Sacaze:

Beri dies a d'acro, que y ahue en un bilatge des Pirenès un home è ua

68 Era Rebolto dets Baroussens.

henna qu'èren bielhi, bielhi. Que nou ahuen q'ua maydouota, un cadau è ua baca. Mès, per praubi que houssen, qu'assistauen toustem es de qui èren mès praubi qu'éri. Un dia era terra qu'ère caperada de gnèu è que tourraue a hè hiene es peyres. Touti es d'et bilatge qu'es cahouahouen en minja è behoue; qu'èren arrichi è huroudi. A'ch escusçay, dus bouyatjurs que benguien de lougn qu'es bouleren esta en aquet loc, pramou qu'ahuen heret è hame ; que tustèren à ua porta, apuch a uauta è a d'autes encara : arres nou les boulec atura ne balhales arren enta minja...

Per tan limitada que hosse estada era portada efectiva d'aqueri tàxtes, des quaus eth arreclam n'anèc james lonh qu'eth Comenje e era Bigòrra vesia, que preparèren totun eth terrenh ath Felibritge de qui, per implantar-se tardet enes nòstes arribères, no'n coneuec pas mens de camin un succès florissent.

De dempús 1902, eth **Abat Dufor** reclamaue, en sòn obratge *Viris Illustribus Convenarum*, que s'apitèsse ua escòla felibrena en païs comengés: «*Eth gascon, ce'm semble, s'amerite autant coma eth lengadocien e 'th provençau d'auer eths sòns mantenedors, eths sòns capíscols, eths sòns capoliers...*»

Eth 18 de deceme 1904, **Bernat Sarrieu** (1875-1935), de Sent Mamet de Luishon, qu'adrecèc, en sòn nòm e en nòm de ueit auti signataris, demest es quaus eth bon Abat Dufor, Bertran Guilhem-Pène dejà mentavut mès ensús e eth felibre bigordan, Miquèu de Camelat (1871-1962), ua *demando auficialo d'Arrecounechénço* ath Capouliè deth Felibritge, de qui ère alavetz, eth celèbre Pèire Devoluy (1862-1932):

Plan aunourat Capouliè,

Qu'an es sousinnats edj auantadje de hè-bous counégue qu'an pensat utile d'estabblí, ta's paízi 'specialoméñz gascous (Counégez è Couzeran) dera Hauto-Garouno è dér'Ariéjo, iou 'Scolo felibrénc, qu'aperaram Escòlo des Pirenées. J'an amassat iou trentiò de sinnatures, è que soun soulides qu'acró nou'i soun que un coumençomént...

Demando auficialo d'Arrecounechénço

Adreçado ac Capouliè ed 18 de Decéme de 1904.

Plaṇ aunourat Capouliè,

Qu'an es sousinnats edj auantadje de hè-bous counégue qu'an pensat utile d'estabblí, ta's paizi 'specialomént gascons (Counégez è Couzeran) dera Hauto-Garouno è dér' Ariéjo, iou 'Scòlo felibréngco, qu'aperaran *Escòlo des Pirenées*. J'an amasat iou trentiò de sinnatures, è que soun soulides qu'acró nou'i soun que un coumençomént. En tout each que bouz aseguren que soun halamats ta'ra cauzo dera léngo patrìalo de iou ardou, que, s'a Diéu plats, jàmèz nou s'escantirà, è qu'espèren que boulerrat plan troubá, après abiz dera Mantenéndo d'Aquitânia, qu'ez Estatuts qu'a-coumpanhen aquésto demando soun prou d'acòrt dabb edj esprit dec qui era gardo bouz ei hidado.

Que bons prèguen entretant, plaṇ aunourat Capouliè, d'arrecébe, dera lou part coumo dera de touto 'ra 'Scòlo nauero, er'asegurénço dez louz miélhouz è mèz debouats sentiménts.

[An sinnat MM. DE BARDIES, BAYLAC, CAMÉLAT, CASTEX,
Y. DUFOR, GUILHEM-PÈNE, MATHIEU, B. SARRIEU, TEULIÉ.]

Amna sensibla e generosa, trebalhador infatigable, lingüista entenut, **Bernat Sarrieu**, que s'amerite miélhor eth tanben qu'era reputacion de taxidermista dera lengua e de reaccionari conservator que l'an hèt, de Dempús, cèrti comentators occitanistes incapables de destriar era figura deth mestre dera de bëris uns des sòns successors particularaments tinhosi e venjatieus. Eth sòn apòrt as letres comengeses e ara coneishença des dialèctes pirenencs ei considerable. Ja auem endicat qu'ère a Sarrieu, per exemple, que revenguié era auor d'auer trèt eth aranés deth anonimat. S'era sua poesia e manque dilhèu, de còps, de leugeretat, certenis tròci non son pas mens beròi escalpradi, com aqueste passatge de *Piréno* (1903), a on Ercules, hart de shegrin, e da as nòstres montanhes eth nom dera sua benaimada:

O, Pireno, que boui qu'aquésti mounts qu'eb biren
Juéno, bér' è 'rridént', è que s'arregaujiren
Ta suén d'augeita-d 'ná pel lou tapiz berdous,

Qu'an bist em mèn coumbat, è 'tòn malur glourious
 (Boulut pez bouni Diéus, que dem miélhou deciden),
 Que boui qu'aqueri mounts dibiz è purs, que diden
 Qu'a hèt Líbiou madéch o qu'a hourgat Ichit
 D'acitau tadj Aucian per Hilhoun arroujit,
 E dessuz es qùaus cau que gué 's tòz gùéls s'adròmen
 Toustém premou de tu «Pirenéez» ez nòmen!

Aqueth dialectològ convençut, de qui reclame, tath sòn parlar de Sent Mamet, era dignitat de lengua literària, qu'ei tanben un vesionari: seishanta ans abans qu'es teoricians gessidi deth occitanisme non s'atèlen a definir es contorns d'un occitan *estandard, referenciau o generau*, qu'emet era aidia segon era quau e poirié existir, parallelaments as dialèctes aïretadi, ua sòrta de *lingua franca*, comuna a tot eth país d'Òc, anant denquia situar-ne eth hornèr, coma mès tard Pèire Bec, en Occitània centrau:

Après tout, nou mous cau pas hè d'illuzioun: s'ess hè quauco léngo d'Oc generalo, nou sera paz era nòsto, ne mèmo iauto gascouno, ne tapòc quauque dialècte que digue le, les am masculin (coumo 't toulouzénc) o la, lis, af feminin (coumo 'p proubençau); qu'ess hará dabb es parlas surtout lengodoucias, que diden la, las, e lou, lous. Mès, debadj aquet bérbo coumun, qu'ez bint miliouz d'Ouctcitas⁶⁹ pouirién coumpréne, lége, escriéue è mèmo parlá, ta qué nou demorarién pas, coumo dialèctez literaris, ez lengùadjez loucauz dez mès petitez arregious? Nou s'ei paz bist que ne 'ra bito, ne 'ra glòrio dera léngo grèco aje patit dera culturo des sòz dialèctes, ne qu'aquésti, tapòc, ajen poudut empatchá 'ra fourmacioun è 'dj espandimént de iou léngo coumuno...

Dab ua determinacion propiaments apostolica, Sarrieu que s'empleguèc a suscitar de nombroses vocacions ath torn d'eth, entorant-se eth mès soent de collaborators d'eleit. Mentavem, entre d'auti nòms, a **Raimond Lizop** (1879-1969), professor en licèu *Théophile Gautier*, de Tarba, e istoriador de renòm nascut a Legavin, de qui aportèc ara *Escòlo* tota era rigor e era erudicion de qui l'au hèuen nacèra; eth **Abat Dambielle** (1873-1929), de Samatan, en Baish

69 Sic, peth tèrmi e pera ortografia.

Comenge, autor de condes e romancièr; eth **Abat Daubian**, de Pegulhan, ath arràs de Bolonha; eth **Abat Castet** (1883-1961), filològ — qu'òm l'au deu un preciós estudi gramaticau sus eth gascon deth Coserans⁷⁰ — e autor de mantues pèces de teatre a succès (*Etj Ase Encantatch*); era estacanta figura de **Janon de Soulé-Venture**, de Harrèra, en Varossa, de qui, per èster bracèr de son estat (!), e hec mòstra d'ua erudicion e d'un talent pòc comuns; eth arregent, **Jean Sens** (1863-1928), estacat a ressuscitar eth «parlar vielh» dera vath de Uelh; eth **Doctor Cator** de qui revirèc *Euangelino*, de Longfellow, en gascon; **M^{ma} de Barry**, deth sòn nòm de pluma, *Sudòno d'Aspi*, era poetessa de Sarrancolin ; **Louis Barbet**, dit *Luis de Nouguès*, d'Auantinhan, qu'era guèrra de 1914 e se'n deuié portar, coma tant d'auti joeni d'ací; e, plan solide, **Jusèp Sandaran Bacaria**, eth delicat poèta de Canejan, e **Mossen Jusèp Condó Sambeat** (1867-1919), de Montcorbau, eth pair dera literatura aranesa modèrna. Totes e toti contribuiren a hèr d'*Era Bouts dera Mountanho*, eth bimesader dera *Escòlo*, fondat en 1905, e deth qué Bernat Sarrieu assegurèc practicaments solet era publicacion denquia sa mòrt, ua revista de qualitat e un document irremplaçable tà qui vòu saber ç'a qué s'assemblaue era lengua parlada enes nòsti parçans ath debut deth s. XX^{au}.

En 1912, Mossen Condó, alavetz en Salardú, envièc as Jòcs Floraus organizadi en Lhèida, ua poesia entitolada *Era Val d'Aran*, que, dab era creacion d'aquesta acadèmia, e era reconeishença dera lengua d'aqueste cant deth Pònt de Rei, e pren, ué, un relhèu tot particular:

Acró ey era Val d'Aran... Pro ey ta amagada,
Tá lueny, tá lueny, que Espanya nu la hi sab!...
Dauritsli ûnc pas, perque ey massa embarrassada!...
*Datsli ûnc cunsol, perque ara nu n'ha cap!*⁷¹

Un shinhau en marge deth Felibritge propriaments comengés, eth canonge **Léopold Médan** (1883-1960), qu'auhreish era particularitat d'auer escriut torn a torn en gascon armanhaqués e en gascon comengés. De hèt, se sa mair b'ère deth Gèrs, *Lou Campanè*, com

70 *Études Grammaticales sur le Dialecte Gascon du Couserans*, 1891.

71 Mantenguem era grafia d'origina.

aimaue a signar es tèxtes de qui publicau en *Armanac de la Gascougnou*, qu'ère, per sa pair, arrehilh d'Antishan, as pòrtes dera Val d'Aran.

En empia noste cèu de ta bouts; adarroun,
Debaro at Sen-Martin p'et camin d'era Costo.
Frountignan e Frounsac, entenèts-lo per bosto.
Que courre per Sen-pé, per Oro, Lourdo e Mount,
E p'et gran bosc de Gar, p'ets camps e p'eras bignos,
Escoutats Antichan qui parlo a-ras Frountignos...

Ath cant deth Felibritge encara, mès aqueste còp, dera auta part deth Portilhon, s'a de mentàver eth nòm de **Mossen Rafael Nart Arjó**, de Vielha (1870-1931), de qui, entre d'autas cançons populars, ei eth autor de *Montanhes Araneses* — que s'a oficiaument acceptat com eth imne dera Val d'Aran, — e de *Non Plores Tonet*.

Montanhes araneses,
Pientades de rius,
De totes grandeses
Vos adorne Diu.

Nòsti amors veiguéretz
Com rosèr florir;
Volem com es pares,
Guardant-vos morir.

Bernat Sarrieu se mor en 1935. En es ans 1970, era vita dera *Escòlo* ei marcada pera luta intestina que l'opause as tenents deth moviment occitanista. Era peleja se cristallize ath entorn des questions de grafia. Quan, en 1976, **Andrieu Lagarda** e hè paréisher era sua preciosa *Petite Anthologie Occitane du Comminges*, en transposant en grafia alibertina era màger part des passatges de qui cite, era colèra des membres dera *Escòlo* que s'alebreish. Mès, contrariaments as sòns confrairs, **Yvonne Ponsolle** (1914-1997), de Galièr (Galié), de qui acupe es foncions de Secretària Generau dera *Escòlo*, de dempús 1957, non pèrd eth sòn temps «*en usar es sòns darrèri subersauts d'energia en de violenti atacs contra tot ce que's ditz occitan*» (A. Lagarda). Inalassablaments, que s'estaque a hèr conéguer eth trebalh dera *Escòlo*, en publicar es òbres de Bernat Sarrieu (*Trosses Causits*,

1977), de Mossen Condó (*Era isla des Diamants*, 1981), deth Abat Castet (*Nosti Courtius*, 1982), de Jean Sans (*Coulou de Cèu*, 1989), liuant-se cada còp a de menimoses enquistes sus eth terrenh e apreuedint cada tèxte de precioses anotacions. Convençuda dera vertut pedagogica deth teatre, qu'escriu de nombroses pèces que pren suenh d'acompanhar cada còp d'un glossari detalhat destinat a facilitar era lectura dera òbra e eth aprendissatge dera lengua. Atau, *Entre bedis*, publicat en 1980, que's presente com ua succession de petiti tablèus que permeten ara autora de tirar partit de totes es arressorses que l'aufreishen es expressions idiomatiques e era saviesa populara. Mentre que, en despiet deth sòn caractèr deliberadament polemic, era *coumedio farcejairo*, *Melic-Meloc* (1979), que met en scèna un professor d'occitan fat e arrogant, envite — mès que james, ça'm par — ara reflexion.

Eth an 1975, s'apite, en Vielha, era Fondacion dita deth *Musèu Etnològic dera Val d'Aran* de qui a per tòca de trebalhar a promòir era identitat aranesa a trauèrs toti es sòns aspècts. Era sua accion ei decisiva. De 1976 a 1979, es membres dera Fondacion qu'organizén mantuns concorsi literaris e qu'editen era revista *Tèrra Aranesa*, contribuint atau a reviscolar era creacion literària e a afavorir ua nauèra presa de consciéncia lingüistica en Aran. Era part presa, alavetz, per **Mossen Jusèp Amiell Solé**, de Garòs, ei essenciau. En digne successor de Mossen Condó e coma se hosse eth nòm que volesse aquerò — *Lo Libre de las Coustumas e Libertats de la Villo de Foix*, datat deth an 1458, ja hè mencion, per *l'an mil cent onze* d'un *Mossen Amiel, avesque de Tolosa* (*sic!*) —, que s'ei esprimat a reintroduíser eth aranés ena liturgia. En 1978, que tradueish eth missau; eth 17 de gèr 1979, auent hèt eth camin coma romiu denquia Jerusalèm, que pòrté eth *Pare Nòste* en aranés, ena capèra deth *Pater Noster*; e en 2010 e 2011, coma coronament de tota era sua òbra, qu'aufreish ad aquestes arribères era revirada complèta deth *Nauèth Testament e des Saums*. Arren mès que peth plaser des mots e dera lengua, atheu eth debut dera *Paraula deth Hilh Perdit* (*Parabòla deth hilh prodig*), segon sent Luc (capítol XV, 11-32) — de qui s'a tan soent sollicitat, de dempús eth s. XIX^{au}, entà trebalhar sus era variacion —, ena revirada de qui n'a balhat Mossen Amiell:

Un òme auie dus hilhs. Un dia, eth mès joen didec ath pare:

«— Pare, da-me era part dera eréncia que me pertòque.»

Eth les despartic es bens. Ath cap d'uns dies, eth hilh mès joen se venec tot aquerò qu'auie e se n'anèc tamb es sòs entà un país alunhat. Un viatge aquiu, maugastèc era sua fortuna en tot portar ua vida perduda...

Pepita Caubet Delseny (1930-2007), de Vielha, ei ua auta figura estacanta dera renauida literària contemporanèa. Laureata deth tot prumèr concors literari dera Fondacion (1976) damb eth sòn tèxte, *Era darrèra fira de Vielha*, que, en ua lengua engrasigada e populara, e met en scèna damb hòrt de connivència e de trendor era vita de tot dia des Aranesi, non leishèc james d'escriuer de dempus. Era sua darrèra obra coneguda, eth roman *Jacinta, casa e país*, pareishec en 2006. Eth *Conselh Generau d'Aran* l'autregèc era distincion d'Aranesa *Illustra* a títol postuma.

Dab eth arrestabliment dera democràcia en Espanha e es prumères eleccions, eth an 1980, en Parlament de Catalonha, era presa en compde dera lengua aranesa pes institucions e's torne realitat e eth procès de normalizacion lingüistica ja's hique en camin. Mès que qui se volhe mès, ça'm par, un òme, un professor, qu'encarne alavetz aquera reneishença e era volentat testuda d'un punhat d'Aranesi, pera màger part, gessidi deth Ensenhament, de veir a espandir-se pertot eth usatge dera lengua. Peth sòn capborrudèr, peth sòn apòrt essencial ath procès de normativizacion, mès que tot en camp dera grafia e dera lexicografia, peth ròtle capdavantèr que joguèc en èster eth prumèr a adoptar era norma alibertina en Aran, **Frederic Vergés Bartau**, de Betren, de qui hoc, tanben, eth tot prumèr President dera *Seccion de Lingüística* deth *Institut d'Estudis Aranesi*, be s'amerite d'èster saludat com eth pair deth aranés contemporanèu.

Dera auta part deth Portilhon, cau senhalar eth trebalh hèt laguens era *Acadèmia Julien Sacaze* de Luishon peth Professor **Jean Castex** — deth sòn nom de casa, *Jan d'Eths de Bergés* —, entà manténguer vieua era es·hlama dera literatura gascona. Jean Castex, de qui ère arrehilh de Sent Mamet e d'Antishan, ère membre dera *Acadèmia des Jòcs Floraus* de Tolosa.

En soun brès, Castex que trouvèc la lengua de la hauta mountanha. Louis Ferrère, Léopold Médan, Bernard Sarrieu, Louis Saudinos (quinis valents Gascous!) qu'èron de sous cousis. Mes Castex que counech tabé las planas e las ribèras. Que camino de Luchoun a Tarbos oun ei regent (proufessou) et qu'aprencipio en Lycèu drolles e drollas entau bachillerat (lou «bac», se diden eris.)...

Eth gran romanista **Pèire Bec** (1921-2014), de qui auié acceptat d'entrar en aquesta acadèmia, mès qu'era mòrt se mo'n portèc ath mès de julh passat, ère eth tanben d'origina comengesa per sa pair. En un tèxte autobiografic a on torne sus eth sòn itinerari de lingüista, que conde ce quin d'enténer a parlar gascon ath monde de Casères, quan ère tot mainatge, e desvrelhèc en eth eth gost peth estudi des lengües.

Nascut en París d'un pair gascon e d'ua mair creaula, quiei de cap ath atge de sies ans qu'auí entà plan díder eth mèn prumèr tumat lingüistic. Ja èra definitivaments tornat en país deth pair, ena Gasconha comengesa, e que'm brembi hòrt exactaments des dues prumères frases gascones, alavetz totes nauères tà jo, que entení: era prumèra, ena boca d'un amic deth pair, de qui mos auié vengudi demorar ena estacion en veitura a chivaus: «Mòra, que vau tornar», era segonda, anonima e impersonau, d'un paisan de qui, en veder-mos a passar tot dia damb eth pair, marmusèc a sa hemna: «Aqueth òme se passeja cada dia am'aqueuth mainatge.» Que demanè ce que volié díder ath pair e quiei eth dia aqueth que prení consciéncia deth bilingüisme, o mès lèu dera diglòssia francogascona, tau coma la se practicaue in illo tempore, ath entorn mèn.⁷²

Se Pèire Bec n'escriuec james en gascon deth Comenge a propiaments parlar, eth gascon literari de qui empleguèc enes sues òbres que's senhale totun per tot un hèish de très tipicaments comengesi, coma es pluraus en *-is* (*totis, granis, flaquis*), cèrtes tèrques personnes deth preterit (*botèc, pleèc, hoc, gaudic, condusic*), quauqui pluraus sensibles coma *votzes* o encara uns quanti manlhèus caracterizats ath gascon «pirenenc» coma *hièstra* per *finèstra* o era locucion *un chinhau*⁷³. Ja's sap que consacrèc era tèsi de qui l'aubric es

72 Extrèt de *Comment peut-on être gascon? Ou d'un bureau de poste à la linguistique.* Era revirada en gascon quiei era nòsta.

73 *Sic, per un shinhau.*

pòrtes dera Universitat as «enterferéncias entre gascon e lengadocian enes parlars deth Comenge e deth Coserans»⁷⁴ (1968). Era revirada dera *Paraula deth Hilh Perduto* de qui balhèc en gascon de Casères, ara fin d'aqueth trebalh, ei dilhèu eth sol tèxte que Pèire Bec age james auut eth parat d'escriuer d'un cap ath aute en dialècte comengés⁷⁵ :

Un òme auiá pas dus hilhs. Le mei joen diguèc a son pair: «Qu'ei temps que siai mon mèstre e qu'àujai moneda; que cau que me'n pósquai anar e que védiai païs. Partajatz vòste ben e balhatz-me ce que diui auer.» — «Ò, mon hilh», diguèc le pair, «coma volhas, qu'ès un maishant e que seràs punit.» E aprètz, que drauissèc ua tireta, que partatgèc son ben e que ne hèc duás parts

Quauque diás aprètz, le maishant hilh se n'anguèc deu vilatge en tot hèr le fièr e sense díguer adiu a digun...

Era contribucion d'aqueri poètes, d'aqueri escriptors, d'aqueri erudits, ei irremplaçabla. Totes e toti s'aurién ameritat que les consacrèsssem ací mès de temps. Quauquis uns — coma Bertran Larade — an fenit per accedir a ua cèrta notorietat. D'autis, coma Amanieu de la Broqueira o eth Abat Fages son practicaments desconeegudi. Mès qu'an toti travalhat a deféner era dignitat dera lengua, en escriéuer, sègle après sègle, era sua istòria. Ara, per tan preciosi que pósquien èster aqueri escrits, n'arrepresenten finalaments que pòc de causa, totun, per rapòrt as dus mila ans d'istòria dera lengua. Per tan talentuosi, per tan sabenti, per tant exemplaris que sien, es nòstis autors non son james qu'un punhat a costat d'aqueri milierats de hemnes, d'òmes, de mainatges anonims, de qui, de dempus es tempsi galloromans, an viscud, aimat, travalhat, soniat, sofèrt, en gascon. E sense es quaus, ne es uns, ne es auti, non seriem acitau.

Eth nòm dera persona de qui voi parlar, entà cluar, non figure, ne james non figurarà ça'm par, en cap d'antologia occitana. Arrés no's brembarié d'era, en dehòra des sòns, s'es circonstàncies non l'auién amiada a crotzar eth camin de ua joena escrivana d'eleit: **Verònica Barés Moga**, de Garòs, de qui l'au consacrèc ua *braca*, *In Memoriam*,

74 *Les Interférences linguistiques entre gascon et languedocien dans les parlers du Comminges et du Couserans*.

75 Que substituim era grafia alibertina ara transcripcion propiamenti fonética deth originau.

qu'un lingüista de lengua alemanda, Claus D. Pusch e publiquèc non i a guaire ath darrèr d'un article subeth aranés⁷⁶. **Leontina** — qu'ère eth sòn nòm — ère ua vielha dama d'un *poblet* de montanha dera Val d'Aran. Coma plan de personnes d'aquera generacion, avec eth malur d'envielhir-se ath moment madeish en qué era societat tradicionau, tan securizanta denquia alavetz, acabèc d'esbricalhar-se e de delir-se. Quan se hec mau, que's copèc era cama, es sòns hilhs, toti dus celibataris (*beats*), de paür de non poder-se n'acupar coma cau, la heren devarar a Vielha, ena «residéncia des vielhs». Tà d'a era, aqueth desplaçament d'un quinzenat de quilomèstres s'aparentau a un vertadèr exili. D'alavetz ençà, n'auc que ua aidia en cap: tornar-se'n tà casa. «*Er aire dera vila non me pròve.*», ce didié. E non badinaue. Qu'ei atheu que hec era coneishença de Verònica de qui ère parenta dab eth hilh de ua neboda sua. Leontina ère nascuda ath debut deth siècle XX^{au}. Solaments no's brembaue ce quan exactaments. As sòns uelhs, n'auié cap d'importença. «*De geografia, ce mos ditz Verònica, sonque sabie que d'un costat des montanhes i ère Espanha, e der aute França. Non auie gescut guaire deth sòn pòble e pògui viatges dera Val d'Aran (...)* Parlaue deth «*cuu dera França*» entà referir-se a París.» Non s'arrasoau James en espanyòu: «*Non sabi bric de letra...*», ce didié, «*Tà estudi, i anàuem quate dies en iuèrn. Jo eth castelhan la comprengui però non pas tot.*» Mès, a nauanta ans passadi, era sua memòria ère intacta e era sua coneishença dera lengua d'Òc sense parièr. «*S'auesse sabut guaire aprenia d'era, ce horneish tostemp Verònica. Hège gói escotar-la a parlar er aranés, enténer mots dera mia pròpia lengua per prumèr viatge. Damb un detalh e ua claretat admirables me parlaue de quan ère joena, de gent que coneishie, de com passaueth temps en pòble abans d'internar-la...*» Leontina se moric a nauanta sies ans. Ena residéncia des vielhs. A Vielha. Emportant-se'n dab era toti es mots, toti es torns de sintaxi, totes es istòries que coneguié.

Leontina que'm hè irresitiblaments pensar a ma tanta, era sòr capdèta deth mèn gran pair, en Guaus. **Fina deth Vilatge d'Avath**, coma l'aperàuem. Era, tanben, se mos moric en maison de retrèta, a Banhères, quan, un còp veusa, es nebots de son òme e l'acacèren de casa sua, anant enquia apoderar-se des camajons deth darrèr pòrc que

76 Das aranésische Oksitanisch (2006).

auié hèt escanar. Era tanpòc n'ère guaire anada entara escòla. «*Ja'n sabes caudes!*», ce'm didié, admiratiua, satisfèta de veir que auia estudiat. Que se'n vedié entà parlar francés, especiauments dab es pronòms personaus afixes qu'eth gascon non coneish mès, de dempús qu'eth *que* enonciatiu e prenec definitivaments era lor plaça, entath s. XVII^{au}. Era tanpòc n'auié guaire botjat. Com era màger part des hemnes deth sòn temps, n'ère james anada mès lonh qu'eth marcat de Banhères, a on, cada dimèrcres, e venié es sòns ueus e eth sòn burre, d'ua man, e qu'eth borg de Lodenvièla, dera auta part deth Peirasorda, d'a on ère sortida era mia gran mair, sa cunhada, dera auta. Se conde, a nòste, qu'un còp se n'anèc denquia Lodenvièla — a pè, plan solide, d'aqueth temps non i auié cap d'autò enlòc — e que tornèc a passar eth pòrt, mentre torbegaue, dab eth mèn pair, encara tot mainatge, en còth, e hènt-se seguir un porceròt. Que se'm brembe, dab un pecic en còr, deth sòn esmervelhament un còp que la mos n'amièrem tà Tolosa e que, deth som d'un balcon, penyat en dotzau estatge d'un immòble, e descobric, esmiraglada, era vila as sòns pès. N'auié james vist tant de monde, tant d'autos, tant de maisons, amassadi en un madeish endret. «*Que vos cau parlar patoès e que vos cau conéguer eth nòm des maidons deth vilatge*», ce mos didié ath cosin e a jo, quan èrem dròlles, dab ua consciéncia estonablaments aguda de ce que hèue era sua identitat. Eth gascon qu'ère eth sòn univèrs. D'era que tengui mots e expressions qu'arrés mès dejà n'emplegaue enlòc. Que'm brembi dera emocion de qui m'estrenhec, quan dejà granet, e l'entení a díder un mot que n'auié pas cambiat de dempús dus mila ans-a: *era viá*, tà parlar deth «camin». Un legionari de passatge ena antica ciutat de *Lugdunum* n'ac aurié cap prononciat autaments. E'm semblaue enténer ath mèn professor de latin!

Leontina, Tanta deth Vilatge d'Avath e tota era gent deth sòn temps èren es arrepresentants d'un móñ de qui portaue en eth eth arreclam view des nòstes origines. Que sabién «*era soca des causes*», que's ditz a Luishon. Un hieu invisible mès ininterromput les arreligaue directaments as *Bascons* que *cisclaun* dera *Cançon de Santa Fe*. Tà referir-se a ce qu'aperam nosati eth «*occitan*», non coneguién — ne non volién conéguer tanpòc — cap d'auta nòm qu'eth *d'aranés*, d'aqueste costat dera montanha, e de *patoès* (PATRIENSEM), deth aute. N'escriuién james eth gascon. E tanpòc non les hèue nacèra. E n'aurenién probablaments pas comprés que hóssem toti disposadi, de còps, a

estripar-mos, per un malerós accent de trauérs o de manca. Era varietat — eth polimorfisme — que hadié partida deth lor quotidian e que se n'arridién: *cada vilatge son lenguatge, cada auderon sa cançon*. Era aidia que mos podéssem esprimar tà auer toti eth madeish parlar les aurié seguraments espauridi. Eth Larbost n'ei cap era vath de Uelh. Ne Pujòlo ei Marcatosa. Mès que parlauen era lengua d'Òc com arrés en aquesta acadèmia, per tan sabent que sie, non la parlarà james pus. Dab ua espontaneïtat, ua autenticitat, un endom, ua magia, a james perdudi.

Com ac escriu encara Verònica Barés, en ua auta des suas novèles, particularaments percutanta, *Era Bòrda Barrada*(1991), aqueste còp ath subjèct de sa pair e des òmes dera sua generacion:

Aqueri òmes èren es darrèri protagonistes d'ua longa plana dera istòria aranesa, mercauen era fin d'ua classa de vida, era fin de benbé costums e de benbé paraules, èren dilhèu, es darrèri aranesi.

Era lengua d'Òc tau com ei parlada en bacin superior de Garona — e tau com ei parlada, en cada cornèr deth país d'Òc — ei eth frut d'ua aventura humana, eth produit d'ua longa istòria, de reviraments soent inatendudi, de qui n'an hèt un utís beròi ahialat, apte a «*derrambulhar*», segon eth mot de Godolin «*tota sòrta de concepcions*».

Uno lengo, ce didié Mistral, en 1877, lou sabès, n'es pas l'obro fatisso d'un ome ou de plusiour, nimai d'uno acadèmi, ni d'un régime quint que siegue. Uno lengo, me semblo, es quaucarèn d'auguste e de meravihous, car es lou recatadou d'aquelo lumiero auto qu'an apela lou Verbe.

Uno lengo retrais a-n-un jas minerau: car, au founs, d'uno lengo, se ié soun depausa tòutis lis escaufèstre, tòutis li sentimen, tòuti li pensamen de dès, de vint, de trento, de cènt generacioun.

Uno lengo es un clapas: es uno antico foundamento ounote chasque passant a tra sa pèço d'or o d'argènt o de couire; es un mounumen inmènse ounote chasco famiho a carreja sa pèiro, ounote chasco ciéuta a basti soun pieloun, ounote uno raço entiero a travaia de cors e d'amo pendènt de cènt e de milo an.

Uno lengo, en un mot, es la revelacioun de la vido vidanto, la

manifestacioun de la pensado umano, l'estrumen subre-sant di civilisacioun e lou testamen parlant di soucieta morto o vivo.

En 1994, en prefaci d'un obratge collectiu consacrat a Andrèu Bouéry, eth «campanèr d'Aspèth», eth mèn mèstre, **Jacques Allières** — eth madeish, arrehilh de Rumes, en Baish Comenge — escriuïé: «*Es Perinèus son eth país des hònts, e qu'ei atheu ça'm par qu'arretrobaram es nòstres (...) Tot gessic d'ací e tot pòt tornar a gessir d'ací.*»⁷⁷ Ja podessen es membres d'aquesta Acadèmia, presentz e abieders, trebalhar dab tota era serenitat, tota era clarvedença, tota era benvolença voludes, tà que tot e tornèsse efectivaments a gésser d'ací e que retrenisse, per longtemps encara, era votz d'aquestes montanhes. Era votz, cauda e atrevida, de Leontina.

*Fòtos de Katerí Arrous Bordes

77 «*Les Pyrénées sont le pays des sources, et c'est là sans doute que nous retrouverons les nôtres (...) Tout jaillit et peut rejaillir ici.*» en André Bouéry, musicien et poète gascon, òbra collectiva, Aspèth, 1994.

DISCORS D'ENTRADA DER ILLUSTRÍSSIM SR. FLORIAN VERNET

REFLEXIONS SUS L'ESTANDARD DE L'OCCITAN

Abans-dire

La comunicacion presenta es la sintesi d'una experiéncia personala de cincuenta annadas. Experiéncia multipla: d'ensenhaire en Licèu puèi en IUFM en Provença, de formator dins l'Acadèmia de Niça (en contacte permanent amb tres grops de parlars, Niçard, Provençal e Nòrd-Occitan), de professor de lingüistica occitana a l'Universitat de Montpelhièr e d'escrivan, en provençal central e en lengadocian.

A l'Edat Mejana, dins los primièrs temps de l'Euròpa Modèrna, l'occitan foguèt sens doble la primera lenga neolatina a se dotar d'una Koinè escrita (koinè diálektos) relativament normalizada, una lenga comuna qu'era coma la sintesi practica dels parlars en usatge a l'epòca sul domèni d'òc.

Aquesta lenga comuna (qu'era tanben juridica, administrativa, diplomatica, religiosa, scientifica e evidentament literària) serviguèt de model a las autres lengas latinas e foguèt de fait la primera tanben en Euròpa a se dotar d'una norma lingüistica (lexicala, morfologica, sintaxica) coërenta.

Cal mesurar justament l'exemplaritat per nosautres d'obratges precursors que coma :

- Las Rasos de trobar. Del catalan Raimon Vidal de Bezaudun (en catalan: Besalú) vers 1196- 1252.
- Lo Donatz proensals. D'Uc de San Sir (Uc Faidit, autrament Hugues de Saint Sirc). Vers 1217-1253 al sègle XIII , puèi
- Lo Doctrinal de trobar de Raimond de Cornet (1324). faguèron un primièr bilanç del funcionament de nòstra lenga.
- Prepareron las Leis d'Amor, de Guilhèm Molinièr que, en 1356, donèron una descripcion estonadament completa e modèrna de

nòstra lenga.

- Per memòria basta de rampelar que la primièra gramatica per l'italian, la de Leon Battista Alberti, es de 1450, que la gramatica castelhana de Nebrija es de 1492, e la de Fernando de Oliveira pel portugués de 1536. La primièra gramatica francesa en lenga vulgara es de 1555.

Après la pèrda dels poders politics es lo francés que s'impausèt coma la lenga comuna de granda comunicacion. L'expression en occitan se limitèt a una part de la literatura, a partir de fogals ciutadans cultivats : Leitora, Ais de Provença, Pau, Avinhon, Besièrs, Montpelhièr, Tolosa, Aush, Marselha, Niça ...

La lenga literària se retrobèt donca desenant diversificada e se fondèt en granda part sus aquestas varietats localas que las populacions contunhavan a practicar dins lor majoritat.

Çaquelà las comunicacions entre las regions, la proximitat culturala totjorn viva, l'unitat fòrta de la lenga jos la diversitat, la prigonda latinitat aparèron l'occitan de l'esclatament linguistic e permetèron lo manten d'un fons comun considerable e d'una comunitat organica de vocabulari, de sintaxi, de conjugason, de nombre d'idiomatismes.

En consequéncia se mantenguèt una intercompreneson qu'era la règle entre los locutors, delà las diferéncias percebudas e reivindicadas.

Los parlars eretats son e demòran doncas la realitat viva e concreta de la lenga, pòdon èsser diferents entre eles a de nivèls variats gaireben a l'infinít, mas demòra totjorn una fòrta intercompreneson.

Dins la situacion de diglossia que foguèt la de l'occitan pendent de sègles, lo fons comun se mantenguèt e a cada epòca los occitans mai lucids e conscents s'esperforçèron per trabalhar sus aquesta dimension comuna fondamentala per l'avenir de la lenga. Pensi particularament a l'òbra del provençal Honnorat.

La sintèsi mai avançada del sègle XIX foguèt sens dobleta la de Mistral, amb son òbra màger, l'immense, irremplaçable e irremplaçat «Tresor dóu Felibrige». Mas Mistral, en ème de son temps, causiguèt coma lenga de referéncia son parlar, lo provençal rodanenc, un parlar particular que de cap de biais non podiá pas servir d'estandard per l'ensem, de referéncia comuna tanpauc (a la diferéncia d'Honorat son precursor).

Lo sègle seguent contunhèt aquel prètzfait en se donant coma objectiu de lo recentrar sus la Lenga. Entre maites, foguèt l'òbra de Prospèr Estieu e Antonin Perbòsc, de Josèp Salvat e plan segur, de Loís Alibèrt.

Lo trabalh sus l'estandard es donc plan entamenat, las basas son pausadas, nos demòra a las afortir, en utilisant las avanzadas de la lingüistica. Despuèi quelques annadas l'idèa de l'indispensabla lenga comuna (de referéncia, estandard o de tot autre biais qu'òm la voldrà sonar) fa son camin. Las recèrcas de lingüistas coma Rogièr Teulat o Jacme Taupiac faguèron avançar considerablament la reflexion e las practicas. D'autras recèrcas individualas avançan parièrament dins la meteissa direcció sens totjorn ne far estat publicament, (Patric Sauzet, Josiana Ubaud, Maurici Romieu...)

L'Acadèmia Occitana (Consistòri del Gai saber) de son costat s'es donat coma prètzfait collectiu, explicit e prioritari l'establiment d'un estandard general. A considerablament trabalhat sul domèni lexical e sus maites punts estrategics (neologismes, vocabulari sabent, tecnic e scientific, nivèls de lenga, sinonimia, derivacions e sufíxacions...)

L'estandard, dins aquesta amira es tot lo contrari d'una reducció de la lenga al minimum comun, utiliza totas las ressorças que los parlars li porgisson, considèra que cada parlar es una part de la Lenga, e que la Lenga es totes los parlars: lor sintèsi. Un estandard non pòt pas ignorar tanpauc lo passat de la lenga, ont plan sovent se tròban las solicions oblidadas.

Seguissèm dins aqueste prètzfait la leïçon que nos dòna l'òbra de Pèire BEC; dins tot son ensenhamant mòstra clarament que los «dialèctes» son un espleit comòde de trabalh e de recèrca, mas sonque

un espleit variable e cambiadís segon los critèris causits. La realitat lingüistica a l'interior d'una lenga donada es un continuum puslèu qu'una juxtaposicion de parlars netament diferenciats. Dins aquesta amira, un estandard non se pòt pas fondar sus l'exclusion e la disparicion dels parlars.

Puslèu que de bastir una multiplicitat arbitrària d'estards segon de critèris forçadament arbitraris, amb los riscs d'esclatament de l'occitan, la lenga estandard se fonda sus aquesta partida comuna, mas sens abandonar res de la diversitat que fa sa riquesa, una diversitat que rencontram dins l'espaci, mas tanben dins lo temps.

L'estandard non es pas la reduccion dels parlars a la basa mai estrecha, es al contrari la bastison d'un ensèm lo mai larg e lo mai precís, lo mai ric possible.

Dins aquesta amira la constitucion d'un estandard permet en retorn (feed-back) un melhorament dels quites parlars. Permet de ganhar en exactitud e precision al nivèl del lexic ont un tèrme existent dins un parlar ven enriquir lo parlar vesin que non l'a pas, o que l'auria perdut.

En particular es la solucion inevitabla per establir l'indispensable diccionari general, de la lenga e dins la lenga, que nos manca totjorn.

Lo travalh de recèrca, fins ara, a portat mai que mai sul lexic, dins l'encastre de l'Acadèmia occitana avèm abordat la question de la sintaxi. L'estudi de la sintaxi dels parlars es sovent passada al segon plan, amagada per las preocupacions legitimas que concernisson la morfologia. La sintaxi es lo mai sovent lo paure de la familha. Dins nòstre travalh de recèrca nos sèm apiejats sus l'òbra decisiva de Robèrt Lafont, qu'es sa granda tèsi sus « La Phraseoccitane », tèsi dont la reflexion non a pas coneigut de vertadièra seguida, e qu'es estada ocultada per las recèrcas en linguistica estructurala, o sus la diglossia.

Puslèu que de longas declaracions d'intencion teoricas, voldriá assajar, a travèrs quelques exemples, de mostrar cossí respondre practicament a l' objectiu de l'establiment d'un estandard.

Los demostratius

Dins la màger part dels parlars occitans de uèi, los determinants particulars que son los demostratius (adjectius e pronoms) funcionan segon un esquema amb dos elements. Se consideram l'ensem de las lengas romanicas, funcionan generalament amb un sistèma de tres elements. Podèm pensar rasonablament que la pèrda se deu a l'influéncia del francés (ja que dins la lenga de l'epòca barròca per exemple lo sistèma s'es sovent mantengut dins totes las varietats).

Çaquelà, trobam ara encara quelques excepcions dins d'unes parlars gascons, e de rèstas d'una tresena fòrma dins d'expressions fixadas per l'usatge.

L'occitan estandard prepausa de restablir un funcionament amb tres fòrmas (aiceste/aqueste/aquel) que permet d'assegurar plenament lo ròtle de demostratius:

- aiceste correspond a la primièra persona de l'enunciacion,
- aqueste a la segonda
- aquel a la tresena o siá a la non-persona.

De segur los efièits de sens derivats: aluenhament dins l'espaci, lo temps, l'enunciati e la valor subjectiva son non solament mantenguts, mas mai precises tanben. La lenga retròba atal son funcionament classic, ganha en definicion e en concision. En efièit dins los sistèmas a dos elements lo demostratiu demòra trop imprecís dins maitas escasenças, es incapable de jogar plenament son ròtle e deu èsser completat per un advèrb (jos la fòrma aqueu d'aquí/d'ailà...).

Autre avantatge, aqueste sistèma correspond del tot amb lo sistèma dels pronoms neutres (aiçò/çò, aquò, ailò) e tanben de l'advèrb que permet d'en comprénder lo funcionament:
aicí/aquí/ailí.

L'adaptacion als parlars e a las fòrmas que lor son pròpias es evidentament possibla, sens los denaturar.

Los possessius mon libre, lo meu libre, lo libre meu.

L'occitan coneis tres fòrmas de determinants possessius. L'usatge d'aquestas tres fòrmas (amb de variacions formalas) es different segon los parlars. Una fòrma pòt èsser emplegada a l'exclusiva de las autres.

Es interessant de considerar que non son equivalentas, e que caduna pòrta un sens different, una nuança e una precision. L'explicacion es evidenta, dins:

- Mon libre: se tracta vertadièrament d'un determinant possessiu: es la fòrma neutra, non marcada.
- Lo meu libre: l'article definit (lo) jòga lo ròtle del determinant, en conseqüència l'adjectiu possessiu se retròba dins un ròtle de qualificatiu, plaçat davant lo nom es portaire per consequent d'una vision subjectiva.
- Lo libre meu : l'article definit (lo) jòga lo ròtle del determinant, l'adjectiu possessiu postposat pren la valor d'un qualificatiu concret dins aquesta posicion, e servís per marcar l'insisténcia.
La plaça dels mots dins la frasa. Veire Lafont p 143

Los parlars occitans modèrnes, coma totas las autres lengas romanicas levat lo francés, se caracterizan per l'abséncia normala de (pronom) subjècte. Dins aqueste cas l'occitan es una lenga que bastís sas frasas a partir del verb e non pas del nom. En occitan l'estructura dominanta es Verb/Subjècte/Complement a la primièra e a la segonda personas. Òm pòt considerar que lo subjècte es integrat al verb pel mejan de la desinéncia verbala. Lafont, (p. 142) mòstra clarament que lo subjècte es lo desenvolupament del verb.

Lo francés a una estructura de frasa unifòrma en Subjècte/Verb/Complement a totas las personas verbals: es la plaça dels mots que determina lor foncion, mas l'occitan a aquesta estructura SVC sonque a la tresena persona quand lo subjècte es un substantiu (la non- persona).

Es a dire que l'occitan a una estructura mixta VSC//SVC, amb

una dominanta VSC.

Aqueste funcionament que marca la preeminéncia frequenta del verb se repercuta sus la tresena persona quand es representada per un substantiu ... lo subjècte formulat passa plan sovent après lo verb: L'aucèl canta > canta l'aucèl.

La preeminéncia del verb explica en granda part que lo subjècte en occitan siá viscut, sentit, pensat coma un « decumul » (un prolongament, un predicat) del verb. Jogam los dròlles... cantatz los artistas...

Atal s'explican sens doblete las construccions ergativas del tip: arriba de causas novèlas, plòu de ròcs...p. 142, (aquí lo subjècte es exprimit dins la tresena persona - non-persona- e donc al singular, e «de ròcs» es un predicat d'aqueste subjècte)

Las **estructuras clivadas**, de mesa en relèu, de focalizacion son una consequéncia d'aquesta granda libertat dins la posicion dels mots dins la frase. Son permanentas en occitan e li donan son expressivitat pròpria.

Exemples: Pèire arriba > arriba Pèire (postposicion del subjècte).

Es possible del meteis biais d'anteposar los complementes:

- Lo gat manja la mirga > la mirga, lo gat la manja; Joan va a la vila > a la vila, i va Joan; parlam a Pèire > a Pèire, li parlam...; (e mai las completivas) pensi que ton fraire vendrà > pensi ton fraire que vendrà...

Aquesta estructura clivada s'emplega en plaça de la votz passiva. La proposicion: «lo vent tampa la fenèstra» reformulada a la votz passiva dona: «la fenèstra es tampada pel vent», mas l'occitan possedís una estructura de sens intermediària diferente e complementària: «la fenèstra, lo vent la tampa», que permet la meteissa permutacion dels actants sens passar pel passiu.

L'occitan estandard deu presentar e explicitar aquestas

estructuras autenticas de la lenga, e que valon per totes los parlars. Non pas per remplaçar las practicas existentas, mas per las completar e lor permetre de jogar plenament del sens.

Lo «**passat compausat**» en occitan e en francés (en castelhan «pretérito perfecto», en catalan «preterit indefinit», en anglés «perfect»...)

Per un aranés, per un catalan, un castelhan o un italiano, l'emplec dels tempses del passat non pausan pas de problema, en principi. A la fòrmas simplas, l'imperfait e lo preterit « simple » son d'un emplec evident. Pels locutors franceses l'emplec gaireben sistematic del «passat compausat» ven totalament escuresir e falsejar las condicions d'emplec.

Aqueste usatge erronèu es a s'impausar de mai en mai dins las fòrmas mai correntas de maites parlars. Lo ròtle d'una gramatica panoccitana e estandard es de precisar las condicions d'emplec d'aqueles tempses verbals.

Lo «**passat compausat**» es una terminologia eretada de la gramatica francesa, inadaptada a l'occitan e trop fosca: seria mai pertinent de parlar de «present compausat». Aqueste temps (ai parlat) es en realitat un temps del present, different del present simple (parli) perque jos safòrma compausada es un acomplit. Es una question d'aspècte avans d'èsser una question de temps. Significa que lo procès evocat, començat dins lo passat, es a s'acabar dins lo present de l'enonciacion. Son emplec es ligat estrictament al contèxte.

Una gramatica panoccitana sociosa de la precision de la terminologia e de son adaptacion a las especificitats de la lenga (e delà la lenga, als parlars) se deuriá de metre aquesta terminologia en acòrd amb la realitat dels emplecs. Seria tanben un biais excellent d'ajudar a l'apprendissatge rasonat de la gramatica.

Lo subjontiu

Segon las grammaticas classicas que tractan del subjontiu en occitan, existiriá una rara, una frontièra clarament establida e

impermeabla entre aqueste mòde e l'indicatiu.

La realitat dels parlars pòt èsser variada, mas e plan diferenta. R. Lafont fa remarcar per çò que concernís los mòdes que tala frontièra es sonque una construccion comòda, mas que dins la practica (es un pauc coma per las variantas « dialectalas ») existís una mena de «continuum».

Los parlars occitans autentics fan mòstra d'una granda libertat dins l'emplec del subjontiu, mòde de la virtualitat. Libertat non vòl pas dire arbitrari: cada emplec es justificat.

- Es lo mai intelligent que coneissi (indicatiu) > conesca (subjontiu 1)
- Emai es brave non t'ajudarà > Emai siá brave non t'ajudarà
- Non i a pas que son vejaire que compta > que compte > que comptèsse
- S'aviáí lo temps legiriáí > S'aguèsse lo temps, legiriáí

La règla generalament establida de la «concordància dels tempses» que vòl qu'un present de l'indicatiu dins la principal comande necessàriament un «present del subjontiu» dins la subordonada: volí que vengas, e qu'un temps del passat de l'indicatiu dins la principal comande un « imperfait del subjontiu» dins la subordonada; voliáí que venguèsses.

Non correspond pas a l'usatge efectiu de maites parlars - la majoritat - es incapabla d'explicar de frasas coma : Es lo mai intelligent que coneguèsse (npcion d'irreal, de doble "absolut" portat sus l'affirmacion).

- Volí que venguèsses (Introduccion d'una significacion d'irrealitat quant a la venguda)
- Faguèsses pas aquò ! (imperatiu negatiu : fagas pas aquò) aflaquiment de l'òrdre)
- Venguèsse o non, l'esperam...

En fait, las qualificacions de « present e imperfait » pel subjontiu

son inexactas. Dins lo mond virtual qu'es lo del subjontiu, non i a pas vertadièrament de « temps », mas un gra mai o mens elevat de virtualitat.

Dins la frasa ont la principala supausa un subjontiu dins la subordonada, es la principala a l'indicatiu (mòde de la realitat) que dona lo temps. Lo famós « present » es en realitat un potencial (subjontiu 1), per quant a l'imperfait, es un irreal (subjontiu 2).

D'aquí los emplecs possibles, plan mai subtils que los que la pretenduda règla impausa, contra l'usatge dels parlars.

L'establiment d'un estandard non vòl pas dire mutilacion, al contrari.

En + inf...// En + participi present

Actualament, per l'expression del gerondiu, l'occitan dispausa majoritàriament de l'estructura «en» seguit del participi present. Sus una part importanta del domèni gascon es l'estructura «en» seguit de l'infinitiu qu'es emplegada e que la remplaça. Aquesta estructura a tendéncia a s'espandir dins los autres parlars, perque es aluenhada de l'usatge francés e sembla donc mai autentica. Mas s'analism corrèctament lor funcionament respectiu nos avisam que non son realment equivalentas, e que lo gascon e lo lengadocian o lo provençal sacrifican cadun de lor costat una possibilitat interessanta d'expression.

La diferéncia essenciala se tròba al nivèl de çò que Lafont sona «tension / detension» del verb. Lafont seguís lo lingüista Guillaume sus aqueste punt.

Segon Guillaume la tension es caracteristica del verb. La definís coma: «l'impression de mobilitat progressiva que n'es inseparabla».

Çò que fa la diferéncia entre « còrrer » e « la corsa »... depend de la «tension» contenguda dins l'infinitiu, e absenta dins lo substantiu (se limita a la «npcion»).

Quand disèm «lo còrrer m'agrada» (es un verb substantiat),

disèm a pauc prèp la meteissa causa qu'amb « la corsa m'agrada », mas amb la famosa « impression de mobilitat » en mai. («mobilitat, dinamisme» o «procès, accion, trabalh...» se formulam d'autre biais)... lo verb un cop conjugat apont la persona, lo temps, lo mode... Cal comprénder que :

- A l'infinitiu, lo verb es «en tension» es a dire qu'a «en avant d'el», «en projècte» l'espaci complet ont se pòt realizar (actualizar). Aquesta caracteristica me sembla plan apparenta dins las fòrmas perifrasticas : vòli cantar, vas dormir, pòt sortir...
- Al participi present, lo verb es en posicion mejana : es «a percórrer» l'espaci de sa realization. Tension e detension se completan (d'aquí d'autres usatges coma «anava cantant»). la tension es activa...

NB. Lafont fa remarcar que dins aquesta estructura especifica la representacion d'interioritat del procès (tension/detension) es assegurada per la particula «en»; e que pòt paràirement èsser assegurada per «tot» emplegat sol: «intrèt dins la sala tot cantant» (amb las variantas possiblas: «es arribat en tot cantant, tot en cantant») (id, p. 162).

Dins lo cas de «en cantar», la representacion d'interioritat del procès es totjorn assegurada per «en», que finalament a neutralizat la representacion «normala» de l'infinitiu («en tension»).

Mas per contra se «tot cantant» es possible, non es pas lo cas de «es arribat tot cantar» * dins la mesura que «en» manca, pròva sens doble que la formula «en+infinitiu» es «segonda», bastida per analogia amb lo gerondiu « en + participi present.

- Al participi passat l'espaci es estat percorrut : la tension es « mòrta (detension)».

Passiu («un libre donat» = «qu'es (estat) donat»).

En fait, non disèm pas la meteissa causa quand disèm : « soi intrat en cantant » que quand disèm «soi intrat en cantar» (2)

- Dins 1: lo procès es «en cors» (quicòm coma: «cantavi ja al quite moment qu'ai passat la pòrta, e èri partit per continuar....)

- Dins 2: lo procès es sonque «en projècte» (quicòm coma: soi intrat amb l'intencion de cantar, per cantar... me soi mes a cantar al moment que soi intrat) cf. l'emplec: soi per me tirar una bala... (sul punt de...)

Un lingüista socitós de la qualitat dels parlars, e de lor avenir, pòt compréner que los parlars an tot (aurián tot) a ganhar de la preséncia d'un estandard que lor garantiguèsse lo seriós de las causidas e la coérència lexicala e tanben una sintaxi que non foguèsse pas un simple catalògue de recèptas mai o mens arbitràrias e incompletas.

Un darrièr punt, per mostrar que l'establiment d'un estandard non es pas l'alinhament sus un parlar particular mas que deu utilizar totes las ressorsas de totes, perque dins cadun de totes se tròba la lenga.

Dins quasiment totes los parlars occitans actuals, la frasa negativa se bastís amb la negacion «pas» emplegada aprèp lo verb.

Dins totes las lengas neolatinas actualas, a l'excepcion del francés, la frasa negativa se bastís amb la particula «non, no, não, no (pas)». L'occitan a patit l'influéncia del francés, dins aqueste domèni, en rason de la situacion diglossica. Una granda part dels parlars occitans modernes utilisa « pas », a l'origina particula simplament destinada a marcar l'insisténcia. A l'excepcion notable de la màger part dels parlars gascons, de quelques parlars nòrd-occitan, del niçard, de nombrosas formulas fixadas, sens comptar evidentament la lenga classica (Garròs, Godolin, Belaud...) qu'utilisan la negacion « non /ne » generalizada.

Mistral mòstra l'exemple d'una estandardizacion justificada e capitada (contra l'usatge de son parlar malhanenc) sus aqueste sicut: utilisa la fòrma classica dins l'expression sostenguda:

«Emai son front non lusiguèsse/ que de joinessa... Mirèia, I ... «eu lo sabié de founs ; non pas que sus lo fin travalhegèsse d'ordinari ») mas l'abandona quand fa parlar familiarament Vincènt amb son paire, Mèste Ambròsi « Non... aquò serà pas de pluèia...).

Aqueste emplec « classic » qu'es permanent dins l'òbra de Mistral (remandi en particular al Poèma del Ròse) nos suggerís tot

l'interés qu'avèm a restituir a la lenga comuna totas sas capacitats expressivas. De tal biais qu'auriam tres possibilitats en lòc d'una coma es lo cas ara, lo mai sovent. Es a saber : la fòrma amb « non : non vòli... per la lenga sostenguda, academica ; la fòrma amb « non... pas » coma particula d'insisténcia : « non vòli pas ».

Aquestes dos emplecs son permanents dins la lenga classica sus l'ensem del territòri occitan.

Podèm evidentament servir la fòrma amb « pas » emplegat sol per la lenga parlada, per un nivèl de lenga qu'es lo de la convèrsa correnta. La comprenenson del funcionament sintactic de la frase negativa i ganhariá tanben en clartat, dins una amira pedagogica («pas» se deu trobar totjorn aprèp lo verb, coma se un « non » escafat èra ja davant).

Coma pel lexic, l'establiment d'una gramatica estandard non se pòt pas far sus una reduccio de las capacitats de la lenga, mas al contrari en utilisant d'un biais racional e en conformitat amb l'istòria e l'engèni de la lenga totes las ressorsas susceptiblas de servir lo projècte comun.

DISCORS D'ENTRADA DER ILLUSTRISSIM SR. PATRICI POJADA

REFLEXIONS SUS LA LENGA PARLADA E LA LENGA GENERALA.

Quand, encara jove, comprenguèri decisivament, fa plan mai de 30 ans ara, que la nòstra tèrra èra occitana e que la sieu lenga èra l'element màger que l'identificava - e que sens ela èrem pas res-, me pensavi pas que, tant de temps après, me caldriá prononciar un discors d'entrada en una acadèmia, es a dire un organisme prestigiós destinat a aparar aquela lenga. Se pòt dire, alavetz, que de camin se n'es fait dempuèi lo començament de las annadas 1980, almens aicí a la Val d'Aran e se'n cal regaudir. Ça que la, es pas illegitim de se demandar perqué ieu, aicí e ara, mentre qu'ai pas fait res d'extraordinari, sonque un pauc de çò que caliá far?

Mai de 30 ans a, comprenguèri, doncas, que la lenga la caliá far viure, la caliá parlar, la caliá trasmetre, la caliá socializar. Caliá far tot aquò dins un contèxt politícament ostil, socialament e culturalament plan dificil, tanplan contrari. Èsser conscient de la situacion se podiá tradusir per un sentiment de derrota: se batre de bada per qué far? Mas, per astre, l'interès que portavi a las autres situacions de minorizacions lingüísticas e culturalas e la proximitat de l'exemple catalan me faguèron pas, a aquel moment, trantalhar. Pòdi pas amagar - e los pauques que me coneisson o sabon - que trobèri, tanlèu començar, amb lo cas catalan un lòc de convergència e de coeréncia amb las idèas que portavi per la lenga occitana. E al meteis moment, o gaireben, rescontrèri aquel petit país, la Val d'Aran, que m'ensenhèt, sul pic, que tot es possible, e amb qui nosèri contactes pro frequents e ont aviá pas brica l'impression d'èsser estrangièr. I trobèri unes gents ufanosas de lor lenga e de tot çò que la lenga portava, unes gents que la lenga la gausavan emplegar, n'èran orgulhosas e la revindicavan. E es pas per bèl azard, segurament, que uèi, es a la Val d'Aran qu'aquela Acadèmia espelís. A la Val d'Aran, i venguèri far la tèsi doctorala e tot còp m'aculhissián coma occitan, un occitan amb qui parlavan lor lenga e amb qui parlàvem de la nòstra lenga comuna. Parlàvem la lenga nòstra coma s'aquò foguès normal... E segur que normal o èra. En realitat,

èran las conviccions que me menèron “de l'autre costat de la termièra” coma se ditz sovent. Mas, per ieu, aquela termièra existissiá pas; puslèu caliá pas qu'existiguès. La lenga a pas de termièras interioras, es a dire que la lenga pòt pas conéisser aquelas frontièras politicas impausadas.

Se tròba que lo mieu trabalh de cercaire me menèt a investigar los sègles XVI e XVII, epòcas que Pèir de Garròs puèi Pèire de Godolin exprimissián la defensa de la lenga. E me reconeissi totalament dins lo projècte de Godolin de “mantenir son lengatge bèl” e lo de Garròs de “sosténguer” l'onor del país e de “manténguer” la sieu dignitat. Onor e dignitat, dos mots que nos cal portar naut de cap a totes los detractors de la nòstra lenga, mas tanben cap als occitanofòns encara nombroses que l'an popada al brèç. Cal que sián, coma los araneses, ufanoses de çò que son e lor en cal donar los mejans, almens las escasenças. Nosautres, occitanistas, avèm una responsabilitat granda cap a la gent. Personalament, o ai experimentat plan sovent e tot còp que se podiá. La naturalitat de l'usatge de la lenga nòstra, coma lenga de comunicacion unica amb las gents que del brèç l'an recebuda, aquò a un impacte fòrt. Gents que retròban aquela dignitat de saber que son importants, que pòrtan quicòm d'important, un vertadièr tresaur.

Lo mieu engatjament èra aquel, tanlèu començar: rendre justícia a una lenga millenària - e prestigiosa - , injustament atacada e tractada, mespresada per tornar a Pèir de Garròs (mas tanben i retrobariam lo Mistral del paure pòble de Provença “Te fan creire que sa luna brilha mai que son solelh”), e un pòble (òc, un pòble) que li avián inculcat la vergonha d'èsser çò qu'èra e que podiá portar l'òdi de se, l'autoòdi dels sociolingüistas catalans e autres.

Cap de merit, totun, dins tot aquò. Una lenga eretada de l'ostal, plan sovent ausida per carrières, e benlèu tanben un “astre” que jamai me remembri pas d'aver ausit un mot despectiu contra la nòstra lenga al mieu entorn immediat. Pr'aquò, la consciéncia, òc, de l'injustícia d'una lenga absenta de l'ensenhamant “normal”, acantonada a una “lucaneta” televisuala, brica presenta dins l'administracion, etc. O sabèm ben pro, nosautres, tot aquò.

L'interès per la lenga, per la lenga parlada, explica que me siái

virat, de bèl començament, cap a la dialectologia que ne seguiguèri los ensenhaments de l'escòla tolosana de romanistica, la dels atlases lingüistics. Mas al còp, rescontravi Alibèrt e la sieu gramatica, e las òbras de lingüistica occitana e romanica de Pèire Bèc, sul pic venguts libres de referéncia per ieu e qu'o son demorats. Aquí tanben, i trobavi causas que correspondián al mieu sentiment: m'inscrivi dins aquela filiacion, o aquelas filiacions, se volèm. Una apròcha dialectologica d'una lenga vista coma una unitat indenegabla, una apròcha dialectologica de la lenga qu'afortís totalament la sieu unitat. E, ja trenta ans a, es l'articulacion e lo dialòg entre la lenga parlada (los parlars locals, se volètz), tanben la lenga viscuda e viva, e la lenga "generala" que farguèt la mieu reflexion e la mieu concepcion. Cultivar los parlars locals - totes los parlars -, los dignificar, los far viure, renfortís la lenga, es una evidéncia; renfortís lo sentiment dels locutors en relacion amb aquesta lenga. Aquò es pas brica opausat amb la recèrca d'una lenga "generala" qu'es pas qu'una emanacion de la lenga parlada e que cal que ne tenga compte. Es pas la pena d'amagar que, tot sovent, la lenga "generala" fa paur, e, paradoxalament, son pas los "locutors naturals" los mai reticents e aquò o disi tanben d'experiéncia! Perqué fa paur? Per mai d'una rason, segurament. Una principala, me pensi, es que manca la consciéncia de la lenga o, puslèu, de çò qu'es una lenga, particularament una lenga coma l'occitan que patís un procèsus de dominacion excessiu. Benlèu que sabèm pas exprimir e explicar tot aquò, nosautres meteisses? Benlèu que l'esfòrç e la volontat per o comprene son pas pro grands, tanpauc? Sabi pas dins quina mesura la diglossia que patís l'occitan es pas interiorizada coma un fait "normal" dins lo cap de fòrça "occitanistas". La consequéncia n'es grèva e nos empacha, segurament, d'avançar; çò mai grèu es pas que tòque la reflexion sus la lenga (las foncions e los nivèls de lenga, dins l'occitan) mas que concernís la quita practica de la lenga, sovent relegada darrièr la(s) lenga(s) dominanta(s), acantonada a d'usatges mai o mens folclorics e testimonials pels quites occitanistas. Los pretèxtes seràn tostems bons: quand serà pas la paur d'èsser pas compreses, serà la tecnicitat del discors que l'occitan poiriá pas assumir, o tota autra justificacion.

Per ieu - e es aquò lo modèl que me semblariá que l'Acadèmia aranesa de la Lenga occitana caldriá que promoguès-, cal articular estreitament las formas localas de la lenga e la forma generala en un

anar e tornar, un anar e venir, e un dialòg constants, un enriquiment permanent. Causir tala o tala forma, vòl pas dire defugir las autres, utilizar dins la lenga generala los mots, los biaisses de dire e los recorses de l'ensemble de la lenga pòt pas que far viure la lenga tota. De tot biais, tecnicament, es una coneissença mai precisa possibla de la lenga parlada - dels parlars - que permet de prepausar una "lenga generala" e sovent, en mai, es çò geograficament periferic qu'es mai general que çò central... Doncas, gairem al nòstre entorn e desbrembem pas degun... e subretot integrem tot lo monde.

Mas cal far atencion. Podèm pas afortir, d'un latz, que l'occitan es una lenga e dire, d'un autre latz, que nos cal un "estandard" per nos comprene e doncas se'n servir per remplaçar los parlars. Non, primièrament, cal que cada parlar siá viu e mai que lo sieu usatge se desvolope (parlariái, tanplan, del sieu ensenhamant); segondament, per nos comprene avèm pas besonh d'estandard mas que cadun parle coma cal e sàpia escotar. Es evident que se la lenga se trobava dins un estat d'usatge, de socializacion, de preséncia publica, d'ensenhamant, etc., normal - valent a dire coma tota lenga respectada -, la question se pausariá pas; tot fonctionariá coma caldríá que fonctionès e las causas se farián soletas. Mas, malastrosament, nosautres, aquesta situacion normala, la coneissèm pas. De contunh, es una situacion anormala, anormalament anormala, inaceptabla, que nos cal gerir. Entrar dins una acadèmia de la lenga occitana non se pòt pas far, al mieu vejaire, en daissant de caire aqueste aspècte essencial de çò qu'es la lenga occitana: una lenga en situacion de minorizacion extrèma. Qui vòl trabalhar sus la lenga e per la lenga pòt pas ignorar aquel fait fondamental.

Tanpauc, podèm pas afirmar qu'avèm pas besonh d'una forma generala de lenga (que la sonem occitan general, o estandard, o larg, o referencial, o autre) e, al meteis moment, crear e/o promòure formas "dialectalas" mai o mens artificialas que bocinejan la lenga, que crèan - sul papièr - frontièras (e lèu isogòssas sul terren?) qu'existissián pas. Tanpauc, cal pas que parlem continualament de dialèctes. Partit de la dialectologia, denègui pas los "dialèctes" mas ne fau pas de creacions fixas que servirián de quadre predefinit per tota analisi e que tot i menariá. Per exemple, opausar çò gascon e çò lengadocien (de còps sistematicament), me sembla pas plan bon per la lenga pr'amor

qu'opausa, en realitat, doas causas que son pas elas meteissas monolíticas. Per far cort, per ieu "dialècte" es un concèpte util - e comòde, benlèu - per la classificacion dels parlars en grands ensembles, per dessenhar grandas tendéncias "regionalas" mas cal pas que dirigisca tot trabalh e tot discors sus la lenga. E coma veni, ieu meteis, de las termières...

Qué parlava la mieu menina quand disiá "jo, ac, dus, pair, mair, frair, dishar, enguan"? Perqué, jol pretèxt que soi nascut del costat de "femna", me caldría escriure "daissar" quand disi "dishar" coma los que dison "hemna", un chic mai luènh? Las formas localas son las que permeton la reconquista e permeton d'accendir a la lenga generala. Aquò's pas de bada qu'o disi, ja que i a d'applicacions concrètas dins la toponimia, per exemple. Que, generalament, de mai enrasigat que la toponimia? Respècte de la pronóncia locala o fusion dins un ensemble "dialectal" pre-definit? "Sent Joan" en domeni considerat gascon e "Sant Joan" en domeni ipoteticament considerat lengadocian, en mai se la forma viva es "Sent Joan"? Segurament que simplifiqui mas la question se pòt pausar. Simplifiqui que, cresí, en matèria de toponimia es tanben important d'observar la "tradicion" grafica istorica per tal e tal toponim e ne téner compte (almens autant coma l'etimologia). Me diretz que "Sant" es un cas particular ja qu'es un mot de la lenga correnta e qu'una forma generala se poiriá reténer dins un tal cas. Mas auriái pogut prene marcaires fonetics coma la palatalizacion [ʃ] en "lengadocian meridional" (Alibèrt) o marcaires morfològics coma l'article definit "le" dins la meteissa zòna, sens parlar de "eth".

Aquò per dire que las causas son pas simples que, de còps, pòdon tocar la sensibilitat - o tanplan la susceptibilitat - de las gents, a bon dreit. E quand aligam reflexion "teorica" e produccion, d'una part, e terren, de l'autra, ne cal téner compte, en tot ensajar de gardar lo cap e l'equilibri sens pèdre las exigéncias minimalas.

Alavetz, una lenga generala perqué e per qué far? E ben, per las foncions generalas, solide! Seriosament, la lenga generala poiriá emplenar las foncions de comunicacion larga o èsser utilizada per d'òbras coma un diccionari general de la lenga occitana que nos fa tan fraita. Nos podèm interrogar per saber perqué, al sègle XXI, l'occitan possedís pas encara un vertadièr diccionari de la lenga. E per aquò far,

se caldrà plan metre d'acòrd per emplegar una forma de lenga que totes poirem acceptar (poirem acceptar o nos caldrà acceptar per imposicion? Es una autre question mas tant valdriá que l'acceptèssem totes). Nos caldrà metre d'acòrdi per nos metre al trabalh!

Mas, al delà de las modalitats e las causidas, çò qu'es indisutible es l'importància de la trasmission de la lenga, la sieu socializacion e la normalizacion dins la societat. Per la trasmission, per ieu las causas anavan soletas: parlar occitan al dintre de las relacions familialas se questionava pas, èra una evidéncia en coeréncia amb las mieus conviccions prigondas. Enfin, vesi pas perqué ne parli pr'amor qu'es çò de mai normal. Podèm parlar d'oradas, jornadas, mesadas, tanplan annadas e mai, de cossí cal far, servís pas a res se fasèm pas çò mai simple qu'avèm a far e que còsta pas res. Anar mai luènh es permetre a d'autres de recebre la lenga en l'ensenhant (çò que faguèri a nivèls diferents, annadas de reng), es tanben impulsar l'immersion lingüistica. Aquela experiéncia l'ai coneguda, l'ai viscuda, vegèri e vesi de pròche çò qu'es la precaritat de la situacion, çò que significa de se regussar las margas e bastir (al sens fisic e material del mot). Ai vist de pròche çò que vòl dire lutar contra totas las oposicions, mas tanben lo plaser de veire la lenga nòstra conquistar un espaci nou.

Cap d'angelisme dins tot aquò, tanpauc, que soi plan conscient que la realitat es pas brica al nivèl de las nòstras esperanças, ni mai al nivèl de çò que caldriá. Dins aquela immersion coma endacòm mai, lo picar de la dalha, es la qualitat de la lenga. Cresi ben que lutar es tanben revindicar una lenga de qualitat, partent de la basa, es a dire de la fonetica e de la fonologia, trop sovent, a l'ora d'ara, dins un estat lamentable que n'es una pietat, tanplan una vergonha. Lo nòstre dever es de remediar a aquesta situacion, de còps desesperada. Una bona coneissença de la lenga realment parlada - s'abeurar a la font dels cent parlars que ne fan pas qu'un, çò disiá Antonin Perbòsc - es una necessitat. Ara, amb las nòvas tecnologias, los mejans per o far mancan pas; sonque la volontat, benlèu? Malastrosament, aquela exigència minimala sembla pas totjorn una prioritat pels que son en carga de mostrar e far ausir la lenga...

Lutar, es tanben trabalhar per favorizar la socializacion de la lenga occitana e de la far prene en carga - almens en compte -

politícam, dins un contèxt ideologic particularament ostil... Portar pèira al clapàs de la coneissença, plan modèstament mas amb la meteissa conviccion, tanben èra necessari: realizar trabalhs de dialectologia, publicar un memento verbal de l'occitan e un diccionari occitan-catalan/catalan-occitan (amb lo mieu amic Claudi Balaguer), trabalhar sus la toponimia, estudiar la lenga en diacronia, producir de material pedagogic per l'ensenhamant de l'istòria e de la geografia en occitan...

Perqué conti tot aquò uèi, aicí e ara, que poiriá semblar fòra de lòc? Benlèu per justificar la mieu preséncia demest los membres d'aquela Acadèmia, una preséncia que seriá simplament la d'un militant de basa de la lenga occitana? Probable; en tot cas per afortir lo mieu engatjament prigond per la causa occitana. E o far, uèi, davant vosautres, al còr d'aquesta Val d'Aran simbolica e emblematica per nosautres, es un onor immens.

Alavetz, me permetez que diga quauqui mots tà arregraïr es aranesi e es sues institucions, d'auer-me hèt aguest onor. Non sabi cap se m'ac meriti mès, tà jo ei tostemp un motiu de satisfaccion de vénguer a casa vòsta, en aguest petit tròç d'Occitània, un des païsi d'òc que non a abdicat, que s'a sabut ténguer dret, que s'a sabut bâter e qu'a sabut obténguer era reconeishença qu'a aué. È aprés fòrça damb vosati; auetz dat ara lengua occitana ua dignitat, eth vòste ròtle (papèr) ei important, dilhèu ara mès que jamès. Era creacion d'aguesta acadèmia ei un pas en deuant que haram toti amassa. Toti amassa, se me permetez, signifique sense exclusiua, damb totes es collaboracions possibles de quin costat dera frontèra politica que se trapen, e damb es auti organismes mès representatius que non se pòden ignorar e que mos cau trabalhar damb eri. Er interès dera lengua a d'èster ath dessús de tot. Ac veiguí atau e venguí entre vosati damb aguesta volentat.

Entà acabar, voleria brembar es paraules que prononcièc en Montsegur Bernat Sarrieu eth 30 d'agost de 1932:

“Arren non i aurà de perdut
Tant qu'en Gasconha tinde
Era lenga occitana.”

Dels Alps als Pirenèus, que visca l'Acadèmia de la Lenga occitana, l'Acadèmia aranesa de la lenga occitana, que visca la lenga occitana. E que nos'n poscam, totes, rendre dignes.

DISCORS D'ENTRADA DER EXCELLENTÍSSIM SR. JOAN SALAS-LOSTAU

REFLEXIONS SUS L'OCCITAN ESTANDARD

Sénher President, Dònas e Sénhers

Vos vòli dire cossí soi a l'encòp auronat de rejúnher aquesta eminenta assemblada, e conscient de la responsabilitat que nos escaï al moment de constituir lo nogal de la seccion «estandard» de l'IEO renovelat.

Es un auron, òc, d'èsser aculhit per los que despuèi tant d'annadas an demostrat lor voluntat caparruda de tornar a la lenga sa dignitat e son poder. Es aital qu'Aran es un exemple per los Occitans sian d'ont sian: la fixacion de la lenga, son usatge tan escrit coma oral, son ensenhament generalizat, la causida de son emplec dins l'encastre public: aitant d'accions que vos valon la consideracion dels que son estacats a la lenga nòstra. La pròva manifèsta de la qualitat e de la credibilitat de vòstre engatjament, l'avètz aguda quand lo Parlament de Catalonha, un còp qu'aguèt reconegut l'oficialitat de l'occitan sus son territòri sencèr, vos autregèt la capacitat de fixar, dins la continuitat de la codificacion de l'aranés e en relacion amb ela, la responsabilitat de la varietat estandard de la lenga sus l'ensemble del territòri.

Non desbrembam los obrièrs als quals devèm aquela escasuda. Pensam plan segur a Pèire Bèc e, amb el, als qu'an trabalhat a la fixacion e al desenvolopament de l'aranés. Pensam tanben als responsables politics qu'an emparada la lenga e an volgut que prenga la plaça qu'es la sia dins la societat e dins la lei.

L'IEA es l'instrument d'aquela volontat e l'eretièr d'aquel trabalh. I sèsèr amb vosautres totes es la promesa d'obrar plenament e eficaçament al desenvolopament de l'occitan.

E donc l'IEA, vengut tanben Acadèmia Aranesa de la Lenga Occitana, es a obrir un capítol novèl de son istòria. Sens renonciar a son enrasigament aranés, causís de ligar la destinada de l'aranés a la

de l'occitan estandard. Per complir aquel prètzfait, s'obrís a d'especialistas de la lenga qu'apòrtan, bensai, lor competéncia, lor experiéncia e lor engatjament mas, mai que mai, que partejan aquela conviccion que lo recors a l'occitan estandard es necessari se volèm pensar a un avenir per nòstra lenga.

Quitament per mantuns aparaires de l'occitan, a còps professionals, la nacion d'occitan estandard demora fosca.

E per aquò, en França precisament, quand non serà que per los examens e concorses d'ensenhamant, es la varietat estandard que permet lor tenguda:

- Per lo CAPES d'occitan (Certificat d'aptitud a l'ensenhamant del segond gra), òm compren qu'es impossible de donar un corregit de la traduccio del francés a l'occitan sens ne referir a l'estandard.
- Del meteis biais, lo DCL (Diplòma de Competéncia en Lenga), qu'es una certificacion a destinacion dels professionals autrejada pel Ministèri de l'Educacion nacionala, es redigit en occitan estandard.
- Ne va tanben aital per l'espròva d'occitan al bachelierat, que sancciona la fin dels estudis segondaris.

Aital, l'estandard ven una realitat dins l'encastre de l'escòla. Mai qu'aquò, cadun compren qu'es lo recors se volèm ensenhar eficaçament la lenga, e fargar los indispensables utils pedagogics equivalents a ciò que tròbon dins las lengas vivas estrangièras.

Non es sonque dins l'encastre de l'escòla que fa mestier l'estandard de l'occitan.

L'estandard es una necessitat per la communicacion: lo recors a l'estandard permet de partejar una coneissença dins la clartat e la precision, sens aver a far d'esfòrces per compréner l'autre.

L'estandard permet de parlar la lenga sens ne referir obligatoriament a son origina o a son istòria personala, coma se fa dins

la comunicacion dins quina lenga que sia.

En aguent recors a l'estandard, passam d'un idiolècte a un sociolècte, a una lenga munida dels atributs de la modernitat, a començar per la neutralitat.

Per aquò, dins lo cas de l'occitan, l'estandard apareis dins una situacion de variacion linguistica, correspondent mai que mai a la diversitat dels parlars.

Aqueles parlars son l'autra realitat de l'occitan. Sèm plan plaçats aicí amb l'aranés per ne conéisser l'importància e la fòrça. Amb mens de fòrça sovent, mas amb aitant d'importància, los parlats eretats son encara, per astre, l'autra realitat de l'occitan de uèi.

Far referencia als parlars eretats, e non pas als «dialèctes» permet d'estalviar plan de confusions. Aisida de segur per presentar la lenga dins sas màgers variacions, la reparticion geografica de la lenga en dialèctes es totjorn contestabla (sufís de cambiar los critèris per aver una extension diferente de la zòna dialectala) e balha la mòstra enganaira d'una marqueteria compausada de carrèus separats. La realitat es diferente per amor que, dins lo cas de l'occitan, la lenga es una, e d'autre part los nomenats «dialèctes» non son omogenèus.

La lenga es una. Es un fait d'istòria politica: l'unificacion de la lenga es lo resultat de la constitucion d'un territori unificat, primièr lo diocèsi de Viana, puèi lo reiaume Gòt de Tolosa. Es tanben un fait d'istòria culturala, que cor a tot long de l'Edat Mejana, e espelís en una civilizacion lusenta e refinada portada per una literatura que nos arriba dins una lenga tant coma se podiá unificada ja que produita en foguiers plan divèrses en Lemosin, Aquitània, Alvèrnhe, Provença, Catalonha, Italia...

L'unitat de la lenga es mai que mai lo resultat del recors doriu a l'escrit dins tots los domènis de l'activitat humana: juridic, administratiu, religiós... coma dins la creacion o las relacions interpersonalas. Aquò sonque dona sa legitimitat a la nocion d'Occitania.

Es aital que la màger part dels mots de construccion dita

populara son comuns a totes los occitans. Dins lo cas contrari, an de racinas comunas. Aquò val tanben per lo gascon, considerat coma lo parlar mai diferenciat. Bèl temps a que la «f» latina (se tracta aquí del signe distinctiu cardenal del gascon) non es transformada en «h». Mai qu'aquò, mantun dels mots qu'èran en «h» son tornats passar a «f»: la fe per la he, la flor e non l'es.hlor (demorat sonque per designar çò de gasmat), la frinèsta (la hièstra es largament minoritari), la fòrça (e non la hòrça), etc. Aital, a despart dels derivats en -èra (per exemple: la maridèra, considerat coma la malautiá del que non pensa qu'a se maridar), nada caracteristica que fan servir a la descripcion del gascon (a prostetic, reduccion del grop mb a m, casuda del n intervocalic...) non es mai productiva despuèi la fin de l'Edat Mejana.

Per los mots de construccion sabenta, las causas son mai claras encara: son comuns per tot l'occitan.

Se la lenga es una, los dialèctes non son omogenèus. Per lo sol gascon, considèran que i a tres sos-ensembles: lo gascon pirenenc, lo gascon central, lo gascon garonés, sens parlar de varietats mai localas coma lo gascon negre qu'es per aquò sistematicament emplegat per un escriván de la pagèla de Bernat Manciet tant que d'autres, seguint a Camelat, emplegan lo bearnés de Pau. Lo quite co-adaptator de la grafia classica al gascon, Pèire Bec, dins son «Manuel Pratique d'occitan moderne», en préner acte d'aquela diversitat, descrivíà lo gascon a partir de la varietat qu'emplegava dins son òbra literària pròpia. E donc, aicí coma alhors en Occitania, en relacion amb la lenga estandard, nos cal parlar de lenga eretada, ligada a un usatge tradicional e de proximitat. Voler unificar aqueles usatges serià anar contra tot çò que religa a lor lenga los locutors que demoran encara. La lenga eretada correspond a un usatge local, ligat sovent a una vila e portador d'elaboracions específicas, d'adobaments fonetics, de causidas lexicalas que li dan sa cara e sa sabor. Cada còp qu'es a la disposicion dels aprenents, es d'ela que cal partir per anar cap a la mestressa de l'estandard. En retorn, la mestressa de l'estandard permet d'estudiar e d'apréner un parlar que que sia.

D'aquelas consideracions podèm ja tirar un cèrt nombre de consequéncias:

- Per l'occitan, a la diferença de lengas que non dispausan de tradicion escrita anciana, l'estandard s'apieja sus una escrit classic. Los qu'an promogut la varietat estandard o an totjorn fait en relacion amb aquela tradicion, particularament per çò que pertòca a las causidas graficas.
- Per definicion, non i pòt aver qu'un estandard.
- Parallèlament, la promocion d'estandards regionals o dialectals seriá anar contra l'aprendissatge d'aquel estandard d'un costat, e de l'autre auria per efècte d'alunhar los qu'utilizan los parlars eretats d'un usatge perfèitament legitime. Aquei artefact seriá un biais d'introduire una dificultat suplementària per los locutors naturals que demoran.

A la diferença de mantuna estructura, Felibrige, IEO entre las mai coneigudas, sens parlar de las que son nascudas mai recentament, l'IEA a causit de pausar clarament la codificacion de l'estandard al centre de son prètzfait.

Aital, s'inscriu dins una longa tradicion que puja, pel sègle XX solet, a Bernat Sarrieu que nos balhèt los principis «per una lenga d'oc generala», a Loís Alibert, que nos n'a balhadas las règlas, e al darrièr d'el, a tota una còlha de grammaticians dont mai d'un son presents aici.

Totes avèm çò cresí la tòca d'inscriure nòstre travalh dins aquela continuitat.

Nat de los que son aici non a esperat l'obertura de l'IEA novèl per travalhar a la codificacion de l'estandard e a la definicion de sas relacions amb las varietats eretadas.

Entre totas las iniciativas, cal distinguir per aquò la fondacion a Tolosa en 2008 de l'Acadèmia Occitana – Consistòri del Gai Saber qu'òbra a la codificacion de l'occitan standard e ne balha d'elements novèls setmana après setmana. Avètz marcat vòstra reconeissença de cap a son travalh en apelant quatre de sos membres a far partida de la

commission «estandard», sens comptar Pèire Bec que n'èra lo president d'aunor.

Se compren que, dins aquelas condicions, l'IEA, qu'enten far la promoción de l'occitan estandard, deu ligar son accion al travalh ja complit per l'Acadèmia Occitana. Es en préner en compte los elements dinamics que s'estacan vertadièrament a la definicion e a l'equipament de l'occitan de uèi que l'IEA pòt jogar lo ròtle federator al qual es apelat. Es aital que respondrà a l'esper que son prètzfait novèl fa naisser en çò de totes los que, dels dos costats dels Pirenèus, se dedican sencèrament a la promoción e a la transmission de l'occitan.

DISCORS D'ENTRADA DER ILLUSTRÍSSIM SR. JACME TAUPIAC

REFLEXIONS SUS L'OCCITAN ESTANDARD

Sabèm que la lenga nòstra èra parlada dins sas divèrsas fòrmas localas per quicòm coma détz milions de personas en 1914. (Es çò que ditz Juli Ronjat dins sa *Grammaire istorique des parlers provençaux modernes*.) L'occitan èra una realitat sociala indefugibla, mas se trobava dins la situacion de *diglossia*, es a dire de vergonha generalizada. A la campanha, emai dins los quartiers populars de las vilas, tot lo mond parlava occitan e tot lo mond auriá volgut lo parlar pas. Ara, un pòble càmbia pas de lenga nacionala coma un òme càmbia de camisa !

Cossí que siá, cent ans après, sabèm lo resultat desastrós de la «purificacion lingüistica» a la francesa. Mas, quand soi nascut en 1939, la lenga èra encara presenta jos la fòrma del gascon lomanhòl dins lo mitan social de mon enfància, a Gimat, dins lo canton de Bèumont de Lomanha. Ai lo privilegi, sense cap de meriti de ma part, d'aver totjorn sabut l'occitan.

Quand aviá a l'entorn de vint ans, passèri quitament un estiu a anar entrevistar a Comba-rogèr, cada dimenge, los ancians escolans d'Antonin Perbosc qu'era estat regent dins aquel autre vilatge de Lomanha, al començament del sègle XX.

La granda descobèrta que faguèri a aquela epòca foguèt l'occitan literari gràcias a la revista *Òc* que foguèt la primièra revista occitana que m'i abonèri. Dins *Òc* se publicàvan non solament de tèxtes de literatura contemporanèa en lenga occitana mas tanben de tèxtes de reflexion e, mai que mai, las preciosas cronicas de lingüistica normativa *Porguem nòstra lenga* de Loís Alibèrt.

Tot aquò per dire que la miá «Arcàdia lingüistica» es estada per ieu una realitat e non pas una farfantèla somiada a l'edat adulta e sense cap d'autenticitat. (Robèrt Lafont aviá rason de denonciar la recerca de l'occitan del pepin o de la menina, mòrts despuèi longtemp qu'es l'illusion lingüistica de fòrça occitanistas.) Ai pas jamai ausit un

occitanoparlant lomanhòl que trobèsse que parlavi l'occitan de Lomanha autrament que tot lo mond.

Per contra, dins lo Naut Savés (es a dire la region de Lombès d'ont es sortida la miá femna), en 1965 o 66 una femna vièlha, la «Marí Sharlet», que m'ausissiá parlar gascon e que, de segur, compreniá tot çò que disiá mas qu'aviá remarcat un detalh lingüistic diferent del parlar local, diguèt : «*Aqueth, i pas d'ací !*». Aviá plan rason : veniá de cinquanta quilomètres e prononciavi [yŋ̊ kɔp] coma a Bèumont de Lomanha, e non pas [əŋ̊ kɔp] coma a Lombès ! La realization del «diafonèma» (coma auriá dich Peire Bèc) èra diferenta e la femna, qu'aviá l'aurelha fina, aviá remarcat aquel detalh inaudible per una aurelha non-occitana.

Pus tard, me ganhavi la vida en fasant professor d'españòl e d'occitan dins l'ensenhament segondari quand, en 1977, Ernèst Negre qu'aviá la cadièra d'occitan a la Facultat de las letras de l'Institut catolic de Tolosa me demandèt que lo remplacèssi.

Aviá doás «possibilitats lingüísticas» : siá far coma tot lo mond e me servir del francés coma lenga d'ensenhament per parlar de «lenga e cultura occitana», siá me servir de l'occitan lo mens dialectal possible, lo pus estandard possible. Causiguèri la segonda solucion. E, durant vint-e-dos ans diguèri pas un mot de francés a mos estudiants.

Jamai non agèri lo sentiment de perpetrar una traïson lingüistica en emplegant siá lo gascon en familia, siá l'estandard dins mon travalh de professor.

E, plan sovent disiá a mos estudiants doás causas: la primièra èra que lor occitan local, quand n'avián un, èra tan bon coma lo mieu occitan estandard. Cossí que siá lo fach que ieu parlavi en occitan estandard implicava pas la mendre censura de las autres fòrmas d'occitan : cadun parlava coma voliá e coma sabiá. E, de segur, los qu'avián pas cap d'occitan de familia (coma aquel qu'es actualament un poèta occitan conegit o coma los excellents estudiants alemands que seguissián mos corses) aprenián a s'exprimir en occitan estandard. Explicavi qu'era perfèchament possible d'èsser «bidialectal» coma es possible d'èsser «bilingüe».

La segonda causa que disíá sovent a mos estudiants èra que l'occitan estandard èra una fòrma de lenga nòstra pas complètament codificada dins totes sos detalhs, mas qu'aquò l'empachava pas de funcionar fòrt plan. E nos arribava de parlar — totjorn en occitan — de tal punt de nòrma lexicala, morfologica o sintactica ont se podiá esitar entre mai d'una solucion. M'arribava de dire : «*Cò que sabi es qu'en gascon lomanhòl, se ditz aital. Ara, vòli pas far passar per estandard çò que se ditz dins l'endrech d'Occitània que soi nascut. Per arribar a trobar lo mot o lo biais de dire pus digne d'èsser causit coma occitan estandard, ne caldriá saber mai que non ne sabèm. I a encara de trabalh a far.*»

Aviá doncas d'una part lo pus grand respècte per totas las fòrmas localas de lenga nòstra (e totes sabèm que la «gormandiá lingüistica» es la primièra qualitat de tot dialectològue) e d'autra part la pus granda soplesa sus la codificacion practica de l'occitan estandard.

Mas, emplegar aital l'occitan a la plaça del francés, èra far pròva d'un formidable «anticonformisme lingüistic». Los que mesprèsan las «lengas minorizadas pels malastres de l'istòria» — e l'occitan ne fa partida — son pas solament los òmes politics «nacionalistas estatals» mas tanben son sovent d'eminents universitaris complicis d'aquela «glotofagia». Ne citarai tres que se'n prengueron siá a l'occitan, siá a una autra «lenga nacionala sense Estat» coma l'occitan.

Ramón Menéndez Pidal nascut a La Coronha en 1869 es un monument de la «lingüistica espanyòla». En 1921 faguèt a Bilbao una conferéncia intitulada *Introducción al estudio de la lingüística vasca*. Èra l'epòca que veniá de se fondar, tres ans abans, l'*Euskaltzaindia*, es a dire l'*Acadèmia de la lenga basca*. Retendrai tres idèas fòrtas exprimidas dins aquela conferéncia.

- De segur, manquèt pas d'insistir sus la curiositat, apassionanta per un lingüista, que constituissiá aquela lenga qu'es pas indo-europèa e qu'es d'origina misteriosa:

«*Tenéis la fortuna — diguèt aquel grand sabent — de que vuestro pueblo sea depositario de la reliquia más venerable de la antigüedad hispana.*» (Ramón Menéndez Pidal, *En torno a la lengua vasca*, 1962, paginas 56 e 57.)

- En segond, aquò empachèt pas que Ramón Menéndez Pidal diguèt son oposicion ferma a tota codificacion artificiala del vocabulari modérne. Èra lo prètzfach que s'èra donat l'Acadèmia fondada de fresc : fargar lo vocabulari que fasiá necièra per poder «parlar de tot» dins la vièlha lenga d'Euskadi :

«La Academia se propone [...] “elaborar los neologismos destinados a expresar los conceptos modernos”, y se comprende que verdaderamente se trata de formar una lenga artificial.» E, per el, una tala lenga meritava pas mai de respècte que lo volapuc o l'esperanto ! En castelhan o en francés es normal de fargar los neologismes modèrnes per designar las realitats novèlas; en basc — o en occitan — aquò seriá un travalh bufèc.

- Enfin, çò que mai refusava vigorosament èra lo projècte de l'*Euskaltzindia* de codificar un *eukara batua* (es a dire un «basc unificat»). Aquel projècte consistissiá a «*crear [un] dialecto nuevo, pero tomando coma base real uno de los dialectos literarios, por ejemplo el guipuzcoano, al cual se agregarían cuantos elementos gramaticales y léxicos de los demás pudiesen avenirse con la índole del dialecto favorecido y sirviesen para enriquecerlo.*» (*Ibidem*, p. 52.).

Transpausatz aquela analisi dins lo domeni occitan e digatz *lengadocien a la plaça de «guipuzcoano»* e avètz una condemnacion sens apèl de tot travalh de codificacion d'una forma estandard de lenga. Aürosament que los basques an pas escotat Ramón Menéndez Pidal e que l'*euskara batua* es, al jorn de uèi, una realitat sociala indefugibla.

Vertadièrament, Ramón Menéndez Pidal, director de la *real Academia Española* de 1947 a 1968, me sembla s'èsser comportat coma un bon representant del «*regionalismo bien entendido*» tan presat pels assimilacionistas de l'*«altiplano»* castelhan ! E dins la Republica francesa, se sap que la «*secretaría perpetuala*» de l'*Académie française* a los meteisses sentiments que l'illustre espanhòl : a páur que l'occitan pòrtèt tòrt al francés ! E doncas a dich publicament que s'opausava al fach que l'Estat francés signèsse la *Carta europea de las lengas regionals*.

Walther von Wartburg (nascut dins la Soïssa alemanica en 1888 e mòrt en 1971) es una autre gigant dels estudis romanics.

Dins son òbra pus celèbra, lo *Französisches etymologisches Wörterbuch*, es a dire «*Diccionari etimologic francés*», estudia forra-borra los mots dels pateses franceses, arpitan e occitans. Fa coma se l'occitan èra *eine Südfranzösischesprache*, es a dire «*una lenga francesa del Sud*». Per el, dire «*Y veut manger un' pom'*» o dire «*Vòl manjar una poma*» aquò son dos biaisses de parlar que fan partida del meteis ensemble lingüistic.

Sèm quelques unes a pensar que i a autres dos ensembles lingüistics mai evidents : d'una part l'occitan e lo catalan ont se ditz respectivament *Vòl manjar una poma* e *Vol menjar una poma*; d'autra part lo castelhan e lo portugués ont se ditz respectivament *Quiere comer una manzana* e *Quere comer uma maçã*.

Naturalament, l'ideologia coma qué «lo francés es la lenga de la nacion francesa» i es per quicòm dins aquel confusionisme pas gaire scientific.

Pierre Guiraud (nascut en 1912 e desaparegut en 1983) èra professor a l'universitat de Niça. Es l'autor de mai d'un dotzenat de volumes de la celèbra colleccio *Que sais-je ?* e n'i a un qu'es intitulat *Patois et dialectes français*. (Numéro 1285, primièra edicion 1968.), sortit cinc ans après lo celebre e admirable volume de Pèire Bèc *La langue occitane*. La manièra qu'a lo professor de Niça, de presentar l'occitan, es diametralament opausada a la presentacion de la meteissa lenga per Pèire Bèc.

Guiraud, coma Wartburg, met dins la meteissa saca la parrabastada dels pateses franceses e dels parlars occitans, pasmens ambe una certana marrida consciéncia : «*Au sens strict, [...] "français" ne devrait désigner que les parlers du nord de la France (langue d'oïl) à l'exclusion des formes méridionales (langue d'oc) qui constituent une langue autonome. Mais nous ne pousserons pas aussi loin la distinction dans un ouvrage aussi schématique et sous le nom de dialectes français nous considérerons les parlers d'oc aussi bien que ceux d'oïl.*

francés». E coma lo catalan e l'occitan son de lengas que se sémblan fòrça, la lenga de Barcelona deu èsser tanben «un dialècte francés» !

En 1968 un egrègi universitari francés podiá pensar de talas enormitats e las publicar dins la celèbra collecccion *Que sais-je ?* Scientificament, es coma s'un dialectològue espanhòl considerava que los parlars portugueses e los parlars castelhans son fan partida del meteis ensemble dialectal e que, fin finala, i a pas de lenga portuguesa autònoma; i a sonque l'espanhòl oriental (apelat tanben «castelhan») e l'espanhòl occidental (apelat tanben «portugués»). Solide qu'aquò fariá un incident diplomatic entre Lisbona e Madrid, qu'un tal negacionisme seriá considerat coma moralament inadmissible e que l'òme seriá ridiculizat.

Fin finala, per Pierre Guiraud, i a pas de literatura occitana : Joan Bodon, Max Roqueta, Robèrt Lafont, Bernat Manciet, Ives Roqueta an pas existit. La sola lenga francesa es la *koiné* de tot lo mond en França. Aquò es de negacionisme. I a mai d'una mena de negacionisme. E totes los negacionismes son tan monstruoses un coma l'autre, dins quin domeni que s'aplíquen.

Mas d'autras personas an un prètzfach pus onorable: manténer la diversitat culturala e lingüistica. Un fum de mond son partidaris de mantéer tant la biodiversitat coma la glossodiversitat. E doncas estíman que las «pichonas lengas» coma lo basc, lo breton, lo catalan, e tanben lo nòstre occitan, dévon poder viure. Mas, per aquò, cal que l'occitan dispause d'un fòrma estandard a costat de las fòrmas localas, totes perfièchament respectadas tanben. Parlarai de tres personas que son d'aquel vejaire.

En 1989, se publiquèt una «edicion tripla» de l'òbra famosa de la literatura occitana del siècle XVIII, de l'abat Joan-Baptista Fabre (1727-1783), *Istòria de Joan-l'an-pres*. Dins aquel libre, i a en primièr una excellenta «edicion diplomatica» del tèxte original; i a tanben la traduccion francesa; e i a enfin çò qu'apelarai «la transdialectalizacion» en occitan estandard del meteis tèxte.

L'autor d'aquel travalh, Patric Sauzet, explica doás causas. En primièr, ditz que «*l'interès central* [d'una tala edicion] es de permetre

una lectura dins la normalitat linguistica.» Es a dire que lo lector es avertit qu'a pas jols uèlhs lo tèxte de l'autor exactament fidèl dins sa materialitat, mas un tèxte plan vesin de l'original e plan de bon legir. En segond, reconeis que l'occitan estandard es una fòrma de lenga nòstra pas encara codificada dins totes sos detalhs. «*Lo problème màger — ciò ditz — es que l'occitan estandard es pas establit d'un biais evident. Es a se bastir. Nòstra trasposicion a l'encòp utiliza l'estandard e lo bastís.*» (Jean-Baptiste Fabre, *Histoira dé Jean l'an prés*, 1989, p. 124.) L'exercici me sembla plan capitat. Mon occitan estandard auriá coïncidit lo pus sovent ambe lo de Sauzet.

Lo segond cas que citarai es lo d'un òme qu'es occitanista e que — coma m'era arribat a ieu — , s'es trobat davant la necessitat de causir siá lo francés, siá un occitan lo pus estandard possible. Son occitan de familia es una fòrma de lenga nòstra plan periferica. E son mestier lo mena a èsser en contacte ambe de personas occitanoparlantas de totes las regions occitanas. Fins a una epòca recenta, dins una tala situacion, tot lo mond emplegava lo francés : aquò implicava que la lenga comuna a totes los occitans de la Republica francesa èra lo francés. Mas, de segur, aquò èra una mena de «dемission lingüistica» : èra reconéisser qu'una altra lenga que l'occitan èra l'instrument adeqüat per comunicar aisidament entre occitans.

L'òme que disi a l'onor d'aver causit de parlar l'occitan lo pus estandard possible, quin que siá l'interlocutor, e a constatat que d'aver aquel «coratge lingüistic» èra pas tant eroic coma se poiriá creire e èra una solucion.

Lo tresen cas que citarai enfin es lo de Georg Kremnitz, universitari germanic que prononcièt lo discors d'entrada del Congrès de l'*Associacion Internacionala d'Estudis Occitans* que se debanèt a Lhèida, en Catalonha, al mes de junh de 2014. Fins ara, un discors d'aquela mena se fasiá tot naturalament en francés. Mas, aquí tanben, de mai en mai de «romanistas occitanistas» sentísson aquò coma una «dемission lingüistica» e an enveja non solament de contunhar d'estudiar tal o tal domeni de la lenga e de la cultura occitana (es lor mestier), mas tanben de se servir de l'occitan coma «lenga de travalh». Lo professor Georg Kremnitz fa partida d'aqueles sociolingüistas qu'an

trabalhat sus la situacion de l'occitan e del catalan e que son «occitanistas», quitament se son pas «occitans». Çò que fa que, coma d'autres (alemands, angleses, catalans o japones) es perfièchament capable de manejar un occitan estandard simple e de bona tenguda.

Lo fach que lo sénher Kremnitz aja parlat a Lhèida, exactament durant una ora, en occitan, de sociolingüistica occitana, e, mai que mai, justament de la question de l'occitan estandard, vòl dire que las causas avànçan e qu'aquela fòrma de lenga nòstra es una realitat e non pas un projècte caluc, quitament se tot es pas reglat encara, mai que mai dins lo domeni lexical.

Cresi doncas que perdèm pas nòstre temps, a l'*Acadèmia occitana*, quand dins nòstras sesilhas mensualas de trabalh, a Tolosa, estudiam pacientament la fòrmas e los mots que nos sémblan pus dignas d'èsser causidas en occitan estandard, a partir de l'estudi de la lenga en diacronia e en sincronia.

Tot se passa coma se l'occitan estandard èra sul camin d'èsser al punt dins lo domeni de çò que Georg Kremnitz apèla *la normativizacion*, es a dire «*l'elaboracion d'un modèl lingüistic, siá sul plan de la grafia, siá sus aquel de la lenga meteissa, es a dire de la fonetica, morfologia e sintaxi*» mas s'aquela fòrma de lenga èra pas encara pro socializada. La socializacion de l'occitan estandard, Kremnitz apèla aquò *la normalizacion*. (Georg Kremnitz, *Problèmes particulars de las normativizacions de lengas sens estatz : parallelisme e diferéncias entre l'occitan e lo catalan*, Lhèida, 16 de junh de 2014, pagina 2.) Per parlar clar, *la normativizacion* fariá partida de la lingüistica e, pus precisament, de la lingüistica normativa, mentre que *la normalizacion* seriá del domeni de la sociolingüistica e, tant val dire, de la politica.

Çò que cal es la sinergia de cadun dels qu'an lo carisma de trabalhar dins un domeni o dins l'autre.

E, per acabar, daissarai la paraula a un grand sabent qu'èra tanben un occitanista realista, Pèire Bèc que disiá : «*Personalament fau lo vòt que pòsca existir un occitan estandard, pas de l'impausar.*» (Joan Thomàs, *Lingüistica e renaissentisme occitan*, 2006, p. 33.)

Fotografies dera Presentacion dera Acadèmia

Fotografies dera Presentacion dera Acadèmia

Arties 10 de Juriòl de 2015

Fotografies dera Presentacion dera Acadèmia

Fotografies dera Presentacion dera Acadèmia

Aspècte dera Gleïsa d'Arties pendent era presentacion

Eth President Jusèp Loís Sans presentant era Acadèmia

Cantant “Gaudeamus igitur”

Joan Salas-Lostau liegent un elògi de Pèire Bèc

Jèp de Montoya liegent "Oraci a Mecènes" de Mossen Condò

Patrici Pojada liegent "Disi Catalonha" de Bernat Lasfargas

Eliana Gauzit recuelh eth nomenament de Pèire Bèc

Ferran Mascarell, Conselhèr de Cultura dera Generalitat

Fotografies dera Presentacion dera Acadèmia

Eth Sindic d'Aran e es Conselhèrs de Cultura e de Justicia

Germà Gordò, Conselhèr de Justícia dera Generalitat

Fotografies dera Presentacion dera Acadèmia

Carlos Barrera, Sindic d'Aran

Aplaudint er acabament der acte

Academics e autoritats

Hilèra de deuant: Jèp de Montoya (Academic)-Maria Elvira Riu (Academica)-Eliana Gauzit (Veuda de Pèire Bèc)-Estèr Franquesa (Directora Generau de Politica Lingüistica)-Florian Vernet (Academic)-Lordes España (Academica)

Hilèra deth miei: Miquèu Segalàs (Academic)-Germà Gordó (Conselhèr de Justícia)-Ferran Mascarell (Conselhèr de Cultura)- Joan Salas-Lostau (Academic)-Angelina Cases (Academica)- Carlos Barrera (Sindic d'Aran)-Ròsa Maria Salgueiro (Academica)

Hilèra de darrèr: Jacme Taupiac (Academic)-Patrici Pojada (Academic)-Jusèp Loís Sans (Academic)- Bernat Arrous (Academic)